

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

Dizertační práce

**Vývoj právní formy Škodových závodů v Plzni v letech
1859 - 1946**

**The development of the legal form of the Skoda factory in Pilsen in the
years 1859 - 1946**

Studijní obor: Právní dějiny a římské právo

Forma studia: kombinovaná

V Plzni, dne 11.11.2015

Doktorand:

JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová

Školitel:

doc. JUDr. Ladislav Soukup, CSc.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předloženou dizertační práci vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Plzni dne 11.11.2015

JUDr. et Mgr. Vendulka Valentová

Děkuji doc. JUDr. Ladislavu Soukupovi, CSc. za odborné vedení po celou dobu mého studia, za jeho podněty a připomínky k této dizertační práci a čas, který mi věnoval. Chtěla bych také poděkovat své rodině a ostatním blízkým za podporu, kterou mi po celou dobu studia poskytovali.

Anotace

Předmětem této práce je vývoj právní úpravy podnikání Škodových závodů od roku 1859, představující vlastní založení podniku do roku 1946, kdy došlo k jeho znárodnění. V kontextu s tímto vývojem se práce zabývá i ekonomickými a sociálními aspekty, které ovlivňovaly charakter tohoto podniku. Výzkum se zaměří na právní normy a jejich realizaci ve Škodových závodech. Analýza většiny právních předpisů, podle nichž se vyvíjela právní forma sledované firmy, by měla ukázat přínos nebo opačný vliv na pozitivní vývoj podniku.

Klíčová slova:

Škodovy závody, Plzeň, právní forma podnikání, obchodní právo, znárodnění, Československá republika

Abstract

The object of this work is the development of business regulation Skoda factory from 1859, representing the company's own foundation in 1946, when it was nationalized. In the context of this development work also deals with economic and social aspects that influenced the nature of this business. Research will focus on legal standards and their implementation in the Skoda factory. The analysis of most of the legislation under which developed the legal form of the company should show a benefit or adverse effect on the positive development of the company.

Key words:

Skoda factory, Pilsen, legal form of business, business law, nationalization, Czechoslovak Republic

Obsah

Předmluva	5 - 6
Úvod	7 - 8
1. Léta 1816 – 1869 - Železářny hraběte Waldsteina v Sedlci u Plzně a strojírna Waldsteinových železáren v Sedlci u Plzně	9 - 14
2. Prodej plzeňské strojírnny na Říšském náměstí v roce 1869	15 - 16
3. Škodovy závody v letech 1869 - 1898	17 - 20
4. Léta 1899 – 1919 - Škodovy závody, akciová společnost v Plzni	21
4.1. Přeměna Škodových závodů na akciovou společnost	21 - 22
4.2. Rozšíření továrny	22 - 23
4.3. Řízení podniku	24 - 25
4.4. Škodovy závody v období 1. světové války	25 - 29
4.5. Odraz kartelových dohod na právní formě Škodových závodů	29 - 36
5. Léta 1919 – 1933 – Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni	37
5.1. První poválečné roky a situace ve Škodovce	37 - 46
5.2. Pokusy o socializaci Škodových závodů	46 - 48
5.3. Spojení Škodových závodů v Plzni se Schneider et Cie roku 1919	48 - 50
5.3.1. Situace podniku po konání valné hromady ze dne 25. 9. 1919 v Praze	51 - 54
5.3.2. Situace podniku po schůzi správní rady dne 21.10.1919	54
5.3.3. Situace podniku od roku 1920	54 - 56
5.3.4. Schneiderův návrh	56 - 60
5.4. Organizace a řízení Škodových závodů	60 - 66
5.5. Racionalizační a normalizační proces	66 - 68
5.6. Ochranná známka Škodových závodů	68 - 70
5.7. Daňová politika Škodových závodů na základě daňové reformy z roku 1927	70 - 74
5.8. Formy ekonomické expanze Škodových závodů do ciziny	74 - 94
5.9. Právní formy řešení ekonomických otázek a finančních vztahů ve Škodových závodech v Plzni	94 - 100

5.10. Právní, ekonomické a sociální důsledky hospodářské krize ve Škodových závodech	100
5.10.1. Právní a ekonomické důsledky hospodářské krize ve Škodových závodech	100 - 102
5.10.2. Sociální otázky ve Škodových závodech	102
5.10.2.1. Zaměstnanost	102 - 117
5.10.2.2. Péče o zaměstnance z obecného hlediska	118
5.10.2.2.1. Invalidní a starobní pojištění	118 - 119
5.10.2.2.2. Úrazové pojištění	120 - 121
5.10.2.2.3. Nemocenské pojištění	122
5.10.2.3. Péče o zaměstnance ve Škodových závodech	123 - 130
5.10.2.4. Pojištění zaměstnanců ve vybraných právních předpisech	130 - 152
5.10.2.5. Podniková péče o zaměstnance Škodových závodů v období první ČSR	153 - 156
6. Škodovy závody v letech 1933 – 1939	157 - 164
7. Léta 1939 – 1945 – Ovládnutí Škodových závodů německým monopolem	165 - 177
8. Léta 1945 – 1946 – Národní správa ve Škodových závodech v Plzni	178 - 182
Závěr	183 - 189
Shrnutí	190 - 191
Summary	192 - 197
Seznam použité literatury a pramenů	198 - 216
Přílohy	217

Předmluva

Podnikání v různých průmyslových a zemědělských oblastech a jeho formy v průběhu 19. století patří stále k málo probádaným otázkám právní historie. Právě právní úprava podnikatelské činnosti je důležitou kapitolou, kterou nemůže právní historie opomíjet. Zvláště pak odraz právní úpravy a jeho aplikace v konkrétních případech dotváří obraz doby a ve spojení s politickým systémem, formováním se občanské společnosti a dozvuky národního obrození přispívá k poznání doby, o které existuje převážně jen literatura historická.

Předmětem této práce je vývoj právní úpravy podnikání Škodových závodů od roku 1859, představující do roku 1946, kdy došlo k jeho znárodnění. V kontextu s tímto vývojem se práce zabývá i ekonomickými a sociálními aspekty, které ovlivňovaly charakter tohoto podniku.

Výzkum se zaměří na právní normy a jejich realizaci ve Škodových závodech. Analýza většiny právních předpisů, podle nichž se vyvíjela právní forma sledované firmy, by měla ukázat přínos nebo opačný vliv na pozitivní vývoj podniku.

V práci jsou použity jako primární prameny archivní materiály ze Státního oblastního archivu v Plzni, jehož součástí od 1. ledna 2011 je i Archiv Škoda Plzeň. V neposlední řadě jako sekundární zdroj literatura, která souvisí s touto problematikou.

Východiskem pro volbu tématu práce byl fenomén Škodových závodů, které představovaly nejvýznamnější strojírenský komplex zvláště v ekonomice meziválečného Československa. Patřily k trojici největších zbrojařských koncernů v tehdejší kontinentální Evropě a mezi velkou pětku světových zbrojovek.

Tematicky se práce především zabývá vývojem formy podnikání tohoto jednoho z nejvýznamnějších strojírenských gigantů, který kdy na našem území působil, od jeho vzniku až do jeho znárodnění.

Tato dizertační práce by měla přispět k doplnění faktů, dosud známých o tomto strojírenském gigantu, na našem území. Tato fakta jsou založena prioritně na analýze příslušných právních předpisů majících pro Škodovy závody nezastupitelný význam, neboť jejich vývoj a činnost jsou zejména ovládány těmito předpisy, ve spojitosti ovšem s politickým klimatem tehdejší doby.

Úvod

V druhé polovině 19. století dochází na území českých zemí k nebývalému hospodářskému rozmachu. Jestli do té doby byl celek rakouské monarchie spíše na periferii moderní industriální civilizace, v době, o které mluvíme, již české země patřily k oblastem s nejrozvinutější hospodářskou soustavou v Evropě. Značné nerostné bohatství, zejména bohatá ložiska černého uhlí, vysoká hustota obyvatelstva a snad nejhustší železniční síť v Evropě rozhodly o tom, že z Čech se stal průmyslově nejzajímavější region monarchie objemem i kvalitou výroby srovnatelný s nejrozvinutějšími zeměmi západní Evropy. V českých zemích po roce 1860 bylo soustředěno 60 – 70 % veškeré průmyslové výroby rakouského soustátí.¹

Podnikatel Emil Škoda, příslušník vznikající nové hospodářské elity, v roce 1869 koupil v Plzni továrničku od hraběte Waldsteina a během několika málo let ji přetvořil v prvotřídní strojírenský podnik, jehož produkce se uplatňovala i na náročných západoevropských trzích. Tento nově založený podnik, přes nejrůznější politické peripetie, změny majitelů, zestátnění a následnou privatizaci funguje v určité podobě dodnes.

Až do poloviny 19. století byly v Plzni jen čtyři větší podniky s náznaky tovární výroby. Byla to koželužna bratří Ledererů, založená před rokem 1829, která ve třicátých letech zaměstnávala na čtyřicet dělníků.² Kromě toho zde byl další kožařský závod Davida Leopolda Levita, který byl založen v roce 1829 a zaměstnával třicet až čtyřicet dělníků. V roce 1836 zřídil v Plzni na Lochotíně Karel König malou továrnu na porcelán a keramiku. Významným podnikem byl Měšťanský pivovar, který vznikl v roce 1842 sdružením drobných měšťanských pivovárků.³ Výroba železa a železných výrobků se nesoustřeďovala ve městě, ale v plzeňském okolí ve vesnicích, kde žili a pracovali rudokopové, hamerníci a hutníci. O velmi malém zastoupení kovořemesel v kraji svědčí skutečnost, že v letech 1846 – 1848 představovala v Plzni kovořemesla jen 2,58 % všech řemesel a povolání.⁴

¹ Kolektiv autorů. Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1945. Praha: Svoboda, 1969, s. 193 – 204.

² Bělohlávek, M. Plzeň 1800-1860. In: Buditel. Plzeň: KNP, 1956, s. 19.

³ Tamtéž.

⁴ Bělohlávek, M. Plzeň ve čtyřicátých letech 19. století, příloha II. In: Mínulost Západočeského kraje. Plzeň: KNP, 1962, s. 111.

Hutnická výroba a rozvoj uhelné těžby na Plzeňsku s rozvojem důlních odvětví vyvolaly záhy růst a rozmach Plzně jako nového průmyslového střediska, které rychle překonávalo všechna omezení. Ke konci šedesátých let 19. století toto průmyslové středisko lze charakterizovat jako středisko s tovární výrobou. Typickým příkladem tohoto trendu se stala strojírna hraběte Waldsteina v Sedlci u Plzně,⁵ která byla zbudována v roce 1856 a v květnu 1859 se přemístila do Plzně. Tento akt můžeme považovat za prvopočáteční impulz v následném vývoji Škodových závodů.⁶

⁵ V této době byla firma činná na základě cechovních předpisů. V roce 1739 vydal Karel VI. Generální cechovní artikule, které sjednotily cechovní předpisy v českých zemích. V souladu s merkantilistickou teorií byla pravomoc cechů omezena a jejich činnost podřízena státnímu doзору. Definitivní konec cechovního zřízení nastal v roce 1860, kdy vstoupil v platnost živnostenský řád vydaný císařským patentem č. 227/1859 ř. z.

⁶ Čepelák, V. Waldsteinské železářny v Sedlci, kolébka Škodových závodů. In: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky. Praha: NČSAV, 1954, s. 161; Maur, E. Waldsteinská strojírna v Plzni. In: Minulostí Západočeského kraje. Sv. 1., Plzeň: KN v Plzni, 1962, s. 161.

1. Léta 1816 – 1869 - Železárny hraběte Waldsteina v Sedlci u Plzně a strojírna Waldsteinových železáren v Sedlci u Plzně

Historie Železáren v Sedlci se traduje ale již od roku 1578, kdy se začalo s výstavbou hamru v Sedlci. V roce 1596 byla přistavena k původnímu hamru i vysoká pec.⁷ K většímu rozmachu této firmy došlo kolem roku 1850, kdy se novým majitelem celého panství stal hrabě Christian z Waldsteina (zemřel r. 1858). Za jeho působení byla postavena druhá vysoká pec. Štáhlavské nebo Waldsteinské železárny v Sedlci (Excelenz Ernst Graf Waldsteinsche Stiahlauser Eisenwerke zu Sedletz bei Pilsenetz) – tak se tehdy továrna nazývala, jsou spjaty se jménem Františka Belaniho, původně ředitele hutního a důlního úřadu valdštejnského důlního úřadu v Sedlci,⁸ který se ujal vedení železáren roku 1841. V roce 1856 majitel Waldstein, na návrh ředitele Františka Belaniho, svoluje ke zřízení strojírn v Sedlci. Dopisem ze dne 10. února 1856,⁹ adresovaným vlastní účtárně, určil mimo jiné odpovědnost ředitele Františka Belaniho za vedení a hospodaření strojírn a stanovil jejím technickým vedoucím jeho mladšího bratra Josefa Belaniho.¹⁰ V dopise byla také nastíněna vnitřní organizace strojírn, tvořící i nadále nedílnou součást jeho důlního úřadu, avšak co se týkalo finančních toků, ty měly být přísně odděleny.

Podnik zahájil svoji činnost velice úspěšně, a to hlavně díky výrobě kompletních strojů i strojních součástí.¹¹ Za této situace však ředitel František Belani dosáhl 22. ledna 1859¹² souhlasu (od nového vlastníka Ernsta Waldsteina) k přemístění strojírn do Plzně, na bývalé Říšské předměstí.¹³ Pozemky v této části Plzně již 20. srpna 1858 zakoupil Josef Belani pro postavení vlastní strojírn, jejíž stavbu zahájil a řídil jeho bratr František a s ním

⁷ Železárny v Sedlci u Plzně, které od r. 1710 náležely ke štáhlavskému panství hrabat Černínů, přešly r. 1816 dědictvím po smrti Jana Vojtěcha Černína z Chudenic (1746–1816) na hraběcí rod Waldsteinů z Wartembergu, resp. Christiana z Waldsteina. Viz. Čepelák, V. Waldsteinské železárny v Sedlci, kolébka Škodových závodů. In: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky. Praha: NČSAV, 1954, s. 161; Maur, E. Waldsteinská strojírna v Plzni. In: Minulostí Západočeského kraje. Sv. 1., Plzeň: KN v Plzni, 1962, s. 176.

⁸ Viz Nařízení hraběte Christiana Waldsteina vlastní účtárně. An meine Buchhalterei! Schloss Münchengrätz, 10. Februar 1856.

⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Sedlec 13. SOA v Praze, pobočka Mnichovo Hradiště. Nařízení hraběte Christiana Waldsteina vlastní účtárně. An meine Buchhalterei! Schloss Münchengrätz, 10. Februar 1856.

¹⁰ Maur, E. Waldsteinská strojírna v Plzni. In: Minulostí Západočeského kraje. Sv. 1. Plzeň: KNP, 1962, s. 146–147.

¹¹ Čepelák, V. Waldsteinské železárny v Sedlci, kolébka Škodových závodů. In: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky. Praha: NČSAV, 1954, s. 160.

¹² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 1A, Návrh Františka Belaniho hraběti Valdštejnovi, aby postavil strojírn v Plzni, 10. 1. 1859.

¹³ Hruška, M. Kniha pamětí královského krajského města Plzně. Plzeň: 1883, s. 660.

bylo započato dne 16. listopadu 1858.¹⁴ Prodej pozemků Waldsteinovi, se uskutečnil teprve 29. května 1860, obojí se ziskem 1 300 zlatých.¹⁵ Otázkou je, co bylo důvodem k prodeji pozemku a tím i odložení výstavby vlastního podniku mladšího z bratrů Belaniů, neboť z dobových materiálů se toto nelze dozvědět.

Stavba Waldsteinovy strojírenské továrny proběhla velmi rychle, již v létě roku 1860 se chýlila ke konci a v polovině září se zde již naplno pracovalo.¹⁶ Hlavní stavební práce proběhly až v roce 1860, kdy bylo investováno 22 839 zlatých a 80 krejcarů. Do strojů bylo vloženo jen v tomto roce 18 549 zlatých, v dalších letech už to byly částky menší. Ještě v roce 1866 se v bilanci uváděl základní kapitál, poskytnutý šťáhlavským závodem, v částce cca 30 tisíc zlatých. Ten mimochodem nebyl splácen a figuroval v každoroční účetní uzávěrce jako dluh.¹⁷

Strojírna hraběte Ernsta Waldsteina v Plzni, Graf Waldstein'sche Maschinenfabrik in Pilsen, zahájila provoz 15. září 1860.¹⁸ Vyráběla, rekonstruovala a opravovala, podobně jako jiné závody, různá strojní zařízení. Výrobní program podle nejstaršího inzerátu, uvedeného v Schieblově adresáři z roku 1864,¹⁹ zahrnoval strojní zařízení pro mlýny, lihovary, pivovary, doly a hutě, přádelny, sklárny, cukrovary, chemické továrny, výrobky z plechu jako parní kotle, nádrže, přehříváče, chladicí štoky a pivovarské pánve, jakož i opravy a rekonstrukce strojírenských dílen.²⁰ Výrobní prostory tvořily tehdy zámečnickou a soustružnickou dílnu v čelním traktu, kotelnu, kovárnu, skladiště a konírnu v jižním křídle, kanceláře a truhlárnu, konstrukce a hlídačův byt v křídle severním. Stroje, přenesené ze strojírny v Sedlci, byly doplněny třemi novými soustruhy, přičemž většinu zařízení si továrna vyráběla sama a u

¹⁴ Budil, V. K počátkům Leninových závodů v Plzni. Praha: Společnost přátel starožitností, 1960, c. d. s. 162-164.

¹⁵ Maur, E. Waldsteinská strojírna v Plzni. In: Minulostí Západočeského kraje, sv. 1. Plzeň: KNP 1962, c. d. s. 148.

¹⁶ Hruška, M. Kniha pamětí královského krajského města Plzně. Plzeň: 1883, s. 660. Bohužel ani chvíle, kdy se továrna rozběhla, není zjištěna zcela spolehlivě. Pramenem této informace je Kniha pamětí královského krajského města Plzně od M. Hrušky. Podle zjištění V. Budila byly archívní spisy týkající se stěhování strojírny do Plzně skartovány. Viz Budil, V. K počátkům Leninových závodů v Plzni. In: Časopis Společnosti přátel starožitností č. 68, Praha: 1960, s. 162-164.

¹⁷ Maur, E. Waldsteinská strojírna v Plzni. In: Minulostí Západočeského kraje, sv. 1. Plzeň: KNP 1962, c. d. s. 148.

¹⁸ Kol. autorů. Dějiny Plzně. Od roku 1788 do roku 1918. Sv. II. Plzeň: ZN v Plzni, 1967, s. 91-92.

¹⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GR 1A, Schieblův nabídkový adresář z roku 1864. J. Schiebl: Adress-Buch der Königl. Kreisstadt Pilsen. Plzeň: 1864, s. 144.

²⁰ Tamtéž.

cizích firem nakupovala jen to nejnútnejší.²¹ Strojírna dodávala své výrobky hlavně do Plzně a západních Čech, její výrobky se vyvážely také do Sedmihradska, kde měli Waldsteinové své panství, do Saska i jinak.²²

Firma na počátku své činnosti vyráběla vše podle poptávky. Vedle kompletního důlního zařízení pro saský Hohenstein za 9 800 zlatých, se zabývala i menšími zakázkami, jako byly např. kovové firemní štíty, pozlacený kříž a desítky šroubů. Vyráběla čerpadla a jejich součásti, součásti mlýnských strojů, ložiska, těsnění, opravovala parní a cukrovarnické stroje.²³ V roce 1861 zadal strojárně právovárečný pivovar v Plzni stavbu dvou nových parních strojů vč. dvou chladičů²⁴ a velkou zakázku zadala strojárně společnost pro stavbu Severní dráhy Turnov – Kralupy.²⁵ Mezi největší odběratele patřily oba plzeňské pivovary, plzeňská plynárna, plzeňští podnikatelé dr. Pankraz, F. Hýra a městská rada v Karlových Varech.

Z hlediska vývojového trendu vznikala Waldsteinova strojírna v období prvního zakladatelského rozmachu průmyslu habsburské říše, v roce, kdy bylo odstraněno staré cechovní zřízení a živnostenským řádem z roku 1859 uzákoněna svoboda podnikání.²⁶ Definitivně tak zmizely poslední zbytky středověku v ekonomice a uvolnily se možnosti urychleného rozvoje progresivní ekonomiky, který byl charakteristický pro období Bachova absolutismu.²⁷

Po vydání živnostenského řádu v prosinci roku 1859 se podnikání ve strojárně hraběte Waldsteina řídilo tímto zákonem. Podle §3 tohoto zákona se jednalo o živnost svobodnou, tj. živnost, ke které nemuselo být vystaveno zvláštní povolení, jako tomu bylo u živnosti koncesionální.²⁸

²¹ Maur, E. Waldsteinská strojírna v Plzni. In: *Minulostí Západočeského kraje*, sv. 1. Plzeň: KNP 1962, c. d. s. 149.

²² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GR 1A, Schieblův nabídkový adresář z roku 1864. J. Schiebl: *Adress-Buch der Königl. Kreisstadt Pilsen*. Plzeň: 1864, s. 144.

²³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fond Sedlec, LI 21, 22.

²⁴ MA Plzeň, Oceon 1861, 144.

²⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fond Sedlec, LI 21, 22.

²⁶ Císařský patent č. 227/1859 ř. z., jímž se vydává řád živnostenský. Adamová, K., Soukup, L. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*, Plzeň: Aleš Čeněk, 2004, s. 236-239.

²⁷ Malý, K. a kol autorů. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde, 2003. s. 220-221.

²⁸ Císařský patent č. 227/1859 ř. z., jímž se vydává řád živnostenský, §2, §16.

Ve výnosu ministerstva obchodu ze dne 18. července 1883 čís. 22037 se uvádí charakteristika továrny té doby. Za továrny se považovaly takové živnostenské podniky, kde se zhotovovaly nebo zpracovávaly výrobky v uzavřených dílnách, kde pracovalo více než dvacet dělníků, přičemž bylo užíváno strojů a uplatňována dělba práce. Podnikatel se neučastnil výrobního procesu, na rozdíl od živnostníka podnik řídil.²⁹

Podle archivních dokumentů v této době probíhal v zákulisí podniku spor mezi majitelem a ředitelem a inženýrem továrny, tj. bratry Belaniovými. Byl to právě jeden z důvodů, proč se jejich cesty v roce 1866 nakonec rozešly.³⁰ Předmětem sporu byly zejména změny v řízení výroby, opatřování zásob a prodej výrobků.

Belaniové nevěřili, že by se firma, ve které byli oba dva dosud zaměstnáni, mohla stát takovým střediskem strojírenské výroby, které Plzeň a její okolí potřebovaly.³¹ Hrabě Waldstein se pokusil oddálit svůj odchod z plzeňské průmyslové scény a jmenoval po odchodu Belaniů nového vrchního inženýra, či vrchního vedoucího své strojírně v Plzni, Emila Škodu, který nastoupil do služeb Waldsteina 19. prosince 1866 a jeho skoro tříletý pobyt pod tímto zaměstnavatelem hluboce zasáhl do rozvoje strojírenství v českých zemích.

Nový vrchní inženýr Emil Škoda, kterému v té době bylo 27 let, dostal neomezené dispoziční právo nad všemi pracovními silami strojírně. V podnikovém archívu Škoda Plzeň se zachoval dokument z 10. 12. 1866, ve kterém Emil Škoda podepsal společně s Ernestem Waldsteinem podmínky svého působení v plzeňské strojírně.³² Na základě podmínek tohoto dokumentu byl Emilu Škodovi stanoven plat ve výši 1 500 zlatých rakouské měny ročně v měsíčních splátkách a navíc v podobě 30% tantiémy, podílu na čistém výtěžku továrny.³³

Hrabě Waldstein ve jmenovacím dekretu stanovil, že strojírna zcela podléhá rozhodování tohoto mladého inženýra. Současně mu udělil, společně s továrním účetním Hiekem, prokuru. Každý vedoucí se musel dle tohoto dokumentu zodpovídat ze svého

²⁹ Rebec, T. Katechismus živnostenského práva rakouského. Praha: Hejda & Tuček, 1902, s. 23.

³⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fond Sedlec, 1039/1866. Návrh Josefa Hiekeho a Theodora Svěceného z 18. května 1866 na řízení provozu a obchodních styků plzeňské strojírně.

³¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fond Sedlec, LI 12.

³² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GR 1A, sv. 55. Emil Škoda v dopise z 10. 12. 1866 oznamuje hraběti Valdštejnovi, že přijímá místo hlavního inženýra v jeho plzeňské strojírně. Státní oblastní archiv v Praze, pobočka Mnichovo Hradiště.

³³ Tamtéž.

počínání pouze Škodovi, jako vedoucímu inženýrovi. Bez jeho souhlasu nikdo nesměl zastupovat strojírnou na veřejnosti. Aby nedošlo k rozporům, byl každému vedoucímu vymezen rozsah jeho činnosti a odpovědnosti.³⁴

Emil Škoda, jako vrchní inženýr, se již po svém nástupu dostal do sporu s dosavadními vedoucími úředníky továrny, jejichž ambice na vyšší posty byly jeho příchodem zmařeny. Svědčí o tom např. písemná stížnost ze dne 14. ledna 1867,³⁵ v níž účetní Josef Hieke, provozní technický inženýr Theodor Svěcený, inkasista Josef Wenig, inženýr asistent Antonín Vít a A. Kostein, žádali Škodovo odvolání.³⁶ Součástí žádosti byly i vysvětlivky, kde stěžovatelé podrobně vylíčili Škodovy neznalosti a chyby. V závěru přílohy se praví:

„ Na základě podobných případů a snesených dat došli úředníci plzeňské strojírnou k přesvědčení, že takový představený nemůže býti obchodu užitečný a že tím pověst hraběcí továrny je ohrožena a její dobré jméno trpí. Nedůvěra, která se vůči současnému vrchnímu vedení den ode dne více uplatňuje, je využívána novou konkurencí Belaniho a musí přivodit zánik hraběcí továrny. Že tudíž pan vrchní inženýr Škoda nemůže u svých podřízených úředníků požívat náležitě úcty, jakou má požívat vrchní inženýr pro své obsáhlé znalosti a odbornou převahu, je uvedenými důvody dostatečně doloženo.“³⁷

Nový vedoucí zřejmě nepoznal, jak se dělá to či ono zařízení nebo že se dostatečně neorientoval ve vedení obchodu, ale rozuměl velice dobře dobovému trendu v podnikání všeobecně a i rozvoji svého oboru. První písemný návrh organizačních směrnic pro řízení strojírnou, který Škoda vypracoval dne 1. února 1867, Waldstein schválil bez připomínek.³⁸ Podle těchto směrnic Škoda vymezil odpovědnost a povinnosti jednotlivých vedoucích, tzn. administrativy, technické kanceláře a vedoucích orgánů dílny. Vyhradil si zejména plnou podřízenost účetního a inženýra a naprostou poslušnost uložil i mistrům. Podle archivních materiálů si udržel autoritu v podniku a všichni stěžovatelé z ledna 1867 v továrně zůstali

³⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Sedlec 13, LI 50. Také SOA, ASŠ, Sedlec 13, LI 63. Škodův návrh instrukcí pro zaměstnance Valdštejnské strojírnou v Plzni z 1. 2. 1867.

³⁵ Která se zachovala v sedleckém archivním fondu.

³⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Sedlec 13, LI 58, 59. Zpráva ze dne 14. ledna 1867, v níž úředníci plzeňské strojírnou žádají hraběte Valdštejna, aby suspendoval vrchního inženýra Emila Škodu pro neschopnost.

³⁷ Tamtéž.

³⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Sedlec 13, LI 63. Škodův návrh instrukcí pro zaměstnance Valdštejnské strojírnou v Plzni z 1. 2. 1867.

v pracovním poměru i nadále. V neposlední řadě získal pravomoc poskytovat 3% provizi při uzavírání obchodů.³⁹

Již v srpnu 1867 měla strojírna pod vedením E. Škody 94 zaměstnanců. Rostly investice, ale to až od roku 1868.⁴⁰ Závodu přibývaly zakázky, docházelo k rozšiřování a výstavbě továrny. Pro strojírnou byl založen samostatný bankovní účet u plzeňské filiálky České eskomptní banky, který byl až doposud společný se železárnami v Sedlci.⁴¹

Významnou a zcela zásadní změnou pro strojírnou byl její prodej, a to dle prodejní a kupní smlouvy ze dne 12. června 1869, kdy přešla do majetku Emila Škody (viz níže).

³⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Sedlec 13, LI 63. Škodův návrh instrukcí pro zaměstnance Valdštejské strojírnny v Plzni z 1. 2. 1867.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Sedlec 13, LI 57.

2. Prodej plzeňské strojírny na Říšském předměstí v roce 1869

Prodej strojírny v Plzni se připravoval již delší dobu a uskutečnil se 12. června 1869.⁴² Smlouva, která je dochována v archivu města Plzeň, obsahuje jedenáct bodů, ve kterých jsou stanoveny strany smlouvy, předmět smlouvy, cena za kterou byla firma prodána a některé další náležitosti.

Podle prodejní a kupní smlouvy se Emil Škoda jako strana kupující, zavázal Waldsteinovi jako subjektu prodávajícímu, zaplatit za celou strojírnu 167 642 zlatých.

Na základě článku 1. této smlouvy ze dne 12. června 1869 došlo k prodeji strojírenského továrního závodu (č. p. 330 ležící na Říšském předměstí v Plzni) se všemi k němu přináležejícími pozemky, příslušenstvím, s celým inventářem (který se nalézal v závodě ke dni 30. 9. 1868), obráběcími stroji, strojovým materiálem a zásobami se zdůrazněním „tak jak vše stojí a leží a jak bylo vlastněno nebo mohlo být vlastněno Jeho Excelencí“.⁴³

Jak bylo výše naznačeno, Emil Škoda měl zaplatit za celou strojírnu 167 642 zlatých (viz článek 6 smlouvy). Tato částka měla být zaplacená následovně: 100 tisíc v hotovosti, dále po dvou splátkách (1. ledna a 1. července 1870) po 10 tisících a zbytek ve výši 42 642 zlatých rakouské měny měl být uhrazen dodávkami pro důlní šachtu Marii v Liticích.⁴⁴

Kupující strana, tj. Emil Škoda, dle smlouvy převzala na sebe i další povinnosti, mimo jiné odpovědnost za neplněné závazky. Rozdíl mezi aktivy a pasivy strojírny činil v neprospěch aktiv částku 31 321 zlatých. Tuto částku bylo nutno připočíst k ceně s výjimkou pohledávek, které se netýkaly ostatních podniků hraběte Waldsteina, ty se zavázal zlikvidovat sám. Přitom se prodávající nezaručil za správnost, ani vymáhání pohledávek strojírny vůči třetím

⁴² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GR2, sv. 34/2. E. Škoda 12. června 1869 uzavřel kupní smlouvu s hrabětem Waldsteinem. Verkauf – und Kaufcontract. Pilsen am 12ten Juni 1869. Smlouva byla uzavřena na základě účetní uzávěrky z 30. září 1868.

⁴³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GR2, sv. 34/2. E. Škoda, 12. června 1869 uzavřel kupní smlouvu s hrabětem Waldsteinem. Verkauf – und Kaufcontract. Pilsen am 12ten Juni 1869.

⁴⁴ Tamtéž.

osobám.⁴⁵ Podmínky odstoupení a případné sankce za neplnění mezi prodávajícím a kupujícím smlouva postrádá.

⁴⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ2, sv. 34/2. E. Škoda, 12. června 1869 uzavřel kupní smlouvu s hrabětem Waldsteinem. Verkauf – und Kaufcontract. Pilsen am 12ten Juni 1869.

3. Škodovy závody v letech 1869 - 1898

Tento závod brzy po koupi začal Emil Škoda přestavovat a rozšiřovat. Současně s rekonstrukcí strojírný budoval v sousedství dosavadních továrních objektů v Kolárově ulici v Plzni novou slévárnu šedé litiny. Provoz závodu byl slavnostně otevřen 12. března 1872. V roce 1874 došlo k přebudování kotelny a montážní budovy. V roce 1875 převzal Emil Škoda po dědečkovi své ženy pozemky a cihelnu v Plzni Doudlevcích, kde zavedl strojní výrobu. Stroje vyráběl již ve svém podniku a mohl je, po předvedení v provozu ve vlastní cihelně, tak snáze prodat externím zájemcům. Cihelna, která byla vždy samostatnou právní jednotkou, zůstala v majetku rodiny Škodů až do roku 1921, kdy tehdejší majitel Karel Škoda, syn zakladatele podniku, ji prodal plzeňskému konsorciu,⁴⁶ utvořenému za účelem její současné přeměny na akciovou společnost.⁴⁷

I přes těžkou hospodářskou krizi v roce 1873, mající za následek zánik celé řady závodů došlo ve Škodových závodech pouze k omezení provozu, které po krátké době bylo překonáno. Přispěl k tomu zejména dobrý finanční základ podniku a zakázková náplň ze zahraničí, hlavně z Ruska. Pro strojírnou znamenala hospodářská krize zvýšení aktivity v oblasti obchodní činnosti, kdy závod hledal nová odbytiště pro své zboží, zejména pro cukrovarnické stroje.

Účast firmy Škoda při budování pivovarů a cukrovarů v Rusku vedla ke zřízení první zastupitelské kanceláře v Kyjevě v roce 1876.⁴⁸ Jednalo se o velkou kancelář, která měla až 22 zaměstnanců, jejímž vedoucím byl známý cukrovarnický odborník Hugo Jelinek.⁴⁹

Hugo Jelinek zde vedl společně s dalším cukrovarnickým odborníkem, inženýrem Mikoleckým, technicko - obchodní zastoupení Škodovky a řídil odtud stavby dvaceti cukrovarů. Tyto obchody pomáhaly Škodovce překlenout období hospodářské deprese. V

⁴⁶ Karel Škoda se po odchodu z pozice majitele Škodových závodů začal zbavovat rodinného majetku v ČSR, jehož hlavní část tvořily statky a nemovitosti a mimo jiné i výše uvedená cihelna v Plzni Doudlevcích, která zůstala v jeho vlastnictví až do roku 1921, kdy ji prodal. Obsahem této smlouvy byl prodej cihelny plzeňskému konsorciu.

⁴⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, RAŠ 3. Elabor. z r. 1940, b.a., orig. něm. Tamtéž: mater. Emil Škoda, 18. 11. 1839-1900 s rukop. pozn. prof. Kubišta. Též: SOAP, ASŠ, RAŠ 1. Životopis zakladatele Škodových závodů Emila rytíře ze Škodů.

⁴⁸ Veselý, J. Škodova ocel. In: Sborník pro hospodářské a sociální dějiny. Sv. 1. Praha: 1946, s. 74-75. Též SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GR 1. Skoda, K. Emil Ritter von Skoda.

⁴⁹ Kopecký, P. Z dějin cukrovarnického průmyslu. In: Chemický obzor, Praha: 1940, s. 96-98.

roce 1880 se vrátil do Prahy, nejdříve jako vedoucí pražského zastoupení Škodových závodů a později jako ředitel cukrovarnického oddělení.⁵⁰

O záměrech Emila Škody v rámci rozvoje jeho podniku v osmdesátých letech 19. století můžeme soudit podle jeho investic a odpovídajícího výrobního programu a obchodní činnosti. Další výstavba Škodovky se shodovala s celkovým ekonomickým a průmyslovým vývojem a hlavně s technickým rozvojem těch odvětví a podniků, s nimiž měla podobný výrobní program a společné zájmy.⁵¹

Do tohoto scénáře zapadl i vývoj Škodových záměrů včetně změn ve výrobním programu plzeňské strojírný. Škoda věděl, jak Rakousko-Uhersko zaostává za vyspělými zeměmi, zejména za Anglií a Německem, a když ke konci 19. století začala u nás poptávka po oceli strmě stoupat, byl první, kdo reagoval na požadavky doby.⁵²

Významným činem, který má souvislost s dalším rozvojem podniku, bylo v roce 1885 vybudování ocelárny, která v tomto roce zahájila i svůj provoz. Ve velice krátké době se kvalitou svých výrobků vyrovnala nejlepším světovým ocelárnám, jako byl např. Krupp v Německu. Nikdo v té době nepředpokládal, jaký významný vývojový trend se tím ve Škodovce zakládá. V souvislosti s novou výrobou a litím oceli muselo dojít k zabezpečení potřebné dopravní kapacity, a to jak pro vsádky do pecí, tak i pro odvoz těžkých odlitků. 30. 4. 1886 byla uzavřena smlouva⁵³ s c. k. rakousko-uherskou dráhou o zřízení železniční vlečky k trati Plzeň – Cheb, což značně přispělo k usnadnění dopravy výrobků a dopravy jako celku.⁵⁴

V roce 1887 založil Emil Škoda Kaolinové a šamotové závody E. Škoda a spol., Orlík u Třemošné.⁵⁵ Jednalo se o komanditní společnost,⁵⁶ na níž kromě jeho, jako osobně ručícího společníka, se zúčastnili dva komanditisté.⁵⁷

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Přehled československých dějin. Sv. II./1. Praha: NČSAV, 1960, s. 497.

⁵² Kořan, J. Technická revoluce v železářství v českých zemích. Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky. Sv. X. Praha: 1965, s. 333.

⁵³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ 1. Smlouva ze dne 30. 4. 1886 o zřízení železniční vlečky k trati Vídeň-Cheb.

⁵⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, RAŠ. Škodová, Josefína, Deník, 1. část (1886-1887). Překlad rkp., s. 42-43.

⁵⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ 1, Zpráva o zřízení Kaolinových a šamotových závodů E. Škoda a spol., Orlík u Třemošné.

⁵⁶ Komanditní společnost (čl. 150-172 zákona č. 1/1863 ř. z., - všeobecný obchodní zákoník rakouský) byla taková společnost, v níž se provozování obchodu pod společnou firmou účastní jeden nebo více společníků jen svými majetkovými vklady (tzv. komanditisté) a u jednoho nebo více společníků pak účast není omezena na

Pro zlepšení stále rostoucích styků s vládními místy byla v roce 1888 zřízena reprezentace firmy ve Vídni.⁵⁸ Ze zprávy o zápisu do obchodního rejstříku, která je uložena v plzeňském archivu, vyplývá pouze skutečnost, že byl proveden zápis do OR obchodní pobočky firmy Škoda ve Vídni a zřízeno její sídlo a post stálého zástupce ve Vídni. Pobočka se zabývala hlavně obchodní činností v oblasti zbrojní výroby.⁵⁹

V rámci rozšíření dopravních možností došlo dne 16. 12. 1896 k uzavření smlouvy mezi Škodovkou a c. k. dráhou o zřízení železniční stanice Plzeň, zastávka Škodovy závody.⁶⁰ V této dohodě z právního hlediska byly řešeny zejména podmínky pronájmu pozemku, výstavby budovy železniční stanice a zajištění a podmínky provozu nově vzniklé železniční stanice na trase Plzeň – Cheb.

Nejistá situace Škodových závodů, která byla způsobena tím, že se nepodařilo zajistit plnou zaměstnanost zbrojovky a ocelárny v důsledku neujasněného zbrojního programu rakousko-uherského státu, přivedla podnik do dočasné těžké finanční tísně. Výsledkem jednání s bankami, které závod financovaly, tzn. s Rakouským úvěrním ústavem

vklady a tudíž ručí neomezeně celým svým majetkem (tzv. komplementáři). Vedení společnosti patřilo komplementářům. Ve výjimečných případech, pokud to stanovila smlouva, mohli vést společnost komanditisté. Těm náleželo právo kontroly nad činností společnosti. Na vznik a zánik komanditní společnosti se použila obdobná ustanovení veřejné obchodní společnosti.

⁵⁷ A to podle zákona č. 1/1863 ř. z.

Komanditní společnost na akcie (čl. 173-206) byla společnost, v níž komanditisté realizovali své vklady formou akcií. Vznik komanditní společnosti na akcie se řídil obdobnými zásadami jako u společnosti akciové. Řízení společnosti opět náleželo komplementářům, komanditisté mohli činnost společnosti ovlivňovat prostřednictvím valné hromady, jejíž usnesení vykonávala dozorčí rada. Ke vzniku komanditní společnosti na akcie byl nutný souhlas státních orgánů. K založení společnosti byla nutná soudní či notářská listina s obsahem společenské smlouvy. Ta musela obsahovat jméno, příjmení, stav a bydliště každého osobně ručícího společníka, sídlo firmy a předmět podnikání, dobu trvání podniku, má-li tento být omezen na určitou dobu, počet a suma akcií nebo akciových podílů, ustanovení o zřízení nejméně pětičlenné dozorčí rady složené z komanditistů, způsob svolávání valné hromady a způsob zveřejňování vyhlášek a veřejných listů. Změna společenské smlouvy musela mít formu notářské nebo soudní listiny a musela být schválena státním orgánem. Komanditní společnost na akcie vznikla zápisem do obchodního rejstříku. Komanditní společnost na akcie obsahuje v sobě druhy komanditní společnosti i akciové společnosti. K tomu poznamenává Antonín Randa, že Všeobecný obchodní zákoník svou systematickou považuje komanditní společnost na akcie za zvláštní druh komanditní společnosti, ačkoliv de lege ferenda bylo by správněji ji pokládat za druh akciové společnosti.

⁵⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ 3. Zpráva o zápisu do obchodního rejstříku z 25. 8. 1888.

⁵⁹ Stal se jím penzionovaný setník Karel Knobloch, který ve Vídni udržoval styk s příslušnými vojenskými místy a do Plzně podával skoro denně písemné hlášení, které psal vlastní rukou, protože v této době ještě psací stroje v továrně zavedeny nebyly. Jeho kancelář fungovala do doby, než bylo do Vídně přesunuto celé generální a obchodní ředitelství podniku. SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ 440. Wolf, K. Můj příspěvek pro historický archiv. C. d.

⁶⁰ Tamtéž, Smlouva ze dne 16.12.1896 mezi Škodovými závody a c.k. dráhou o zřízení železniční stanice Plzeň – Škodovy závody.

pro obchod a průmysl a Českou eskomptní bankou, byla přeměna Škodových závodů na akciovou společnost.⁶¹

⁶¹ Historický vývoj právního základu Škodových závodů 1859-1989. Plzeň: Škoda k.p., 1989, s.19.

4. Léta 1899 – 1919 - Škodovy závody, akciová společnost v Plzni

4.1. Přeměna Škodových závodů na akciovou společnost

Roku 1899 dochází k přeměně Škodových závodů na akciovou společnost.

Jak vznikla ze stále se rozšiřujícího podniku akciová společnost? Dne 12. prosince 1899 u plzeňského notáře JUDr. Schreinerera došlo ke schůzce níže uvedených osob, jednajících o stanovách podniku a snad o vytvoření orgánů akciové společnosti. Finančními partnery Škodovky se stala banka Creditka (Vídeňský úvěrový ústav), zastupovaná Julíusem Blumenem a Česká eskomptní banka (Bomische Escompte-Bank) pod vedením Maxe Feilchenfelda.⁶² Emil Škoda osobně navrhl na pozice prokuristů Josefa Šimonka, Waltera von Trappena, Aloise Seidla a Františka Mrázka ve smyslu odstavce 21 podnikových stanov nově uspořádaných závodů a pověřit je právem zastupování závodu.⁶³ Waltr von Trappen byl schválen jako zástupce Emila Škody a vrchní účetní Alois Seidl, inženýr František Mrázek a Josef Šimonek jako nově zvolení prokuristé.⁶⁴

Na zřízení akciové společnosti ve smyslu obchodního zákoníku z roku 1862⁶⁵ se usnesla ustavující valná hromada, konaná dne 14. prosince 1899.⁶⁶ Podle zápisu v obchodním rejstříku se podnik zakládá na stanovách daných v Plzni dne 12. prosince 1899⁶⁷ a na schválení c. k. ministerstva vnitra, daném ve Vídni dne 15. prosince 1899.⁶⁸

Účelem společnosti podle znění protokolu⁶⁹ bylo provozovat továrny na ocelolitinu, stroje a zbraně v Plzni, tedy (jak je v protokolu uvedeno) vyrábět a prodávat ocelolitinné produkty, stroje, strojové částice a válečný materiál všeho druhu.

⁶² Dluhy k 12. prosinci 1899, za které Škoda jako majitel ručil, dosahovaly 12, 8 milionu korun. Pohledávky podniku sice činily 4 miliony korun, ale převedené v hotovost, činily jen 23000 korun. Proto byla změna nevyhnutelná. Janáček, F. Největší škodovka monarchie. Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859-1918, Praha: Novinář, 1990, s. 190-191.

⁶³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 1. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 12. 12. 1899, Příloha I/34, s. 80.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Zákon č. 1/1863 ř. z., všeobecný obchodní zákoník rakouský, čl. 207-249.

⁶⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GR 1. Zápis z ustavující valné hromady firmy Škodovy závody, akciová společnost v Plzni a Statuten der Skodawerke, Actiengesellschaft in Pilsen, Wien 1899 a notářské ověření JUDr. Schreinerera dne 12. prosince 1899.

⁶⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 1. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 12. 12. 1899, s. 1-83.

⁶⁸ Č. 38676.

⁶⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 1. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 12. 12. 1899, s. 1-83.

Akciová společnost mohla zařizovat, nabývat a najímat továrny pro tato nebo příbuzná tovární odvětví. Mohla mimo jiné zřizovat podniky k účelu provozování výše uvedených továren, provozovat tyto podniky, uskutečňovat veškeré obchody a živnosti, sloužící k výše uvedenému účelu.

Kmenová jistina, tzn. akciový kapitál společnosti, činila 25 miliónů korun měny,⁷⁰ stanovené měnovým zákonem⁷¹, a byla rozdělena na 125 tisíc kusů akcií plně splacených, znějících každá na 200 korun. Podíl Emila Škody, který byl zvolen předsedou správní rady a generálním ředitelem, činil 65 tisíc akcií. Prodejem svého podniku nové společnosti získal tak Škoda akcie v hodnotě 13 miliónů korun a 2 milióny korun v hotovosti.⁷²

K hodnotě uvedených závodů byla připočtena i cena převzatých výrobků, stavebního materiálu, pohledávek atd., kdy došlo ke zvýšení sumy na 23 805 923 korun. Zároveň byla vypočítána Škodova pasíva a k částce 13 miliónů korun za převzaté akcie byly připočteny i jeho dluhy a akcepty, které měla akciová společnost převzít. Pasíva byla sečtena tak, že činila v souhrnu 25 803 453 korun a tudíž převyšovala aktiva o 2 milióny korun.⁷³

4.2. Rozšíření továrny

Jak je patrné z protokolu ze zasedání správní rady, která se konala 12. 12. 1900, schválila správní rada předloženou smlouvu na koupi firmy Kaolinové a šamotové závody E. Škoda a spol. v Orlíku u Třemošné, kterou nabídl Emil Škoda již na ustavující schůzi správní rady, konané dne 12. 12. 1899, a to údajně pro zřízení nové, plně dostačující dělostřelecké střelnice, která měla nahradit dosavadní střelnici, která byla umístěna v prostoru doudelevecké cihelny a potřebám podniku již zcela nevyhovovala.⁷⁴

⁷⁰Tato částka byla v relacích Rakousko-Uherska celkem velká. Z předlitavských strojírenských a metalurgických podniků disponovala vyšším akciovým kapitálem pouze Alpine Montangesellschaft (cca 60 mil. korun), na druhém místě byla právě Škodovka a za ní následovaly další podniky.

⁷¹ Zákon č. 126/1892 ř. z., měnový zákon rakouský.

⁷² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 1. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 12. 12. 1899, s. 81.

⁷³ Zákon č. 126/1892 ř. z., měnový zákon rakouský.

⁷⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 1. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 12. 12. 1899. Taktéž Protokol ze zasedání správní rady ze dne 22. 2. 1900. Nová střelnice byla vystavěna nakonec na boleveckém katastru v lese Borku, který patřil do vlastnictví plzeňské obce. Pozemky v Bolevci byly získány v roce 1900, kdy proběhla složitá jednání mezi obcí a Škodovými závody, které si nakonec prosadily výhodnou nájemní smlouvu. Provoz

Správní rada Škodových závodů na schůzi dne 22. 2. 1900⁷⁵ rozhodla, že kupní smlouva na Kaolinové a šamotové závody E. Škoda a spol. byla v předloženém znění podepsána, ke konečnému zrušení společnosti a jejímu výmazu došlo teprve 19.1. 1906.⁷⁶ Dále kupní smlouvou z 16.7. 1900 byl získán v mostecké hnědouhelné pánvi na katastru obce Čepiroh i větší komplex pozemků k dolování. Exploatace byla zahájena teprve začátkem roku 1919 v důsledku nedostatku uhlí.⁷⁷

V prvním hospodářském roce fungování Škodových závodů jako akciové společnosti měly ještě všechny provozy závodu objednávky na vlastní výrobu tak prodej. Čistý zisk společnosti na konci roku 1900 byl uspokojivý, takže správní rada rozhodla vyplatit akcionářům desetiprocentní dividendu a navíc jedno procento superdividendy.⁷⁸

V roce 1901 dle obchodní uzávěrky firma ještě sice vykázala čistý zisk, ale ten byl už natolik malý, že se přestaly vyplácet dividendy. Následující tři roky provozu už skončily finančním deficitem, který např. za rok 1903 činil 4 546 005 korun. Je však třeba konstatovat, že celkový součet ztrát za dobu krize se přibližně rovnal zisku za první úspěšný rok poté, co se firma stala akciovou společností.⁷⁹ Pohledávky bank vůči Škodovým závodům se zvýšily z přibližně 6 miliónů korun v únoru 1903 na cca 7,5 miliónu korun v lednu 1904. Na Kreditní banku připadlo zhruba 4,2 miliónu korun a na Eskomptní banku 3,3 miliónu korun.⁸⁰ V obchodním roce 1903 a 1904, kdy společnost jako celek vykázala ještě ztrátu, a to 546 tisíc korun, v následujícím roce vykázala již zisk, a to 124 834 korun.⁸¹

nové střelnice v Bolevci byl zahájen v roce 1901, této velice důžité součásti, která zajišťovala rozvoj zbrojního oddělení.

⁷⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 22. 2. 1900.

⁷⁶ Avšak z jakého důvodu došlo z právního hlediska k výmazu až po šesti letech této společnosti nám bohužel z archivních materiálů nevyplývá. SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 22. 5. 1901.

⁷⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 2. Kupní smlouva ze dne 16. 7. 1900 na koupi důlních pozemků v katastru obce Čepiroh.

⁷⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Geschaefts-Bericht des Verwaltungsrates der Skoda-Werke AG in Pilsen. Wien:1901, c.d.

⁷⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Geschäfts-Berichte za roky 1901-1902, 1902-1903, Wien: 1903,1904. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 20. 3. 1903. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 4. 4. 1904.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 26. 11. 1904.

4.3. Řízení podniku

Po úmrtí Emila Škody v roce 1900, který zastával funkci generálního ředitele a předsedy správní rady, se o chod podniku starala pouze správní rada. Karel Škoda, syn Škody a majoritní vlastník Škodových závodů zaujal otcovo místo generálního ředitele až v roce 1902. Do čela podniku se postavili vedoucí osobnosti firmy, jako byl např. Walter von Trappen ve funkci generálního ředitele podniku nebo Gustav von Mauthner,⁸² jako předseda správní rady.⁸³

Karel Škoda jako vlastník hlavní části kapitálu Škodovky konečně 6. února 1902 se prosadil na místo ve správní radě. Tím se změnila dosavadní struktura správní rady, kterou doposud tvořilo sedm osob, z nichž čtyři byli zástupci bank. Právě oni s přijetím Škody do rady souhlasili, ale na oplátku si od něj nechali potvrdit výsadu, že mohou kdykoli rozšířit správní radu o jednoho zástupce každé banky. Tento krok měl v budoucnu posílit pravomoci bank a omezit vliv škodovického kapitálu v řízení firmy.⁸⁴

Majoritní postavení Creditky mezi dvěma hlavními bankami podniku se pak upevnilo po smrti předsedy správní rady Gustava Mauthnera roku 1902. Téhož roku dne 20. srpna byl jednomyslně zvolen za prezidenta⁸⁵ Škodových závodů Julius Blum.⁸⁶

K zásadnímu střetu mezi členy správní rady došlo na jejich schůzi dne 24. ledna 1904.⁸⁷ Po náročné diskusi zvolila tato zvláštní komisi, která měla za úkol najít „vhodného provozního inženýra jako pomoc pro generálního ředitele.“⁸⁸ Byl to jakýsi poslední pokus, jak zachránit generálního ředitele Trappena a zabránit tehdy 25letému Karlu Škodovi, aby se ujal toho, co on považoval za své samozřejmé dědictví. Zástupci bank měli připravené svoje zásadní řešení.⁸⁹

Na konci června 1904 Max Feilchenfeld nabídl funkci generálního ředitele Škodových závodů bývalému ústřednímu řediteli České montánní společnosti Georgu Güntherovi, kterému se za krátký čas různými reformami a změnami hlavně v oblasti

⁸² Vystřídán Julíusem Blumemem po jeho náhlé smrti roku 1902.

⁸³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 6. 11. 1900.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Pro tuto práci bude použit výraz prezident, ačkoliv v archivních materiálech i v sekundární literatuře se používá výraz jak prezident tak předseda.

⁸⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 20. 8. 1902.

⁸⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 24. 1. 1904.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ Tamtéž.

personálií a ustupující krizi podařilo úspěšně hospodářskou situaci ve Škodových závodech zlepšit. Pracovní smlouva s ním byla uzavřena na 10 let a pro Karla Škodu představovala nežádoucí překážku v řízení podniku.

Byly uskutečněny racionalizační opatření, která měla za úkol nejen zlevnit výrobu, ale hlavně ji zvýšit. Podařilo se mu odstranit roztříštěnost jednotlivých oddělení a sjednotit stejnorodé nebo podobné provozy. Bez ohledu na protesty a odpor zaměstnanců přistoupil také k personálním změnám, včetně obsazení nejvyšších míst.⁹⁰

V rámci rozsáhlé reorganizace podniku byla roku 1904 zrušena filiálka v Kyjevě pro pokles obchodních styků s Ruskem.⁹¹ Změnilo se i vedení pražské obchodní kanceláře, kam na místo vedoucího nastoupil dosavadní zaměstnanec Kolbenových závodů Karel Bondy. V září 1904 bylo přeneseno do Vídně obchodní oddělení, které v té době vedl a nadále ve vedení pokračoval Josef Šimonek a také přeloženo generální ředitelství všech závodů Škodovky. Josef Šimonek se stal jeho komerčním ředitelem. Převádění sídel ústřední správy nebo sídel firem a společností Předlitavska do Vídně bylo v tehdejší době zcela běžným jevem. Řízení se přesouvalo do centra státní moci, poblíž ministerstev.⁹²

V roce 1909 odstoupil generální ředitel Günther ze své funkce. Na jeho místo nastoupil do funkce generálního ředitele Karel Škoda, který v této funkci setrval až do roku 1917. Zároveň od roku 1917 do roku 1919 byl prezidentem správní rady.⁹³

4.4. Škodovy závody v období 1. světové války

První světová válka znamenala hlavně pro strojírenské závody mohutný růst a vysloužila jim přívlastek největší zbrojovky monarchie. Přinesla jak monopolnímu kapitálu, tak vůbec hlavně spekulantům všeho druhu mimořádné zisky. Např. firma Krupp v Essenu měla za poslední tři mírové roky roční zisk ve výši 39,2 mil. marek, během prvních tří válečných let stoupl zisk v průměru na 69,1 miliónů marek. Podobnou tendenci vykazoval i

⁹⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SB 4. Wolf, K. Můj příspěvek pro historický archív. Rkp. 16. 11. 1944.

⁹¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 4. 8. 1904.

⁹² Tamtéž.

⁹³ Krátký, V. Osobnosti v dějinách Škodovky. Plzeň: 1996, s. 22.

Schneider-Creuzot, z 6,9 na 10,4 milióny franků. Ve Škodovce došlo k vzestupu z 5,6 miliónu korun před vypuknutím války na 11,3 miliónu korun za první tři válečné roky.⁹⁴

Počátkem roku 1915 byla ve Škodových závodech vyhlášena podle zákona o válečných úkonech vojenská správa podniku.⁹⁵ Na základě tohoto zákona držitelé průmyslových podniků byli podle ustanovení § 18 s odkazem na ustanovení § 1 povinni přenechat k potřebě svůj závod včetně zaměstnanců pro vojenské účely. Přenechané nemovitosti měly být navraceny ve stavu, ve kterém byly převzaty (§19).

Dále mělo být přiměřeně přihlédnuto k rozšíření či omezení závodu. Za používání podniku byla ze zákona stanovena náhrada. Avšak náhrada nebyla poskytována za použití prázdných, žádný výtěžek nedávajících stavení, nepracujících průmyslových závodů, volných míst, pastvišť, lesů a neobdělaných pozemků⁹⁶ (§19).

1. května 1917 Karel Škoda soustředil ještě větší moc ve svých rukou, než tomu bylo dosud.⁹⁷ Zůstal generálním ředitelem a současně se nechal zvolit prezidentem správní rady. Před uvedeným zasedáním, v dubnu 1916 schválila valná hromada⁹⁸ páté zvýšení akciového kapitálu vydáním 15 tisíc kusů hotově a plně splacených akcií po 200 korun ze 42 na 45 miliónů korun.⁹⁹ Počátkem července 1916 doporučení tří znalců plně podpořilo záměr Karla Škody. Odborníci mimo jiné potvrdili, že amortizační kvóty jsou naopak vzhledem k válečným podmínkám stanoveny velmi nízko, podnik, že má spoustu pohledávek, které byly v tomto období téměř nedobytné, že se zvýšila zadluženost u bank a vzrůstá rozpětí mezi pohledávkami a mezi pasívy koncernu a že ani zisk Škodových závodů není úměrný investicím, vynaloženému riziku a dosaženému obratu. Velkoakcionáři a správní radové společnosti Škodových závodů využili této zprávy znalců ke svému kapitálovému užítku, a to v podobě tzv. překolkování akcií a zvýšení jejich nominální hodnoty. Jednalo se o obrovský zisk a prospěch, který byl ovlivněn postupující inflací rakouské měny.¹⁰⁰ Podle usnesení valné hromady konané dne 22. 12. 1916 byl zvýšen pošesté akciový kapitál ze 45 miliónů korun na

⁹⁴Jindra, Z. První světová válka. Praha: SPN, 1984, s. 185-187.

⁹⁵ Zákon č. 236/1912, ř. z. ze dne 26. 12. 1912 o válečných úkonech.

⁹⁶ U těchto však toliko až do doby obvyklého obdělání.

⁹⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 1. 5. 1916.

⁹⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 13. 4. 1916 a 1. 5. 1916.

⁹⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 1. 5. 1916.

¹⁰⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 25. 7. 1916 a 6. 12. 1916.

72 milióny korun tím způsobem, že jmenovitá hodnota akcií znějící dosud na 200 korun, byla zvýšena na 320 korun.¹⁰¹

Rok 1917 pro podnik představuje počátek špatných časů, které byly doprovázeny komplikacemi pramenícími z války a odrazily se i na personálním složení vedení Škodovky. Soustavné lpění na zbrojní výrobě se mělo brzy stát bezvýchodností ze začarovaného kruhu, zvláště když se válka pomalu přechylovala do konečné fáze a Rakousko-Uhersko z ní nemělo vyjít vítězně. Další postup Karla Škody v momentě, kdy se snažil zvrátit katastrofu, která měla zbrojařský průmysl a tím i jeho postihnout, vykazuje řadu jakoby protichůdných záměrů.¹⁰²

Škoda podnikl několik kroků, které dokumentují dobové prameny. Na zasedání správní rady dne 3. 4. 1917 provedl Škoda krok vedoucí k posílení německého vlivu ve správní radě a zároveň jakýsi ústupový manévr jeho a blízkých spolupracovníků. Učinil tak velice elegantní a nenápadnou cestou, když upozornil na nebývalý rozmach podniku a s tím i spojenou přepracovanost sebe a svých klíčových spolupracovníků Josefa Šimonka a Leopolda Steinera. Ve své funkci podal demisi, což se týkalo i obou pánů a jako nového generálního ředitele doporučil prince Viktora Salvatora von Isenberg. Zároveň mu i několika dalším navrhol vyslovit plnou moc, což bylo správní radou schváleno.¹⁰³

Na základě jeho dalšího návrhu se měl zřídit výkonný výbor, kterému by on sám předsedal a kam by mimo něj patřil jeho zástupce Josef Šimonek a generální tajemník Leopold Steiner. Tento postup, jakoby naoko poodejít stranou od hlavního vedení podniku a přesto zůstat členem výkonného výboru, byl předzvěstí konce rodu Škodů v podniku, který měl přijít záhy.¹⁰⁴

K oficiálnímu aktu rezignace došlo 14. listopadu 1917 ve Vídni, kdy Karel Škoda podal demisi a jako svého nástupce ve funkci nového generálního ředitele představil prince Viktora Salvatora von Isenberg. Správní rada přijala demisi bez výhrad a vyslovila dosavadnímu prezidentovi poděkování a stanovila mu penzi ve výši 40 000,- Kč ročního důchodu. „ Na to pan president sděluje, že pánové: zástupce generálního ředitele Josef Šimonek a ředitel Leopold Steiner podali demisi a navrhuje: 1) aby tyto demise byly přijaty

¹⁰¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. PO. Valné hromady 1910-1918, stenogram valné hromady z 22. 12. 1916.

¹⁰² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 26. 10. 1914, kart. 3, inv. č. 18.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ Tamtéž.

na vědomí s výrazem hlubokého politování, 2) aby bylo předsednictvo zmocněno určití těmto pánům přiměřenou penzi a 3) aby byli páni Josef Šimonek a Leopold Steiner kooptováni do správní rady.¹⁰⁵

Škoda tu také poprvé vyslovil myšlenku započít s poválečnou mírovou výrobou a jako první možnost, která přichází v úvahu, zmínil továrnu na lokomotivy. Důvody, proč se rozhodl se svými nejbližšími spolupracovníky stáhnout do správní rady, nebyly zcela jasné. Zvláště když nechal sebe a ostatní obratem jmenovat do výkonného výboru. Nakolik měl nový výkonný výbor o třech mužích prostředky zasahovat do dění správní rady, zůstává určitým tajemstvím. Lze se domnívat, že šlo pouze o formální vymezení pravomocí, protože svou demisí si tento „triumvirát“, jak bývá v literatuře tříčlenný výbor nazýván, nijak zásadně neublížil. Josef Šimonek spolu s dalšími dvěma odstupujícími získal pozici správního rady a místo v nově vzniklém výkonném výboru, kterému Karel Škoda předsedal. Všem třem měl být navíc vyplácen důchod, což odhlasovala správní rada dne 14. prosince 1917.¹⁰⁶

V tomto dění lze spatřovat paradox celé situace. Fakticky se jednalo o odchod do důchodu a byla jim vyměřena penze, ale i přesto se nikdy nevzdálili od ohniska vedení podniku. Nabízí se několik možností, proč k personálním změnám došlo, ale může se jednat pouze o spekulace. Vzhledem k tomu, že Škoda sebe a své blízké oficiálně odeslal do penze, i když jen naoko, mohlo jít o snahu přenést pozdější možnou zodpovědnost na jiné. To by také vysvětlovalo Škodovy náznaky zavedení výroby lokomotiv jako začátku k pomalému připravování půdy pro mírovou výrobu. Současně se také přetřásala myšlenka zestátnění podniku z důvodu předejití finančně nákladné mírové přestavbě. Osobou od které návrh vzešel, je považován blízký přítel Josefa Šimonka, poslanec Jindřich Maštálka. Vyskytují se ale i dohady, že záměr postátnit závod mohl přijít přímo ze strany výkonného výboru. Dalším propagátorem stejné myšlenky na znárodnění byl i Luděk Pik, poslanec a vášnivý bojovník za sociální rovnost a práva dělníků. S tímto pánem bude v budoucnu Josef Šimonek urovnávat ne jeden spor. Nicméně tyto návrhy se setkaly s odmítnutím Vídně.¹⁰⁷

Karel Škoda nejspíš pro sebe a letité spolupracovníky nechával pootevřená zadní vrátka s možností jak rychlého úniku, kde azyl představovala slušně placená penze a členství ve výkonném výboru nebo oficiálního návratu do čela závodu, ze kterého se tito tři vlastně

¹⁰⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 14. 11. 1917, kart. 5, inv. č. 29.

¹⁰⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 14. 12. 1917, kart. 5, inv. č. 29.

¹⁰⁷ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 70.

vůbec nevzdálili. S výše zmíněnou sestavou v čele vstoupil koncern do roku 1918, kdy došlo k velkému přelomu v dějinném vývoji Evropy i Škodových závodů v ní.

Na základě nařízení Československého národního výboru v Praze ze dne 29. října 1918 vydal Národní výbor v Plzni vyhlášku ze dne 30. října 1918 o zrušení dosavadní militarizace a vojenských dozorů v podnicích. Správa těchto podniků včetně správy vojenské však zůstala i nadále v platnosti.¹⁰⁸ Zplnomocněnci nové státní správy, kteří dorazili do Plzně již 29. října 1918, se sešli se zástupci Škodových závodů, kdy na této schůzce došlo k písemnému potvrzení, že podnik nesmí přerušit svoji zbrojní výrobu. Dokument z této schůzky pak byl hlavním trumfem v rukou Škodovky při žádostech, aby ČSR uhradila ještě dokončené zbrojní objednávky i pro Rakousko-Uhersko. Národní výbor jako prozatímní nejvyšší zákonodárný orgán, jakož i orgán správní rozhodl, že ve zbrojních podnicích „pravomoc dosavadních vojenských správců přechází na nové velitele a veškerí podnikatelé i zaměstnanci těchto podniků jsou povinni (jejich) veškerých rozkazů uposlechnouti. V zájmu klidného a nerušeného přechodu z válečného do mírového hospodářství jsou tito zaměstnanci povinni zůstat až na další v závodech pokud možno ve svém dosavadním povolání a nesmí o své vůli stávající pracovní poměr rušit“.¹⁰⁹

4.5. Odras kartelových dohod na právní formě Škodových závodů

V období světové hospodářské krize na počátku 20. století se objevily snahy jak vyřešit špatnou hospodářskou situaci a zamezit také konkurenčnímu boji ze strany strojírenských podniků Předlitavska. Šlo o vytvoření monopolistických zájmových sdružení, tzv. kartelů. Uzavírání kartelových dohod, i přes to, že je zákon nepovoloval, bylo na konci 19. a počátku 20. století časté.¹¹⁰ Reakci státu na tuto tendenci představovalo antimonopolní právo.¹¹¹

Předzvěst vývoje kartelů v rámci habsburské monarchie lze spatřovat už v roce 1803,¹¹² v trestním zákoně, kde byl stanoven živnostníkům zákaz zvyšovat ceny zboží či práce v neprospěch veřejnosti.¹¹³

¹⁰⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Vyhláška Národního výboru v Plzni ze dne 31. října 1918 o zrušení dosavadní militarizace a vojenských dozorů v podnicích. Nová doba, 31. října 1918.

¹⁰⁹ Národní výbor v Plzni a státní převrat v roce 1918. Plzeň: 1928, s. 28.

¹¹⁰ Průcha, V., Faltus J. Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století. Praha: Oeconomica, Praha, 2003, s. 40.

¹¹¹ K tomu srv. např. situaci v 80. letech 19. století mezi zpracovateli masa v USA. Tamtéž.

¹¹² Následně v jeho novelizaci zákoně č. 117/1852 ř. z.

První úpravu o kartelovém právu lze najít v § 4 koaličního zákona č. 43 /1870 ř. z.,¹¹⁴ podle něhož neměly právní účinnost úmluvy živnostníků, uzavřené s cílem zvýšit ceny zboží v neprospěch zákazníků. Podle tohoto zákona kartely spadaly pod pojem koalice.

V roce 1921 přistoupilo Československo k mezinárodním úmluvám o ochraně živnostenského a průmyslového vlastnictví. Téhož roku byl přijat zákon č. 309/1921 Sb. z. a n., který zakazoval kartely. V roce 1927 byl přijat zákon č. 111/1927 Sb. z. a n., o nekalé soutěži, který zakazoval ničení konkurence.¹¹⁵ V tzv. generální klauzuli, §1 se za nekalou soutěž považovalo takové jednání v hospodářském styku, které je v rozporu s dobrými mravy soutěže a bylo zároveň způsobilé poškodit ostatní soutěžitele. Tento zákon byl doplněn zákonem č. 251/1933 Sb. z. a n.¹¹⁶

Reakcí na hospodářskou krizi třicátých let byl později zákon č. 141/1933 Sb. z. a n., o kartelech a soukromých monopolech, známý jako kartelový zákon. Ten přinesl novinku v tom, že připustil vytváření kartelů na základě kartelových dohod.

Na tvorbě tohoto zákona se podílely i Škodovy závody, o čemž svědčí dochované tzv. kritické poznámky ŠZ k osnově zákona o kartelech z roku 1928 a 1931.¹¹⁷ Tyto poznámky se týkaly např. výroby, jakosti, kvality a cen výrobků, výrobního provozu, uzavírání smluv. Podle kartelového zákona za kartelové dohody byly považovány smlouvy samostatných podnikatelů, jimiž se smluvní strany zavazovaly mezi sebou vyloučit nebo omezit volnou soutěž úpravou výroby, odbytu, obchodních podmínek, cen, nebo u dopravních, úvěrových či pojišťovacích podniků i sazeb, pokud smyslem této smlouvy je co nejúčinněji ovládnout trh. Byly uzavírány buď jednorázově pro určitý obchod, pravidlem však byly kartely trvalejší, založené na celé soustavě dohod.¹¹⁸ Kartelové smlouvy musely být uzavřeny v písemné formě a registrovány v kartelovém rejstříku, který vedl státní statistický úřad. Registrace kartelových smluv byla jednou z forem kontroly státní správy nad činností kartelů. Regulaci činnosti kartelů prováděl stát prostřednictvím kartelové komise.

¹¹³Zákon trestní o zločinech a těžkých policejních přestupcích, vydaný dne 3. září 1803.

¹¹⁴ Zákon č. 43/1870 ř. z., rakouský koaliční zákon.

¹¹⁵ Zákon č. 111/1927 Sb. z. a n., o nekalé soutěži.

¹¹⁶ Zákon č. 251/1933 Sb. z. a n., o prodeji zboží za jednotné ceny.

¹¹⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Kritické poznámky ŠZ k osnově zákona o kartelech, 1928, 1931. Kart. 146, inv. č. 788. Tyto poznámky se týkaly např.

¹¹⁸ Zákon č. 141/1933 Sb. z. a n., o kartelech a soukromých monopolech.

Kartelový zákon a jeho hodnocení bylo zrcadlem politické situace a názorů na způsoby překonávání hospodářské krize. Podle jedněch byl nepřijatelným zásahem do svobody podnikání, podle druhých byl příliš liberální a neposkytoval státním orgánům možnost efektivní eliminace nepříznivých důsledků kartelových dohod.¹¹⁹

Koncepční podstatu nového zákona shrnuje výstižně příslušná vládní důvodová zpráva: „*Osnova neváhá zřici se záporného stanoviska ke kartelům a zaujati k problému kartelovému stanovisko kladné. Kartely mají býti uznány de iure. Kladné stanovisko k poměru kartelovému vyvěrá z poznatku, že platné soustavy právního řádu společenského a hospodářského mohou býti asociace v hospodářském podnikání účelné a prospěšné nejen svým účastníkům, nýbrž také celkovému hospodářství. Kartely mohou míti přízniví vliv na plánovitě uspořádání výroby, průmyslu a obchodu. Skrývají však v sobě některá nebezpečí. Nabytím mocenského postavení, využitím jeho přepínáním jejich cílů může se prospěšná činnost snadno zvrátiti v opak*“.¹²⁰

Později si na liknavé zavádění tohoto zákona do života stěžovali poslanci v Parlamentu.

Období od schválení kartelového zákona v roce 1933 až do února 1948 bychom mohli popsat jako dobu, ve které na kartely bylo hleděno zcela opačným způsobem, než je tomu dnes. Dříve se kartely stávaly pozitivním prvkem ve společnosti, který měl za následek naplnění cíle účelné a organizované hospodářské soutěže a byl přínosem pro všechny subjekty, které se v ní účastnily. Dnes jsou kartely považovány za zakázané, a to z důvodu omezování a narušování hospodářské soutěže.¹²¹

Také Škodovka vstupovala do kartelových seskupení. Např. v roce 1902 uzavřela s dalšími ocelářskými podniky dohodu na deset let, která se týkala společného postupu při dodávkách oceli.¹²² Partnerskými firmami se staly firmy Ringhoffer a Tanner, Laetsch a spol., s nimi uzavřela Škodovka v roce 1903 desetiletou dohodu týkající se chladících

¹¹⁹ Zákon č. 141/1933 Sb. z. a n., o kartelech a soukromých monopolech.

¹²⁰ Vládní důvodová zpráva ke kartelovému zákonu č. 141/1933 Sb. Citováno z http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/tisky/t1173_00.htm

¹²¹ Kindl, J. Kartelové a distribuční dohody. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 18-23.

¹²² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 20. 8. 1902 a 27. 2. 1904.

zařízení.¹²³ V roce 1903 byla obnovena kartelová smlouva českých mostáren, kde vedle Škodových závodů figurovala První českomoravská, Pražská strojárna, dříve Ruston aspol. a Bratři Prášilové.. V kartelové dohodě měla mít Škodovka do poloviny roku 1906 dodávkovou kvótu 23% a od poloviny roku 1906 do konce června 1908 25%.¹²⁴

Plzeňská strojárna Škodových závodů a celý její komplex se staly osou pozdějšího strojírenského seskupení, které dalo vzniknout nejsilnějšímu monopolu v tomto oboru v českých zemích. Škodovce se podařilo dosáhnout toho, že do kartelových a procentuálních kvót nebyl zařazen zbrojní materiál, byly vyloučeny i dopravní prostředky, výrobky válcoven a mědikovecké zboží. Tímto krokem si Škodovy závody daly zkartelizovat jen strojírenskou výrobu a dostaly se tak v seskupení největších českých strojíren do pozice slabšího, nikoli vůdčího partnera. Největší podíl na výrobě a prodej strojírenských výrobků mezi českými firmami měl připadnout podle původního plánu firmě Breitfeld, Daněk aspol. (40%), na druhém místě strojírně F. Ringhoffer (15,3%). Škodovy závody stanuly na třetím místě (14%). Poté následovaly další dvě firmy s podílem 10,37%, a sice Pražská strojárna a firma Marky, Bromovský a Schulz. Na místě poslední stanula Českomoravská s kvótou 9,36%. Proti této dohodě se postavila jak Rustonka, tak Škodovka, která požadovala navýšení svého podílu na 16%. Navíc chtěly tyto firmy vyloučit z kartelových omezení ještě další výrobky, s jejichž prodejem neměly problém na konkurenčních trzích (např. plynové stroje, drtící stroje, generátory a pumpy).¹²⁵

Správě Škodových závodů byl dne 3. července 1903 zaslán dopis, kterým bylo oznámeno společnostmi Breitfeld a Daněk, jakož i Marky a Broumovský a Schulz, že sleví ze svých kvót ve prospěch akciové společnosti Škoda. Navíc bylo schváleno vyjmutí speciálních výrobků škodovské strojírně z kartelového ujednání. Schůze správní rady Škodových závodů, konaná dne 18. 7. 1903 se rozhodla tyto nové podmínky přijmout.¹²⁶ Kartelová smlouva byla podepsána 24. 7. 1903, kde do ujednání se nakonec zapojila i Rustonka, která získala podíl 11% kvótou.

Kartelová smlouva měla platnost do konce roku 1904. Podmínky dohody však nebyly realizovány. Za hlavní příčinu neúspěchu lze označit spolupráci pouze části

¹²³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 22. 10. 1903.

¹²⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 18. 7. 1903.

¹²⁵ Tamtéž.

¹²⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 18. 7. 1903.

strojírenských závodů, a to jen z Čech. Úzký charakter této dohody nemohl zabránit konkurenčnímu cenovému boji. Nejsilnější společnosti měly potřebu rozšířit kartel na celé Předlitavsko, jmenovitě na vídeňské podniky, brněnské, haličské (rakouská část Polska). Nasvědčovala tomu i situace, kdy se v této době vyvojily menší strojírenské podniky, které sice velkým firmám nekonkurovaly, ale nebezpečně svými výrobky zahlcovaly domácí trh a odbytiště.¹²⁷

Generální ředitel Georg Günther se pokusil kartelovou dohodu zachránit. Posílil strojírenský základ Škodových závodů. Od počátku ledna roku 1906, kdy už bylo zřejmé, že konjunktura je jasnější, usiloval o výstavbu strojírný, která by byla schopna soutěžit i s tou největší domácí i zahraniční konkurencí. Nová továrna měla za úkol posunout Škodovku i ve strojírenství na čelné místo jak v českých zemích, tak i v celém Předlitavsku. Fakticky však dokončení nové škodovácké strojírný v roce 1907 znamenalo nové rozbroje, nová jednání a uskupení v kartelizaci českých strojíren.¹²⁸

Ve druhé polovině prvního desetiletí 20. století bylo sice ve znamení konjunktury, ale i přesto vše v oblasti strojírenství neprobíhalo hladce. Strojírenské výrobky se prodávaly za špatné ceny, stoupaly cenu surovin a současně došlo k nárůstu mezd dělníků. Vedení všech šesti velkých českých strojíren se v roce 1906 dohodla na společném postupu v případě možných konfliktů s dělnictvem.¹²⁹ Z toho bylo evidentní, že kartelové dohody měly kromě již zmiňovaných dohod ještě jeden zájem. Společnými silami a jednotným postupem potlačovat dělnické snahy ve všech závodech daného odvětví.¹³⁰

Velké rozdíly v konkrétních zájmech a vyhocené rozpory mezi jednotlivými kapitálovými skupinami způsobily, že úmluva mezi čtyřmi strojírenskými podniky (Škodovy závody, F. Ringhoffer, První českomoravská strojírna, Pražská strojírna a.s., dříve Ruston aspol. v Praze), která byla připravována v roce 1904 a měla platit do 1. ledna 1905, byla sice podepsána, ale nebyla naplněna. Krach byl způsoben tím, že od smlouvy na poslední chvíli odstoupila První českomoravská strojírna v Praze. Důvodem bylo, že akcionáři této společnosti označili dané kartelové sdružení za součást opatření, které posloužilo k sankci Škodovky, která tak chtěla parazitovat na úkor ostatních. Od dohody také odstoupil

¹²⁷ Günther, G. Lebenserinnerungen. Wien: 1936, s. 91.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 26. 3. 1906.

¹³⁰ Podnikový archiv ČKD. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 1. 6. 1906.

smíchovský Ringhoffer.¹³¹ Cílem kartelové dohody bylo částečné omezení samostatnosti jednotlivých závodů a společností, protože se měly vytvořit společné technické a obchodní kanceláře, jejichž úkolem byla příprava společné nabídky a přidělování objednávek podle stanovených kvót. Rozdělení zisku také mělo probíhat podle stanovených procent.¹³²

Škodovy závody byly i nadále vytrvalým stoupencem tohoto druhu kartelu společně s Pražskou akciovou strojírnou. K vytvoření užšího společenství mezi Škodovými závody, Pražskou akciovou strojírnou, dříve Ruston aspol, dále strojírnou F. Ringhoffer a kuklenskou strojní továrnou v Brně došlo 1. dubna 1907. Získáním majority ve firmě Pražská akciová strojírna, dříve Ruston aspol. v Praze, byl vytvořen předpoklad pro těsnou spolupráci s těmito firmami. Podle uzavřené dohody se vytvořila společná konstrukční a kalkulační, tzn. nabídková kancelář pro prodej strojírenských výrobků jako parních strojů, plynových strojů, kompresorů, dmychadel, parních turbin, pump, odstředivých čerpadel, kotlů, těžních strojů atd. Společný útvar, do něhož přešli úředníci všech tří podniků, existoval do roku 1910, kdy byl zrušen.¹³³

Velké monopoly i v období první světové války uzavíraly mezi sebou dohody o dělbě válečných zisků. Jejich dohody byly velice často stejně důležité jako např. smlouvy uzavřené na státní úrovni. Příkladem jsou zejména kartelové smlouvy ze sféry strojírenství, uzavřené mezi nejsilnějšími zbrojovkami centrálních mocností, podniky ze silné trojky Krupp-Škoda-Rheinmetall (Ehrhardt). Tyto smlouvy směřovaly jak do nitra německého a rakousko-uherského prostředí, tak i proti konkurenci v ostatních zemích.¹³⁴

Např. šlo o dohodu Škodovky s firmou Krupp, která byla stvrzena vzájemnými dopisy ze 17. prosince 1915 a 4. února 1916. Smlouva navazovala na jednání kolem maďarské dělovky¹³⁵ a odvolávala se na politický svazek obou císařství a stanovila, že dodávky vojenského materiálu jak pro zahraničí, tak Německo a habsburskou monarchii budou obě firmy posuzovat společně, a že si je rozdělí podle daného poměru: 79 procent pro Kruppa a firmu Rheinmetall a 21 procento pro Škodovku, která se zavázala včlenit do své kvóty případné zahraniční obchody dělovky v Györu. Za výjimku mimo kartelové kvóty byly

¹³¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 15. 9. 1904.

¹³² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. PO. Zápisy z valných hromad 1896-1908.

¹³³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 31. 5. a 6. 10. 1906.

¹³⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Wien. Verträge Škoda-Krupp, fasc. II.

¹³⁵ Tamtéž.

označeny zbraně pro turecké loďstvo a pro Čínu. Tyto obchody se rozdělovaly jinak, a to 70 % pro Kruppa a 30 % pro Škodovku. Kromě toho smlouva určovala, že se partneři při prodeji zbraní vždy předem dohodnou na cenách a budou se pravidelně scházet na poradách a společném postupu.¹³⁶ Současně obě firmy, společně s nimi též firma Rheinmetall a zbrojovka v Györu potvrdily, že si nebudou navzájem přímo ani nepřímo konkurovat též na poli domácím. To znamenalo, že zásobování německé armády bylo v zásadě vyhrazeno Krupovým a düsseldorfským závodům, zatímco dodávky děl pro c. k. vojsko, námořnictvo a zeměbranu plně kontrolovala Škodovka ve spolupráci s maďarskou dělovkou. Smluvní strany se výslovně zavázaly nezřizovat uvnitř říší své zbrojní závody na jiném, než přiděleném území, a naopak se zavázaly podporovat plně vždy ten podnik, jemuž dané území příslušelo. Toto vše mělo platit po dobu dvaceti let.¹³⁷

Pro případ, že by smluvní firmy dodávaly příslušný zbrojní materiál do sousední země, tzn. Škodovka do Německa a Krupp či Rheinmetall do Rakouska-Uherska, zavázaly se navzájem, že se budou o tom předem informovat a obchod uzavřou prostřednictvím společnosti, která je pro daný stát k tomu určená. Tzn., že Kruppovy případné dodávky pro rakousko-uherskou armádu nesměly obejít Škodovku, musely se odehrát s jejím vědomím a jejím prostřednictvím. Ceny byly dohodnuty předem. V případě, že si vojenská správa vybrala dělostřelecké a další zbrojní konstrukce jiné firmy než pro dané území, podle dohody monopolů příslušné, zavazoval se dodavatel zaplatit poškozenému podniku z čistých faktur, z vyúčtovaných obnosů následující: za kompletní děla v otočných věžích 5 procent a ze součástí, pokud tvořily méně než desetinu kompletního děla, 16 procent, pokud více, pak 10 procent. Kartelové ujednání se netýkalo dodávek munice. V žádném případě však nesměly zúčastněné koncerny v této záležitosti spolupracovat s jinými podniky mimo smluvní okruh firem. Došlo tak k upevnění trojspolku zbrojařských monopolů, které si rozdělily s předpokládanou platností až do poloviny třicátých let obchodní zájmy uvnitř dvou říší a rozhodly se nepustit mezi sebe jinou konkurenci.¹³⁸

Tato kartelová dohoda měla pro plzeňskou Škodovku ještě jeden význam. Potvrzovala, že firma Rheinmetall jí přenechala na dvacet let právo využívat všechny své patentované i nepatentované konstrukce děl všeho kalibru, a to i lafet a dalšího příslušenství,

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Wien. Verträge Škoda-Krupp, fasc. II. Viz dopis K. Škody firmě Fried. Krupp ze 17. 12. 1915.

¹³⁸ Tamtéž. Dopis z generálního ředitelství SZ, adresovaný do Düsseldorfu.

s výjimkou těch, které jsou vládou vysloveně prohlášeny za tajné. Platilo to ovšem jen pro obchody s rakousko-uherským vojskem, nikoli s cizinou. Za tyto licence se v případě užití platila dohodnutá procenta z realizovaných obchodů. Totéž se zřejmě týkalo využití patentů a konstrukcí firmy Krupp v Rakousku-Uhersku a příslušného duševního majetku Škodovky v Německu.¹³⁹ V tomto směru je třeba se zmínit, že firma Rheinmetall byla v nejednom směru velice technicky zdatná a měla na svém kontě řadu skvělých vynálezů. Kapitálově a i svými styky na politických místech byla však slabším partnerem než Krupp. Uvedené kartelové úmluvy byly zúčastněnými stranami považovány za přísně tajné, a to i vůči vládám obou spojeneckých států. Ve svých důsledcích totiž připravily nebo zpevnily půdu pro monopolistické postavení jmenovaných koncernů v dodávkách zbraní svým státům. Mimo jiné byly též předpokladem, který umožnil Karlu Škodovi a jeho spolupracovníkům doplnit v rakousko-uherské monarchii monopol Škodových závodů ve vyzbrojování námořnictva také výhradním právem na většinu dělostřeleckých dodávek pro c.k. armádu.¹⁴⁰

S platností od 1. ledna 1917 poskytla vídeňská vláda Škodovce po mnoha jednáních výsadní právo vyrábět všechna děla s vyšší ráží než 10,4 cm. Pokud šlo o kanón ráže do 10 cm včetně, byl jí v objednávkách rakouské armády zajištěn sedmdesátiprocentní podíl. Uherskou potřebu měla zajistit dělovka v Györu. Monopol byl přislíben na deset let, tj. do konce roku 1927.¹⁴¹ K výsadnímu postavení ve vyzbrojování válečných lodí tak přibyl plzeňské Škodovce vytoužený monopol na dělostřelecké vybavení pozemních vojsk, o které usiloval dlouhá léta již Emil Škoda. Cesta k pozici největšího a nejdůležitějšího arzenálu monarchie dospěla ke svému vrcholu.

¹³⁹ Tamtéž. Dopis ŠZ firmě Rheinmetall z 21. 12. 1915.

¹⁴⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 6. 12. 1916.

¹⁴¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 22. 12. 1916.

5. Léta 1919 – 1933 – Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni

5.1. První poválečné roky a situace ve Škodovce

Po skončení první světové války Škodovka, jako největší zbrojovka monarchie, mohla začít výrobu mírovou. Již ke konci války začíná rozjíždět jako doplňkový obor výrobu lokomotiv.¹⁴²

Nezaplacené pohledávky za rakousko-uherskou vojenskou správou ve výši 560,7 milionů korun, zůstaly skoro nedobytné a vlastní dluhy dosáhly podle výkazů podniku 398,3 milionů.¹⁴³ Obrovské investice na výstavbu hlavně zbrojních provozů podniku po skočení první světové války přestaly být prakticky využívány.¹⁴⁴

Utajované informace o výsledku hospodaření za rok 1918 ukázaly, že firma v podstatě nebyla ve velkých pasivech, a že svoji finanční situaci podhodnocovala, aby získala finanční pomoc. Společnost neměla prakticky vůbec volný provozní kapitál.¹⁴⁵ Vedení podniku začalo uvažovat o přeměně většiny plzeňského areálu na vojenské opravárny nebo dokonce pouhé sklady.¹⁴⁶

Brzy po vzniku samostatného státu bylo jasné, že se nová republika bude muset vypořádat m. j. také s ohrožením ze zahraničí.¹⁴⁷ Už několik dní po vzniku nového státu dostal podnik od Národního výboru československého nařízení, že nemá zbrojní výrobu zcela zastavovat. Vedení podniku toto nařízení chápalo jako příslib stálých dodávek pro stát a požadovalo náležitou odměnu. Tato situace umožnila pak Škodovce dokončit výrobu některých rozpracovaných zbraní.¹⁴⁸ I když mladý stát neměl zatím finanční prostředky na zaplacení dodávek, i přesto zástupci Ministerstva národní obrany důrazně

¹⁴² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 14. 11. 1917, kart. 5, inv. č. 29.

¹⁴³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fasc. Škoda-ÚSČP, MNO č. 58117.

¹⁴⁴ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 76.

¹⁴⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. GŘ 5. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 22. 1. 1919.

¹⁴⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. GŘ 5. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 29. 1. 1919.

¹⁴⁷ Již od podzimu 1918 narážel nový stát na odpor při obsazování slovenského území, z části i českého pohraničí a Těšínska, v lednu 1919 vedl s Polskem tzv. sedmidenní válku a od května 1919 svou největší válku v historii vůbec - s tzv. Maďarskou republikou rad. Řezanková, I. Vývoj střední Evropy, 1918-1938. Mez. vzt. 33, č. 1, Praha, 1998, s. 127-129.

¹⁴⁸ Vévoda, A. Kronika Škodových závodů 1918-1945. Plzeň: s. 44.

požadovali od vedení státu, aby podnik byl podporován, a to zejména z důvodu bezpečnosti státu.¹⁴⁹

Důležitým právním aktem byl tzv. nostrifikační zákon,¹⁵⁰ který dne 11. prosince 1919 schválilo Revoluční národní shromáždění.¹⁵¹ Podle tohoto zákona bylo možné nařídit úředně, aby se přesunula na území Československé republiky zahraniční sídla a hospodářská vedení podniků, která působila na území Československa.¹⁵² Na základě nostrifikačního zákona se generální a obchodní ředitelství Škodových závodů ve Vídni přestěhovalo v roce 1920 do Prahy na Smíchov.¹⁵³

Velký počet podniků z území Čech a Moravy a i ze Slovenska sídlil v době habsburské monarchie v různých částech Předlitavska a Zalitavska, hlavně v jejich metropolích – Vídni a Budapešti. V těchto městech totiž byly místní přírážky k daním nižší a kontakty s bankami, domácími i zahraničními vývozci a dovozci a ústředními úřady byly snadnější. S bankami, jež zůstaly za novou státní hranicí, byly úvěrově a kapitálově propojeny slovenské a české podniky, mezi které patřily i takové podniky jako Škodovy závody. Tuto situaci měl radikálně změnit proces nazvaný nostrifikace akciových společností a repatriace akcií.¹⁵⁴

Nostrifikační zákon obsahoval dokonce i sankci, že v případě, pokud by podnik nepřesunul své sídlo na území československé republiky v stanoveném termínu, mohlo by mu být úředně zapovězeno jeho podnikání na československém území.¹⁵⁵ Toto pro ekonomiku

¹⁴⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fasc. Škoda-ÚSČP, MNO č. 58117.

¹⁵⁰ Zákon č. 12/1920 Sb. o podnicích, které mají sídlo mimo území československého státu.

¹⁵¹ Ještě před vydáním nostrifikačního zákona bylo vydáno vládní nařízení č. 522/1919 Sb. z. a n., o nucené správě podniku, jež dávalo možnost ministru veřejných prací nařídit nad dotčeným podnikem nucenou správu.

¹⁵² Podle § 1 byla stanovena povinnost pro podniky, které provozovaly výrobu nebo dopravu na území československého státu a měly sídlo mimo toto území, na výzvu ministra, do jehož oboru působnosti podle předmětu svého provozování náležely, přeložit sídlo a hospodářské vedení. Shledal-li ministr potřebu, mohl ustanovit přeložení sídla a hospodářského vedení do určité lhůty nebo určitého místa. Pokud by podniky nevyhověly do dané lhůty určené ve výzvě ministra, mohl ministr zakázat na území československého státu provozování výroby, dopravy nebo obchodů (§2).

¹⁵³ Jednalo se o správní budovu Spojených strojů, dříve Škoda, Ruston, Bromovský a Ringhoffer, na adrese Nikolajka 174, Praha- Smíchov, které se před válkou i za ní zabývaly především výrobou naftových motorů, mostních konstrukcí a zařízení pro cukrovary a pivovary, ve kterých měla Škodovka akciovou majoritu. Viz Historický vývoj právního základu Škodových závodů v Plzni. II. vyd. Plzeň: Škoda o.p. Plzeň, 1989, s. 23. V roce 1929 se generální ředitelství škodových závodů přestěhovalo do nové budovy na adrese Jungmanova 35/29, Praha 1 – nové Město. Dnes je v této budově sídlo magistrátu hl. města Praha a nese název Škodův palác.

¹⁵⁴ Podrobněji viz Průcha, V. a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945. Brno: Doplněk, 2004, s. 97.

¹⁵⁵ §2 zákona č. 12/1920 Sb. o podnicích, které mají sídlo mimo území československého státu.

státu důležité opatření mělo odezvu v dalších nových státech střední Evropy. V původním návrhu osnovy zákona ze dne 4. prosince 1918 obsažená možnost uvalení nucené správy musela být vypuštěna, neboť by se dostala do rozporu se souběžně uzavřenou mírovou smlouvou s Rakouskem.¹⁵⁶ Právní výbor z návrhu osnovy zákona poslance ing. Otakara Nekvasila vynechal následující: „1. Ustanovení, které směřuje proti jedinému finančnímu ústavu, ježto tu nejde o podnik spravovaný mimo hranice republiky československé a dále za 2. nepojal v osnovu podniky, zabývající se bankovními obchody, ježto ohledně těchto ministerstvo financí si vyhradilo, že podá zvláštní návrh vládní.“¹⁵⁷ Schválení upravené osnovy zákona proběhlo v plénu Národního shromáždění bez větší rozpravy a byla dne 11. prosince 1919 schválena v prvním i druhém čtení.¹⁵⁸

Akciové společnosti, které měly své závody umístěny v několika zemích bývalé monarchie, byly povinny založit v ČSR společnost novou, jinak mohlo dojít k zákazu jejich činnosti na čs. území. Nucený výkup akcií nařízen nebyl, ale vzhledem k nejisté hospodářské situaci je jejich majitelé odprodávali ve velkém. Tím došlo k povzbuzení procesu repatriace akcií, jak se obrazně říkalo přesouvání cenných papírů od jejich rakouských a maďarských vlastníků do Československa. Občané ČSR, kteří disponovali potřebným kapitálem, na burzách ve Vídni a Budapešti za výhodných podmínek skupovali akcie.¹⁵⁹

Poválečná situace a celkové nadšení obyvatelstva ze vzniku samostatného československého státu se odrazila v odmítání a popírání všeho, co jen trochu připomínalo dobu rakouskou. Protirakouské vlastenecké nálady měly velký vliv na složení správní rady Škodových závodů. Osoby prohabsbursky smýšlející nebo Němci, kteří do té doby zastávali čelné řídicí funkce v podniku, hromadně ze správní rady a dalších míst začali odcházet. „...jelikož německé síly technické i komerční závod opouštěly, kdy celá správní rada místa svého se vzdala a kdy jediný Šimonek zůstal na palubě...“¹⁶⁰ Dne 5. května 1919 během posledního zasedání správní rady¹⁶¹ se celá správní rada vzhledem ke změněné politické situaci a pravděpodobně i k jejímu téměř německému složení rozhodla podat demisi a svolat

¹⁵⁶ http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0133_00.htm, osnova zákona ze dne 4. 12. 1918

¹⁵⁷ http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1124_00.htm, důvodová zpráva ze 17. 5. 1919 a 6. 12. 1919.

¹⁵⁸ <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/097schuz/s097001.htm>.

¹⁵⁹ Lacina, V. Nostrifikace v prvním desetiletí Československé republiky. In: Československo a střední Evropa v meziválečném období. Praha: Karolinum 1996, s. 107-126.

¹⁶⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Senátor Josef Šimonek, president Škodových závodů, jeho život a dílo 1932., kart. 586, i. č. 2468.

¹⁶¹ 5. května 1919.

mimořádnou valnou hromadu. Proti setrvání Karla Škody ve vedení podniku se postavili zaměstnanci i tisk.¹⁶²

Také politické a hospodářské kruhy ČSR tlačily na to, aby se společnost zbavila muže, který např. ve Francii byl označován za válečného zločince.¹⁶³ Karel Škoda, v té době pobývajícím na území Švýcarska, se jednání správní rady 5. května 1919 spolu s Josefem Šimonkem nezúčastnil.¹⁶⁴

Národnostní výměna ve vedení podniku tak dostala do čela Škodovky inženýra Františka Hanuše, který působil dosud ve funkci hlavního ředitele Spojených strojírů v Praze.¹⁶⁵ Nahradil generálního ředitele Viktora Salvatora von Isenburg.¹⁶⁶

František Hanuš byl do funkce generálního ředitele jmenován na základě dohody mezi Karlem Škodou a Josefem Šimonkem. Ustanovení Hanuše generálním ředitelem mělo také za cíl připravit půdu k postupnému splynutí Spojených strojírů v Praze se Škodovými závody a směřovat výrobu podniku k novému mírovému programu - výroba lokomotiv, kterou plzeňský podnik začal rozvíjet již koncem světové války. Dalším Čechem, který se ocitl ve správní radě, byl vrchní ředitel Josef Havránek. Tento odborník byl získán z pražské Českomoravské.¹⁶⁷

K dalším větším změnám ve vedení podniku, zejména na pozici generálního ředitele, došlo až na počátku 30. let 20. století (k tomu blíže dále v textu).¹⁶⁸

Politická situace ovlivnila samozřejmě i personální obsazení správní rady. Jedno místo v ní připadlo představiteli finančního ústavu, s nímž podnik spolupracoval, ať se jednalo o velmi vlivného vrchního ředitele Živnostenské banky Jaroslava Preisse, nebo jeho

¹⁶² Nová doba, 5. 11. 1918.

¹⁶³ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 82.

¹⁶⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ, kart. 5, inv. č. 29. Protokoly ze zasedání rady 1910-1920. Protokol č. 107 ze zasedání správní rady z 5. 5. 1919.

¹⁶⁵ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 13.

¹⁶⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ, kart. 5, inv. č. 29. Protokoly ze zasedání správní rady 1910-1920. Protokol ze zasedání správní rady 22. 1. 1919. Odchod generálního ředitele Viktora Salvatora von Isenburg ohlásil ještě sám Karel Škoda na zasedání správní rady dne 22. 1. 1919.

¹⁶⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ, kart. 5, inv. č. 29. Protokoly ze zasedání správní rady 1910-1920. Protokol č. 107 ze zasedání správní rady z 5. 5. 1919.

¹⁶⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady 31. 3. 1924, kart. 5, inv. č. 35.

nástupce v letech 1930-1933 Františka Hrušku.¹⁶⁹ V letech 1919-1924 se stal členem správní rady plzeňský starosta, sociální demokrat Luděk Pik, představující jediného zástupce socialistických stran v meziválečném období vývoje firmy.¹⁷⁰ V roce 1921 se do správní rady dostal i agrárník, František Staněk, ministr veřejných prací ve vládě Karla Kramáře a pozdější ministr pošt ve dvou vládách Vlastimila Tusara.¹⁷¹ Mimo něj hrál podobnou roli ve správní radě do roku 1926 národně-demokratický poslanec Jindřich Maštálka.¹⁷² V roce 1927 byl do správní rady Škodovky ještě kooptován předseda Elektrotechnického svazu československého Vladimír List.

Mezi zaměstnanci Škodových závodů měla výraznou oporu sociální demokracie a relativně nepatrný vliv komunisté.¹⁷³ Větší část úředníků se přikláněla k národně socialistické straně a vedení firmy, jak již bylo uvedeno, ke straně agrární.

V letech 1918-1919, kdy vypukla hospodářská krize, se ve Škodových závodech v podstatě zastavila veškerá výroba. Masová nezaměstnanost, zvyšování cen, zejména potravin, drahota neúměrně vzrostla a začala se více objevovat lichva. Škodováci, zejména dělníci, usilovali, avšak neúspěšně o socializaci závodu. V této době získalo dělnictvo významného ochránce. Byl jím první sociálně demokratický starosta Plzně a člen správní rady závodu, Luděk Pik.¹⁷⁴ Ten ve sporech s dalšími členy správní rady proslul svými nesčetnými, ale neuskutečněnými demisemi.

Tak např. do jednání se zástupci dělníků o výši mezd zasáhl i magistrát města Plzně. Starosta Luděk Pik dne 5. května 1922 osobně zaslal generálnímu ředitelství podniku dopis, a stal se prostředníkem mezi správní radou, jejímž byl členem, a zájmy zaměstnanců a města, jehož byl starostou.¹⁷⁵

¹⁶⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady 29.13. 1937, kart. 7, inv. č. 92. Zajímavostí se jeví, že zástupci Anglo-československé banky, resp. Anglo-Pragobanky, v níž měla Škodovka značný vliv, vstoupili do její správní rady až v lednu 1937.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Kol. aut. Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století. Praha: Libri, 1994, s. 490-491.

¹⁷² <http://www.pamatniknarodnihopisemnictvi.cz/1155-mastalka-jindrich-gustav/>.

¹⁷³ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 90 an.

¹⁷⁴ Brichta, V. a kol. Dějiny Plzně III-od roku 1918 - do roku 1948. Plzeň: 1981, s. 18-24. Luděk Pik vstoupil do správní rady roku 1919. Viz. SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady 29.13. 1937, kart. 7, inv. č. 92.

¹⁷⁵ Již předtím městská rada v Plzni, v čele se starostou Luděkem Pikem, dopisem ze 13. dubna 1922 ředitelství závodu žádala řešit problematiku dělnických platů dříve, než situace negativně zasáhne hospodářský a společenský život celého města. SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze schůze správní rady 15. května 1922. Kart. 5, inv. č. 33.

Představitelé vedení města spatřovali řešení v návrzích a požadavcích dělníků, přiměřených vzhledem k tehdejším cenám životních potřeb a sníženým mzdám. Škodovy závody vyplácely mzdy o 20 až 50 procent nižší oproti životním nákladům, které se neměnily. Městská rada apelovala na Škodovy závody jako na oporu průmyslového hospodářství a žádala vedení podniku, aby včas zabránilo hrozícímu sporu a hospodářským škodám. Jednání představitelů závodu se zástupci dělnictva však nevedlo ke kompromisu, ale naopak ke konfliktu, který se následně vyostřil.¹⁷⁶

Na počátku schůze správní rady, dne 28. dubna 1922, předal Luděk Pik prezidentovi správní rady Josefu Šimonkovi seznam nových návrhů a opětovně připomínal následky sporů, které způsobily škody obyvatelům města Plzně a i městu samotnému. Josef Šimonek poté přednesl požadované návrhy o upravení mezd předložené Pikem v průběhu schůze správní rady.¹⁷⁷ Nové návrhy byly předloženy nejenom správní radě Škodových závodů, ale Luděk Pik pověřil zástupce škodováckého dělnictva, aby je také doručili Svazu zaměstnavatelů. Svaz však nejevil zájem o hledání kompromisů mezi dělnictvem a zaměstnavateli. Idealista Pik tuto nově poznanou zkušenost popsal: „... moudré posuzování situace z vyššího hlediska sociálního a státního bylo potlačeno směrem bojovným, který sociální problémy dneška chce řešiti pěstí a nikoli srdcem a ohledem na zájem obecnosti, dělnictva a vnitřního vývoje našeho státu.“¹⁷⁸

Kritika způsobu, jakým správní rada a zaměstnavatelé přistupovali k požadavkům dělníků, nemohla ze strany vedení závodu a Svazu zaměstnavatelů zůstat bez náležité reakce. Pikův dopis byl doručen prezidentovi správní rady Josefu Šimonkovi a následně zveřejněn na schůzi správní rady, která se konala 15. května 1922.¹⁷⁹ Následující den zaslal Josef Šimonek odpověď, ve které se snažil objasnit a obhájit postoj správní rady k projednávaným problémům. Ujistil starostu Luďka Pika, že vždy bylo snahou vedení firmy řešit spory, které vznikaly mezi společností jako zaměstnavatelem a jejími zaměstnanci, pokud možno přátelskou cestou. Jako příklad zde uvedl devět týdnů trvajících jednání, mezi oběma znesvářenými stranami, kdy se dařilo předcházet sporu a stávce dělnictva.

¹⁷⁶ Vévoda, A. Kronika Škodových závodů 1918-1945. Plzeň: Vévoda, Sb. 4/, inv. č. 291, s. 65.

¹⁷⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Protokol ze schůze správní rady 28. dubna 1922. Kart. 5, inv. č. 33.

¹⁷⁸ Kol. aut. Luděk Pik: 60 let života: 35 let práce na Plzeňsku. Uspořádal Josef Jirout. Plzeň: Grafika, 1936, s. 55-57.

¹⁷⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Protokol ze schůze správní rady 15. května 1922. Kart. 5, inv. č. 33.

Otevřený boj propukl až poté, co nechaly dělnické organizace hlasovat široké masy dělnictva o tzv. smírném návrhu. Podle Šimonka byl tento krok zásadním momentem sporu, protože dohoda o „smírném návrhu“ byla uzavřena již s reprezentanty dělníků, kteří měli až doposud plnou důvěru dělnictva. Kompromisní návrh zaštitila československá vláda a především její ministři, kteří se politicky přikláněli k socialistickým stranám. Následně, co se ale dělnictvo podřídilo rozhodnutí dělnické organizace a vstoupilo do stávk, podle Josefa Šimonka „pokládajíc to za svoji přirozenou povinnost disciplíny“, obhajoval prezident příslušné kroky správní rady.¹⁸⁰

Další vývoj jednání mezi zaměstnanci a vedením Škodových závodů ilustruje dobovou společenskou situaci. Za takových okolností nelze vyčítat správní radě, že přijala příslušné usnesení zaměstnavatelské organizace. Po vysvětlení toho, jak viděl celou situaci Josef Šimonek a správní rada, se na závěr vyjádřil k Pikově rezignaci jako neopodstatněné. Neviděl žádný důvod, proč by se měl spor s dělnictvem odrazit na setrvání Pika ve správní radě a oznámil mu, že jeho rezignace zatím nebude brána na vědomí a zároveň ho prosil, aby celou věc ještě jednou zvážil. Současně ho také Josef Šimonek požádal o dovolení, navrhnout Pika znovu na místo správního rady na valné hromadě, která se měla konat 31. května 1922.¹⁸¹

Dopis podobného znění, podepsaný prezidentem správní rady Josefem Šimonkem a generálním ředitelem Františkem Hanušem, byl ten samý den adresován městské radě v Plzni. Starosta Pik svoji rezignaci opravdu zvážil a 31. května 1922 na jednání valné hromady byl opět zvolen do správní rady. Avšak jeho členství ve správní radě Škodových závodů bylo v rozporu s tím, o co on i dělnické stávky usilovaly. Luděk Pik se tak dostal mezi dva mlýnské kameny a nemohl vyhovět ani jedné ze stran, jejímž byl zástupcem. Vedení podniku od něho očekávalo, že při hledání řešení dělnického sporu jim vyjedná smír a přesvědčí dělníky o kompromisu, na druhou stranu dělnictvo jeho pozici ve správní radě pokládalo za zradu jejich ideálů.¹⁸²

¹⁸⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze schůze správní rady 15. května 1922. Kart. 5, inv. č. 33.

¹⁸¹ Tamtéž.

¹⁸² Kol. aut. Luděk Pik: 60 let života: 35 let práce na Plzeňsku. Uspořádal Josef Jirout. Plzeň: Grafika, 1936, s. 60.

Generální ředitelství Škodových závodů bylo nuceno na dělnický spor s vedením podniku zareagovat, neboť zástupci dělníků se dožadovali účasti na zasedání správní rady. Poprvé k tomu došlo na schůzi správní rady, která se konala 13. prosince 1923, kde její prezident Josef Šimonek prohlásil, že správní rada uvítala úmysl zástupců řadových zaměstnanců zúčastňovat se i v budoucnu jednání správní rady, ale kladl důraz na to, že by měla probíhat „za účelem povznesení a prospěchu podniku a tím pádem i jeho zaměstnanců“.¹⁸³

Ani v dalších letech se situace nezlepšila a tlak, kterému byl starosta města Plzně Luděk Pik vystaven, ho donutil k podání další rezignace 31. března 1924. Důvod, proč Pik sepsal tentokrát svoji rezignaci, souvisel více s politikou, než tomu bylo před dvěma lety.¹⁸⁴ Nakonec byl opět zvolen na valné hromadě v květnu 1924 za člena správní rady a své členství v ní neodmítl.¹⁸⁵

První poválečná léta představují v případě Škodovky její přechod ze zbrojního programu na mírový. K uskutečnění tohoto cíle bylo však zapotřebí získat dostatek finančních prostředků zejména ze zahraničí,¹⁸⁶ neboť československé banky neměly po skončení první světové války zájem o firmu s nejistou budoucností. Škodovy závody byly tak rozsáhlé, že neměly ani v syndikátu těch největších československých bank schopnost tento podnik finančně zajistit. Jednalo se především o Živnostenskou banku, a to i vzhledem k tomu, že Škodovy závody patřily mezi její významné klienty.

Československá vláda v rámci své politické strategie a diplomatické taktiky projevovala zájem o vstup především francouzského a britského kapitálu. Vedení firmy zpočátku uvažovalo o kapitálu pouze britském nebo z britského dominia Kanady nebo z USA. Ve Spojených státech a Kanadě byly podniknuty i zcela konkrétní průzkumy možností.¹⁸⁷ Záležitost to vůbec nebyla jednoduchá. V rámci pařížské mírové konference, která byla

¹⁸³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokoly ze zasedání správních rad z roku 1923. Zápis ze zasedání správní rady 13. 12. 1923. Kart. 5, inv.č. 34.

¹⁸⁴ Luděk Pik byl nejenom starostou města Plzně, ale také zvoleným poslancem za stranu sociálně demokratickou, která s jeho postavením ve Škodových závodech vyjádřila souhlas. 28. března 1924 proběhly volby do závodního dělnického výboru Škodovky. Sociální demokraté ztratili v těchto volbách velký počet hlasů. Luděk Pik ve svém dopise z 30. března 1924, který adresoval správní radě společnosti, odmítl, že by na výsledek voleb mohlo mít vliv jeho členství ve správní radě. Viz SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady 31. 3. 1924, příloha dopis L. Pika. Kart. 5, inv. č. 35. Také Nová doba, 31. 3. 1924.

¹⁸⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Kart. 5, inv. č. 36. Protokol ze zasedání valné hromady 24. 5. 1924.

¹⁸⁶ Vévoda, A. Kronika Škodových závodů 1918-1945. Plzeň: Vévoda, Sb. 4/, inv. č. 291, c. d., s. 70.

¹⁸⁷ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 19.

uspořádána v roce 1919, se objevily názory, že Československo, jako součást válčícího Rakouska-Uherska, by nemělo být vyjmuta z povinnosti, kterou byl podíl na úhradě válečných reparací.¹⁸⁸ Otázka, jak budou zaplaceny rakousko-uherské dluhy, zajímala všechny domácí i zahraniční věřitele zaniklého státu. Francie jako nejbližší a nejmocnější spojenec Československa se na začátku roku 1919 vyslovovala pro zabavení Škodových závodů, jakožto nepřátelské zbrojovky na úkor reparací,¹⁸⁹ avšak nakonec to byla právě Francie, ze které byl přesunut kapitál do Škodových závodů.¹⁹⁰

Po boku tradičních strojírenských a metalurgických výrobních programů podnik zavedl v menší míře produkci housenkových traktorů, pro vývoz dělostřeleckých traktorů podle systému Latil. V roce 1924 se změnil program oddělení vozidel, a to tím, že došlo k orientaci na luxusní automobily francouzské značky Hispano-Suiza. Zároveň byla realizována licence na výrobu parních nákladních sentinelů z anglické produkce a leteckých motorů. Zájem Škodovky se soustředil i na výrobu lodí¹⁹¹ Jednalo se o významné kroky na cestě k rozšiřování mnoha oborů civilní výroby, a to opravdu rychlým tempem.¹⁹²

Zaměřením se na automobilovou, leteckou, ale i elektrotechnickou výrobu se Škodovy závody velice důmyslně pokusily zaplnit některé oblasti. Jednalo se převážně o rezorty v elektrotechnice a chemickém průmyslu. Při trendu zavádění moderní racionalizace, automatizace a normalizace, který do Československa pronikl zejména počátkem dvacátých let 20. století, se Škodovy závody postavily do čela československých firem. Jejich zástupci aktivně pracovali v příslušných domácích institucích, např. se jednalo o Československý komitét pro vědecké řízení, ale i institucí světových. Normalizační oddělení podniku navrhlo řadu norem především sériových výrobků, které byly převzaty do předpisů celostátních.¹⁹³ Škodovými závody byla zavedena pásová výroba v Mladé Boleslavi a pak v Plzni.

Shrneme-li poznatky z velmi rozmanitého a současně rychlého procesu přechodu Škodových závodů na mírový výrobní program ve dvacátých letech 20. století, je možno vidět, že koncern dokázal zachytit změny ve struktuře tržní poptávky. Navazoval přitom na

¹⁸⁸ Národní listy, 18. března 1919. Také Večerník Práva lidu 19. března 1919.

¹⁸⁹ Nový československý stát se tak stal řadovým nástupnickým státem a mimo části rakouských dluhů, musel zaplatit i reparace a válečné dluhy za vydržování legií, které bojovaly na straně států Dohody. Viz SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady 3. 11. 1924. Kart. 2-40, inv. č. 36.

¹⁹⁰ Průcha, V., Faltus, J. Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. Století. Praha: Oeconomica, 2003, s. 89-90.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Škodovy závody 1869-1919-1929. Plzeň: 1929., s. 56-78.

¹⁹³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Regulativy generálního ředitele. Také Janáček, F. Dějiny ŠZ II. Kapitola Projekty socializace, s 23, rkp.

tradiční orientaci závodů, ale současně neváhal vstoupit na nové cesty, kdy vycházel z potřeb vlastních závodů a své záměry podřizoval potřebám maximální soběstačnosti podniku. Výrobní sortiment se tak rozrůstal do značné šíře, což mělo později negativní dopad na rentabilitu některých odvětví. Zároveň tato mnohostrannost pracovního programu umožňovala průměrně vysokou zaměstnanost. Významné bylo i to, že se strojírenské obory staly velkým odběratelem polotovarů z hutních a přidružených oddělení koncernu, což umožňovalo levnější dopravu a celkovou nižší režii.¹⁹⁴

Hlavní odpovědnost za prosperitu podniku v jeho civilní výrobě spočívala na čtyřech největších úsecích. Na hutních provozech, strojírnách, elektrotechnické továrně a na automobilce. Už ve dvacátých letech 20. století se tak Škodovy závody prosadily i za hranicemi státu jako jeden z nejvýznamnějších podniků s mírovým výrobním programem.¹⁹⁵

5.2. Pokusy o socializaci Škodových závodů

V červenci 1919 vzhledem k vnitropolitické krizi a z ní vyšlých obecních voleb došlo ke změně vlády. Nová vláda, která byla uvedena do funkce 8. července 1919, byla zaměřena převážně levicově. Vládní kabinet, v čele se sociálním demokratem Vlastimilem Tusarem, představoval úplně jiný pohled na řešení tehdejší hospodářské situace. Hlavním požadavkem bylo zestátnění a socializace klíčových hospodářských subjektů.¹⁹⁶

Co se týká Škodových závodů, idea socializace se objevila už od začátku roku 1919 a v červenci 1919 se opět vynořila na scénu, tentokrát v podobě tzv. částečné socializace podniku. Od července 1919 zahájil nový předseda vlády Vlastimil Tusar jednání o zestátnění Škodových závodů jako podniku důležitého pro další vývoj hospodářství nového československého státu. Zestátnění podniku mělo být provedeno na tu dobu módním způsobem, který byl návrhem z pera zejména socialistických stran v popředí se sociální demokracií, tj. formou tzv. socializace, která byla spojena s převodem značné části akcií do rukou zaměstnanců.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Škodovy závody 1869-1919-1929. Plzeň: 1929., s. 122-130.

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Vévoda, A. Kronika Škodových závodů 1918-1945. Plzeň: s. 70.

¹⁹⁷ Nová doba, 13. dubna 1919.

V září 1919 byla z velké části pod vlivem ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše socializace Škodovky odsunuta z pořadu dne ve prospěch již třetího řešení, které do hry přivedlo konečného vítěze, a to zahraničního investora.¹⁹⁸

Avšak i když se nakonec Škodových závodů tyto pokusy nedotkly, nelze přehlížet, že v této době určitá část socializačních plánů se zrealizovala, zejména v hornictví, které bylo převážně v rukou zahraničních majitelů a to tím, že v únoru 1920 došlo k přijetí celé řady zákonů včetně zákona č. 143/1920 Sb. z. a n., o účasti zaměstnanců na správě dolů a podílu na čistém zisku.¹⁹⁹ Dále se jednalo o zákon o závodních a revírních radách při hornictví (č. 144/1920 Sb. z. a n.), kdy v podnicích s více než 20 zaměstnanci docházelo k vytvoření závodní rady a o zákon o hornických rozhodčích soudech (č. 145/1920 Sb. z. a n.).

Tyto soudy rozhodovaly s konečnou platností o odvoláních z výroků závodních rad, a řešily např. mzdové otázky, spory mezi správou závodu a závodní radou. Skládaly se ze tří zástupců podnikatelů, tří zástupců zřízců, tří zástupců dělníků a předsedy. Přisedící z řad dělníků navrhovala odborová organizace a potvrzovalo ministerstvo veřejných prací.

Zákon o rozhodčích soudech nahradil v roce 1924 nový zákon o rozhodčích soudech (č. 170/1924 Sb. z. a n.). Tento zákon zřídil vrchní rozhodčí soud, což byla odvolací instance proti rozhodnutím rozhodčích soudů, která se skládala převážně ze soudců z povolání. V roce 1921 parlament přijal zákon o závodních výborech (č. 330/1921 Sb. z. a n.). Závodní výbory měly být ustaveny dle §1 odst. 1 v průmyslových závodech nad 30 zaměstnanců a který trval alespoň půl roku od zahájení výroby.²⁰⁰ Měly podobnou funkci jako závodní rady v hornických podnicích, tj. dozírat na zachování mzdových a pracovních smluv a řádů. Delegáti závodních výborů se mohli účastnit schůzí správní rady s poradním hlasem.

Ve třicátých letech došlo již jen k novelizaci zákonů o závodních a revírních radách a závodních výborů.²⁰¹ Na základě této novelizace spoluzajišťovaly udržování kázně na pracovišti, jejich zřizování však bylo pouze fakultativní.²⁰²

¹⁹⁸ Národní listy, 31. května 1919.

¹⁹⁹ Zákon č. 143/1920 Sb. z. a n., o účasti zaměstnanců na správě dolů a podílu na čistém zisku. Také <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/124schuz/s124001.htm>. Viz také Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Léges, 2010, s. 422.

²⁰⁰ Srv. §1 č. 330/1921 Sb. z. a n. Viz <http://www.epravo.cz/vyhledavani.aspx?Id=2611&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

²⁰¹ Srv. jeho novelizace 54/1932 Sb., 147/1934 Sb., 181/1934 Sb. a 104/1945 Sb.

K zestátnění, resp. socializaci Škodových závodů, jak bylo již výše řečeno, nakonec nedošlo. Ke zrušení tohoto záměru přispěly jednak racionální úvahy československé vlády, že podnik by neměl kdo financovat a došlo by k jeho naprostému kolapsu. Jednak úvahy o tom, že Škodovka je nezbytná pro zbrojní výrobu nového státu a že může být jeho klíčovou exportní společností. Samozřejmě, že zde byly také zájmy československých bank.²⁰³ Další banky deklarovaly, že nebylo v jejich silách, ani při vytvoření syndikátu, aby tak ohromný podnik převzaly nebo se podílely na řízení jeho finančních transakcí.²⁰⁴

5.3. Spojení Škodových závodů v Plzni se Schneider et Cie roku 1919

Nápad spojení Škodovky s firmou Schneider et Cie vyšel ze strany Josefa Gastona de Saint-Paula, pracovníka této francouzské firmy. V této době se Francie i celý západní svět choval velice zdrženlivě k myšlence investování do zbrojovky, jejíž zbraně způsobily na válečném poli tolik škod, se kterými se musely tyto státy vyrovnávat.²⁰⁵ Navíc Karel Škoda byl ve Francii považován za válečného zločince, což široká veřejnost považovala za jeden z důvodů, proč nereflektovat na záchranu nepřátelské zbrojovky.

Prezident správní rady Šimonek navázal spolupráci se svým dlouholetým přítelem Victorem Champigneulem, jedním z představitelů vedení společnosti Schneider et Cie, jehož prostřednictvím Škodovy závody zahájily jednání o vstupu francouzského zbrojního gigantu do Škodovky. Josef Šimonek na Champigneula později vzpomíná: „...Byli jsme s ním přes dvacet let v obchodním spojení, byl jedním z těch, jimiž se šířila dobrá pověst našich výrobků na světovém trhu a které válka jen přerušila. Brzy po převratu mohli jsme s ním znovu navázat tyto staré styky, které však tentokrát přinesly příležitost, při níž zemřelý mohl osvědčiti své přátelství pro nás ve věci, přesahující rámec obvyklého obchodního spojení.“²⁰⁶ Díky této spolupráci si dokázali naklonit ředitele Banque Parisienne a získat významného kupce akcií Škodovky, kterým nebyl nikdo jiný, než sám majitel firmy Schneider et Cie

²⁰² Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Léges, 2010, s. 423.

²⁰³ Kosatík, P. Bankéř První republiky: Život dr. Jaroslava Preisse. Praha: 1996, s. 57.

²⁰⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Protokol ze zasedání správní rady 29. 1. 1919. Kart. 5, inv. č. 21.

²⁰⁵ Diestler, R. Příběh zapomenutého průmyslníka. Život a doba Karla Loevensteina, generálního ředitele Škodových závodů. Praha: Grada, 2010, s. 19.

²⁰⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Protokol ze zasedání správní rady dne 3. listopadu 1924. Úmrtí Victora Champigneula. Kart. 5, inv.č. 35. C. d.

v Creuzotu, Eugene Schneider.²⁰⁷ V tomto kontextu je třeba říci, že zde nešlo o nějaké citové záležitosti ale o jistou obchodní kalkulaci.

Jednání se účastnili de Saint-Paul a Champigneu, ředitel Adolf Vamborský, ředitel spojené strojírny Pokorný a Jaroslav Preiss, zastupující Živnobanku.²⁰⁸ Zvláštní podpory se jim dostalo ze strany ministra vnitra Antonína Švehly, stojícího v čele agrární strany. Josef Šimonek, který se zanedlouho stal vlivným agrárnickým senátorem, na tento jeho postoj později vzpomínal s velkým povděkem. Kromě díky mluvil dokonce o ochranné ruce, kterou pozdější ministerský předseda nad celou kooperací držel. Vznikaly tak zárodky zvláštní politické provázanosti Škodových závodů.²⁰⁹

Škodovy závody měly první zakázky už před koncem roku 1918, a to od československého státu, který potřeboval vyzbrojit svoji vlastní armádu. Z tohoto důvodu se Eugene Schneider začal zajímat o akcie Škodovky na vídeňské burze a nakonec získal ve Škodových závodech majoritní podíl.²¹⁰

Od 26. srpna 1919 do počátku září 1919 probíhala v Ženevě jednání ředitele Živnobanky Růžičky s Karlem Škodou o odkoupení jeho akcií. Přesný počet akcií, které Karel Škoda vlastně prodal, je nám neznámý. Transakce tohoto druhu byly většinou neprůhledné, kdy prodávající i kupci se kryli za různými, zejména peněžními ústavami.²¹¹

Oficiálně se udávalo, že Živnostenská banka, zejména pro Schneidera, nakoupila od Karla Škody 40 tisíc akcií. Jelikož ale měla ve svém portfoliu i další, které dala pro hlasování k dispozici firmě Schneider, směřovalo to k tomu, aby tato společnost vystupovala na valné hromadě jako majoritní vlastník. Cena akcií byla tvořena dvěma složkami v čs. korunách a švýcarských francích. Za jednu akcii měl Škoda dostat 173,50 Kč a 15,71 franků, tj. podle tehdejšího kurzu dalších 261,03 Kč. Za 40 tisíc akcií by tedy obdržel 17,42 miliónů korun.

²⁰⁷ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 76-89.

²⁰⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady dne 3. listopadu 1924. Úmrtí Victora Champigneula. Kart. 5, inv.č. 35. C. d.

²⁰⁹ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 20.

²¹⁰ Tamtéž, s. 118.

²¹¹ Tamtéž.

Částka to byla sice veliká, ale ve srovnání s předválečnou hodnotou, tak utrpěl Karel Škoda ztrátu.²¹²

Škodovy závody přiznaly Karlu Škodovi tzv. zadržanou dividendu, šlo o 420 tisíc korun a přislíbily, že valná hromada schválí absolutorium problematickému válečnému hospodaření. Dále mu přepustily své akcie rakouských, resp. německých společností, konkrétně Daimlerových závodů, prachárny Škoda-Wetzler atd.²¹³ Karlu Škodovi mělo ještě navíc připadnout 20 procent ze zisku Živnobanky z prodeje od něj získaného balíku akcií. Za to utřzil přibližně 602 tisíc Kč splatných v devizách. Škodovy závody uznaly rovněž Škodovy knihovní pohledávky vůči nim, včetně daňové úhrady. Zde využily toho, že ve smlouvě nestálo, v jaké měně mají být platby provedeny a přes Škodovy protesty mu zaplatily ve znehodnocených rakouských korunách.²¹⁴

Karel Škoda se naopak zavázal prodat Škodovým závodům z osobního vlastnictví do konce roku 1919 7 500 akcií Železáren a sléváren v Hrádku u Rokycan, a to za nákupní cenu s pětiprocentní přírážkou. Tímto krokem chtěla Škodovka prorazit do kartelu sléváren a oceláren a při zoufalém nedostatku uhlí získat doly vlastněné Hrádkem. Ve spojitosti se smlouvami s Karlem Škodou, československé úřady umožnily v rámci pozemkové reformy nezabavovat velkostatky, které byly v jeho vlastnictví. V dohodě s ním bylo uvedeno, že transakce byla projednána s předsedou vlády Vlastimilem Tusarem, a bylo rozhodnuto, aby Karlu Škodovi i příslušníkům jeho rodiny byl vystaven zatím na dobu jednoho roku československý cestovní pas.²¹⁵

²¹² SOA Plzeň, ASS Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání řádné valné hromady a správní rady 25. 9. 1919. Kapitálový vstup koncernu Schneider et Cie v Creuzotu. Smlouvy s K. Škodou. Kart. 5, inv.č. 30a. Schůze se též usnesla, jak bylo dohodnuto se Champigneulem, přenechat všechny nové akcie firmě Schneider et Cie v Paříži. Toto rozhodnutí umožnilo, že provedení obou emisí, tj. po zvýšení kapitálu na 144 milióny, měla firma Schneider vedle původních 100 až 225 000 akcií, tj. celkem 325 až 335 tisíc akcií z celkového počtu 450 tisíc, čili 73% majoritu. Bylo dále rozhodnuto, že prvních 140 000 nových akcií bude emitováno za kurs 400 Kč za kus a že firma Schneider složí příslušnou částku 15. října 1919. Bude jí však zúrokována do konce roku 1919 4%, protože nové akcie se budou podílet na zisku až od 1. ledna 1920. Bylo také rozhodnuto, že text nových akcií bude česko-francouzský.

²¹³ Tamtéž.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Karel Škoda měl zpočátku v úmyslu prodat svůj podíl do ciziny, ale čs. vláda mu pohrozila tím, že mu nepřizná čs. státní občanství, což by pro něj znamenalo ztrátu velkostatků, které na území nové republiky měl.

5.3.1. Situace podniku po konání valné hromady ze dne 25. 9. 1919 v Praze

Dne 25. září 1919 v zasedací síni Živnostenské banky v Praze se konala valná hromada Škodových závodů. Zasedání zahájil Josef Šimonek, který spolu s Františkem Hanušem zůstal jako člen původního vedení Škodovky. Na úvod Josef Šimonek vyzdvihl historický význam skutečnosti, že valná hromada Škodových závodů se poprvé v historii konala na území nového československého státu. Jedním z důležitých bodů jednání této valné hromady mimo jiné, byla i změna názvu společnosti. Zcela nová situace v podniku si podle Josefa Šimonka, který změnu navrhl, zasloužila určité vnější zdůraznění celé přeměny. Změna názvu firmy měla symbolizovat ne porážku Škodových závodů a nadvládu cizího kapitálu, ale „...že bude naznačeno, že situace průmyslová a obchodní odvětví firmy byla převzata, že však společnost se ku prospěchu vlastnímu i prospěchu národa obrodila.“²¹⁶

Návrh nového názvu podniku zněl: Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni, z původního Škodovy závody, a.s. v Plzni. Zajímavým se jevil dodatek, který se týkal nařízení o jazyku protokolů firmy.²¹⁷ Jejich texty byly dvojjazyčné, v češtině a ve francouzštině. Proces tzv. čechizace podniku se tedy týkal nejen výměny členů vedení společnosti, ale také se dotkl jazykové stránky veškeré administrativní agendy podniku.²¹⁸

Na valnou hromadu se dostavilo 18 zástupců akcionářů a dohromady předložili 122 tisíc akcií a 10 tisíc dalších v zastoupení, což představovalo majoritu ze stávajícího počtu 225 tisíc kusů akcií. Většina z nich zatím pocházela z portfolia Živnostenské banky, která ovšem byla s francouzskou skupinou dohodnuta a akcie nakoupila pro ni. Firma Schneider et Cie, zastoupená Victorem Champigneulem, jich přihlásila 60 tisíc a uskupení Schneider-Živnobanka disponovala 10 tisíci akciemi, které předložil Josef Šimonek. Živnostenská banka se prokázala 25 tisíci akciemi, i když na portfoliu jich vykazovala mnohem více.²¹⁹

Valná hromada předložila k dispozici výroční zprávu za rok 1918, která vykazovala ztrátu 12 milionů korun. Na základě usnesení valné hromady, konané dne 25. 9. 1919, došlo také ke zvýšení akciového kapitálu ze 72 miliónů korun na 104 milióny korun

²¹⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání řádné valné hromady a správní rady 25. 9. 1919. Kapitálový vstup koncernu Schneider et Cie v Creuzotu. Kart. 5, inv.č. 30a.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ Tamtéž.

²¹⁹ Tamtéž.

československých vydáním dalších 225 tisíc kusů akcií po 320 Kč. Celkový počet akcií, na něž byl akciový kapitál rozdělen, činil po provedení tohoto zvýšení 450 tisíc kusů akcií, čímž Škodovka získala potřebný kapitál. Navíc bylo dohodnuto, že se v další etapě akciová jistina zvýší až na 144 miliónů korun. I na tuto emisi získala firma Schneider předkupní právo, takže brzy měla k dispozici jasnou majoritu z celkového počtu 450 tisíc akcií.²²⁰

Závažné rozhodnutí valné hromady z 25. 9. 1919 o uzavření finančního svazku s firmou Schneider et Cie bylo konečným vyřešením velice těžké situace podniku, která nastala po skončení první světové války. Uvedeným dnem se staly Škodovy závody součástí tohoto francouzského zbrojařského koncernu, jehož holdingová společnost firma L'Union Européenne Industrielle et Financière v Paříži²²¹ převzala do své správy, kromě akcií zakoupených před vstupem převážně z majetku Karla Škody, i celou novou emisi akcií, zvýšením akciového kapitálu a prováděla tak veškeré finanční transakce podniku.²²²

Československé vládní kruhy hned na začátku projednávání fúze kladly důraz na to, aby se příliv francouzského kapitálu vnímal jako záchrana společnosti, která neměla přinést cizí vliv, ale obrodu československého podniku. Eugéne Schneider navíc přijetím postu prvního místopředsedy správní rady projevil Škodovým závodům určitou čest, protože tak nikdy neučinil v žádném z dalších 19 podniků, které jeho společnost kontrolovala. Tímto postojem, dle slov Victora Champigneula, chtěl Eugéne Schneider vyjádřit své sympatie k českému národu.²²³ Postupem doby se však ukázalo, že ne zdaleka se jednalo jen o sympatie a zdvořilostní projevy.

Konání valné hromady z 25. 9. 1919 bývá posuzováno z různých stran. Fúzí s firmou Schneider et Cie v Paříži se snížilo nebezpečí postátnění (viz. výše) a socializace společnosti a došlo k záchraně jednoho z největších strojírenských podniků bývalého Rakouska-Uherska. V té době však stále posilující dělnické hnutí, které se inspirovalo

²²⁰ Mělo být vydáno 140 tisíc nových akcií a tím se akciová jistina zvýšila na 116,8 miliónů korun. Akcie měly být prodány 400Kč za kus. Ve finále vlastnila firma Schneider okolo 335 tisíc akcií Škodovky z celkového počtu 450 tisíc. Viz AČNB-ŽB-S-VIII/d-3/9, materiály k valné hromadě ŠZ.

²²¹ L'Union Européenne Industrielle et Financière v Paříži byla holdingová společnost Schneiderova, která byla správcem Schneiderových účastí na cizích společnostech. Plukovník Henri Weyl a později ředitel Lepercq byli jejími exponenty v ČSR. Holdingové společnosti byly zřizovány s cílem provádět výnosné investice v různých zemích a kontrolovat jménem skutečného vlastníka řadu akciových podniků, v nichž vlastnil část, někdy menšinu kapitálu.

²²² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Protokol ze zasedání řádné valné hromady a správní rady 25. 9. 1919. Kapitálový vstup koncernu Schneider et Cie v Creuzotu. Kart. 5, inv.č. 30a.

²²³ Tamtéž.

revolučními událostmi v Rusku v roce 1917 a rozpadem habsburské monarchie, vidělo v tomto kroku nebezpečí spojení strojírenského gigantu s bohatším západním světem. Celé spojení bylo ostře sledováno a hlavně dobový tisk sledoval kroky, které se podnikaly v rámci fúze Schneiderovi společnosti se Škodovými závody. Již 21. 9. 1919 informovaly Národní listy o 40 tisících kusech akcií získaných Schneiderem a zároveň poukázaly na možnou budoucí spolupráci.²²⁴ O výsledcích jednání valné hromady Škodových závodů ze dne 25. 9. 1919 se dozvěděla československá veřejnost z oficiální zprávy ředitelství podniku, kterou otiskly v následujících dnech všechny významné české i německé listy, většinou bez vlastního komentáře.²²⁵

Přísun francouzského kapitálu sice nenaplnil očekávání mamutího koncernu, ale v poválečné krizi se projevil velmi kladně i po psychologické stránce. Důležité bylo i to, že Schneider et Cie poskytla Škodovce, byť v omezené míře, svůj rozsáhlý světový zastupitelský aparát, což přispělo např. k získání sice krátkodobých, ale velkých objednávek v rámci obnovy válkou zničeného francouzského průmyslu, ale i zakázek z jejich severoafrických kolonií.²²⁶

Schneiderova společnost v podstatě neomezila vývoj a růst Škodových závodů. Její závody v Creuzotu byly v řadě oblastí dost zaostalé. Málo konkrétních výsledků tak přinesly každoroční, střídavě konané v Praze a v Paříži, technické porady, na nichž obě firmy si vyměňovaly své poznatky. Podle českých pamětníků tak do Škodovky nepřinesla firma Schneider, pokud se týkalo modernizace výroby, nic, co by stálo za zmínku. To platilo i o zbrojařině.²²⁷ Obě firmy měly povinnost vzájemně si nabízet patenty. Přitom v roce 1938 udržovaly Škodovy závody v ČSR v platnosti pouze šest zbrojních patentů firmy Schneider, na druhé straně jich však bylo dvacet pět.²²⁸

Na podzim 1919 Schneiderova firma koupila a odvezla z Plzně do Francie těžké obráběcí i jiné stroje, určené k výrobě hlavní největších námořních a pobřežních děl, a i některé tyto zbraně, které nebyly ještě dodělané. Chtěla se tím zbavit svého konkurenta? Ale

²²⁴ Národní listy, 21. září 1919, Škodovy závody v Plzni.

²²⁵ Např. Nová doba, 26. 9. 1919. Česká demokracie, 26. 9. 1919. Národní listy, 26. září 1919

²²⁶ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 27 an.

²²⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 144. Korespondence se Schneider et Cie.

²²⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 14. Zpráva patentního oddělení SZ 1938.

ČSR neměla moře a výroba lodní výzbroje pomalu upadala. Škodovy závody naopak od Schneidera zakoupily stroje na výrobu obručí železničních vozidel.²²⁹

5.3.2. Situace podniku po schůzi správní rady dne 21. 10. 1919

Druhá schůze nové správní rady se konala v Praze 21. 10. 1919, kde byl kromě Victora Champigneula přítomný i plukovník Henri Weyl, který zastával funkci člena správní rady jako zástupce francouzského vojska.²³⁰ Zápis o schůzi se sice nezachoval, ale je však jisté, že na tomto zasedání se řešily vztahy mezi Škodovými závody a společností Schneider et Cie. Byl zde také vypracován dopis ministru zahraničních věcí Edvardu Benešovi, který se stal oficiálním ohlášením kooperace Škodovky a Schneidera a zároveň díkem za podporu a žádostí o další pomoc. Beneš na něj odpověděl dopisem již 22. října 1919, ve kterém vyjádřil uspokojení nad tím, jak se celé spojení mezi francouzskou stranou a Škodovými závody vyřešilo. Dále Edvard Beneš uvedl, že si cení toho, že podnik, kde většinu akcií vlastnila francouzská strana, stále zaměstnával dělníky a úředníky československé národnosti.²³¹

5.3.3. Situace podniku od roku 1920

První schůze správní rady, která se konala 17. května 1920, umožnila prezidentovi správní rady Josefu Šimonkovi uvítat prvního místopředsedu správní rady E. Schneidera s patřičnou dávkou lichotek, které on oplácel. Projednávaly se na ní otázky převážně obchodního rázu, jako byla např. dodávka 80 lokomotiv pro Rumunsko.²³²

Během dalších zasedání správní rady již situace vypadala jinak. Zmizely zdvořilostní fráze o obrodě podniku, velkolepé záchraně a o vstřícné česko-francouzské spolupráci. Ve způsobu úřadování se naplno projevila převaha francouzského kapitálu. Jednání

²²⁹ Janáček, F. Čtení o Škodovce. Plzeň: Škoda Plzeň. Muzeum Škoda, 1978, s. 33-34.

²³⁰ Fakt, že Schneider stanovil za své přední zástupce ve správní radě Škodových závodů dva plukovníky, Weyla a Lapébieho, a jejich tzv. koloniální vystupování, se jeví jako krátkodobý jev. Je pravdou, že mnoho Francouzů zpočátku nevědělo, kde vůbec ČSR leží. Velice záhy však přebírali rozhodnou roli mezi francouzskými zástupci ve Škodových závodech lidé, kteří se usadili v Čechách natrvalo, seznámili se se zdejšími poměry a často se proměnili ve škodovácké patrioty. Ke změně pohledu Francouzů přispělo i poznání, že mnoho záležitostí, hlavně v oblasti technického rozvoje, bylo ve Škodovce daleko vyspělejší a dokonalejší, než u Schneiderovy firmy.

²³¹ „...Škodovy závody v důsledku své fúze a zvětšení českého a francouzského kapitálu úplně oprostily od jakéhokoli vlivu, který by mohl společnost označovat za jako cizí. Složení nové správní rady, které vykazuje jména nejznámějších peněžníků a průmyslníků jako: Josef Šimonek, předseda, Eugène Schneider, I. místopředseda, Jaroslav Preiss, II. místopředseda, je toho nejlepší zárukou.“ Celý dopis je uveden v Jíša, V. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 407-408.

²³² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Kart. 5. Protokol ze zasedání správní rady 17. 5. 1920.

v rukavičkách šlo stranou a francouzská strana zdůraznila své rozdílné představy o řízení a organizaci uvnitř závodu. V podstatě šlo o jakousi protektorskou podobu spolupráce. Na základě protokolů ze zasedání správních rad bylo možno vysledovat, že při porovnání záznamů ze staršího období, zejména z doby, kdy se projednávalo o spojení obou společností, a dobou, kdy se začalo opravdu úřadovat, se tón zápisu radikálně změnil.²³³

Již na druhé schůzi správní rady, která se konala 25. května 1920 v Plzni, uvedli Eugéne Schneider a plukovník Henri Weyl zcela jasně a bez možnosti odporu, jaké jsou jejich představy o další spolupráci mezi oběma podniky. První viceprezident Eugéne Schneider plánoval ustanovit tříčlennou až čtyřčlennou delegaci z jeho závodu, jejíž členové se měli stát úředníky Škodovky a trvale by žili na území Československa. Tato delegace se měla stát spojkou mezi firmou Schneider et Cie a Škodovkou. Pokud by zástupci české strany správní rady chtěli předložit Schneiderovi návrh jakýchkoli změn, měl být koncept nejdříve předložen oné delegaci, vypracovaný tak, aby vyhovoval francouzským požadavkům. Poté takto upravený, měl opustit Československo a dostat se do těch správných rukou ve Francii. Podle francouzské strany se tímto přístupem mělo zamezit případným pozdějším zmatkům, ke kterým by případně v zájmu chodu podniku mohlo dojít. V rámci diplomacie stručně řečeno, nešlo o to diskutovat, ale činit tak, aby se konalo jen v zájmu francouzské strany. Hned z prvních řádků zápisu je patrná jistá dávka imperativu.²³⁴

Mimo tuto delegace měl být ve stálém styku se Škodovými závody plukovník Henri Weyl, jednak jako člen ve správní radě společnosti a jednak jako administrátor společnosti L'Union Européene, která převzala do své správy všechny akcie Škodových závodů, náležející až dosud firmě Schneider et Cie v Paříži.²³⁵ Prostě měl za úkol dozorovat veškerou činnost podniku.

V rámci zamezení další diskuse o této záležitosti, hned upozornil na to, že ve Francii nebylo zvykem používat v obchodě politiku citovou, ale takovou, která byla založena jen na konkrétních faktech a číslech. Na konec svého ohromujícího proslovu projevil plukovník

²³³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Protokoly ze zasedání správních rad 1919-1921.

²³⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 5. Inv. č. 29. Protokol ze zasedání správní rady 25. 5. 1920.

²³⁵ Tamtéž.

Weyl, jako nejagresivnější z francouzských členů správní rady, který nezapřel svoji vojenskou minulost, že se podnik podrobí těmto podmínkám.²³⁶

Weyl měl ještě několik poznámek k vedení účetnictví, úřednického aparátu a otázce dělnictva. Upozorňoval na vysoký počet neproduktivních dělníků ve srovnání s těmi výkonnými. Zde za českou stranu správní rady reagoval pouze vrchní ředitel Josef Havránek, který poukazoval na potíže, se kterými bylo spojeno jakékoliv propouštění, a to z toho důvodu, že k propuštění jednotlivého dělníka bylo třeba svolení odborové organizace, které se ovšem špatně získávalo. V tomto případě plukovník Weyl doporučil zahájit jednání s vládou, a to přímo s předsedou vlády, jednak o zvýšení cen za vojenské dodávky a jednak o otázce dělnictva.²³⁷ Pokud se jedná o Weylovo vyjádření se k výrobě zbraní ve Škodových závodech, tak se všeobecně soudilo, že se za vším skrývá strach z budoucí konkurence Škodovky při získávání objednávek zbrojního materiálu v poválečném období.²³⁸

Jak se k jednání této správní rady stavěl její prezident Josef Šimonek, nám zápis bohužel neuvádí, ale vzhledem k tomu, že během předchozích schůzí to byl on, kdo velmi často provázel zasedání svými připomínkami, musel být i on zaskočen, protože v tomto případě je na konci protokolu ze zasedání správní rady uveden pouze jeho podpis. Rázný projev plukovníka Weyla vzbudil pozornost nejen Josefa Šimonka, Františka Hanuše nebo Josefa Havránka, ale i zaměstnanců, kteří se o něm dověděli hned následující den.²³⁹

5.3.4. Schneiderův návrh

Hlavní otázkou, kromě otázky dělnické, která se řešila na pražském zasedání správní rady 1. června 1920, byl Schneiderův návrh pokusit se získat majoritu druhého strojírenského podniku v ČSR, a to Spojených strojíren.²⁴⁰ Škodovy závody se Spojenými strojírnami byly spojeny již delší dobu a členové správní rady Škodovky zastávali mnohdy místa stejného významu i v druhém závodě, což byl typický příklad generálního ředitele Františka Hanuše, který po svém jmenování do vedení Škodovky nadále řídil uvedené Spojené strojírny.²⁴¹ Po

²³⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 5. Inv. č. 29. Protokol ze zasedání správní rady 25. 5. 1920.

²³⁷ Tamtéž.

²³⁸ Tamtéž.

²³⁹ Tamtéž.

²⁴⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 5. Inv. č. 30. Protokol ze zasedání správní rady 1. 6. 1920.

²⁴¹ Původní základ Spojených strojíren tvořila továrna na parní stroje a kotle Bratři Thomasovi, založená roku 1832 dvěma anglickými průmyslníky v Praze. Roku 1850 přešla do rukou ing. Rustona a Evanse a od roku 1854

skončení první světové války patřil mezi ty, kdo zastávali významné postavení v obou závodech např. Josef Šimonek, dále František Hanuš nebo finančník Jaroslav Preiss. Kompletní složení správní rady Spojených strojíren, mimo užšího sblížení podniků, vypovídalo o důslednosti, s jakou byla i v tomto podniku prováděna čechizace. Prezidentem správní rady byl zvolen starosta České obce sokolské a poslanec za stranu národně demokratickou Josef Scheiner. Místa viceprezidentů zaujali pak Josef Šimonek a Jindřich Maštálka. Členství Františka Hanuše bylo zachováno, stejně jako Jaroslava Preisse.²⁴²

Obdobně jako vzbudily pozornost u široké veřejnosti informace o fúzi Škodových závodů s francouzským kapitálem, tak se v dobovém tisku řešilo spojení Škodovky a Spojených strojíren. Veřejnost již byl znám postoj Schneiderovy společnosti na řešení dělnické otázky v Československu a informace o propouštění zaměstnanců byly spojovány i s osudem Spojených strojíren, vzhledem k tomu, že členy správní rady této společnosti představovali stejní lidé.²⁴³ Akce fúze se Spojenými strojírnami se však nevyvíjela podle Schneiderova scénáře a nebyla vyřešena ani na schůzi 1. června 1920.²⁴⁴

K přímému spojení obou podniků stále v této době nedošlo, ale problémy, které vyvstaly, umocňovaly i rozdílné představy tří hlavních skupin o celkové situaci a jejím řešení. První tvořil Schneider, který se snažil o získání majority držením akcií, druhou skupinu tvořilo české vedení Škodových závodů s Josefem Šimonkem a Františkem Hanušem a poslední skupinu zastupoval Jaroslav Preiss za Živnostenskou banku, který se záměrem českého vedení podniku tak úplně nesouhlasil. Jaroslav Preiss se na jaře 1920 nepohodl se Schneider et Cie, když zamítl francouzské snahy o získání akcií Živnobanky. Kritická situace nastala v okamžiku, kdy Škodovy závody v květnu 1920 zažádaly Živnostenskou banku o

nesla označení Ruston a spol. Roku 1869 se přeměnila v akciovou společnost s označením Pražská akciová strojírna, dříve Ruston a spol. Spojením se strojírnou Bromovský, Schulz a Sohr v roce 1910 a přijetím Ringhofferovy strojírny do společnosti vznikla roku 1911 Pražská akciová strojírna dříve Ruston, Bromovský a Ringhoffer. Byl to už závod značné kapacity a stal se nebezpečným konkurentem strojírnám Škodových závodů. Po třech letech konkurenčního boje byla mezi oběma společnostmi uzavřena dohoda. V roce 1914 vyloučily Škodovy závody ze svého výrobního programu výroby všeobecného strojírenství a vstoupily do Pražské akciové strojírny svými strojírenskými dílnami, tj. strojírnou, kotlárnou a mostárnou. Rozšířená společnost změnila firmu na Spojené strojírny, a.s., dříve Škoda, Ruston, Bromovský a Ringhoffer. Sídlo společnosti zůstalo v Praze. Pomocí své majority v akciích měly Škodovy závody ve společnosti významný vliv, který si udržely, i když se Škoda před koncem první světové války vzdal svých osobních akcií, aby měl prostředky k získání akcií zbrojařských závodů v rakouských zemích. Škodovy závody vlastnily značný balík akcií Spojených strojíren, který získaly za svůj nemovitý i movitý přínos do společnosti v roce 1914. Spojené strojírny financovala Česká eskomptní banka, která se podílela také na financování Škodových závodů. Viz Vrbová, P. Hlavní otázky vzniku a vývoje českého strojírenství do roku 1918. Praha: NČSAV, 1959, s. 91-93.

²⁴² Národní listy, 1. června 1919.

²⁴³ Právo lidu, 2. června 1919.

²⁴⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Kart. 5. Inv. č. 30. Protokol ze zasedání správní rady 1. 6. 1920.

další úvěr.²⁴⁵ V rámci jednání, která na konec dospěla k dohodě, že v případě fúze se Spojenými strojírnami poskytne Živnobanka Škodovým závodům úvěr ve výši 75 milionů korun, si české vedení podniku několikrát postěžovalo na požadavky, které Jaroslav Preiss pronesl, a které směřovaly k naprosté kontrole jak obchodní, tak i finanční činnosti společnosti.²⁴⁶

Firma Schneider usilovala o získání a převod většiny akcií Spojených strojíren do Francie, s čímž zásadně nesouhlasil výkonný výbor Škodových závodů. Důvody nesouhlasu přednesl na schůzi správní rady 1. června 1920 Josef Šimonek. Překážkou podle něj byl nízký kurz akcií, ale jako hlavní důvod prezident správní rady uvedl, že zájmem Škodovky bylo i nadále zůstat hlavním akcionářem Spojených strojíren, a to proto, že oba podniky a jejich zájmy byly vzájemně prostoupeny.²⁴⁷ Myšlenka o možném spojení obou závodů na tomto zasedání přímo nezazněla, ale cíl českých členů správní rady byl jasný. Proběhla ještě celá řada návrhů, jak situaci řešit ke spokojenosti obou stran. V roce 1921 oznámil František Hanuš, že bylo zahájeno slučování administrativních záležitostí obou podniků, i když se nejednalo zdaleka o formální sloučení potvrzené úřední cestou. Schneider et Cie se na zasedání výkonného výboru v květnu 1921 vzdal uplatnění opce na odkup 125 tisíc kusů akcií Spojených strojíren a rozhodl se odkoupit akcie Škodových závodů z balíku, který získala Škodovka, výměnou za své akcie Spojených strojíren.²⁴⁸

Smlouva o spojení obou podniků byla uskutečněna i přes nepřátelský postoj Živnostenské banky, která v ní viděla posílení konkurence vůči jí plně ovládané a na cukrovarnická zařízení zaměřené Českomoravské továrně v Praze, pozdější ČKD. Prezident správní rady Josef Šimonek předložil návrh dohody na zasedání správní rady 15. září 1921²⁴⁹ a mimořádné valné hromady obou podniků spojení schválily 1. října 1921.²⁵⁰ Jednalo se o zásadní krok k rozšíření výrobního programu, který přispěl k rozmachu koncernu a rozšíření jeho majetku. Na mimořádných valných hromadách podniku Škodovy závody a koncernové firmy Spojené strojírny, a.s., dříve Škoda, Ruston, Bromovský a Ringhoffer, Praha, bylo tedy rozhodnuto o splynutí obou firem. Uvedeným dnem zanikla firma Spojené strojírny, jejíž

²⁴⁵ AČNB-ŽB-S-VIII/d-3, A.s., dříve Škodovy závody, zprávy pro ředitelství – zpráva z 19. 5. 1920.

²⁴⁶ AČNB-ŽB-S- VIII/d-3, zpráva z 10. 8. 1920. Též SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 5. Inv. č. 33. Protokol ze zasedání správní rady 20. 9. 1920.

²⁴⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 5. Inv. č. 30. Protokol ze zasedání správní rady 1. 6. 1920.

²⁴⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 8. Inv. č. 15. Protokol ze zasedání výkonného výboru 28. 5. 1921.

²⁴⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 8. Inv. č. 20. Protokol ze zasedání správní rady 15. 9. 1921.

²⁵⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart.9. Inv. č. 31. Protokol ze zasedání mimořádné valné hromady 1. 10. 1921.

provozovny v Plzni Doudlevcích, v Praze na Smíchově a v Hradci Králové se staly základem pro budování nových závodů podniku.²⁵¹ Podle usnesení mimořádné valné hromady z 1. října 1921, došlo ke zvýšení akciového kapitálu ze 144 miliónů Kč na 194 milióny Kč vydáním 156 250 kusů akcií po 320 Kč, které byly dány akcionářům Spojených strojíren výměnou za dosavadních 250 tisíc akcií této společnosti, jejíž veškeré jmění přešlo sloučením na Škodovy závody.²⁵² Na návrh Josefa Scheinera, který byl prezidentem správní rady Spojených strojíren, se valná hromada rozhodla zvýšit základní kapitál ještě o dalších 6 miliónů Kč vydáním dalších 18 750 kusů akcií, avšak na 200 miliónů korun kapitál zatím zvýšen nebyl, protože dozorcí úřad odmítl uznat pro formální závadu rozšiřující návrh Josefa Scheinera. Zvýšení kapitálu na 200 miliónů Kč odhlasovala valná hromada společnosti až 31. května 1922.²⁵³ Po uskutečnění fúze se Spojenými strojírny se francouzská účast ve Škodových závodech stabilizovala na několik let a splynutím se Škodovými závody byl tak položen základ k budoucímu koncernu.

Spojení Škodovky a Spojených strojíren a velké soustředění kapitálu v Československu v roce 1921 neuniklo pozornosti i tehdejšímu tisku. Např. v Rudém právu dne 2. srpna 1921 vyšel článek pod názvem „Porady průmyslu o koncentraci“²⁵⁴, popisující současnou expanzi československého kapitálu, mimo jiné i jednání mezi Pražskou železářskou společností, Vítkovickými závody a Bářskou a hutní společností o zájmovém společenství a vyjednávání Škodových závodů a Spojenými strojírny o fúzi obou závodů.²⁵⁵

V prvních poválečných letech, v období inflačních zmatků ve střední Evropě, při nichž se ale československá koruna díky měnové reformě, provedené v roce 1919, od podzimu 1921 stabilizovala a stala se na rozdíl od německé marky pevnou měnou, se Škodovy závody nejen po stránce vnitřní organizace upevnily, ale zahájily svoji zpočátku exportní, později i kapitálovou a podnikatelskou expanzi zejména do sousedních států. Počet zaměstnanců se pohyboval v závislosti na tom, jak se podniku dařilo. Např. v roce 1919 bylo zaměstnáno ve Škodových závodech 15 tisíc pracovníků, v roce 1921 to bylo 20 tisíc. Do

²⁵¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart.9. Inv. č. 31. Protokol ze zasedání mimořádné valné hromady 1. 10. 1921.

²⁵² Tamtéž.

²⁵³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart.13. Inv. č. 25 Protokol ze zasedání valné hromady 31. 5. 1922.

²⁵⁴ Rudé právo, 2. srpna 1921.

²⁵⁵ Tamtéž.

roku 1923 se pak počet lidí pracujících ve Škodových závodech snížil na 16 tisíc, aby v roce 1926 mohlo dojít opět ke zvýšení počtu zaměstnanců, a to na 22 tisíc.²⁵⁶

5.4. Organizace a řízení Škodových závodů

V okamžiku, kdy společnost Schneider et Cie získala majoritní účast ve Škodových závodech, usilovala o to, aby řízení a organizace závodů byly podřízeny jejím zájmům a metodice. Úsilí na tomto poli však zůstalo bez odezvy. Koncern Škodových závodů si vytvořil zcela důsledně novou organizaci, která později měla vliv i na samotnou organizaci a řízení ve společnosti Schneider et Cie. Zejména to bylo patrné při prosazování sice složitějšího, ale pro závody výhodnějšího účetního systému Škodových závodů i v závodech Schneiderových.²⁵⁷

Klíčové funkce ve vedení podniku

Zásadním způsobem se změnilo zastoupení v klíčových funkcích vedení společnosti, které dosud zastávali většinou cizinci, převážně rakouské národnosti. Prezidentem správní rady byl zvolen Josef Šimonek, kterého v rámci jednání někdy zastupovali dva viceprezidenti: Eugene Schneider a vrchní ředitel Živnostenské banky Jaroslav Preiss. Generálním ředitelem se stal místo Karla Škody dosavadní centrální ředitel mírových provozů koncernu Škodovky, tj. Spojených strojren Praha, František Hanuš.²⁵⁸

Technickým ředitelem podniku se stal Josef Havránek a obchodním ředitelem Chorvat Tomáš (Toma) Maglič. V létě 1922 byl Maglič v souvislosti s vytvářením koncernových ředitelství jmenován vrchním komerčním ředitelem. Jeho činnost však byla hodnocena negativně, zejména pro jeho pracovní morálku a finanční podvody vůči firmě, na základě čehož mu byla v roce 1925 dána výpověď.²⁵⁹ Dalším významným představitelem ve

²⁵⁶ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 484.

²⁵⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Regulativy generálního ředitele. Regulativ generálního ředitele nazvaný „Zásady o vedení podniku Akciové společnosti, dříve Škodovy závody“, který platil od 1. ledna 1927, představuje první normy organizace a řízení Škodových závodů po válce.

²⁵⁸ Dalšími členy byli: Victor Champigneul, ing. dr. František Kovařík, průmyslník z Prostějova, náčelník Sokola a advokát dr. Josef Scheiner, Henri Weyl, plukovník v Paříži, Luděk Pik, starosta města Plzně. Tamtéž.

²⁵⁹ K tomu blíže viz SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. C 57 116, aféra Maglič. Magličova výpověď; SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. C 57 116, aféra Maglič. Kleinerův zápis rozmluvy mezi Loevensteinem a Magličem 13. 6. 1927; SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. C 57 116, aféra Maglič. Dopis Saboura Samy Karlu Loevensteinovi z 19. 11. 1927.

vedení závodu byl vrchní obchodní ředitel Vladimír Fiala, který přišel do Škodových závodů z Ostravy a nahradil ve funkci zdiskreditovaného Toma Magliče.²⁶⁰

Správní rada

Řízení Škodových závodů mělo několik stupňů. Vrcholnou institucí byla správní rada společnosti. Správní rada volila ze svého středu prezidenta a jednoho nebo několik viceprezidentů, a to na dobu jednoho roku s možností opětného zvolení. Vliv a pravomoc prezidenta správní rady vyplývaly ve Škodových závodech mnohem více z jeho osobních kvalit než z jeho postavení.²⁶¹

Práva správní rady byla poměrně rozsáhlá a měla zásadní význam pro existenci a další vývoj podniku. Na základě stanov akciové společnosti jí náleželo právo jmenovat a odvolávat všechny ředitele včetně generálního, rozhodovat o koupi nebo prodeji a výstavbě závodů, rozhodovat o použití peněžní prostředků a o půjčkách a navrhnout valné hromadě zvyšování akciového kapitálu. Správní radu volila valná hromada akcionářů společnosti. Řádné valné hromady se konaly pravidelně nejpozději do půl roku po ukončení správního roku. Vlastnictví deseti akcií Škodovky dávalo na valném shromáždění právo jednoho hlasu. V případě nutnosti bylo možno svolávat ještě valné hromady mimořádné.²⁶²

Formální práva správní rady i valné hromady byla ovšem silně podmíněna osobními kvalitami jednotlivých představitelů i silou a dovedností argumentace veškerého správního aparátu koncernu. Tyto skutečnosti se nejvýrazněji projevily zejména roku 1934, kdy byla významně posílena funkce generálního ředitele Karla Loevensteina, který nastoupil na místo prezidenta správní rady po zemřelém Josefu Šimonkovi.²⁶³

²⁶⁰ Diestler, R. Příběh zapomenutého průmyslníka. Život a doba Karla Loevensteina, generálního ředitele Škodových závodů. Praha: Grada, 2010, s. 39.

²⁶¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Regulativy generálního ředitele. Regulativ generálního ředitele nazvaný „Zásady o vedení podniku Akciové společnosti, dříve Škodovy závody“, který platil od 1. ledna 1927, představuje první normy organizace a řízení Škodových závodů po válce.

²⁶² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 30. Stanovy Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni, V Praze 1920.

²⁶³ Šimonkovým jediným přijatelným kandidátem na post generálního ředitele byl jednoznačně Loevenstein a Šimoněk za ním stál. Jak sám píše, dostaly se k němu důvěrné informace o protikandidátovi generálním sekretáři svazu průmyslníků Dr. Hodáčovi, kterého měl prosazovat jeho přítel Jaroslav Preiss. Svůj odmítavý postoj k Dr. Hodáčovi zdůvodňuje tím, že jmenovaný nemá téměř žádnou praxi v průmyslovém podniku, a proto by on jako prezident závodu rozhodně nemohl s takovou kandidaturou souhlasit, pokládaje ji za škodlivou pro vývoj podniku. Navrhuje, aby se celá akce oficiálního jmenování Loevensteina generálním ředitelem uskutečnila

Časově jeho nástup souvisí s dobudováním celého koncernu Škodových závodů. Podle vnitřních instrukcí měl prezident správní rady pravomoc pověřit jednoho nebo i více členů správní rady vedením určitých záležitostí nebo celých oborů. Měl vyhrazeno právo svolávat valné hromady, schůze správní rady a výkonného výboru, připravovat a předkládat k jednání rozborů, dávat na pořad jednání jmenovaných orgánů nejen záležitosti vyhrazené stanovami, ale podle svého uvážení i záležitosti důležité pro provoz a vývoj podniku. Změny byly způsobeny zejména tím, že funkce prezidenta správní rady a funkce generálního ředitele se ocitly najednou v rukou Karla Loevensteina, který tím velmi posílil svoji osobní moc.²⁶⁴

Změny v řízení společnosti nastaly pak až roku 1937, kdy se Karel Loevenstein vzdal ze zdravotních důvodů funkce generálního ředitele a novým generálním ředitelem se stal Vilém Hromádka. Až do své smrti zastával Karel Loevenstein stále funkci prezidenta správní rady a zůstával i nadále vůdčí osobností podniku. Celá organizace Škodových závodů byla v podstatě od počátku 20. let 20. století až do konce předmnichovské ČSR spojena se jménem Karla Loevensteina.²⁶⁵ K výkonu své funkce a k prosazování své pravomoci měl nový generální ředitel Vilém Hromádka k dispozici celý správní aparát, který sahal až k nejvyššímu článku řízení koncernu.

Administrativní aparát

Organizace administrativního aparátu byla předmětem pracovní náplně vrchního administrativního ředitele, který měl za povinnost průběžně informovat generálního ředitele o veškeré činnosti, která souvisela s administrativou a předkládat návrhy na podstatné změny

rychle a to tak, aby nevznikl prostor pro případnou diskuzi nesouhlasících. Na závěr zdůrazňuje charakter této informace, která má být považována za přísně důvěrnou i s předpokladem že bude předložena Schneiderovi. Proč si chtěl Šimonek prosadit svého kandidáta, je nasnadě. Nejenže měl Loevenstein nesporné osobní a pracovní kvality, ale byl i navíc osobou, která se pohybovala uvnitř závodu a znala zblízka jeho chod. Mimo to byl Loevenstein i Šimonkovým blízkým přítelem, což ale nepovažuji v tomto případě za rozhodující. Šimonek měl ve své manažerské pozici talent vyhledávat a obklopovat se mimořádně schopnými lidmi. Vzhledem k obavám kvůli možnému protikandidátovi se Šimonek uchýlil k drobné lsti, když „přísně tajně“ intervenovat u Cheyssonu, což se rovná zprostředkovaně u Schneidera, za finální jmenování dočasného generálního ředitele a upozornit na nedostatky Dr. Hodáče. Za celou peripetii s volbou nového generálního ředitele mohla stát dlouhodobá vzájemná averze Preisse a Loevensteina. Preiss svůj tlak na Schneidera, který prosazoval Františka Hodáče do vedení závodu, sice částečně zmírnil, když viděl úspěchy Lovensteina v dojednávání zahraničních obchodů, ale přesto Šimonkův zákulisní dopis vystihuje obavy, že by Preiss mohl svého přítele do čela podniku přece jen dostat. Viz SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR-SKŘIV.Dopis ze 7. 11. 1923. Kart. 69, inv. č. 412.

²⁶⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Regulativy generálního ředitele. Regulativ generálního ředitele Škodových závodů č. 3 z 20. 9. 1934.

²⁶⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Směrnice generálního ředitele ze 17. 12. 1937.

v jeho oboru. Jinak také vrchní administrativní ředitel vydával prováděcí instrukce, které se týkaly oběžníků generálního ředitele, a prováděcí instrukce týkající se administrativní organizace továren a různých oddělení. Podobně jako to bylo u agendy vrchního ředitele technického ředitelství, směli i zde závodní ředitelé, resp. přednostové závodů vydávat prováděcí předpisy v rámci instrukcí vrchního administrativního ředitele. V roce 1934 byl administrativní ředitel zbaven titulu vrchní,²⁶⁶ a to vzhledem k tomu, že vrchní administrativní ředitelství bylo nahrazeno centrálním ředitelstvím, obdobně též vrchní technické ředitelství i vrchní obchodní ředitelství. Titul vrchního ředitele byl obnoven opět v roce 1937 v souvislosti s novým nařízením.²⁶⁷

Technický aparát

Technickou problematikou závodů se zabývalo vrchní technické ředitelství, které bylo v roce 1934 nahrazeno centrálním ředitelstvím. Centrální ředitel byl pověřen vedením výroby na závodech. Jeho hlavním úkolem bylo dohlížet na kvalitu výroby, nejlepší ceny a dodací lhůty. Měl právo zasahovat do otázek technicko - obchodních, tvořil spojkou mezi závody a obchodním ředitelstvím a měl přitom pravomoc rozhodovat ve sporných případech. Centrální ředitel mohl sledovat dokonce z obchodního hlediska i obchody mu zvlášť svěřené.²⁶⁸ V roce 1937 bylo centrální ředitelství zrušeno a zavedeno opět vrchní technické ředitelství. Z oboru tohoto ředitelství byly vyčleněny tzv. speciální, zbrojní závody. Nadále mu bylo podřízeno nákupní oddělení a byl mu přidělen i tuzemský prodej výrobků odborných oddělení, např. lokomotiv, brzd a speciálních vozidel. Současně sledoval i exportní obchody uskutečňované v Evropě. Při projednávání dělnických a zaměstnaneckých otázek zastupoval generálního ředitele, a to i u vládních institucí a odborových organizací.²⁶⁹

²⁶⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Regulativy generálního ředitele. Regulativ generálního ředitele Škodových závodů č. 3 z 20. 9. 1934.

²⁶⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Směrnice generálního ředitele ze 17. 12. 1937.

²⁶⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 30. Stanovy Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni, V Praze 1920.

²⁶⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Regulativy generálního ředitele. Regulativ č. 6 generálního ředitele nazvaný „Zásady o vedení podniku Akciové společnosti, dříve Škodovy závody“, který platil od 1. ledna 1927, představuje první normy organizace a řízení Škodových závodů po válce.

Obchodní aparát

Nový generální ředitel Karel Loevenstein přikročil již v roce 1923 k rozsáhlé reorganizaci obchodního ředitelství. Obchodní ředitelství pak tvořilo v rámci vnitřní organizace Škodových závodů samostatnou jednotku, která podléhala přímo generálnímu řediteli. Do oblasti obchodního ředitelství spadalo vyřizování veškerých obchodních záležitostí týkajících se prodeje výrobků a také nákup materiálu a surovin. V čele tohoto ředitelství stál obchodní ředitel, který byl členem ředitelského sboru tzv. direktoria. Rozsah působnosti vrchního obchodního ředitele se vytvářel postupně podle podmínek a obchodní problematiky. Do odboru vrchního obchodního ředitele patřilo zejména vedení obchodního ředitelství, spolupráce s ostatními řediteli, prodejní organizace domácí i zahraniční, průzkum trhu, dopravní otázky, obchodní cesty, mezistátní smlouvy obchodního charakteru, zásobování materiálem, zastupování firmy v obchodních organizacích, vydávání prováděcích instrukcí obchodního rázu.²⁷⁰

Obchodní ředitelství bylo rozděleno do tří skupin. Na oddělení společná a kanceláře vrchního obchodního ředitele, na oddělení oborová, dle sortimentu výrobků a na oddělení rajónová, dle obchodních území a oblastí. K tomu bylo přiřčeno oddělení nákupu. V první skupině byl sekretariát vrchního obchodního ředitele, oddělení ústřední korespondence a dopravní oddělení, které bylo spojeno s obchodně politickým a celním referátem, evidenčním oddělením nabídek a poptávek a zakázkovou kancelář.²⁷¹ Jednotlivá oborová oddělení mohla mít také společnou nabídkovou kancelář. Pro vypracování projektů, které nemohly být zadány žádnému oddělení jako vedoucímu, případně se vymykaly v rámci obvyklých dodávek podniku, byla zřizována společná projekční oddělení, která po technické stránce podléhala přímo vrchnímu technickému řediteli. Zřízené oddělení pak vypracovalo technickou zprávu sloužící k vypracování konečné nabídky. Pak bylo stanoveno některé oborové oddělení jako oddělení vedoucí, které společně s projekčním oddělením sledovalo vyřizování objednávek.²⁷²

Zrušením vrchního obchodního ředitelství v roce 1934 došlo i ke změnám ve struktuře obchodního ředitelství. Technicko-obchodní kanceláře v Československu podléhaly

²⁷⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 30. Stanovy Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni, V Praze 1920.

²⁷¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Regulativy generálního ředitele. Regulativ č. 6 generálního ředitele nazvaný „Zásady o vedení podniku Akciové společnosti, dříve Škodovy závody“, který platil od 1. ledna 1927, představuje první normy organizace a řízení Škodových závodů po válce.

²⁷² Tamtéž.

nyní řediteli tuzemské skupiny, zatímco zahraniční zastupitelství patřila pod ředitele skupiny pro export. Pro prodej zbraní a střeliva byly pro zahraničí přiděleny speciální zaměstnanci, kteří podléhali přímo generálnímu řediteli.²⁷³ Zvláštní postavení v obchodním podnikání Škodových závodů měla společnost Omnipol. Ta byla zřízena v roce 1934 a založena k 1. 1. 1935 jako prodejní organizace s ručením omezeným, koncernová společnost pro vývoz a dovoz zboží s kmenovým jměním 1 milión Kč. V roce 1938 se Omnipol podle zápisu z ustavující schůze správní rady této koncernové obchodní společnosti z 15. 9. 1938 přeměnil na akciovou společnost s kapitálem 10 miliónů Kč, který byl rozdělen na 10 tisíc kusů akcií plně splacených a na majitele znějících.²⁷⁴ Byla vybudována mohutná obchodní organizace a díky ní i zastoupení Škodových závodů v podstatě po celém světě. Tato organizace, která měla velkou finanční základnu, byla schopna provádět velké mezinárodní transakce, a to transakce nejenom pro potřeby Škodovky, ale i obchody celostátní.²⁷⁵

Za bezprostřední výrobní problémy a dobrý chod výroby odpovídali ve Škodových závodech závodní ředitelé. Závodní ředitelé a přednostové, jejichž pravomoc vymezil regulativ z roku 1934, byli ustanovováni v každém závodě.²⁷⁶ Pouze v čele jednotlivých dolů stáli závodní ředitelé osobně podléhající přednostovi hornického referátu v Praze, kterému podléhaly i vápenky podniku. Za zakázky, které jeho závod dostal, byl odpovědný, a to i za celkovou jednotu vedení prací, zejména v rámci montáže. Byl povinen dbát všech nařízeních, vyhlášek a předpisů vydaných generálním ředitelem a podléhali mu všichni zaměstnanci přidělení k dotyčnému závodě. Úředníci jiných závodů nebo oddělení po dobu svého přidělení do jiného závodu Škodovky, podléhali řediteli tohoto závodu po stránce disciplinární.²⁷⁷

Za působení Karla Loevensteina Škodovy závody zavedly instituci tzv. generálních radů. Jednalo se o zvučný titul spojený často se značnými, ale ne s pevně stanovenými odměnami. Sbor generálních radů měl v nejzávažnějších otázkách poradní funkci směrem ke generálnímu řediteli a měl se scházet pouze z podnětu generálního ředitele. Toto Karel

²⁷³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Regulativy generálního ředitele. Regulativ generálního ředitele Škodových závodů č. 3 z 20. 9. 1934.

²⁷⁴ Historický vývoj právního základu Škodových závodů. II. vyd. Plzeň: Škoda o.p., 1989, s. 58-59.

²⁷⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Sb, 5. Wachtl, H. Zahraniční organizace Akciové společnosti dř. Škodovy závody v oboru zbrojním v letech 1919-1939. Rkp.

²⁷⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Regulativy generálního ředitele. Regulativ generálního ředitele Škodových závodů č. 3 z 20. 9. 1934.

²⁷⁷ Tamtéž.

Loevenstein, pokud je známo, nikdy neučil.²⁷⁸ Funkce generálního rady měla dvojí účel. Za prvé ji získali ti, kteří by tzv. překáželi. Šlo o některé bývalé majitele nebo ředitele podniků a společností, které Škodovka postupem doby pohltila. V druhém případě byl titul udělován osobám, které se pohybovaly v politických a hospodářských kruzích a měly svůj vliv a které poté mohly bez obav pracovat v zájmu Škodových závodů a dostávat za to odměny, aniž by riskovaly obvinění z korupce.²⁷⁹

Z vybudování koncernu jako výkonného, výrobního, technického, správního, organizačního a finančního organismu s mohutnými výrobními, technickými, personálními a finančními zdroji, vplynuly změny v řízení.²⁸⁰ Projevilo se to rozšířenou pravomocí jednotlivých ředitelů pražského ústředí na všechny koncernové závody. Zaváděny byly naprosto přesné a do velkých podrobností rozpracované zásady, závazné pro všechny pracovníky i orgány koncernu. Budování tak rozsáhlého koncernu Škodových závodů souviselo s úsilím o dosažení optimálního využití veškerých výrobních zařízení a všeho, co měl koncern k dispozici, aby se dosáhlo maximální rentability výroby a prodeje.²⁸¹

5.5. Racionalizační a normalizační proces

Celkový směr v organizaci a řízení ve 20. letech minulého století i později souvisel s rozsáhlým racionalizačním programem, který i v ostatních částech Československa dosáhl velmi výrazných výsledků, např. u firmy Baťa. Racionalizace vytvořila předpoklady pro významné změny v průmyslu, národním hospodářství a společnosti.²⁸²

Ve Škodových závodech se racionalizační tendence začaly uplatňovat prakticky hned po skončení první světové války, jakmile došlo k převedení na mírovou výrobu. V Plzni se zřídily k tomuto účelu velké kanceláře a začalo se s rozsáhlými pokusy a zkoumáním výrobních procesů dle Taylorových a Fayolových zásad.²⁸³

²⁷⁸ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 47.

²⁷⁹ Jiša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 120-121.

²⁸⁰ Klimek, A. Řízení přinášející miliony. Seriál v podnikovém časopise Škodovák. Plzeň: Škoda Plzeň, 1968.

²⁸¹ Tamtéž.

²⁸² Průcha, V., Faltus, J. Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. Století. Praha: Oeconomica, 2003, s. 125.

²⁸³ V případě tzv. taylorismus se jednalo o období rozvoje managementu a sociologie řízení na přelomu 19. a 20. století pojmenovaného podle zakladatele Fredericka Winslowa Taylora. Taylor byl společně s Maxem Weberem a Henri Fayolem jedním z hlavních představitelů klasické teorie organizace. Viz např. Zimmerler, E., Hoch, A. A., Špaček, S. Taylor, Frederick Winslow, 1856 – 1915. Praha: Orbis, 1931.

Zjišťovaly se časové a materiálové ztráty během výroby, sestavovaly se pracovní postupy k použití výrobních pomůcek, postupy k výrobě nářadí, k vyhotovování rozpisů prací, k zajišťování přísunu materiálu, k propočítávání pracovních časů a ke stanovování úkolových sazeb. Za tímto účelem byly zřízeny speciální technické kanceláře pro konstrukci účelných přípravků a účelného nářadí.²⁸⁴

V rámci racionalizačního procesu Škodovy závody zahájily také proces normalizace výrobků, a to především výrobků sériové a hromadné výroby. Normalizační oddělení Škodovky navrhlo řadu norem, ze kterých se většina stala normami nejenom československými, ale i mezinárodními. Normalizace zasáhla nářadí, měřicí přístroje, upínací zařízení při obrábění a další. Dospělo se k zavedení tzv. tolerančního systému, který dovolil, aby jednotlivé součásti mohly být zhotoveny nezávisle na sobě a aby byla také zaručena jejich vyměnitelnost. Tím se dosáhlo toho, že se mohl snížit počet manuálně pracujících dělníků. Normalizace také zasáhla i do oblasti výkresů, byly stanoveny normy na jejich formy, druh písma, označení opracování. Byly normalizovány jakosti používaných ocelí, uhlíkatých i legovaných, bronzů, pájek i kompozic a vydány směrnice pro používání jednotlivých materiálů. Normalizovaly se strojové součástky, armatury, elektrotechnické součásti, zařízení pro cukrovary, pivovary, parní kotle, lokomotivy, parní turbíny, děla automobily apod.²⁸⁵

Normalizace a toleranční systém vedly k tomu, že se zmenšily pracovní ztráty, zkrátily se dodací lhůty, zlevnily se výrobky, došlo k intenzivnějšímu využití pracovní síly. Na návrh Škodových závodů vznikla Československá normalizační společnost, kde v jejích různých komisích působili referenti Škodových závodů.²⁸⁶ Tímto krokem se podařilo společnosti prosadit tyto normy i na oficiálním fóru v Československu, čímž donutily i ostatní podniky, aby se jimi řídily. Tyto snahy byly směřovány i do zahraničí.

²⁸⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Výroční zprávy. Ve výroční zprávě společnosti za rok 1923 je uvedeno: „Celý uplynulý rok pokračovali jsme v činnosti nesoucí se k organizaci výroby, zlevnění a zlepšení našich výrobků. Učinili jsme v tom ohledu pozoruhodné pokroky. Tím se nám podařilo opatřit závodům tolik práce, že průměrný stav zaměstnanců se téměř nesnížil.“

²⁸⁵ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 184.

²⁸⁶ Všeobecná Československá společnost normalizační (ČSN) byla založena v roce 1922. Byla jednou z 20 národních normalizačních společností, které byly od roku 1928 sdruženy v International Standards Association v Londýně. Jednotlivé národní normalizační společnosti byly pověřeny vedením sekretariátů pro mezinárodní normalizaci různých oborů, např. Československu byly přiděleny kanalizační roury. ČSN měla 71 členů, poněkud více velkých průmyslových závodů. Viz <http://iuridictum.pecina.cz/w/Standard>.

Při zvládání jednotlivých oblastí svého zaměření se racionalizační proces dostával do nepřekonatelných rozporů, a to zejména v některých případech nebyl schopen odstranit dostatečně rychle a důsledně svůj negativní vliv na pracovní sílu, neboť postupem doby, jak se dostával na mez možností technického zvládnutí procesů, zaměřil se pochopitelně i na pracovní sílu a snažil se z hlediska optimálního efektu dosáhnout u ní maximální výkonnosti. Jakmile tento proces dosáhl svého cíle, objevila se následně rozsáhlá nová oblast působení lidského myšlení, a to ovládnout výrobní proces automatickými stroji, které ve stále větší míře umožnily vyřadit lidskou pracovní sílu z výrobního procesu.²⁸⁷

5.6. Ochranná známka Škodových závodů

Symbolikou obrovského rozmachu koncernu Škodových závodů na počátku 20. let 20. století představovala ochranná známka, kterou byl tzv. „okřídlený šíp“. Tato známka nahradila již zastaralé písmenné známky, kterými byly nejprve kombinace iniciál příjmení zakladatele firmy Emila Škody, např. písmeno Š v kruhu, poté ŠZ (Škodovy závody). SW (SKODAWERKE) nebo pro zbrojní výrobu SWF (SKODA Waffenfabrik).²⁸⁸

Jelikož se jednalo o staré písmenné známky z 19. století, řídily se zejména těmito právními předpisy: Zákonem na ochranu průmyslových známek a jiných označení,²⁸⁹ a Zákonem o ochraně známek.²⁹⁰

Co se týče právních předpisů století následujícího a námi sledovaného období v případě ochranných známek šlo o následující zákony a vládní nařízení.

Jednak šlo o zákon č. 469/ 1919 Sb. z. a n., č. 471/1919 Sb. z. a n. a zákon č. 261/1921 Sb. z. a n., které umožňovaly právní ochranu označení a zachovávaly kontinuitu známkových práv na území nově vzniklé republiky. V roce 1933 byl vydán zákon č. 27/1933 Sb. z. a n., kterým stávající právní úprava byla doplněna o zákaz užívat úřední, zkušební, záruční nebo puncovní značky. Tento zákon doplnila dvě vládní nařízení, a to č. 30/1933 Sb.

²⁸⁷ Racionalizací rozumíme zdokonalování fyzické a duševní lidské činnosti metodami zajišťujícími efektivnějšími postupy výsledky práce. Viz <http://www.online-slovník.cz/slovník-cizich-slov/racionalizace>.

²⁸⁸ Šmíd, M. Tajemství okřídleného šípů v kruhu. Vynálezy a zlepšovací návrhy, 10. Plzeň: 1989, s. 436-439.

²⁸⁹ Císařský patent č. 230/1858.

²⁹⁰ Zákon č. 19/1890, ř. z.

z. a n., o dokladech, které je třeba předložit k průkazu prioritního práva při přihlašování ochranné známky, a nařízení č. 204/1933, o otiscích a štočcích ochranné známky. V následném období šlo o nařízení č. 343/1938 o mimořádných opatřeních v oboru ochranné známky, které zavádělo v souvislosti s mimořádnými poměry určité výjimky z tehdy platných předpisů a nařízení č. 95/1940 o mimořádných opatřeních v oboru ochranné známky.

Dne 15. prosince 1923 byly přihlášeny k registraci u Úřadu pro zápis známek a vzorků v Plzni dvě varianty ochranné známky. První varianta, která se používala v letech 1924-1925, byl okřídlený šíp s pěti pérovou stylizovanou perutí v kruhu se slovem ŠKODA. Druhá varianta pak měla okřídlený šíp s tří pérovou perutí v kruhu. Šípy obou variant směřovaly vlevo. Tato stylisticky dokonalá světoznámá varianta poté zvítězila a dodnes se v podstatě nezměnila.²⁹¹

Obrázek č. 1

Na základě registrace vydalo 28. března 1924 oddělení normalizace podnikovou technickou normu NT910 "Tovární značka".²⁹² Norma obsahovala kompletně okótovanou podobu tovární značky, z materiálu tabulkový kov, s určením značky k připevnění přišroubováním. Po této normě následovaly desítky dalších modifikací upravených pro konkrétní zamýšlené použití a výrobky ve formě štítků, tabulek, obtisků, zrcadlových obrazů, např. pro levé boky automobilů a lokomotiv. Vznikaly kombinace štítků s kombinací obrazové podoby značky a slovního označení i v tak exotickém provedení jako bylo např. čínské.²⁹³

Na první pohled bylo jasné, že grafická úprava nemohla být dílem laika, autor loga bohužel není dosud znám. Spekuluje se o tom, že autory mohli být špičkoví čeští sochaři Otto Gutfreund či Otakar Španiel. Řada historických pramenů však dokázala, že znak byl výsledkem soutěže, kterou vyhlásili tehdejší technický ředitel Sýkora spolu s obchodním ředitelem Magličem, který inicializoval akce na vytvoření ochranné známky. Oba spolu stanovili podmínky soutěže, vypsalí odměnu a zúčastnili se i výběru návrhu. Podle

²⁹¹ <http://www.upv.cz/cs/sluzby-uradu/databaze-on-line/databaze-ochrannych-znamek.html>.

²⁹² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Zpráva normalizačního oddělení. Norma NT910 "Tovární značka".

²⁹³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Kart. 692. Inv.č. 3519. Patentové oddělení ŠZ (licenční a tajné zakázky), 1939.

dostupných archívních materiálů bylo zjištěno, že došlo na 300 návrhů, ale autora se nepodařilo bezpečně zjistit.²⁹⁴

Znak Škodových závodů v podobě loga, k němuž bylo jako normovaný logotyp připojeno slovo ŠKODA v roce 1936, je hodnocen jako jedna z neoriginálnějších, stylově nejčistších a nejdokonalejších ochranných známek průmyslových podniků ve světě.²⁹⁵ V roce 1939 bylo pro účely německého vedení provedeno ocenění známky spolu s patenty a dalším duševním vlastnictvím Škodových závodů. Známky s okřídleným šípem a logem Škoda, chráněné v té době ve 34 zemích, byly oceňovány na 15 miliónů Kč, ostatních 25 blokovacích známek částkou necelé 4 milióny Kč.²⁹⁶

Obrázek č. 2

Symbolika znaku je obvykle vykládána následovně. Velký kruh představuje všestrannost výroby, dokonalost produkce, zeměkouli, celý svět. Peruť nebo křídlo znamená technický pokrok, rozsáhlost výrobního programu, odbyt výrobků ve světě. Šíp je znamením pokrokových výrobních metod, vysoké produktivity práce. Pro kroužek nebo oko je charakteristická přesnost výroby, technická bystrost a rozhled.²⁹⁷

5.7. Daňová politika Škodových závodů na základě daňové reformy z roku 1927

V roce 1920 byla schválena nová ústava,²⁹⁸ ale první velká reforma veřejné správy v českých zemích fakticky přišla až v roce 1927,²⁹⁹ tedy ve stejném roce, kdy vznikla první daňová reforma. Československá republika byla po první světové válce výrazně zatížena válečnými reparacemi, splácela zahraniční půjčky i část předválečného rakousko-uherského dluhu. Teprve po roce 1925 se podařilo dostat se ze schodkových rozpočtů a vytvořit příznivé podmínky pro daňovou reformu.

²⁹⁴ Šmíd, M. Tajemství okřídleného šípu v kruhu. Vynálezy a zlepšovací návrhy, 10. Plzeň: 1989, s. 436-439.

²⁹⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 692. Inv.č. 3523. Celkový přehled ceny ochranných práv ŠZ (patenty, ochranná známka, licence) do 31. 12. 1940, 1941.

²⁹⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 692. Inv.č. 3523. Celkový přehled ceny ochranných práv ŠZ (patenty, ochranná známka, licence) do 31. 12. 1940, 1941.

²⁹⁷ Šmíd, M. Tajemství okřídleného šípu v kruhu. Vynálezy a zlepšovací návrhy, 10. Plzeň: 1989, s. 436-439.

²⁹⁸ Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

²⁹⁹ Zákon č. 125/1927 Sb. z. a n., o organizaci politické správy.

V roce 1927 schválilo Národní shromáždění československé daňovou reformu. Daňové zatížení obyvatelstva i podnikání bylo velmi vysoké, vedle samotných daní představovaly břemeno i různé dávky a obecní přírážky k daním. Páteř reformy tvořily tři daňové zákony: Zákon o přímých daních, zákon o nové úpravě finančního hospodářství svazků uzemní samosprávy a zákon o stabilizačních bilancích.³⁰⁰

Daňovou úpravu dle zákona č. 76/1927 Sb. z. a n. o přímých daních doplňoval zákon č. 180/1927 Sb. z. a n.. Správní rada Škodových závodů provedla ocenění nemovitostí, jež nebyly v trvalém provozu podniku.³⁰¹ Skutečná hodnota uvedených zařízení představovala částku cca 900 miliónů Kč. Správní rada Škodových závodů nepovažovala však za nutné vzhledem k velkým rezervám závodu využít možností zákona o stabilizačních bilancích v plné míře a novou amortizační bázi vytvořila tím, že hodnotu bilancovaných předmětů zvýšila o částku asi 307 miliónů Kč, tj. téměř na dvojnásobek. Zároveň vytvořila stabilizační fond, který dotovala částkou 307 miliónů Kč. Příznačné bylo, že tuto důležitou operaci umožnilo to, že v roce 1926 měly výrobní prostředky Škodovy závody podle sdělení vedení skutečnou hodnotu 900 miliónů Kč, tedy čtyřiapůlkrát větší, než činil akciový kapitál podniku.³⁰²

V kontextu s přijetím zákona o přímých daních je třeba se zmínit, že vyhlášením Československé republiky 28. 10. 1918 nedošlo k okamžitým změnám v zaběhnutém systému jak veřejné správy, tak právě v oblasti daní. Státní rozpočet tehdy spadal do oblasti tzv. ústavního práva finančního, podrobnosti upravovalo tzv. finanční právo správní. „V důsledku přijetí čl. 2 „recepční normy“³⁰³ byl převzat mimo jiné i rakouský a uherský daňový systém. Prvním krokem, který byl podniknut při změně daňového systému, bylo vyčlenění daňových referátů z organizace politické správy, čímž došlo nejen ke změně strukturální, ale rovněž i k osamostatnění těchto orgánů.“³⁰⁴

³⁰⁰ Viz Zákon č. 76/1927 Sb z. a n., o přímých daních. Zákon č. 77/1927 Sb z. a n., o nové úpravě finančního hospodářství svazků uzemní samosprávy. Zákon č. 78/1927 Sb z. a n., o stabilizačních bilancích.

³⁰¹ Zákon č. 78/1927 Sb z. a n., o stabilizačních bilancích.

³⁰² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 34. Inv. č. 81. Protokol ze zasedání valné hromady z 30. 7. 1926.

³⁰³ Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného československého státu.

³⁰⁴ Malý, K. a kolektiv. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. vydání. Praha: Léges, 2011, s. 353.

Tabulka 1: Vývoj státních rozpočtů ČSR v letech 1919 až 1935 v mil. Kč³⁰⁵

ROK	VÝDAJE	PŘÍJMY	SALDO	ROK	VÝDAJE	PŘÍJMY	SALDO
1919	7 195	4 376	2 819	1928	9 540	10 852	1 312
1920	13 538	12 736	803	1929	9 690	10 421	731
1921	19 932	20 258	326	1930	11 153	10 927	226
1922	22 180	19 082	3 098	1931	13 570	11 601	1 970
1923	19 369	16 418	2 952	1932	11 672	11 422	250
1924	19 472	17 513	1 959	1933	11 372	9 865	1 507
1925	12 578	10 838	1 740	1934	10 628	9 922	705
1926	11 729	11 468	261	1935	12 209	10 553	1 656
1927	10 583	10 988	404				

V roce 1927 došlo k daňové reformě, v jejímž důsledku došlo k územnímu i věcnému sjednocení celého systému. Dalšími souvisejícími zákony byly: zákon č. 77/1927 Sb. z. a n., o nové úpravě finančního hospodářství svazků územní samosprávy a zákon č. 78/1927 Sb. z. a n., o stabilizačních bilancích. Zákony o nepřímých daních byly staršího data.³⁰⁶

V tabulce č. 2 je uveden přehledný záznam daňové soustavy platné od roku 1926 a účinné od roku 1927. Vychází se v ní hlavně ze zákona o přímých daních, co se nepřímých daní týče, ty byly upravovány, již před první daňovou reformou. Ve většině případů se jednalo o nepřímé daně rakousko-uherského daňového systému, které byly implementovány do daňové soustavy ČSR, a jejich struktura nebyla daňovou reformou nějak výrazněji dotčena.

³⁰⁵ Novotný, J. a kol. Charakteristika příjmové stránky veřejných rozpočtů ČSR v letech 1918-1938 a předpoklady rozvoje veřejného sektoru. Výzkumný úkol KVF FFÚ. Praha: VŠE, 1995. C.d.

³⁰⁶ Malý, K. a kolektiv. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 3. vydání. Praha: Léges, 2011, s. 353.

Tabulka č. 2

Daňová soustava po první daňové reformě v roce 1927 v ČSR³⁰⁷	
PRÍMÉ DANĚ	NEPRÍMÉ DANĚ
<ul style="list-style-type: none"> • daň pozemková 	<ul style="list-style-type: none"> • daň z obratu
<ul style="list-style-type: none"> • daň domovní <ul style="list-style-type: none"> ○ daň činžovní ○ daň třídní 	<ul style="list-style-type: none"> • clo
<ul style="list-style-type: none"> • daň důchodová 	<ul style="list-style-type: none"> • daň přepychová
<ul style="list-style-type: none"> • všeobecná daň výdělková 	<ul style="list-style-type: none"> • spotřební daně <ul style="list-style-type: none"> ○ daň z uhlí ○ z masa ○ z vína ○ z piva ○ z minerálních olejů ○ z lihu ○ z cukru ○ ze zápalek ○ z loveckých zbraní ○ daň potravní „na čáře“
<ul style="list-style-type: none"> • zvláštní daň výdělková 	
<ul style="list-style-type: none"> • daň rentová 	
<ul style="list-style-type: none"> • daň z tantiém 	
<ul style="list-style-type: none"> • daň z obohacení <ul style="list-style-type: none"> ○ dědická daň ○ darovací daň 	<ul style="list-style-type: none"> • daň burzovní
	<ul style="list-style-type: none"> • poplatky

V kontextu se Škodovými závody šlo zejména o následující daně:

³⁰⁷ Vypracováno podle Sbírky zákonů a nařízení účinných v roce 1927. C.d.

Všeobecná výdělková daň – „postihovala čistý výnos podniku, respektive i každého zaměstnaní k dosažení zisku, pokud nepodléhal zvláštní dani výdělkové.“³⁰⁸ Tuto daň neplatili zemědělci, oblast rybářství, zahradnictví a lesní hospodářství. Sazba se pohybovala v rozmezí 2,5 % až 4 % z dosaženého zisku.

Zvláštní výdělková daň – postihovala čistý výnos společnosti, ale pouze u těch společností, které určil zákon. Tedy akciové společnosti, komanditní společnosti na akcie, společnosti s ručením omezeným, apod. Některé druhy společností měly individuálně určenou sazbu daně, jinak platilo všeobecně 8 % z dosaženého výnosu.

Daň z tantiém - směřovala vůči tantiémám, které společnost vyplatila. Jednalo se o desetiprocentní základní sazbu, která se zvyšovala přírážkou v závislosti na celkovém objemu požitků, které v daném roce společnost vyplatila. S touto daní souvisí také daň z vyššího služebného, která se vybírala sazbou 3 % z toho, co přesahovalo roční hranici 100 000 Kč.

Československo vynakládalo nemalé finanční prostředky na armádu, válečné reparace a dluhy, které „zdedilo“ po Rakousko-Uhersku. Z hlediska příjmů na tom nebyl státní rozpočet nijak dobře, neboť stát byl poměrně „vyhladovělý“ a podnikání v počátcích, bylo nutné nejdříve motivovat investory, aby se postupně začaly vytvářet nějaké hodnoty, jež by bylo možné vůbec zdanit. Příkladem může být již zmíněná daň výdělková, která měla tak vysokou sazbu, že neumožňovala téměř dosáhnout nějaký zisk z podnikání, což samozřejmě vedlo k tomu, že se podnikání nerozvíjelo a docházelo ke vzniku různých nezákonných obchodů, které se snažily této dani vyhnout. Tento jev se podařilo reformou napravit.

5.8. *Formy ekonomické expanze Škodových závodů do ciziny*

Škodovy závody vlastnily zahraniční koncernové společnosti a kapitálové účasti v podnicích již za Rakouska-Uherska. Mimo určitých menších závodů např. v Haliči, podílů na rakouské firmě Diesel, byl podle protokolu ze zasedání správní rady ze dne 31.5.1906

³⁰⁸ Víttek, L. Daňová politika České republiky – Historický vývoj, současnost a perspektivy zdanění na území ČR s ohledem na integraci českého hospodářství do světového ekonomického společenství. 1. vydání. Praha: Ediční středisko ČVUT, 2001, s. 13.

získán podíl akcií ve výši 100 tisíc K na firmě Strojírna Krakov, akc. spol.³⁰⁹ V roce 1912 podle protokolu ze zasedání správní rady došlo k zakoupení 15 tisíc kusů akcií firmy Cantiere Navale Triestino, Momfalcone, se kterou byly Škodovy závody v obchodním spojení.³¹⁰ Dlouho však podnik akcie nevlastnil, jak je patrné z protokolu o schůzi správní rady Škodových závodů ze dne 16. 10. 1913. Celý akciový podíl byl odprodán za nominální hodnotu Všeobecnému rakouskému pozemkovému úvěrnímu ústavu.³¹¹

Největší plány spojil podnik s výstavbou uherské továrny na děla v Györu (Ráb), která zahájila provoz 30. června 1915 a v účasti na Putilovské loděnici v St. Peterburgu.³¹² V roce 1915 byla převzata emise akcií firmy Österreichische Daimler Motoren A. G. Vídeňské Nové Město v částce 3 milióny K. Se Škodovými závody firma vytvořila zájmové společenství již v roce 1913. Firma byla dodavatelem benzino-elektrických vozidel pro přepravu těžkých děl.³¹³ V tomto roce získaly Škodovy závody také podíl akcií v nominální hodnotě 333 200 K firmy L. Lang a spol., Budapešť v rámci její fúze s firmou Vaterländische Maschinenbau A. G. Budapest a podíl akcií na firmě Brown, Boveri a spol., Vídeň ve výši 2 500 tisíc K.³¹⁴

Roku 1917 se Škodovy závody podílely na výstavbě státní továrny na výrobu střelného prachu Pulverfabrik Skodawerke-Wetzler, A. G. Moosbierbaum prostřednictvím své koncernové společnosti Spojených strojíren, které dodaly pro ni strojní zařízení. Na akciovém kapitálu se také podílelo ministerstvo války 75% a Škodovy závody 25%.³¹⁵ Tyto podniky a podíly ovšem buď přešly do jiných rukou, anebo byly vlastně osobním vlastnictvím Karla Škody, či mu jejich vlastnictví Škodovy závody s výkupem akcií z jeho rukou přenechávají.

Po skončení první světové války, v rámci rozšiřování koncernu v Československu, probíhala i jeho nová, daleko důslednější a promyšlenější expanze do zahraničí. Škodovy závody v době od roku 1919 do konce roku 1930 investovaly do výrobních závodů částku 1 038 milionů Kč a získávaly vliv na dalších československých i zahraničních podnicích.³¹⁶ Ve

³⁰⁹ Tato firma vznikla přeměnou dosavadní firmy Strojírna L. Zieleniewski, Krakov na výše uvedenou akciovou společnost. Akciový kapitál firmy činil 1 500 tisíc K. Viz SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 31. 5. 1906.

³¹⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 3. 2. 1912.

³¹¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 16. 10. 1913.

³¹² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 30. 7. 1915.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 6. 12. 1916.

³¹⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 49. Inv. č. 306. Zprávy o vývoji koncernu, 1942.

druhé polovině dvacátých let byly vyjasněny výrobní programy a okruh zahraničních odbytišť výrobků. Stala se jimi zprvu zejména střední a jihovýchodní Evropa, blízký i Střední Východ, od velké světové krize na počátku třicátých let potom stále více Dálný východ a Latinská Amerika.³¹⁷

Polsko

V roce 1925 byla v Polsku založena obchodní společnost Polskie Towarzystwo Zakładów Skody, Spółka z ograniczona odpowiedzialnością, Warszawa, tj. česky Polská společnost Škodových závodů, společnost s.r.o. Varšava tzv. Škodapol. Tato společnost, s kmenovým jménem 300 tisíc Pzl, se stala generálním zástupcem v Polsku pro veškeré výrobky Škodových závodů. Jejím základem byla firma dosavadního zástupce Škodových závodů v Polsku Boleslava Avenariuse, který se stal společníkem a jednatelem nové společnosti. Škodapol měl expozituru v Królewské Hutě s pobočkou v Lodži.³¹⁸ Podle usnesení správní rady společnosti ze dne 21. 3. 1943, tehdy již ovládané Němci, přešla společnost z registrace polské obchodní komory do německé komory a současně byla přejmenována na Vertriebsgesellschaft der Skodawerke, G. m. b. H., Warschau.³¹⁹ Za druhé světové války byla zničena a pozbyla veškerého majetku, kromě pozemku v ulici Zloté, č. 68/70 ve Varšavě, na níž stávala administrativní budova firmy, a který zůstal v knihovním majetku Škodových závodů. Pozemek byl brzy po válce pronajat firmě Elektryczne Koleje Dojazdowe. Sledování polských obchodů pak převzalo obchodní oddělení československého velvyslanectví ve Varšavě. Konečnou likvidaci bývalého Škodapolu, na základě splnění všech k tomu potřebných formalit, poté provedli zástupci společnosti Kovo, a.s. v roce 1949.³²⁰

Současně v roce 1926 vedl Karel Loevenstein v Polsku jednání o zřízení továrny na letadla. Škodovy závody vyhověly naléhavé potřebě polské vojenské správy uvést co nejrychleji do chodu výrobu leteckých motorů. Využilo se k tomu firmy Francusko-Polskie Zakłady Samochodowe i Lotnicze, Spółka Akcyjna, Warszawa, tzv. Frankopol, která byla založena poblíž Varšavy s počáteční pomocí polského státu a která se dostala do velkých finančních potíží, jelikož sama nestačila na dobudování podniku. Škodovy závody uzavřely

³¹⁷ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípu. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 167.

³¹⁸ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 213.

³¹⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 49. Inv. č. 304. Protokol ze zasedání správní rady Škodapolu z 21. 3. 1942.

³²⁰ AČNB-ŽB S VIII/d. Zpráva z 22. 9. 1926.

v roce 1926 s polskou vojenskou správou dohodu o převzetí majority akcií na Frankopolu, což představovala 620 tisíc kusů akcií, které odkoupily od firmy Zakłady Amunicyjne Pocisk S. A., dosavadní majitelky většiny akcií. Frankopol se stal základem nové společnosti Polskie Zakłady Skody, Spółka Akcyjna ve Varšavě, do níž byl následující rok včleněn. Financování celé záležitosti se opět ujala Živnostenská banka. Přeměna Frankopolu na doménu Škodových závodů se protáhla až do listopadu 1927, kdy se konala ustavující valná hromada firmy Polskie Zakłady Skody, Spółka Akcyjna ve Varšavě, do jejichž čela se postavil kníže Stanisław Lubomirski.³²¹

Třetím závodem, který Škodovy závody na území Polska zřídily, byly již zmiňované Polskie Zakłady Skody, Spółka Akcyjna, Warszawa, tj. česky Polské Škodovy závody, akc. společnost, Varšava, tzv. Škodolot. V roce 1927 založily Škodovy závody za finanční účasti polského státu výše jmenovanou akciovou společnost na výrobu leteckých motorů a letadel s akciovým kapitálem 300 miliónů Pmk, což bylo v přepočtu 600 tisíc Pzl.³²² Na přelomu let 1928-1929 rozšířil Škodolot svůj výrobní program výstavbou továrny na kabely, později také elektrotechnické výrobky v licenci Škodových závodů. V roce 1929 došlo ke zvýšení akciového kapitálu o 2 400 tisíc Pzl na celkovou výši 3 milióny Pzl.³²³

Rumunsko

Škodovy závody společně s firmou Ringhofferovy závody, akc. spol., Praha v roce 1927 převzaly skoro 100 % akciového kapitálu společnosti Uzinelle Metalurgice Ploesti, Societate Anonima Romana pro Actiumi, Bucuresti. Jednalo se o 10 miliónů Lei, které získaly bezúplatně od Banca Comerciala Romana proti záruce za zaplacení pohledávky této banky za Ploesti, která byla snížena z původních 60 miliónů Lei na 43,5 miliónů Lei. Škodovka i Ringhofferovy závody doufaly, že získají velké objednávky od rumunských železnic. Převzatý závod, který se zabýval strojírenskou výrobou a prováděl opravy vagónů,

³²¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 968-975. Inv. č. 4986-5020. Polské Škodovy závody, a.s. Varšava (Škodolot).

³²² Tamtéž.

³²³ Na základě usnesení valné hromady z 26. 5. 1930 se zvýšil akciový kapitál o dalších 12 miliónů Pzl na celkem 15 miliónů Pzl. V roce 1932 bylo vyčleněno kabelové oddělení Škodolotu do samostatné firmy.³²³ Roku 1934 se dostal v Polsku k moci režim maršála Pilsudského, který však Československu nebyl zcela nakloněn a činil Škodovým závodům takové potíže v podnikání a v řízení těchto závodů. Polské Škodovy závody byly nuceny odprodat své výrobní objekty polské vládě za 9 miliónů Pzl se ztrátou, při čemž jejich akcie zůstaly nadále v majetku československých Škodových závodů. Viz SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 968-975. Inv. č. 4986-5020. Polské Škodovy závody, a.s. Varšava (Škodolot).

byl po třech letech zastaven. Část provozního zařízení a zásoby materiálu byly postupně rozprodány. Vzhledem k tomu, že k 31.12.1938 veřejně vykázaná ztráta 5 miliónů Lei, která ve skutečnosti činila 49,5 Lei, dosáhla poloviny akciového kapitálu, bylo nutno počátkem roku 1939 zvýšit akciový kapitál na 20 miliónů Lei, což se stalo na vrub pohledávky Škodových závodů a Ringhofferových závodů v poměru 2:1. Téhož roku došlo k obnově provozu zřízením opravný vozidel dodávaných Škodovými závody.³²⁴ V souvislosti s touto situací musely podniky uvést firemní bilanci do pořádku a vyrovnat skryté i veřejně vykázané ztráty. Po dohodě Škodových závodů s Ringhofferovými závody byla po sananci firmy zvolena forma zvýšení akciového kapitálu z 20 miliónů Lei na 60 miliónů Lei, což se provedlo v roce 1940. Příštího roku 1941 byl kapitál snížen opět na 10 miliónů Lei, z čehož vlastnily Škodovy závody 6 656 tisíc kusů akcií po 1 tisíci Lei, Ringhofferovy závody 3 328 akcií a zbytek 16 kusů akcií cizí majitelé. Během války závod v Ploesti prováděl opravy vojenských a bojových vozidel značky Škoda a Tatra pro rumunskou brannou moc.³²⁵

Vedení Škodových závodů se sice také zabývalo myšlenkou vybudovat v Rumunsku, společně s anglickou firmou Vickers, se kterou se Škodovka utkávala ve velkém konkurenčním boji, zbrojní závody v Copsa Mice. Zde však narazily na silný odpor domácího průmyslu, zejména železáren v Rešici, ovládaných Vickersovou firmou, a proto Škodovy závody upustily od tohoto úmyslu. Již sama myšlenka však způsobila Škodovce řadu potíží, jež měly svou dohru později, v období nedorozumění s rumunskými vládními kruhy vyvolaného tzv. úplatkářskou aférou Bruna Seletzkého. Z celého plánu byla uskutečněna jen továrny na kulometry v Cugiru, postavená nákladem Československé zbrojovky v Brně, tzn. za nepřímé účasti Škodových závodů.³²⁶

Již v listopadu 1932 bylo vedení podniku přísně varováno, že se v Rumunsku počíná proti Škodovým závodům vytvářet fronta také s politickým pozadím. Např. rumunská vojenská komise, která zkoumala kvalitu škodovských zbraní, byla po odevzdání příznivého posudku celá odvolána, posudek byl odmítnut a došlo ke jmenování komise nové, složené z osob nakloněných konkurenci.³²⁷ Neméně významné bylo vyřešení problému tzv. zamrzlé miliardové pohledávky za Rumunskem z března 1930. Na jaře 1930 se k těmto záležitostem přidružila tzv. Seletzkého aféra. Jednalo se o největší skandál Škodových závodů

³²⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 1234-1456. Inv. č. 3027-3046. Uzinelle Metalurgic v Ploesti, Rumunsko.

³²⁵ Tamtéž.

³²⁶ AAV. BA 223. Rumunsko 1933-1935. Šebova zpráva E. Benešovi z 28. 2. 1933.

³²⁷ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 172.

v meziválečném období a dodnes jeden z největších finančních skandálů v historii Rumunska.³²⁸

Na jaře 1933 zatkli v Rumunsku zbrojního zástupce Škodových závodů, bývalého rakousko-uherského hejtmana za první světové války, Bruna Seletzkého. Škodovka s ním vstoupila do kontaktu, když pracoval jako rakouský člen komise pro likvidaci zbrojního materiálu po první světové válce. Seletzkého uvedl do funkce obchodní ředitel Škodových závodů Toma Maglič. Policejní prohlídka u něj doma i v kanceláři skončila neúspěšně, podle obžaloby však jen proto, že před ní Seletzki, jemuž byl rumunskými úředníky zapečetěn trezor, zašel do kanceláře, ve které byl pak trezor nalezen se strženou pečetí, a z něho se ztratily velmi závažné materiály. Seletzki, který měl po zranění na italské frontě amputovanou ruku, se hájil tím, že omylem zachytil prázdným kabátem o motouz pečetí, takže se přetrhl. Toto dosvědčil pracovník rumunské filiálky Škodových závodů Karel Reyf.³²⁹ Ale i to, co v trezoru zbylo, např. kádrové materiály rumunského armádního velení, způsobilo obrovský skandál.

V srpnu 1933 proběhl se Seletzkým monstrproces, kterému se věnoval nejenom domácí, ale hlavně světový tisk. V soudní síni se střídaly v rolích svědků jak příznivci, tak odpůrci Škodových závodů i Seletzkého osobně. Žaloba Seletzkého vinila, že odstranil pečetě ze dveří kanceláře Škodových závodů a z trezoru v ní, a „že si opatřil listiny obsahující skutečnosti, které náleží tajiti v zájmu národní obrany rumunského státu“.³³⁰ Ti, co byli do aféry zasvěceni, věděli, že se mu však vyčítá především korupce státních činitelů, což ale nebylo dost možno prokázat. Soud dospěl k závěru, že Seletzki ohrožoval státní tajemství neoprávněným získáváním tajných informací, a že strhl pečeť z trezoru. Kdo ji opravdu odstranil, se neprokázalo. Za přitěžující okolnost považoval soud to, že k události došlo v době, kdy v Bukurešti vládl tzv. stav obležení. Rozsudek vynesený v srpnu 1933 zněl na pět let vězení a byl víceméně kompromisní. I vzhledem k tomu, že pro Seletzkého vinu hlasovali pouze tři z pěti členů vojenského soudu. Dva byli proti, přičemž pro byl vůči Škodovým

³²⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Sb. 4. Inč. č. 291. Vévoda, A., Kronika Škodových závodů 1918-1945. Plzeň: s. 89. Rkp.

³²⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 57. Inv. č. 116. Aféra Seletzki.

³³⁰ Klimek, A. Vítejte v první republice. Praha: 2003, s. 231.

závodům údajně zaujatý předseda a dva důstojníci přímo mu podřízení. Škodovy závody v tisku označily tento proces a jeho výsledek za výsměch právu a zdravému rozumu.³³¹

Škodovy závody v souvislosti s touto nepříjemnou aférou rozšiřovaly řadu mnohojazyčných brožur po celém světě, kde hájily svoje stanovisko. Bývalý rektor Univerzity Karlovy, profesor trestního práva a ředitel kriminologického ústavu právnické fakulty August Miříčka, příbuzný člena správní rady Škodových závodů Emila Miříčky, v posudku vypracovaném pro Škodovy závody označil kauzu Seletzki za přímo učebnicový příklad justičního omylu a strhal nízkou kvalitu rumunského vojenského soudnictví. Profesor Miříčka uvedl, že přes nehorázný rozsudek nebylo obžalovanému vlastně nic dokázáno, takže lze „si sotva mysliti skvělejšího zadostiučinění, než je to, které se dostalo hlavním přelíčením B. Seletzkému, a také firmě, jejímž je reprezentantem.“ A sugestivně naléhal: „Lze doufati, že v zákonech národa té kulturní úrovně, jako je rumunský, že naleznou se prostředky, umožňující... napraviti justiční omyl, jehož obětí se stal B. Seletzki.“³³²

Pozadí aféry bylo zřejmé od svého počátku. Na jedné straně byl zájem rumunské průmyslové skupiny Nicolae Malaxy, představitele zbrojovky Resita, Copsa-Mica, jehož podporovala britská zbrojovka Armstrong-Vickers, omezit vliv Škodových závodů v Rumunsku. Na straně druhé tu svoji roli hrály zájmy politické. Společně se Seletzkim měl být v procesu jako korupčník obviněn, rumunským králem Carolem nenáviděný, vůdce rolnické strany Julius Maniu, škodoväcký exponent v rumunských vládních kruzích.³³³ Bruno Seletzki se dočkal podmíněného propuštění, a to až v září 1936, ačkoli tuzemský tisk očekával jeho propuštění v rámci amnestie už na počátku roku 1935. Seletzki zůstal ve Vídni a na začátku druhé světové války se jeho cesta opět se Škodovými závody spojila.

V prosinci roku 1934 se pokusily Škodovy závody zlikvidovat vleklý spor o platnosti dodávkové smlouvy uzavřené s rumunským ministerstvem války v roce 1930, kterou Rumunsko porušilo zastavením splátek. Jednání slibovalo, že dojde k obnovení platnosti staré smlouvy a bude rozšířena na další zakázky, ovšem za jiných garančních podmínek. Vzhledem k tomu, že rumunská strana nové podmínky odmítla, jednání opět uvízla na

³³¹ AAV. BA 223. Rumunsko 1933-1935. Šebova zpráva E. Benešovi z 28. 2. 1933 (rodinné poměry Seletzkého) a z 15. 7. 1934 (o dalším průběhu aféry).

³³² AUK, fond Právnické fakulty, inv. č. 437. Posudek Augusta Miříčky k případu B. Seletzki.

³³³ AAV. BA 223. Rumunsko 1933-1935. Šebova zpráva E. Benešovi z 28. 2. 1933 (rodinné poměry Seletzkého) a z 15. 7. 1934 (o dalším průběhu aféry).

mrtvém bodě.³³⁴ Počátkem února 1935 pobýval v Praze rumunský ministr financí V. Slavescu a při této příležitosti došlo k obnovení jednání. Po intervencích Edvarda Beneše se delegace Škodových závodů do Rumunska vrátila. Ve smlouvě obě strany vymezily dodávky Škodových závodů do Rumunska částkou 2, 5 miliardy Lei, což představovalo něco přes 600 miliónů Kč při současném poskytnutí slevy z původních cen ve výši 15,3%.³³⁵

Jugoslávie

V Jugoslávii měla výstavba zbrojních podniků charakter státního monopolu. Škodovým závodům stát již v polovině dvacátých let nabízel převzetí většiny zbrojních podniků v zemi, které by ovšem musely teprve vybudovat, nebo alespoň zmodernizovat. Škodovy závody se k této nabídce stavěly odmítavě, jelikož nevěřily v politickou i ekonomickou stabilitu státu. Vždyť v Jugoslávii, zmítané politickými i národnostními nepokoji, padala jedna vláda za druhou. Téměř každá změna znamenala pro Škodovy závody nutnost získat si novou přízeň ministrů, což na Balkáně značilo velké provize a úplatky. Obdobně se podnik zachoval i v případě fúzí s ostatními československými zbrojovkami, ke kterým mělo dojít ve druhé polovině 20. let minulého století, kdy jejich cílem bylo podílet se na výstavbě strojírenských podniků v Zenici i jinde v zemi.³³⁶ Jugoslávská vláda však požadovala dlouhodobý úvěr, který našim firmám nechtěla československá vláda, a ani banky poskytnout, a to z toho důvodu, že Jugoslávie nesplácela půjčky staršího data.³³⁷

Ale i přesto, Škodovy závody v polovině 20. let minulého století zahájily realizaci plánů účasti v zemích Malé dohody. Jako první byla kontaktována Jugoslávie, ačkoli zde podle smlouvy Entente d'Artillerie neměla Škodovka co pohledávat. Jugoslávie byla země tzv. nerezervovaná, tudíž zde Škodovka měla sice hlavní slovo při sjednávání obchodu, realizace a zakázky a následně rozdělení zisku mělo probíhat za podmínek $\frac{3}{4}$ Schneider et Cie a $\frac{1}{4}$ Škodovy závody. Náhrada za to zde byla nasnadě. Smlouvu uzavíral buď stát, nebo konsorcium československých firem, tzn. de facto Škodovy závody. První takovou smlouvou byla objednávka zbrojního materiálu ve výši 300 miliónů Kč, sjednaná prostřednictvím státu

³³⁴ Jiřa, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 329.

³³⁵ Lidové noviny 14. 2. a 26. 2. 1935.

³³⁶ Klimek, A. Zbrojní obchody Škodových závodů s Jugoslávii od června 1935 do září 1938. Praha: Historie a vojenství č. 5., 1997, s. 3-36.

³³⁷ Tamtéž.

v prosinci 1925.³³⁸ V létě 1926 generální ředitel Karel Loevenstein vedl v Praze jednání s jugoslávskými vládními činiteli generálem Nedicem a ministrem obrany Trifunovicem o nabídce převzetí metalurgických závodů SHS Škodovými závody. Jednalo se konkrétně o vysoké pece a slévárnu ve Vareši, válcovnu a uhelné doly v Zenici, rudné doly v Lubici u Prijedoru a sarajevskou továrnu na letadla a letecké motory v Kraljevu. Tyto podniky měly Škodovy závody získat na 12 let do nájmu a vzápětí vytvořit akciovou společnost, jejíž základní kapitál generální ředitel Loevenstein odhadoval na 150 miliónů Din, z převážné části investovaných Škodovými závody, s 50% podílem Škodovky a 50% podílem SHS. Své akcie by Škodovy závody dostaly bezplatně, se 7% dividendou. Kromě toho měly být Škodovy závody na 30 let osvobozeny od cla a mohly požívat výhody snížených daní. V listopadu 1926 začala jednání, která probíhala v duchu velkého souboje. Zájem Škodových závodů se tu střetl se zájmem dalších zbrojovek, jako byl Krupp a Vickers a díky negativním zásahům ze strany Schneider et Cie skončila jednání na mrtvém bodě. I když se převzetí účasti v těch kterých jugoslávských průmyslových podnicích objevovalo prakticky při všech dalších obchodních schůzkách, původní záměr nikdy naplněn nebyl.³³⁹

Škodovy závody měly v Jugoslávii své zastupitelské kanceláře již od roku 1919, a to v Bělehradě, Záhřebu a Lublani. Na popud jugoslávských státních úřadů otevřely 1.4.1932 svou dceřinou obchodní společnost Jugoškoda, A.D. Beograd, s pobočkami v Záhřebu a Lublani s opět podivným akciovým kapitálem 1 miliónu Din, který byl celý v jejich majetku. Zřízením poboček zanikla činnost dřívějších zastupitelských kancelářů. Počátkem roku 1940 zakládá Omnipol v Jugoslávii vlastní společnost pod názvem Društvo za Medzunarodnu travinu A.D. Beograd, tzv. Drumet, a to pro své obchody, které do té doby prováděla Jugoškoda, A.D. Beograd. V roce 1942 byl Drumet přejmenován na Omnipol, A.D. Beograd.³⁴⁰ V roce 1940 došlo také ke zvýšení akciového kapitálu společnosti Jugoškoda na 10 miliónů Din. V tomto roce tato společnost se také podílí na založení kutací rudné společnosti Krajina A.D. Beograd ve spojení s obchodním partnerem Škodových závodů Ljubou Saračevićem, od něhož nová společnost přejala jako kapitálový podíl práva důlní těžby rud mědi, olova a železa za účelem jejich dalšího využití. Podle protokolu ze schůze výkonného výboru správní rady Škodových závodů, která se konala dne 7.3.1940, a na níž bylo založení akciové společnosti Krajina schváleno, činil podíl Jugoškody 60% z celkového

³³⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 54 A 21. Smlouva z roku 1925. Podklady a rozhodnutí MNO o krytí úvěru SHS.

³³⁹ Klimek, A. Zbrojní obchody Škodových závodů s Jugoslávii od června 1935 do září 1938. Praha: Historie a vojenství č. 5., 1997, s. 3-36.

³⁴⁰ Historický vývoj právního základu Škodových závodů. II. vyd. Plzeň: Škoda o.p., 1989, s. 83.

akciového kapitálu 5 miliónů Din.³⁴¹ Zbývajících 40% vlastnil Ljuba Saračević. Kromě založení akciové společnosti Krajina, se Jugoškoda účastnila spolu s Drumetem na vzniku akciové společnosti pro stavbu a opravy lodí Dunavsko Brodogradilište A.D. Beograd s akciovým kapitálem 25 miliónů Din. Podíl Jugoškody činil 24%, Drumetu 8%, Hypoteční banky v Bělehradě 28%, Pražské úvěrní banky, resp. její filiálky v Bělehradě 28% a zbývajících 12% vlastnil zástupce Škodových závodů v Lublani A. Štebi.³⁴²

Po porážce Jugoslávie Německem na jaře 1941 vznikly na jejím území dva samostatné státy. Srbský a chorvatský. V Srbsku zůstala v činnosti i nadále Jugoškoda A.D. Beograd, která se v roce 1942 přejmenovala na Skoda A.G. Beograd, jejíž kapitál byl snížen na 1 milión Din. V Chorvatsku byla dosavadní filiálka likvidována a na jejím místě došlo posléze ke zřízení zastupitelské firmy jednotlivce pod názvem Ing. Krunoslav Simovič, Zagreb. Na nátlak tamních úřadů Škodovy závody přistoupily 1.9.1944 ke zřízení zastupitelství formou akciové společnosti s názvem Skoda D.D. Zagreb s kapitálem 8 miliónů Kuna, který byl celý v majetku Škodových závodů. Po skočení druhé světové války byly Skoda A.D. Beograd a Skoda D.D. Zagreb dány Jugoslávkou vládou pod nucenou správou. V roce 1946 se obnovila činnost původní firmy Jugoškoda A.D. Beograd s pobočkou v Záhřebu, následující rok však došlo v souvislosti se znárodněním Škodových závodů k likvidaci této společnosti.³⁴³

Argentina

V zemích, jejichž obyvatelstvo hovořilo španělsky či portugalsky, měly Škodovy závody před rokem 1935 zastoupení firmou Schneider et Cie na základě rámcových dohod z roku 1920, které upravovaly společný postup obou firem ve Francii, Belgii a jejich koloniích, v Lucembursku, ve Španělsku, Portugalsku.³⁴⁴ Například zbrojní materiál mohl dodávat jen Schneider, lihovary a cukrovary také a Škodovy závody mohly dodávat hutnické výrobky, kovadliny, odstředivky, motorové pluhy a lokomotivy. Elektrotechnická zařízení mohla kancelář nabízet jen v případě, že tvořila součást celkové objednávky. Zájem Škodových závodů o argentinské trhy zesílil od roku 1926, kdy došlo ke zřízení společné kanceláře Schneider-Škoda v Buenos Aires, která se stala zástupcem obou společností pro

³⁴¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 49. Inv. č. 306. Protokol ze zasedání výkonného výboru SR ŠZ ze 7. 3. 1940.

³⁴² Tamtéž.

³⁴³ Klímek, A. Zbrojní obchody Škodových závodů s Jugoslávií od června 1935 do září 1938. Praha: Historie a vojenství č. 5., 1997, s. 3-36.

³⁴⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 4. Inv. č. 515. Rámcové dohody ŠZ a Schneider et Cie o zahraničních zastupitelských kancelářích.

prodej mírových výrobků s názvem Sociedad Anonima Argentina de Comercio y Representaciones (Sacyr), Buenos Aires. Tato společnost byla v činnosti do roku 1934 až do zřízení samostatného zastoupení Škodových závodů v roce 1935 pod názvem S. A. antes Establicimientos Skoda, Buenos Aires, kterému podléhala filiálka v Tucumanu.³⁴⁵ Kromě společné kanceláře s firmou Schneider fungovali v Argentině další zástupci, např. F. Hanuš, E. Collin, a také společnost Argentropa, na níž se Škodovy závody kapitálově podílely.

Na konci roku 1937 se přeměnila dosavadní pobočka Škodových závodů v Buenos Aires, založená v roce 1935 na obchodní společnost Sociedad Anonima Industrial y Comercial Skoda Platense, Buenos Aires s akciovým kapitálem 200 tisíc Arg. pesos, z něhož bylo splaceno 40 tisíc Arg. pesos a který se celý nacházel v majetku Škodových závodů. Nová společnost převzala do své podstatně rozšířené působnosti správu některých poboček a prodejen aut, jakož i provádění obchodů Omnipolu, jehož filiálka byla v této době také zrušena. Skoda Platense fungovala víceméně samostatně po celou dobu druhé světové války bez ohledu na pokyny nacisty ovládané pražské centrály Škodových závodů.³⁴⁶

Další trhy a odbytiště – Rusko, SSSR, Indie, Čína a jiné

V souvislosti s hledáním nových trhů za účelem zvýšení odbytu výrobků založila Škodovka v roce 1930 obchodní společnost Skoda India Ltd., Bombay, s kmenovým kapitálem spíše formálním, a to 40 tisíc Ind. rupií. Firma měla své pobočky v New Delhi a v Kalkatě. Pokud jde o tehdejší zahraniční zastoupení Škodových závodů, tak šlo ve spoustě případů jen o kanceláře s několika pracovníky, zřizovanými mnohdy jen proto, aby bylo vyhověno místním zákonům, povolujícím transakce pouze firmám vedeným tuzemci.³⁴⁷

Na konci první ČSR se jevilo velmi nadějným proniknutí Škodových závodů na afgánský trh, když tamní vláda projevila velký a seriózní zájem na tom, aby se koncern podílel na rozsáhlé industrializaci země. Společnost měla už ze svého pronikání na íránský trh ověřeno, že zatímco musí dodávat některé strojírenské výrobky nebo i celé tovární komplexy za dumpingové ceny, velmi cenově zajímavé byly stavební práce, včetně komunikací, silnic a

³⁴⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 4. Inv. č. 515. Rámcové dohody ŠZ a Schneider et Cie o zahraničních zastupitelských kancelářích.

³⁴⁶ Po skončení války zůstala i nadále v činnosti podle rozhodnutí ministerstva zahraničního obchodu, do jehož sektoru byla řádně Škodovými závody převedena. Poslední archívní materiály o existenci této společnosti pocházejí z roku 1959. Viz Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípu. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 118 an.

³⁴⁷ Tamtéž.

mostů.³⁴⁸ Proto rozšiřovala nejenom své domácí stavební firmy, ale i zahraniční. Za tímto účelem, prováděním staveb všeho druhu, založily Škodovy závody v roce 1938 společně s Afgánskou národní bankou společnost Abag, Afghanische Baugesellschaft, A.G. Kabul, s akciovým kapitálem 25 tisíc liber, na němž se podíleli oba účastníci 50%. Na základě afgánských zákonů mohly mít Škodovy závody jen poloviční podíl a druhou polovinu museli mít v rukou Afgánci, v tomto případě se jednalo o Afgánskou národní banku. Slibné náběhy však ukončilo vypuknutí války. Skoro polovina podílu Škodových závodů zůstala nesplacena až do konečné likvidace účasti v roce 1950.³⁴⁹

Na počátku 20. let 20. století Škodovy závody založily syndikát československých výrobců zemědělských strojů, tzv. Czechomachina, včele s firmami Bächer, Melichar, Wichterle, Umrath, Kovařík a další a pokusily se proniknout i na obrovský ruský trh. Bohužel se tato akce uskutečnila v období tamních hladomorů, občanské války a naprostého nedostatku finančních prostředků ze strany ruského státu, takže tato expanze neměla naději na úspěch a syndikát se za čas rozpadlo. První kontakty směřující do zbrojní sféry mezi Škodovými závody a sovětskou vládou vznikly v roce 1928. Škodovy závody v Plzni navštívila tehdy sovětská delegace a zajímala se o veškerý dělostřelecký materiál, zejména o protiletectvé a pěchotní děla. Ale jednání neměla valnou odezvu, a to z obou stran. Až v roce 1933 v souvislosti s velkou hospodářskou krizí, dále pak po ochromení dodávek do Rumunska a Jugoslávie, začaly čs. zbrojní podniky obracet svoji pozornost na východ, tzn. k sovětskému trhu. Vybízela k tomu i politická situace té doby, kdy od roku 1931 probíhala francouzsko-sovětská jednání, která vyvrcholila pak v listopadu 1932 uzavřením paktu o neútočení mezi oběma státy.³⁵⁰ Zbrojovka Brno i Škodovy závody si vynutily souhlas ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše, aby mohly uskutečňovat do Ruska své dodávky. Ministr Beneš si však vyhradil oprávnění být pravidelně o obchodech informován a též naznačil svůj distanc od oficiální odpovědnosti za tyto obchody.³⁵¹

V listopadu 1932 přijela do Škodových závodů už druhá sovětská delegace, která projevila zájem o obráběcí stroje, ale také o děla všeho druhu, o ruční granáty a také housenkové traktory a tanky. Avšak jednání opět kdesi uvízla a zůstala bez konkrétních

³⁴⁸ Pro rozvíjející se obchody s tehdejší Persií, které byly dosud zajišťovány zastupitelskou kancelář v Bejrútu, založily SZ v roce 1933 obchodní společnost Sociétés Iranienne, Teheran s akciovým kapitálem 2 milióny Rialů. Její dceřinou společností se stala v roce 1935 založená Sociétés Commerciale Irano-Tchécoslovaque, Teheran.

³⁴⁹ Historický vývoj právního základu Škodových závodů. II. vyd. Plzeň: Škoda o.p., 1989, s. 83.

³⁵⁰ Říha, O. Hospodářský a sociálně politický vývoj Československa 1790-1945. Praha: 1946, s. 110.

³⁵¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 7. Inv. č. 890. Protokol ze zasedání správní rady z 5. 8. 1932.

výsledků. Teprve rok 1933 vnesl do jednání o konkrétních nabídkách novou kvalitu.³⁵² Rozvoj obchodů brzdila skutečnost, že ještě nebyly normalizovány diplomatické vztahy mezi oběma zeměmi. Příznivější situace nastala v polovině roku 1934, kdy byl dán impuls k úvěrovým jednáním, jež přešla do rukou čs. průmyslníků a bankovního konsorcia. Výsledkem pak byla úvěrová smlouva z 3.6.1935 na 250 miliónů Kč, v následujícím roce rozšířená pak o dalších 250 miliónů Kč.³⁵³

K výraznému obratu došlo v roce 1935, když Francie a ČSR uzavřely se Sovětským svazem spojeneckou smlouvu.³⁵⁴ Hned v srpnu 1935 navštívila sovětská delegace manévry československé armády. Tehdejší mluvčí Škodových závodů, pověřený přípravou příslušných obchodů Karel Baxant³⁵⁵ hlásil z Moskvy, že zaznamenal zvláštní zájem o koupi horského děla, jedné ze špičkových zbraní škodovického arzenálu. Kontaktů různého druhu přibýlo zvláště po uzavření dohody o spolupráci generálních štábů armád a zbrojního průmyslu obou zemí v roce 1936. Nicméně nejdůležitější součástí československo-sovětské spolupráce na poli vojenském se staly zbrojní dodávky.³⁵⁶

Ze sovětské strany se potom jednalo hlavně o koupi licence na nejnovější konstrukci horského děla. Československá strana pak projevila zájem o právo vyrábět vynikající sovětský bombardovací letoun typu SB-2, s čs. označení B 71, který naléhavě potřebovalo vojenské letectvo. V roce 1937 pak v tomto směru došlo k oboustranně prospěšné výměně. Pokud šlo o bombardéry, měla být jejich výroba svěřena výhradně Škodovým závodům, závodu Avia. Avšak zařadit tento moderní bombardér do aktivní československé výzbroje se pro nedostatek času již nezdařilo.³⁵⁷

V roce 1934 založily Škodovy závody v jižní Africe obchodní společnost Skodaworks of South Africa Pty Ltd., Johannesburg, jejíž kmenový kapitál 1000 Lstg byl celý v majetku Škodových závodů. Po vzniku protektorátu Čechy a Morava došlo k zabavení společnosti britskými úřady jako nepřátelského majetku. Po skončení druhé světové války společnost Skodaworks of South Africa Pty Ltd., Johannesburg, stát převedl pod ministerstvo

³⁵² Šlo již o konkrétní výrobky, a to o polní dělo 7,62 mm, o protiletadlový kanón ráže 83,7 mm. Československá strana si kladla podmínku, že sovětský zákazník si v určité míře odebere také mírové výrobky, a že velkou část ceny uhradí mimo jiné naftou. Viz Janáček, F. Čtení o Škodovce. 120 let. Plzeň: Škoda Plzeň, 1978, s. 56-57.

³⁵³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 49. Inv. č. 308. Vývoj ŠZ v letech 1935-1942.

³⁵⁴ Půlpán, K. Nástín českých a československých hospodářských dějin do roku 1990. I. Praha: 1993.

³⁵⁵ Odtud i příslušná šifra BX, což bylo kódové označení, které v sobě skrývalo zbrojní dodávky i ostatní obchodní styky Škodovky se sovětskými zákazníky.

³⁵⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 49. Inv. č. 308. Vývoj ŠZ v letech 1935-1942.

³⁵⁷ Janáček, F. Čtení o Škodovce. 120 let. Plzeň: Škoda Plzeň, 1978, s. 58.

zahraničního obchodu, kde ji pro svoji agendu používala akciová společnost Kovo, později Investa. V roce 1951 byla firma určena k likvidaci, která však neproběhla a společnost jako nepoužívaná byla dána tzv. do klidu, uspána.³⁵⁸

V obchodních transakcích s hospodářsky méně vyvinutými zeměmi, zejména na jihovýchodě Evropy a Blízkém východě, působil potíže nedostatek finančních prostředků. Za velké hospodářské krize a v období po ní, kdy celý světový obchod přecházel v podstatě na tzv. clearing, což byla ve stručnosti výměna zboží za zboží, se přitom měnila orientace zahraničního obchodu Škodových závodů i celé ČSR. Klesal vývoz na Balkán, protože tamní státy mohly platit v podstatě jen zemědělskými produkty a Československo bylo v agrární produkci až na pár výjimek soběstačné, mělo vysoká agrární cla a nebylo schopno odebrat ohromné zemědělské přebytky z této oblasti.³⁵⁹

Stoupl naopak export na vzdálené, až zámořské trhy např. Blízký i Dálný Východ, Jižní Amerika, Indie atd. I tamní země byly sice důležitým odběratelem strojů a zařízení továren, mostních konstrukcí, vozidel a zbraní, ale často mohly platit jen surovinami, nikoliv devizami, navíc pak žádaly dlouhodobé úvěry, které byly ve státech jako třeba Čína, bojující s Japonskem a zmítaná vnitřními občanskými válkami, silně rizikové. Rozbory Škodových závodů, platné hlavně pro zbrojní dodávky, ale z valné části i pro mírové, ukazovaly jako jeden z příznivých faktorů pro export to, že byly podnikem menšího státu, který těžko mohl aspirovat v některém státě na roli hegemonu, samozřejmě s výjimkami jako byla Jugoslávie nebo Rumunsko, takže dodávky z něj nebyly chápány politicky, jak to bývalo s dodávkami od velkých mocností. Na druhé straně upozorňovaly na rub této mince. Malý stát jako byla ČSR, od druhé poloviny 30. let 20. století s nutností masivního zbrojení, finančně zcela vyčerpaný, nemohl poskytnout svým firmám zdaleka takové úvěry a krytí, jaké se staly ve 30. letech takřka nutností.³⁶⁰

Na počátku svého zahraničního obchodování měly Škodovy závody zájem jen o suroviny použitelné ve výrobě, jako byly cín, měď, přísady do ocelí atd. Těchto možností však ubývalo a spíše bylo nabízeno zboží, které podnik využít nemohl, jako byla např. bavlna, tabák, perské koberce nebo ovčí střívka pro výrobu uzenin. K odstranění této překážky zřídily Škodovy závody v roce 1935 vlastní dovozní a vývozní společnost Omnipol se sídlem

³⁵⁸ Historický vývoj právního základu Škodových závodů. II. vyd. Plzeň: Škoda o.p., 1989, s. 57.

³⁵⁹ Říha, O. Hospodářský a sociálně politický vývoj Československa 1790-1945. Praha: 1946, s. 111 an.

³⁶⁰ Tamtéž, s. 234.

v Praze. Tím, že tato společnost s ručením omezeným nakupovala suroviny, polotovary nebo hotové výrobky svým jménem a na svůj účet, vytvářela i příznivé podmínky pro obchodně politická jednání s těmi státy, kde existovala různá devizová omezující opatření. Kromě dovozu se Omnipol zabýval vývozem československého zboží, které by jinak výrobci nemohli pro nedostatek exportních zkušeností a znalostí mezinárodního trhu vyvážet.³⁶¹

Omnipol měl 21 zastoupení v celém světě a jeho zastupitelská síť využívala všechny podnikatelské formy, počínaje jednotlivým zástupcem, přes filiálku a konče obchodními společnostmi. V roce 1938 byl Omnipol změněn na akciovou společnost s kapitálem 10 miliónů Kč, rozděleným na 10 tisíc akcií po 1 tisíci Kč. Zajímavý, byť nedovršený pokus pak podnikly Škodovy závody v roce 1939, kdy ze Škodových závodů odešla firma Schneider et Cie. Pokusily se formálně převést vlastnictví svých vlastních akcií, s nimiž podnik disponoval, na Omnipol Rotterdam, případně Amsterdam, v domnění, že Nizozemsko zůstane za války neutrální a Škodovka se bude moci prezentovat jako společnost neutrálního státu. Omnipol zůstal i po válce akciovou společností a byl po roce 1948 vyčleněn ze znárodněných Škodových závodů.³⁶² Své prodejní kanceláře a reprezentace několika statutárních stupňů zřídily Škodovy závody ve více než padesáti zemích celého světa.

Bezprostředně po skončení první světové války, jak již bylo uvedeno, procházela Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni velmi komplikovaným obdobím, kdy musela řešit řadu problémů včetně těch, které souvisely s nutnou restrukturalizací výroby. Na druhé straně některé okolnosti do určité míry zvyšovaly šance plzeňského podniku, že se cukrovary prosadí na zahraničních trzích. V průběhu války byla v Evropě zničena řada cukrovarů a spojení s francouzským koncernem Schneider například zvyšovalo šance Škodovky na získání významnějších objednávek z Francie a také z Belgie. Cukrovary ve francouzském Epeville (se zpracováním cukrové řepy 4 tis. t.d-1) a belgickém Wanze (4,5 tis. t.d-1 řepy) patřily vůbec k největším podnikům na zpracování cukrové řepy, v jejichž výstavbě byla Škodovka ve 20. letech minulého století angažována³⁶³. Škodovka však neomezovala své zájmy pouze na západní Evropu. Ve 20. letech se Škodovka mimo jiné podílela na výstavbě cukrovarů v Itálii, Polsku, Velké Británii a Rumunsku. Z projektů

³⁶¹ Tamtéž, s. 117-118.

³⁶² Viz. text výše.

³⁶³ Přehled zahraničních cukrovarů, v jejichž výstavbě se angažovala plzeňská Škodovka (konkrétně její závod v Hradci Králové) ve 20. a 30. letech, obsahuje publikace Rosůlek, J. a kol. 90 let práce hradeckých kováků. Hradec Králové, 1960, s. 70-73. Srv. Produkce a export hradeckého závodu v meziválečné éře. Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípů. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 434-437.

realizovaných mimo evropský kontinent stojí za zmínku například dva řepné cukrovary v Argentině a výstavba rafinérie třtinového cukru v Casablance ve francouzském Maroku,³⁶⁴ které probíhaly za tvrdých podmínek (dopravně obtížně přístupná lokalita, spojení s cukrovarem komplikovaly povodně atd.)³⁶⁵. Ve druhé polovině 30. let také postupně nastalo oživení dodávek Škodovky pro zahraniční řepné cukrovary. Ať už šlo o prodeje v rámci evropského kontinentu – například do Litvy a Finska, kde Škodovka musela zohlednit fakt, že tyto závody budou zpracovávat méně kvalitní cukrovou řepu – nebo například zakázky pro Írán, které představovaly značný a vlastně i poměrně neočekávaný úspěch Škodovky na exotickém a náročném trhu.³⁶⁶

Na konci 20. let a na počátku let 30. se situace změnila. Nejen v Československu, ale i na dalších trzích se snížila poptávka po novém zařízení pro cukrovary. Navíc v celosvětovém měřítku význam řepného cukru rychle klesal a pro jednotlivé výrobce se stávala jasně perspektivnější orientace na zpracování cukrové třtiny. Tento trend si nemohla dovolit ignorovat ani Škodovka, jejíž dosavadní zkušenosti s dodávkami pro třtinové cukrovary byly velmi omezené a produkce třtinových mlýnů představovala pro plzeňskou firmu nové a svým způsobem riskantní dobrodružství. Navíc se jednalo o tržní segment, kde musela firma čelit silné konkurenci tradičních výrobců. Asi největší výzvou pro Škodovku se stal indický trh. První zakázky pro cukrovary v Britské Indii byly realizovány v letech 1932–1933. Jednalo se o dodávky do Bhogpuru, Harinagaru a Amritsaru, na které navázaly ve 30. letech vývozy směřující do několika dalších indických cukrovarů. Z dalších úspěchů z oblasti třtinového cukrovarnictví je možné uvést například výstavbu a následující rozšíření cukrovaru v thajském Lampangu, (Mikado, IDI) a celou řadou dalších položek.³⁶⁷ Zajímavou, i když někdy zpochybňovanou skutečností, je neúspěch Škodovky v oblasti zbrojních obchodů. Přestože se Škodovka opakovaně pokoušela se svými zbraněmi na čínském trhu prosadit, dostupné dokumenty neprokazují, že byly skutečně realizovány dodávky významnějšího

³⁶⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. České cukrovarnictví a Škodovy závody (zpráva Dr. Vladislava Krátkého z července 2002), nezařazeno, s. 4–5.

³⁶⁵ K cukrovaru v Lampangu dále viz například Lampang Sugar Mill in Siam. In: Škoda News, November 1938, s. 93–94.

³⁶⁶ K aktivitám Škodovky a ČKD v Íránu ve 30. letech blíže viz Jünová Macková, Adéla, Československé cukrovary a cukrovarnictví v Íránu, Listy cukrov. řepář., 126, 2010 (9/10), s. 349–351. K dodávkám Škodovky pro zahraniční cukrovary v meziválečném období, srovnání se zkušenostmi dalších československých producentů dále viz například SOA Plzeň, inv.č. TN 1557, Z dějin cukrovarnického průmyslu (kopie článku R. Kopeckého publikovaného v časopise Chemický Obzor v roce 1940), nezařazeno; SOA Plzeň. ASŠ Plzeň České cukrovarnictví a Škodovy závody (zpráva Dr. Vladislava Krátkého z července 2002), nezařazeno.

³⁶⁷ Například SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. Zakázky nad 100 000 Kč (1928), nezařazeno; Tamtéž, Zakázky nad 100 000 Kč (1929 a 1930), nezařazeno.

rozsahu. V roce 1928 se rozběhly dodávky pro nově budovanou elektrárnu na šanghajském předměstí Ča-pej (Chapei, Zhabei)³⁶⁸, která představovala významnou, prestižní zakázku.³⁶⁹ Dalším zajímavým a svým způsobem unikátním projektem se stala stavba mostu přes řeku Sungari v Mandžusku. Čína se v této době zařadila k nejvýznamnějším cílovým trhům Škodovky. K 10. říjnu 1930 měly Škodovy závody v Číně pohledávky za zhruba 100 milionů korun, přičemž více než polovinu této sumy tvořily pohledávky za lokomotivy.³⁷⁰

V dalším období byly výsledky Škodovky negativně ovlivněny souhrou několika okolností. Kromě nástupu velké hospodářské krize a sílící konkurence na čínském trhu sehrála významnou roli především japonská invaze v Mandžusku, která byla hlavním důvodem omezení aktivit Škodovky v prostoru severní Číny. Škodovka byla mimo jiné nucena přijmout některá úsporná opatření a snížit náklady spojené s činností zástupců a provozem kanceláří v Číně. Zároveň se začala více zajímat o případné zakázky ve střední a jižní Číně.³⁷¹

Přibližně na přelomu let 1933 a 1934 vstoupily „čínské obchody“ Škodovky do nové fáze. Plzeňský podnik dokázal částečně využít ambiciózní plány na celkovou ekonomickou revitalizaci a modernizaci Číny a zapojil se například se do výstavby nových elektráren a v neposlední řadě cukrovarů. Už v roce 1934 se celková hodnota objednávek došlých z Číny opět pohybovala v desítkách milionů korun.³⁷² Mapování aktivit plzeňské Škodovky souvisejících s výstavbou cukrovarů v meziválečné Číně není jednoduchým úkolem.

V první polovině 20. let hrály vývozy do Číny v celkových výsledcích podniku zcela zanedbatelnou roli. Ve druhé polovině dekády však „čínské obchody“ začaly rychleji expandovat, přičemž úspěšnější byla Škodovka v severní a střední Číně, kde uspěla se svými zakázkami na lokomotivy. Některé informace si však navzájem odporují a to v tom, zda tyto zakázky byly skutečně realizovány resp. v jakém rozsahu. Navíc značný objem relevantních dokumentů uložených v Archivu společnosti Škoda Plzeň (13) není dosud zpracován respektive utříděn. Badatelskou práci také komplikují například překlady, zjevné chyby v prepisech čínských jmen a další nedostatky v relevantních dokumentech.

³⁶⁸ Údaje k výrobě mlýnských stanic na cukrovou třtinu ve 30. letech dále viz SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. Fond ZVIL, kart. 1819, inv. č. V218, Škoda – Cane Milling Plants.

³⁶⁹ V této době se jednalo o jednu z největších elektráren na Dálném východě. K dodávkám pro elektrárnu Ča-pej například AŠP, Zakázky nad 100 000 Kč (1928), nezařazeno.

³⁷⁰ K dalším významným položkám patřily pohledávky za elektrárenské zařízení a již zmíněné lodě. SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR-VAŘ-ROCHETTE, sign. 10/114, Čína-Japonsko.

³⁷¹ K dalším významným položkám patřily pohledávky za elektrárenské zařízení a již zmíněné lodě. SOA Plzeň. ASŠ Plzeň GR-VAŘ-ROCHETTE, sign. 10/114, Čína-Japonsko.

³⁷² Podrobnější údaje viz např. SOA Plzeň. ASŠ Plzeň Zakázky nad 100 000 Kč (1934), nezařazeno.

Ve 30. letech se stalo rozvíjející se čínské cukrovarnictví pro Škodovku velmi perspektivní oblastí, jedním z nejnadějnějších zdrojů zakázek. Až doposud Čína ve velké míře závisela na dovozech cukru a Číňané dávali jasně najevo, že tuto skutečnost chtějí změnit výstavbou nových cukrovarů zpracovávajících třtinu. V prosinci 1933 se Škodovce podařilo vyjednat kontrakt na stavbu cukrovaru a lihovaru v kantonské oblasti (zakázka je v dostupných archivních materiálech obvykle označována jako „C. Antonio /Sze-Tow/“). V evidenci plzeňského podniku se tato zakázka objevila v lednu 1934 – s celkovou prodejní cenou 16,8 milionu korun (respektive 18,5 milionu korun) – oficiální smlouva byla podepsána až o přibližně dva měsíce později, v březnu 1934.³⁷³ Jak již bylo naznačeno, tato zakázka se vlastně stala výchozím bodem nového úspěšnějšího období v „čínských obchodech“ Škodovky. Rok 1934 potom přinesl Škodovce další úspěch v podobě zakázky na výstavbu dalšího cukrovaru v jižní Číně. Oficiální smlouva na tento cukrovar, byla podepsána až o přibližně dva měsíce později, v březnu 1934.³⁷⁴

Jak již bylo naznačeno, tato zakázka se vlastně stala výchozím bodem nového úspěšnějšího období v „čínských obchodech“ Škodovky. Rok 1934 potom přinesl Škodovce další úspěch v podobě zakázky na výstavbu dalšího cukrovaru v jižní Číně, v deltě Perlové řeky mezi Kantonem a Honkongem. Oficiální smlouva na tento cukrovar, který je v dokumentaci Škodovky obvykle uváděn jako „San Pedro /Shuntak/“, byla podepsána v březnu 1935.³⁷⁵ V průběhu roku 1935 pokračovaly dodávky pro cukrovar C. Antonio (například dodání protitlakové parní turbíny 600 kW) i stavba cukrovaru San Pedro.³⁷⁶ Navíc v březnu 1935 uzavřela Škodovka kontrakt na výstavbu dalšího cukrovaru na jihu Číny v provincii Kuang-tung (Guangdong), který se nejčastěji objevuje pod označením „Santa Anna /Tung Koon/“.³⁷⁷ Klíčovou zakázkou se pro Škodovku stala smlouva z března 1936, ve které bylo dohodnuto rozšíření cukrovaru C. Antonio. Za rozšíření měla čínská strana zaplatit v přepočtu přibližně 25 milionů korun, což představovalo zhruba polovinu celkové hodnoty „čínských obchodů“ sjednaných v roce 1936. Částečně se Škodovka angažovala i v dalších projektech, například v dodávkách pro cukrovar označovaný jako „Waichow /Ping Tam/“ ležící rovněž

³⁷³ Dnes je součástí Státního oblastního archivu v Plzni.

³⁷⁴ Blíže viz SOA Plzeň. ASŠ Plzeň Čína smlouvy 1933–46, nezařazeno, provizorní číslo kartonu (dále jen p. č. kart.) 690 51. Podrobnosti viz SOA Plzeň. Zakázky nad 100 000 Kč (1934), nezařazeno.

³⁷⁵ Slavnostně otevřen byl 2. ledna 1936. SOA Plzeň. ASŠ Plzeň Čína smlouvy 1933–46, nezařazeno, p. č. kart. 690 51.

³⁷⁶ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň Zakázky nad 100 000 Kč (1935), nezařazeno.

³⁷⁷ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň Čína smlouvy 1933–46, nezařazeno, p. č. kart. 690 51.

v jihočínské provincii Kuang-tung.³⁷⁸ Ze zpráv pracovníků Škodovky působících v Číně můžeme vyčíst celou řadu zajímavých informací o jejich nových zkušenostech s exotickým teritoriem, problémy s čínskými zaměstnanci³⁷⁹ nebo například o zdravotních komplikacích, které znesnadňovaly jejich práci.³⁸⁰ V červenci 1937 začala japonská invaze do střední a jižní Číny a celkové vyhlídky Škodovky na další úspěchy v Číně se rychle zhoršily. V srpnu 1937, několik týdnů po zahájení invaze, byla sice uzavřena dohoda mezi Škodovkou a Čankajškovou vládou (za ni dokument podepsal ministr financí H. H. Kung), ve které byl sjednán obrovský úvěr pro čínskou stranu v celkové výši 10 milionů britských liber na nákup výrobků koncernu Škodových závodů. Jednalo se však pouze o dočasný úspěch, kdy pokračující čínsko-japonský konflikt fakticky zabránil realizaci této dohody.³⁸¹ „Čínské obchody“ Škodovky tak náhle zkolabovaly. Z dostupných pramenů vyplývá, že Škodovka měla v okamžiku zahájení invaze rozjednaných několik dalších zakázek, například na stavbu cukrovaru v provincii S'-čchuan, ale tyto obchody již nebyly s ohledem na novou situaci v Číně realizovány.³⁸²

Rozsáhlé vojenské operace v Číně způsobily Škodovce i další problémy. Dostupné materiály mimo jiné ukazují obavy Škodovky z toho, že minimálně některá zařízení dodaná dříve do Číny by mohla být zničena v průběhu bojů ještě před tím, než budou čínskou stranou definitivně uhrazena. Na základě požadavku plzeňského podniku v letech 1937 a 1938 ministerstvo zahraničních věcí prostřednictvím vyslanectví v Šanghaji opakovaně provedlo intervenci u japonských diplomatických úřadů ve věci ochrany majetku Škodových závodů v Číně, do něhož formálně spadala právě i zařízení, která nebyla plně zaplácena.³⁸³ Na tomto místě stojí za zmínku osud cukrovaru C. Antonio. Práce Škodovky na tomto projektu se oproti původnímu plánu protáhly. Podle dostupných záznamů Škodovka práci na cukrovaru dokončila, nepodařilo se jí však už dílo oficiálně předat čínské straně, protože oblast zasáhl

³⁷⁸ Do tohoto cukrovaru Škodovka dodala například jeřáb a železniční materiál. Podrobnější informace se nachází v SOA Plzeň. ASŠ Plzeň GŘ, podfond obchodní ředitelství – rajon Z, karton bez uvedeného čísla, číslo obchodního případu: 93 505 (1934–1935 cukrovar Waichow, Ping Tam, Zásobování cukrovou třtinou).

³⁷⁹ Jako velmi nespolehlivá pracovní síla jsou například v některých zprávách popisováni čínští studenti. Tamtéž, zpráva J. Fraňka (Železniční vozíky) ze dne 6. února 1935.

³⁸⁰ Tamtéž, dopis J. Fraňka adresovaný Ing. Vránovi ze dne 8. února 1935.

³⁸¹ Text dohody viz SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ-VAŘ-ROCHETTE, sign. 10/114, Čína-Japonsko. Komentář ke smlouvě viz Bakešová, I. Československo–Čína 1918–1949, b. m. v. 1997, s. 91.

³⁸² Srv. SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. Fond ZVIL, kart. 3706, inv. č. K6804, Podíl našich strojůren na výstavbě domácích a zahraničních cukrovarů (odborná studie Stanislava Zemana, blíže nespecifikováno), s. 136.

³⁸³ K intervencím např. Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky, Praha (dále jen AMZV), fond IV. SN, kart. 372, dopis Akciové společnosti, dříve Škodovy závody v Plzni adresovaný ministerstvu zahraničních věcí ze dne 11. listopadu 1938.

útok japonské armády.³⁸⁴ V roce 1938 japonské nálety v kantonské oblasti zasáhly i cukrovary, na jejichž výstavbě se Škodovka v podstatné míře podílela a kde se nacházela řada dosud neuhrazených zařízení. Jak uvádí zpráva z šanghajského vyslanectví, nálety přestaly až v okamžiku, kdy byly budovy cukrovarů označeny československými vlajkami.³⁸⁵ Značné obavy Škodovky vyvolal útok na cukrovar C. Antonio, který způsobil největší škody. Jak bylo naznačeno, tento cukrovar byl bezprostředně před japonskou invazí podstatně rozšířen a Škodovka v této souvislosti evidovala nemalé pohledávky. Určitou naději na zlepšení vyhlídek Škodovky přineslo rychlé obnovení provozu v tomto cukrovaru a dokonce uhrazení některých z evidovaných pohledávek. Plzeňský podnik však brzy poznal, že se jednalo pouze o přechodný jev. Další platby byly zastaveny a Japonci dali Škodovce jasně najevo, že neuvažují o nějaké kompenzaci škod způsobených během vojenských operací. Při zdůvodňování svého odmítavého postoje mimo jiné obvinili Škodovku z dodávek vojenského materiálu čínské armádě.³⁸⁶

Vývoj na Dálném východě a následně i v Evropě akceleroval kolaps „čínských obchodů“ a v nové situaci se logicky prioritním bodem ve vztahu Škodovky k Číně stalo – podobně jako v případě dalších československých podniků – problematické vymáhání pohledávek. Čínská strana po vzniku protektorátu a vypuknutí války v Evropě neprojevovala prakticky žádnou snahu vyřešit otázku pohledávek. Podle evidence pohledávek vypracované v listopadu 1942 měla Škodovka v Číně pohledávky v celkovém úhrnu přes 300 000 britských liber. K největším pohledávkám patřily právě dluhy týkající budování, popřípadě rozšíření cukrovarů v Číně.³⁸⁷ Problém pohledávek zůstával otevřenou záležitostí i v poválečných letech. Podobně jako pro další zahraniční firmy bylo pro Škodovku také v některých případech nemalým problémem prokazování předválečných pohledávek. Ještě v roce 1952 pražské ministerstvo zahraničních věcí evidovalo více než sto směnek k dodávkám Škodových závodů do Číny, většinou z posledních předválečných let.³⁸⁸ Po vzniku komunistických režimů v Československu a Číně získal tento problém zcela nový politický

³⁸⁴ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. Čína smlouvy 1933–46, nezařazeno, p. č. kart. 690 51.

³⁸⁵ AMZV, fond IV. SN, kart. 372, Zpráva č. 1690/38 (Škodovy závody – škody v Číně) z Vyslanectví Republiky Československé v Číně ze dne 29. září 1938, s. 4. Je však poněkud sporné, zda tento krok byl tím hlavním důvodem, proč Japonci s nálety na zmíněné objekty přestali.

³⁸⁶ Toto účelové obvinění však ve skutečnosti nehrálo významnější roli. I v případě, že by k němu nedošlo, by byly naděje Škodovky na nějaké odškodnění mizivé. Tamtéž, s. 5.

³⁸⁷ Jednalo se o již zmíněné cukrovary C. Antonio /Sze-Tow/, Santa Anna /Tung Koon/ a San Pedro /Shuntak/. Dokumentace k pohledávkám viz SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR-Skřiv sign. 0058/0381; Tamtéž, sign. 0057/0379; SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR-práv, sign. 0106/1080. Jednotlivé údaje o výši pohledávek se rozcházejí. Srv. např. informace v SOA Plzeň. GR, sign. 863/4418; Bakešová, I. Československo–Čína 1918–1949, s. 125.

³⁸⁸ AMZV, fond TO-O 1945–59, Čína, kart. 4, Čs. pohledávky vůči ČLR.

rozměr. Nakonec bylo rozhodnuto o odpisu pohledávek s tím, že se československé orgány nebudou z politických důvodů v celé věci více angažovat. V roce 1957 se pekingská a pražská vláda definitivně dohodly na vzájemném odpisu pohledávek vzniklých před 9. květnem 1945.³⁸⁹

Meziválečná Čína nepatřila k nejvýznamnějším obchodním partnerům Československa, přesto se stala významným trhem pro některé strategické průmyslové podniky. Jedním z nich byla i plzeňská Škodovka, která vyvážela od druhé poloviny 20. let do Číny celou řadu výrobků (především lokomotivy a elektrárenské zařízení). Po propadu „čínských obchodů“ na počátku 30. let vznikly příznivé okolnosti pro zapojení plzeňského podniku do výstavby cukrovarů v Číně, přičemž aktivity Škodovky v této oblasti se v podstatě omezovaly na jihočínskou provincii Kuang-tung (Guangdong). S ohledem na specifika čínského trhu a silnou konkurenci bylo získání několika významných zakázek nesporným úspěchem Škodovky. Na druhé straně výstavba cukrovarů v Číně přinesla plzeňskému podniku i nové problémy, například v souvislosti s velmi obtížným a dlouhotrvajícím vymáháním pohledávek.

5.9. Právní formy řešení ekonomických otázek a finančních vztahů ve Škodových závodech v Plzni

Roku 1918³⁹⁰ převzala Československá republika právní řád platný na těch územích, z nichž nová republika vznikla. V praxi to znamenalo, že v českých zemích nadále platilo právo rakouské, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi pak právo uherské. Vznikl právní dualismus: obchodní zákoník č. 1/1863 ve znění pozdějších úprav byl prohlášen za „český“ obchodní zákoník a uherský obchodní zákoník z roku 1875, tzv. Apathyho, byl prohlášen za „slovenský“. Působnost „českého“ obchodního zákona byla postupně rozšířena i na území, která připadla Československé republice v roce 1920.

Neblahých důsledků dualismu si byla československá vláda vědoma a od počátku iniciovala kroky vedoucí k unifikaci právního řádu. Překážkou vážnějších prací na nové kodifikaci obchodního práva bylo zpoždění kodifikace práva občanského, neboť se předpokládalo, že k unifikaci dojde až po vytvoření občanského zákoníku. Příprava osnovy

³⁸⁹ Dohoda sjednaná výměnou nót v Pekingu 22. 8. a 13. 11. 1957. AMZV, fond Mezinárodní smlouvy, mikrofiš č. SC 35–79, Dohoda sjednaná výměnou nót o likvidaci předválečných pohledávek mezi ČSR a ČLR vzniklých před 9. květnem 1945.

³⁹⁰ Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného československého státu.

obchodního zákoníku trvala do roku 1937, kdy byla vydána. Byla však jen značně kusá a vyhýbala se úsekům, které nabízely možnost rozpoutání věcné diskuse. Předložené torzo se stalo předmětem ostré kritiky.

V českých zemích platil obchodní zákoník společně s akciovým regulativem a se zákonem o společnostech s ručením omezeným. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi platil uherský obchodní zákoník z roku 1875.

Již krátce po vzniku republiky se podařilo prosadit některé dílčí úpravy, řešící takto vzniklou složitou situaci. Zákonem č. 271/1920 Sb. z. a n. byla rozšířena platnost předlitavského zákona o společnostech s ručením omezeným na Slovensko a na Podkarpatskou Rus. Nařízením č. 465/1920 Sb. z. a n. bylo na Slovensku a v Podkarpatské Rusi zavedeno zakládání akciových společností na principu koncesním. Zvláštním zákonem č. 279/1924 Sb. z. a n. bylo upraveno přeměňování obchodních společností na družstva.

Pro celou republiku byla přijata jednotná úprava bankovníctví zák. č. 239/1934 Sb. z. a n., o vkladních knížkách (listech), akciových bankách a o revisi bankovních ústavů, která se týkala jak provozování bankovních obchodů, tak i zpřísněných požadavků na akciové banky. Dále byl vydán pod č. 1/1928 Sb. z. a n. zákon směnečný, přičemž o šecích platil i předlitavský zákon č. 84/1906 ř. z. Nejvýraznějším výsledkem sjednocovacích snah však bylo přijetí zákona č. 111/1927 Sb. z. a n. proti nekalé soutěži.

Vedle těchto dílčích legislativních prací vznikal také projekt jednotného československého obchodního zákoníku. Zvláštní komise byla za tím účelem ustavena v roce 1930, jejím předsedou se stal prof. Karel Hermann-Otavský. Práce na unifikačním návrhu postupovala pomalu, nedospěly ani do takového stádia, jako práce na osnově československého občanského zákoníku, a to z důvodů shora uvedených.

Komise svou práci zahájila odbornou anketou, v níž zjišťovala názory a stanoviska právníků a obchodníků k dosavadní platné úpravě. Před 15. březnem 1939 byly dokončeny jen práce na I. a II. knize návrhu. První kniha měla upravit postavení obchodníků, výkon obchodních živností a některé otázky s tím související. Navrhovaná úprava vycházela jednak z omezení předmětové působnosti obchodního zákoníku pouze na jednání obchodníků, a

jednak také z rozšíření subjektivní působnosti zákoníku v tom smyslu, že pojem obchodníka byl rozšířen o tzv. fiktivní obchodníky.³⁹¹

Osnova druhé knihy upravovala veřejné obchodní a komanditní společnosti a také společnosti tiché. Zpřesňovala především právní postavení společníků a řešení kolize zájmů mezi společnostmi a společníky zvýšením zákonné ochrany zájmů společnosti proti zájmům jednotlivých společníků. U komanditní společnosti byla zvláštní pozornost věnována problematice tak zvané komanditní sumy, tedy částky, do jejíž výše ručí komanditista jako omezeně ručící společník věřitelům společnosti. V případě tiché společnosti šlo zejména o posílení právní ochrany tichého společníka. U kapitálových společnostech zůstaly práce pouze u úvah.

Okupací Čech a Moravy a vznikem Slovenského štátu byl právní vývoj v obou částech republiky opět oddělen. Za zmínku v tomto období stojí nová úprava směnečného a šekového práva, k níž došlo jak na Slovensku, tak v Protektorátu. V Protektorátu byla vydána také některá nařízení vlády, která ve vztahu k akciovým společnostem omezovala práva akcionářů ve prospěch posílení pravomoci společenské exekutivy.³⁹²

Poválečný přechod Škodových závodů po roce 1918 na mírovou výrobu, vyžadující delší čas, byl urychlen získáním dostatečných prostředků z peněz, jež přinesla do firmy Schneiderova účast. O technický pokrok v konstrukci a výrobě se postaral štáb úředníků, kteří dostali dostatečnou příležitost k získání zkušeností v cizině. Podnik přijímal i cizí odborníky. Došlo k uzavření množství licenčních smluv se zahraničními výrobci, aby byla odstraněna zaostalost způsobená válkou a aby byl rozšířen i sortiment výrobků.

Druhá polovina roku 1922 a rok 1923 patřily v poválečné historii Škodových závodů k těm zvláště dramatickým. Společnost, jak již bylo uvedeno, měnila výrobní program, prováděla expanzi na nové zahraniční trhy a hlavně se potýkala s velkými finančními potížemi. Podniku, který se orientoval hlavně na vývoz svých výrobků, v tomto období nepříala ani situace v ČSR, ani v Evropě, díky prodělané hospodářské krizi, a ani ekonomická

³⁹¹ Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. s. 477.

³⁹² Tamtéž, s. 477.

politika československé vlády, jejíž finance od října 1922 držel pevně ve svých rukou Alois Rašín, velký zastánce deflačního směru.³⁹³

K těmto problémům se navíc připojila komplikace spojená s platební neschopností Rumunska a neochoty Živnobanky pomoci Škodovým závodům ve složité situaci. Protože domácí banky nemohly nárokům Škodových závodů vyhovět, uvažoval podnik o získání půjčky v cizině, o úvěru krytém hypotékou na jejím majetku. Po zamítavém jednání s vedením Živnobanky v červenci 1922, se začalo uvažovat o sjednání půjčky v Anglii, resp. Francii, v níž by jako záruka fungovalo zástavní právo na nemovitosti společnosti. Vzorem pro náležitosti a obsah půjčky měla být půjčka, kterou uzavřel československý stát na jaře 1922 s Anglií.³⁹⁴

Na mimořádné valné hromadě Škodových závodů konané 17. 7. 1922 dostala správní rada společnosti volné ruce k uzavření dlouhodobé půjčky v Londýně.³⁹⁵ Transakce byla odůvodněna tím, že si společnost v „zájmu svého zaměstnanectva“ musí zajistit zvýšeným úsilím objednávky ze zahraničí, které jsou však dosažitelné pouze s využitím dlouhodobého úvěru.³⁹⁶ Škodovy závody získaly půjčku ve výši 2 miliónů anglických liber, tedy přibližně 312 miliónů Kč.³⁹⁷

Půjčka byla na rozdíl od vzorové státní půjčky z roku 1922 splatná al pari, tzn. ve jmenovité hodnotě, do 1. 6. 1948 s 8% úrokem. Z této půjčky se také platily nezbytné provize finančníkovi Haroldu E. Carterovi, který celou transakci zprostředkoval, a dalším zprostředkovatelům 3,25% a Škodovy závody hradily všechny vzniklé výlohy. Jako velký pomocník zde fungovala společnost Royal Exchange Assurance.³⁹⁸ Půjčka byla schválena vládním usnesením č. 78642/9942/23 II A/3 ze dne 2.7.1923.³⁹⁹

³⁹³ Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918-1938). Vznik, budování a zlatá léta republiky. Praha: Libri, 2003, s. 67 an.

³⁹⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Sb. Klimek, A. Škodovy závody 1918-1938. Anglická půjčka, s. 23. Část rkp.

³⁹⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 15. Inv. č. 6. Protokol ze zasedání mimořádné valné hromady ze 17. 7. 1922.

³⁹⁶ Tamtéž.

³⁹⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 15. Inv. č. 45. Oficiální prospekt angl. půjčky, jako příloha protokolu ze zasedání správní rady SZ 3. 7. 1923.

³⁹⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 15. Inv. č. 45. Oficiální prospekt angl. půjčky, jako příloha protokolu ze zasedání správní rady SZ 3. 7. 1923.

³⁹⁹ Vládní usnesení č. 78642/9942/23 II A/3 ze dne 2. 7. 1923.

Hlavním finančním partnerem po uzavření první anglické půjčky, i přes odmítnutí v červenci 1922, zůstávala i nadále Živnostenská banka, v čele s Jaroslavem Preissem. I když na přelomu let 1922-1923 Karel Loevenstein zrovna nesjednával podmínky půjčky s anglickými finančníky, jednal neustále i s Jaroslavem Preissem o úvěru na další transakci. Úvěr se týkal smlouvy na dodávky zbrojního materiálu Jugoslávii, uzavřené 28.2.1923. Jednalo se o dodávky z listopadu 1921, které restauračními pokusy Habsburků znepokojená jugoslávská vláda objednala u ministerstva národní obrany ČSR a na nichž se podílely Škodovy závody. Pro své rozsáhlé obchody Škodových závodů v Jugoslávii v pozdějších letech tvořily určité spojení pro další kontakty.⁴⁰⁰ V listopadu 1923 provedl Karel Loevenstein průzkum, zda by neposkytla banka finanční prostředky pro Škodovy závody na významnou objednávku v cukrovaru Potuzín v Polsku. Tato transakce bohužel nevyšla z důvodu nespokojenosti ze strany Živnostenské banky s tříletou garancí ze strany Škodových závodů.⁴⁰¹ Obdobná spolupráce Škodových závodů s Živnobankou probíhala i při některých krocích vedoucích ke vzniku škodovického průmyslového koncernu. Atmosféra bezproblémové spolupráce budoucích velkých soupeřů, se v tomto období promítla do přijetí závazku Živnostenské banky financovat expanzi Škodovky do Polska a také vstupem Karla Loevensteina do správní rady a výkonného výboru Živnobanky na jaře 1926.⁴⁰²

Vedení podniku zamýšlelo splatit zbytek půjčky z roku 1923 a zbytek využít pro další investiční a obchodní činnost. 20. 3. 1926 byl připraven její prospekt a správní rada v sestavě Karel Loevenstein, Josef Šimonek a vyslanec Schneider et Cie Aimé Leperq zmocnila osvědčeného Harolda E. Cartera, jehož British Allied & Investment od roku 1925 Škodovy závody ze 100% vlastnily, provést jednání s londýnskou burzou. Transakce proběhla tentokrát ve srovnání s rokem 1923 bez problémů a brzy byla uzavřena půjčka ve výši 2 milióny anglických liber, asi 411 miliónů Kč, tentokrát v emisním kurzu 95% a zúročení 7,5%. Ze zástavního bloku došlo pak k vyjmutí rumunské renty z roku 1923 a místo nich do něho smluvní strany umístily některé nově nabyté nemovitosti a jugoslávské bony s neodvolatelnou garancí Jugoslávské národní banky v hodnotě 80 miliónů Kč, které

⁴⁰⁰ Klimek, A. Zbrojní obchody Škodových závodů s Jugoslávií od června 1935 do září 1938. Praha: Historie a vojenství č. 5., 1997, s. 3-36.

⁴⁰¹ AČNB-ŽB. Korespondence Loevenstein-Bělohřibek. Dopis z 5. 11. 1927.

⁴⁰² AČNB-ŽB. S VIII/d. Zpráva z 20. 7. 1925.

Škodovka získala jako záruku při jednání o již zmiňovaný jugoslávský úvěr z prosince 1925. Splatnost půjčky byla opět stanovena na 25 let.⁴⁰³

V dubnu 1927 Karel Loevenstein nabídl Živnobance další finanční prostředky, které získal ze zbrojních obchodů s Jugoslávií. Na ně záhy sice Živnobanka poskytla dlouhodobý úvěr, ale jednání se nesla ve stínu nečekaného kroku ze strany Škodových závodů, který Karel Loevenstein realizoval v průběhu léta a podzimu 1927. Tehdy vstoupily Škodovy závody do Anglo-československé banky, zajímavého a v československých poměrech zvláštního finančního ústavu založeného v roce 1922 jako centrála poboček Anglo-rakouské banky.⁴⁰⁴

Vstup Škodových závodů do Anglobanky na podzim roku 1927 se jeví dodnes jako velmi málo probádanou oblastí hospodářských dějin první republiky. Zřejmě se jednalo o snahu Karla Loevensteina o vymanění se z vlivu Živnostenské banky a nalezení jiného ústavu, který by Škodovým závodům bez problémů zajišťoval poskytování finančních prostředků, zejména k zabezpečení jejich zahraničních obchodů. Svoji roli zde také do určité míry sehrál stát, ať už pohnutky spočívaly v počínajícím zájmu vládních kruhů (skupina Hradu) o vytvoření protiváhy Živnostenské bance, nebo pouze ve snaze převést do Československa akciový kapitál Anglo-International Bank, který vlastnila Bank of England, a který si přály anglické finanční skupiny na akci zainteresované v ČSR umístit.⁴⁰⁵ 20. 10. 1927 představil Karel Loevenstein na zasedání správní rady Škodových závodů záměr vstoupit do Anglobanky, kde osvětlil i zájem státu na této transakci.⁴⁰⁶ Na počátku listopadu 1927 potvrdilo ministerstvo financí, vedené v té době opět Karlem Englišem, Škodovým závodům opční právo do 30.9.1929 na 62 500 akcií Anglo-československé banky, které představovaly podíl státu.⁴⁰⁷

V létě roku 1930 se podařilo vedení Škodových závodů v čele s Karlem Loevensteinem uskutečnit finanční operaci, která podniku umožnila v následujících letech lépe odolávat následkům tehdejší hospodářské krize.⁴⁰⁸ V tomto období se zvětšila plynulost západoevropských finančních trhů, což vedlo k podstatnému snížení úrokových měr. Škodovy

⁴⁰³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 45. Inv. č. 78. Oficiální prospekt angl. půjčky, jako příloha protokolu ze zasedání správní rady SZ 20. 3. 1926.

⁴⁰⁴ Pátek, J. Anglo-československá banka a Pražská úvěrní banka. In: Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století. AUC Phil. et Hist. 5/2000. Praha: Karolinum, 2000, s. 108-123.

⁴⁰⁵ ANM. Fond Karel Engliš. Inv. č. 33.

⁴⁰⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 6. Inv. č. 77. Protokol ze zasedání správní rady 20.10.1927.

⁴⁰⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. FŘ 47175. Anglobanka.

⁴⁰⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 3. Inv. č. 47 a. Výroční zpráva SZ za rok 1930.

závody toho využily a zajistily si v Anglii a ve Francii novou půjčku ve výši 5 miliónů anglických liber, tj. 820 miliónů Kč, za výhodnějších podmínek, tj. 6% úrok, upisovací kurzy v Londýně 95%, v Paříži 96%., čímž získaly prostředky jednak ke konverzi dosavadní dražší anglické půjčky 2,5 miliónů liber, jednak pro financování zahraničních dlouhodobých úvěrů.⁴⁰⁹

5.10. Právní, ekonomické a sociální důsledky hospodářské krize ve Škodových závodech v Plzni

5.10.1. Právní a ekonomické důsledky hospodářské krize ve Škodových závodech

Na stálém zvyšování obratu podniku se podílely zejména lokomotivka, dělovka a automobilka. Oddělení vyrábějící odlitky a výkovky, zařízení pro chemický průmysl. Uhelné doly již vykazovaly mírný pokles.⁴¹⁰ Deset let budovaný koncern vytvořil uzavřený komplex metalurgicko strojírenských výrobních kapacit. Finance tvořilo 225 milionů akciového kapitálu, 620 milionů rezervních fondů, bilanční hodnota budov, strojů a zařízení činila 560 milionů Kč a hodnota pozemků dosahovala 65 700 000 korun. Ještě v roce 1929 skončil podnik v zisku, převyšující 60 milionů korun.⁴¹¹

Ve sledovaném období tvořily koncern následující hlavní závody: v Plzni to byla ocelárna, slévárna, kovárna, lisovna, lokomotivka, automobilka, strojírna, továrna na ozubená kola, továrna na přesnou mechaniku, zbrojovka a další, v Plzni - Doudlevcích elektrotechnická továrna, mostárna a plechárna, v Nýřanech se jednalo o dílny na plnění střel a elektrárnu, v Plzni - Bolevci pracovala střelnice. V Praze na Smíchově fungovala slévárna a strojírna, v Hradci Králové slévárna, strojírna, kotlárna, mědikovárna, v Mladé Boleslavi automobilka, v Hrádku u Rokycan ocelárna, válcovna, v Brně pracovala elektrotechnická továrna, v Komárně to byly loděnice, v Dubnici nad Váhom dělovka a muniční továrna, v Letňanech u Prahy stavěla letadla a letecké motory továrna na letadla

⁴⁰⁹ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 95.

⁴¹⁰ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 269.

⁴¹¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 3. Inv. č. 47 a. Výroční zpráva ŠZ za rok 1930.

AVIA, v Adamově železniční brzdy a továrna na munici. Dále vlastnily Škodovy závody uhelné doly v Čepirozích a Záhořanech, vápenku a lomy ve Zdicích a řadu dalších akciových společností jako Konstruktiva, Československá letecká společnost, Kablo v Kladně, pozemky, obytné domy pro úředníky a dělníky v Plzni, Praze, Hradci Králové, léčebné ústavy, ozdravovny pro mládež ve Střelských Hořticích a další domy a pozemky v Praze.⁴¹²

V roce 1931 prohlubující se hospodářská krize se začala projevovat i ve Škodových závodech. Nepříznivou situaci na domácím i zahraničním trhu vyvolaly značné finanční problémy, zejména pak v dalším zadlužování. Škodovy závody byly vlastně po celé meziválečné období zadlužené a jejich dluhy stále rostly. To ale bylo způsobeno mohutnou expanzí koncernu, získáváním nových a nových společností, výstavbou závodů, takže ve skutečnosti podnik bohatl, ovšem nedostatek volných financí a stále rostoucí závazky zůstávaly hrozbou.⁴¹³

V prosinci 1931 musely Škodovy závody v tisku dementovat zprávy, hovořící o zastavení výroby. Rozhodující úlohu zde sehrály léta budované vazby na státní aparát a vedoucí činitele agrární strany. Na jednu stranu si Škodovka uvědomovala, že stát nemůže nechat padnout podnik takového rozsahu a významu a na druhou stranu i státní finance byly následkem krize samozřejmě dost vyčerpané. Záchrana byla nalezena prostřednictvím francouzské firmy Schneider et Cie, kdy československé vládní kruhy spojily svůj zájem na zamýšlené francouzské půjčce s potřebou sanace Škodových závodů a tento záměr se jim podařilo propojit právě s firmou Schneider et Cie.⁴¹⁴

Výsledkem byla transakce, za kterou převzal 22.12.1931 záruku ministr financí Karel Trapl. Stát poskytl Škodovým závodům 250 miliónů Kč z projednávané a na pomoc Škodovce vázané francouzské půjčky. Za ně byla společnost oprávněna vydat 250 tisíc kusů dlužních úpisů po 1 tisíci Kč s 6,5% úrokovou mírou, splatných do 15 let, které měl převzít stát. L'Union Européenne vytvořila s československým státem syndikát, v němž měla zajistit do pěti let od podepsání smlouvy zvýšení akciového kapitálu nejvýše na 250 tisíc akcií. Na akcie měla opční právo ČSR, společně se čtyřmi místy ve správní radě, na které mělo nárok v okamžiku převzetí 120 tisíc akcií. Zároveň došlo k podepsání syndikátní smlouvy mezi

⁴¹² Historický vývoj právního základu Škodových závodů. II. vyd. Plzeň: Škoda o.p., 1989, s. 25-26.

⁴¹³ Janáček, F. Čtení o Škodovce. 120 let. Plzeň: Škoda Plzeň, 1978, s. 58.

⁴¹⁴ Klimek, A. Zbrojní obchody Škodových závodů s Jugoslávií od června 1935 do září 1938. Praha: Historie a vojenství č. 5., 1997, s. 3-36.

ČSR a L'Union Européenne s platností nejpozději od 31.12.1936, v níž se oba subjekty dohodly na společném postupu ve věci Škodových závodů a rozdělily si v podniku zájmové sféry.⁴¹⁵

Hospodářská krize,⁴¹⁶ která proběhla ve 30. letech 20. století, vyvolala nejistotu v oblasti zahraničního obchodu a zejména obavy o zaplacení pohledávek v exportu. Většina států chránila svůj trh a měnu tím, že zvyšovala celní přehradu a omezovala volný pohyb deviz, což mělo za následek drastická omezení zahraničního obchodu. V oblasti exportu se proto přešlo na tzv. clearing, což v podstatě znamenalo výměnu zboží za zboží. V tomto případě se projevil limitující faktor malého československého státu, a navíc do valné míry v rámci možností účelově budovaného, jako soběstačného v průmyslu i zemědělství. Tomu se musel přizpůsobit i koncern, a to především snižováním počtu pracovníků.

5.10.2. Sociální otázky ve Škodových závodech

5.10.2.1. Zaměstnanost

Obecně se zaměstnanost se vyvíjela v krizových letech ve značných výkyvech. Podíváme-li se na situaci ve Škodových závodech, tak v roce 1930, před dopadem důsledků krize, zaměstnával koncern 17% pracovníků československého kovo zpracujícího průmyslu. Počet zaměstnanců překročil 36 tisíc. V květnu 1931 bylo zaměstnáno v koncernu 21 832 dělníků a 6 426 úředníků a koncem téhož roku to bylo 19 050 dělníků a 4 889 úředníků.

⁴¹⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. FŘ 47175. Anglobanka. Úvěr „250“, MF 1931-1937.

⁴¹⁶ K hospodářské krizi včetně jí vyvolaných sociálních problémů podrobně Rákosník, J. Kapitalismus na kolenou: dopad velké hospodářské krize na evropskou společnost v letech 1929-1934, Praha: Auditorium, 2012.

I ve světovém měřítku byla krize 1929 -1933 krizí nejhlubší a nejničivější v celých dějinách. Objem světové průmyslové výroby se zmenšil v době vrcholu krize o 37 % proti roku 1921. V Československu se objem průmyslové výroby snížil oproti roku 1929 o 40 %. Nepříznivě působila zejména zaostalá struktura průmyslové výroby, orientace vývozu na méně perspektivní výrobky.⁴¹⁷ Krizí byla postižena nejvíce malá a střední rolnická hospodářství. Ke konci krize vzrostlo zadlužení zemědělských závodů na 32 miliard korun. Zemědělské podniky nebyly schopny zaplatit pracovní síly a zvětšil se podíl naturálního odměňování.⁴¹⁸

Prvořadou otázkou se stala péče o nezaměstnané, jejichž počet s pomalým přechodem válečné výroby na mírovou rychle narůstal. Z tohoto důvodu byl přijat zákon č. 63/1918 Sb. z. a n., o podpoře nezaměstnaných z 10.12.1918, kterým byla stanovena podpora na 4 Kč denně.⁴¹⁹ Zákon zavedl přímé státní podpory v nezaměstnanosti a nepřímé, které vyplácel zaměstnavatel, pokud se nechtěl rozejít se svými dělníky. Stát podpory podniků z 85 – 90 % refundoval. Nárok na státní podporu mohli uplatňovat však pouze dělníci, kteří měli pojištění podle zákona č. 33/1888 ř.z. nebo podle zákona o bratrských pokladnách č. 127/1889 ř.z., či demobilizovaní vojáci. Od počátku bylo nedostatkem podpůrné činnosti státu, že z nároku na podporu v nezaměstnanosti byly vyloučeni zemědělství dělníci, lesní dělníci a sezónní pracovníci. Platnost zákona byla v roce 1919 prodloužena, ale současně byl již uplatněn požadavek, aby státní správa nařizovala obcím a okresním silničním úřadům zahájit hned ve veřejném zájmu práce pro větší počet nezaměstnaných osob. Stát měl přispívat na osobu, nejvýše však 6 Kč denně. Šlo již o prosazování tzv. produktivní péče, jež se později stala jednou z nejkritizovanějších oblastí sociální politiky státu. Podle zákona z roku 1918 získala státní podpory asi polovina nezaměstnaných a jejich výše byla na úrovni almužnictví. V únoru 1919 přispíval stát 266 776 osobám, z celkového počtu 1 707 tisíc zaměstnaných průmyslových dělníků, v roce 1920 96 477 osobám. Opěrným bodem v péči v nezaměstnanosti se stal zákon č. 267/1921 Sb. z. a n., který stanovil, že k podpoře v nezaměstnanosti se poskytuje státní příspěvek.⁴²⁰ Tento zákon zavedl gentský systém a nabyl účinnosti až v roce 1925.

⁴¹⁷ Krize se projevila na průměrné denní mzdě. V roce 1935 poklesla průměrná denní mzda dělníků na 83.3 – 85 % mzdy z roku 1929. Mzdy klesaly i v době, kdy byl již překonán nejhlubší bod krize. Obrat k lepšímu nastal až v roce 1936. Vývoj platu úřednictva byl úplně analogický mzdovému vývoji dělnictva.

⁴¹⁸ Lacina, V. Velká hospodářská krize v Československu. Praha: Academia, 1984, s. 36-52.

⁴¹⁹ Zákon č. 63/1918 Sb. z. a n., o podpoře v nezaměstnanosti.

⁴²⁰ Zákon č. 267/1921 Sb. z. a n., o státním příspěvku k podpoře-nezaměstnaných.

Od roku 1923 počet podporovaných stále vzrůstal. Tzv. gentský systém⁴²¹ se ukázal jako nedostatečný. Stát vyplácel příspěvky jen k podpoře poskytované odborovou organizací. Nezaměstnaný mohl uplatnit nárok na podporu pouze v případě 6 měsíčního členství v organizaci. Nejdelší doba vypláčení příspěvku činila 4 měsíce. Existovaly sice zprostředkovatelné práce, které však v době krize nezaměstnané pouze registrovaly. V roce 1933 došlo k velkému zpřísnění podmínek pro vypláčení podpor v nezaměstnanosti.⁴²²

V roce 1930 byl zvýšen příspěvek k podpoře v nezaměstnanosti na trojnásobek.⁴²³ Státní příspěvek byl zvýšen na 18 Kč denně a podpůrná činnost prodloužena na 26 týdnů. Dále bylo zavedeno zvláštní opatření pro nezaměstnané v nejvíce postižených oborech, zde mohlo následovat prodloužení až o 13 dalších týdnů. Dále bylo určeno, že ministr sociální péče může z prostředků k čelení nezaměstnanosti podporovat tzv. nouzové práce a nezaměstnaný je musí přijmout. Situace nezaměstnaných, kteří nebyli členy žádné odborové organizace a nemohli tudíž uplatňovat nárok na státní příspěvek, se stala v roce 1930 natolik alarmující, že okresní úřady a obce byly nucené organizovat pomocné akce, zejména v místech s velkou koncentrací dělnictva.⁴²⁴

V srpnu roku 1930 byla vláda nucena volit pro nezaměstnané nouzové celostátní řešení ve formě tzv. státní stravovací akce, odborově neorganizované dělníky, kteří byli po 1. lednu 1930 alespoň tři měsíce v námezdním poměru. Svobodný dostával týdenní poukázku na potraviny ve výši 10 Kč, ženatý v ceně 20 Kč. Okresům se přidělovala s ohledem na počet nezaměstnaných určitá finanční částka na osobu a den na poukázky na potraviny. Na stravovací akci uvolnil stát v roce 1930 10 mil. Kč, v roce 1931 12 mil. a v roce 1932 více jak 225 mil. Kč. Souběžně probíhala i mléčná akce, která přidělovala dětem nezaměstnaných půl litru mléka denně. Nejčastější formou pomoci státu byly přiděly uhlí, brambor, chleba apod. Jednotlivé systémy sociálního pojištění měly velké finanční problémy již před krizí.⁴²⁵

⁴²¹ Gentský systém – systém státních podpor byl nahrazen dobrovolným pojištěním pro případ nezaměstnanosti, dělníci se mohli pojistit u svých odborových organizacích a stát a obec poskytovaly k této podpoře určitý příspěvek; péče o nezaměstnané tak spočívala především v odborových organizacích; nárok na podporu měli tedy jen ti, kteří byli odborově organizovaní a nemocensky pojištění.

⁴²² Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Léges, 2011, s. 409.

⁴²³ Zákon č. 74/1930 Sb. z. a n., o přechodné úpravě státního příplatku k podpoře nezaměstnaných.

⁴²⁴ Lacina, V., Slezák, L. Hospodářský vývoj první ČSR v novější historické literatuře. In: Reflexe dějin první Československé republiky v české a slovenské historiografii. Praha: HÚ AVČR, 1998, s. 138-153.

⁴²⁵ Lacina, V. Velká hospodářská krize v Československu. Praha: Academia, 1984, s. 56.

Zaměstnanci Škodových závodů patřili většinou v poměru k ostatním námezdně pracujícím v Československu k jejich nejlépe placené části. Mzdy škodováků, zvláště kvalifikovaných, byly vyšší než v mnoha jiných podnicích či průmyslových odvětvích. Také komplex sociální podnikové péče, měl poměrně dobrou úroveň.⁴²⁶

Zhruba od konce roku 1934 se už výroba a zaměstnanost ve Škodových závodech opět rychle zvyšovaly. V průmyslu totiž docházelo k rychlejšímu oživení výroby právě v kovoprůmyslu. Obnova výroby Škodových závodů probíhala rychleji, než tomu bylo v jiných firmách, obdobně jako v ostatních podnicích spojených se zbrojní výrobou, jako například v Českomoravské Kolben - Daněk nebo ve zbrojovce Brno.

Jak narůstalo válečné nebezpečí, jímž hrozil hlavně vývoj ve fašistických státech, nadcházela zbrojní konjunktura. V této chvíli se příslušný československý průmysl v čele se Škodovými závody stával zcela nenahraditelným arzenálem vlastního státu i celé Malé dohody.⁴²⁷ V roce 1929 činil celoroční průměr počtu zaměstnaných osob v podniku 28 513 osob. Tento údaj byl absolutně nejvyšší za celou dobu dosavadní existence Škodovky. V tomto roce také v důsledku novely penzijního zákona soukromých úředníků, zákonem č. 26/1929 Sb. z. a n.⁴²⁸, došlo ve Škodových závodech k úpravě stanov ve smyslu nových předpisů. Tímto byly zvýšeny náklady na penzijní pojištění při stejném počtu úředníků asi o 2 milióny Kč.⁴²⁹

V roce 1929 začalo vedení Škodových závodů vyjednávat s dělnictvem ohledně dočasné výpomoci, a to k 30. 4. 1929. První výpomoc byla stanovena ihned po podepsání smlouvy a druhá na konci listopadu 1929. Jednorázová výpomoc se poskytovala v průměrném výdělků za devět pracovních dní a byla vyplacena ve dvou splátkách. Dělnictvo si však kladlo požadavek nové výpomoci, především jejího zvýšení. Tomuto požadavku vedení podniku vyhovělo. Podnik připustil výplatu mimořádné výpomoci ve dvou splátkách, z nichž první měla být vyplacena 15. 5. a druhá 15. 11. 1929. Závěrečné jednání o výpomoci se však konalo až ve dnech 14. a 15.

⁴²⁶ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 199-201.

⁴²⁷ Jančík, D. Třetí říše a rozpad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936-1939. Praha: 1999, s. 144-152.

⁴²⁸ Zákon č. 26/1929 Sb. z. a n., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách.

⁴²⁹ <http://www.senat.cz/zajimavosti/tisky/3vo/tisky>.

5. 1929 a byla na něm ujednána výpomoc v rozsahu jako v roce 1928, avšak jen pro závody velké, zařazené do I. skupiny, v níž byly Škodovy závody na prvním místě z dvanácti podniků. Tyto závody vyplatily výpomoc v první splátce za 48 pracovních hodin, ve druhé splátce za 24 hodin, tedy celkem za 72 hodin. Závody II. skupiny – střední závody např. J. Kameníček a spol., vyplatily výpomoc jen za 60 hodin celkem, závody III. skupiny – malé závody např. J. Vindyš a spol., jen za 48 hodin celkem a závody IV. skupiny – malé útvary, jen za 24 hodin celkem. Výpomoc byla samozřejmě odstupňována podle počtu zaměstnanců, z čehož v I. skupině bylo 42 tisíc zaměstnanců z celkového počtu 45 tisíc.⁴³⁰

Rok 1929 byl pro Škodovy závody rokem vysoké konjunktury a zvýšeného zisku. Celkem bylo se svým postavením spokojeno jak dělnictvo, tak úřednictvo, i když i ve Škodových závodech dělníci projevovali svoji občasnou nespokojenost různými stávkami, mzdovými boji. Negativně se zaměstnanci, zejména pak dělníci, stavěli proti zavedení tzv. racionalizace, kdy se jednalo o nové způsoby a metody práce, především se zvyšovala výkonnost a snižovala úkolová sazba dělníků. Racionalizační výroba i přes svoje pozitivní stránky způsobovala především dělníkům různé úrazy, v některých případech i smrtelné. Právě výroba byla velice narušována těmito těžkými úrazy, zaviněnými překotností výroby, nedostatečnými bezpečnostními opatřeními a i velkou snahou dělníků vydělat si více než dosud. Racionalizační opatření byla ve 30. letech 20. století zaměřena především na zvyšování intenzity práce. Účelem racionalizace bylo stoprocentní využití lidské síly ve výrobě tím, že se odstraní všechny zbytečné a přebytečné pohyby pracujícího člověka, samozřejmě zejména na úkor bezpečnosti práce zaměstnanců.⁴³¹

Počet úrazů a onemocnění dělníků ve Škodových závodech, souvisejících s racionalizačním tempem výroby a nedostatkem času k preventivním lékařským zákrokům, byl vysoký. Podle výkazu Okresní nemocenské pojišťovny v Plzni během roku 1929 onemocnělo a stalo se práce neschopnými 12 011 zaměstnanců na dobu 256 818 pracovních dnů. Následkem nemoci zemřelo téhož roku 51 zaměstnanců Škodových závodů. Případů pracovní neschopnosti, které vznikly díky úrazům, bylo ve

⁴³⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 242. Inv. č. 1235. Pracovní kolektivní smlouva kovodělníků Škodových závodů uzavřená dne 4. 6. 1928 s a.s. dř. Škodovy závody v Plzni.

⁴³¹ Říha, O. Hospodářský a sociálně politický vývoj Československa 1790-1945. Praha: 1946, s. 96. Také s. 120-121 této práce.

Škodovce celkem 3 060 s 61 031 zameškanými pracovními dny. Případů, kdy došlo k zabití při práci ve firmě Škoda, bylo celkem 17. Další dvě zmrzačené osoby zemřely během léčení.⁴³²

I když krize ve Škodových závodech začala prakticky až v roce 1931, dochází již v roce 1930 ke snížení počtu zaměstnanců na 24730, a to zejména prostřednictvím racionalizačních opatření. Na základě těchto opatření podnik dosáhl podstatné snížení výdajů nákladů osobních režii, téměř o 70 milionů Kč. V této souvislosti prakticky začala krize pro dělnické rodiny už v roce 1930. Ze zorného úhlu dělníků a částečně také úředníků se průběh krize lišil ve srovnání s tím, jak tuto krizi prožívalo vedení Škodových závodů a akcionáři. Pro dělníka bylo důležité, zda bude či nebude propuštěn, případně jak dlouho bude bez práce a jak uживí sebe a svoji rodinu. Sotva jej zajímalo, jak se v podniku investuje, kolik je objednávek a proč se nerealizují, zda podnik splácí své dluhy nebo rozmnožuje úvěry.⁴³³ Mnoho tisíc dělnických rodin existenčně spojených se Škodovými závody prožilo dva těžké roky, i když na rozdíl např. od ostravských horníků, obyvatel Slovenska, Českomoravské vrchoviny, Valašska či obyvatel pohraničí, měli škodováci o něco vyšší životní úroveň. Velký počet dělníků Škodových závodů byli tzv. kovozemědělci, cca 40 – 50 %, kdy tito lidé kromě svého zaměstnání ve Škodových závodech, kam denně dojížděli, měli ještě svá drobná hospodářství, ze kterých byli po celou dobu krize živi, a byli na nich ekonomicky dost závislí.⁴³⁴

V roce 1929 došlo k úměrnému vzrůstu nákladů na mzdy, neboť bylo vyplaceno 600 milionů Kč.⁴³⁵ Mzdové sazby zůstávaly u zaměstnaných dělníků, až na zvýšení úkolových sazeb vlivem racionalizace, obdobné jako v době konjunktury. Ale průměrná roční mzda jednoho dělníka klesla z 13 737 Kč v roce 1929 na 10 536 Kč v roce 1932.⁴³⁶ Příznačné však pro veškeré dělnické profese Škodových závodů byla skutečnost, že souhrn jejich mezd se oproti roku 1929 snížil o 29,2 procenta, a to samozřejmě vlivem těžké hospodářské situace.⁴³⁷

⁴³² Zájmy kovodělníků, 18. 2. 1931, s. 4. Také Nová doba, 21. 1. 1931, s. 3.

⁴³³ Janáček, F. Čtení o Škodovce. 120 let. Plzeň: Škoda Plzeň, 1978, s. 49.

⁴³⁴ Jiša, V. Škodovy závody 1859-1965. Praha: Práce, 1969, s. 269.

⁴³⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 37. Inv. č. 678. Výroční zpráva za rok 1929.

⁴³⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 776. Inv. č. 3916. Francouzské měsíční zprávy 1933.

⁴³⁷ Tamtéž.

Úřednická nezaměstnanost dosáhla ve Škodových závodech nejvyšší hranice v porovnání s dělnictvem poněkud později, až v prosinci roku 1933. V té době zbylo v administrativě i v konstrukčních kancelářích 2861 osob, přičemž pokles činil téměř 4 tisíce lidí. Pouze ve zbrojním úseku, na preferovaném pracovišti, kde byli vysoce kvalifikovaní úředníci a technici, byla zaměstnanost udržována relativně v nejvyšším počtu.⁴³⁸ Také roční služné pracovníků, kteří byli v tehdejší pojetí do úřednické kategorie zařazeni, poněkud pokleslo. Místo ročních 26 860 Kč připadajících v průměru koncernu Škoda na jednoho úředníka v roce 1930 došlo v roce 1933 ke snížení služného na 24 182 Kč.⁴³⁹

Samozřejmě byly závody a provozy koncernu, kde zaměstnanci, zvláště dělníci, měli podstatně horší a nejisté podmínky. Tak například silně postižen byl závod v Hradci Králové a smíchovský závod v Praze. Také Avia v Letňanech měla po dobu krize velkou nezaměstnanost. Relativně dobře si vedly Polské Škodovy závody, i když i v jejich některých provozech byl zaznamenán pokles výroby, např. v upřednostňovaném zbrojním oddělení. V důsledku úspory na osobních režích, jak již bylo dříve uvedeno, došlo v roce 1930 k menšímu propouštění dělníků, a to především z důvodu racionalizace.⁴⁴⁰

Přestože nevyřízené objednávky Škodových závodů jako celku měly dosud značný rozsah, zaměstnanost v dílnách byla nestejněměrná. V některých dílnách byl zřejmý nedostatek práce, a někde se naopak muselo pracovat přesčas. Nešlo jen o dílny v Plzni, ale taková situace byla i v ostatních závodech koncernu. Například v Mladé Boleslavi, kde bylo v polovině ledna 1930 propuštěno 700 dělníků. V téže době došlo k propuštění 87 dělníků v Plzni v dělovce a v černé slévárně 30 dělníků, a také 140 dělníků bylo posláno na bezplatnou dovolenou.⁴⁴¹

Koncem ledna 1930 se například v závodech v Plzni a Plzni Doudlevcích pracovalo 6 dní v týdnu a výpověď dostalo 796 dělníků, zejména pro nedostatek práce. V oddělení automobilka se pracovalo 6 dní v týdnu, avšak v oddělení odstředivky to byly jen 4 dny. Počátkem února 1930 byli posláni dělníci z oddělení zapalovačů na

⁴³⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 776. Inv. č. 3916. Francouzské měsíční zprávy 1933.

⁴³⁹ Tamtéž.

⁴⁴⁰ Viz s. 120-121 této práce.

⁴⁴¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 131. Inv. č. 86705. Francouzské měsíční zprávy 1929-1933. 131/86705.

bezplatnou dovolenou, jednalo se hlavně o ženy, pro které nebyla práce.⁴⁴² Z hlediska bezpečnosti práce jako důsledek racionalizace docházelo k četným úrazům, neštěstím, ale množily se i případy šikanování dělnictva. Nová doba, například pod vlivem stávky vzorkářů ve Škodových závodech v únoru 1931, informovala o šikanování dělníků a o snaze snižovat jejich výdělky. Dne 25. 2. 1931 se také kriticky vyjadřovala o plzeňském vedení Škodových závodů v případě zavádění nových způsobů a metod, což se právě týkalo šikanování, nedostatku světla na pracovištích, úspor na pracovních oděvech atd.⁴⁴³

Zprávy o propouštění dělníků se množily. V nástrojárně bylo propuštěno 30 dělníků, velká část jich byla poslána na dovolenou. V mostárně se začalo propouštět. A v červenci 1930 omezila výroba apretura oceli na 5 dní a čtvrtina osazenstva byla poslána na dovolenou. Obdobná situace byla v elektroocelárně, černé slévárně, formovně a cídírně oceli.⁴⁴⁴

Počátkem září 1930 ředitel plzeňského závodu Vladimír Stieber jménem vedení firmy informoval dělnický výbor o stavu závodu. Poukázal na to, že hospodářská krize začala již doléhat i na Škodovy závody, takže byly nuceny snížit stav zaměstnanců. Ostatně toto zdůvodnění se jevílo za daných podmínek jako pochopitelné. Škodovy závody prodělaly dva velice těžké roky, ale byly to "pouze" dva roky, nikoliv čtyři, jako tomu bylo jinde.

Plzeňský závod měl k 1. 1. 1930 21 617 dělníků, k 1. 8. již 18 627 dělníků. Nejlepší stav zaměstnanosti vykazoval dosud závod lokomotivka, a to díky množství objednávek pro ČSD i zahraniční zákazníky. V muniční továrně na základě zprávy technického ředitele Stieberta zaměstnanost klesla. Ostatní dílny měly slabší vyhlídky na zaměstnání, takže bylo nutno omezovat pracovní dny.⁴⁴⁵ Na schůzi správní rady v listopadu 1930 vystoupil také člen správní rady, plzeňský starosta a hlavní redaktor deníku Nová doba, poslanec Luděk Pik, s přímluvou co nejmenšího propouštění jak dělníků, tak úřednictva.⁴⁴⁶

⁴⁴² Tamtéž.

⁴⁴³ Nová doba, 25. února 1931, s. 2.

⁴⁴⁴ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 271.

⁴⁴⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 131. Inv. č. 86705. Francouzské měsíční zprávy 1929-1933.

⁴⁴⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 3. Inv. č. 70. Protokol ze zasedání správní rady SZ 7. 11. 1930.

Generální ředitel Karel Loevenstein za vedení firmy poslanci Pikovi nic neslíbil, složil však jménem firmy 50 tisíc Kč na nezaměstnané do jeho rukou, jako jednorázovou výpomoc, jak o tom informovala Nová doba 9. 12. 1930, kdy uvedla, že by i ostatnímu průmyslu prospěl takovýto dar ke zmírnění těžkého osudu nezaměstnaných.⁴⁴⁷ V roce 1930 byl dělníkům vyplacen i tzv. přídavek na vánoce, který tehdy představoval částku 365 818 Kč.

Pro přehled jsou zde uvedeny celkové mzdy dělníků vyplacené v roce 1930 v Kč:

k 31. lednu 1930	Kč 29 318 305
k 30. červnu 1930	Kč 26 754 984
k 31. prosinci 1930	Kč 19 514 593 ⁴⁴⁸

Z tohoto srovnání je patrná sestupná tendence vyplacených mezd dělníkům.

Horší situace však škodováký teprve čekala především počínaje zimou roku 1930 až 1931 a zhoršovala se celý následující rok. Všechny nepříznivé změny vlivem hospodářské krize se projevovaly v první řadě propouštěním dělnictva a úřednictva a snižováním platů. V květnu roku 1931 zaměstnávaly Škodovy závody 21 832 dělníků a 6 426 úředníků. Ke konci roku klesl stav dělníků na 19 050 a úředníků na 4 889. Náklad na zaměstnance činil v roce 1930 pro celý koncern ještě 571 milionů Kč a v roce 1931 byl již redukován na 436 milionů Kč.⁴⁴⁹

V letech 1930 až 1931 se začala projevovat velká nespokojenost dělnictva Škodových závodů, a to především v souvislosti s mimořádnými drahotnými výpomocemi. I když získané výpomoci měly oproti roku 1928 nápadně klesající tendenci, přesto přinesly dělnictvu dočasné zlepšení jeho hospodářské situace. 23. 3. 1931 se konala v Praze společná schůze zmocněnců závodních dělnických výborů všech závodů koncernu, na které byla přijata rezoluce, sice nepojednávající o drahotní výpomoci, požadující, aby byl zkrácen pracovní týden ze 48 na 40 hodin, aby byla

⁴⁴⁷ Nová doba, 9. 12. 1930, s. 3.

⁴⁴⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 131. Inv. č. 86705. Francouzské měsíční zprávy 1929-1933.

⁴⁴⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 19. Výroční zpráva ŠZ za rok 1931.

snížena věková hranice potřebná k dosažení starobního důchodu ze sociálního pojištění ze 65 na 60 let, aby se vyčkalo s propouštěním dělníků ve stáří kolem 60 až 65 let do doby, než bude zákonem schválena věková hranice, a aby byl upraven § 82 živnostenského zákona,⁴⁵⁰ který se týkal propouštění nemocných dělníků, a aby byla dodržována kolektivní smlouva z roku 1928, a to pokud jde o úkolové sazby a placení příplatků za práci přesčas.

Tato kolektivní smlouva byla po dlouhých jednáních uzavřena mezi vedením firmy a kovodělníky dne 4. 6. 1928 a její platnost byla stanovena do 30. 12. 1929 s tříměsíční výpovědní lhůtou. Je však známo, že tato smlouva platila až do roku 1931. Smlouva zahrnovala např. dřívější drahotní přídavky do základních mezd a na podkladě nových základních mezd byly úkolové sazby přepočítány. Přitom byly poskytovány všem i nepatrné příplatky k základním mzdám. Těmito úpravami se zvýšily základní mzdy o 20 až 27 %. Dále tato kolektivní smlouva zavedla další novinku, a tou byl příplatek za práci přesčas, který již nebyl vyjádřen v procentech ale také v haléřích. Příplatky byly stanoveny podle kategorií a zařazení dělníků do třídy. Sazby byly přímo uvedeny v tabulkách a platily pro první tři hodiny přesčasové práce, ať byly odpracovány ve všední den, v neděli nebo ve svátek. Za další přesčasové hodiny byla placena dvojnásobná sazba.⁴⁵¹

Dělnický výbor závodu intervenoval s usnesením z 23. března 1931 brzy po valné hromadě společnosti 10. června 1931. Intervence však byla bezvýsledná. Zamítavý postoj vedení Škodových závodů vyplýval z obav před hrozící hospodářskou krizí. Kromě toho vedení oznámilo úmysl propustit dalších tisíc lidí. Odmítnutí způsobilo mezi dělnictvem první závažnou reakci, která byla vyjádřením velké nespokojenosti zaměstnanců Škodových závodů. Na 23. 7. 1931 byla stanovena jednohodinová demonstrační stávka ve všech závodech Škodovky. Toho dne dělníci Škodových závodů v Plzni, Doudlevcích, Nýřanech, Hrádku u Rokycan, Smíchově, Mladé Boleslavi a Hradci Králové přišli sice jako vždy do práce, avšak práci nezahájili, všechna pracoviště stála bez činnosti. Tento protest trval celkem jednu hodinu a poté došlo k opětovnému

⁴⁵⁰ Zákon č. 259/1924 Sb. z. a n., živnostenský zákon.

⁴⁵¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Pracovní kolektivní smlouva kovodělníků Škodových závodů uzavřená dne 4. 6. 1928 se ŠZ.

zahájení práce.⁴⁵²

Rok 1932 představoval největší snížení počtu jak dělníků, tak i úřednictva firmy Škodovy závody. Průměrný stav dělnického osazenstva klesl oproti roku 1929 na 38,1 procenta a v prosinci téhož roku dosáhl početní stav zaměstnanců Škodových závodů vůbec nejnižšího počtu - 8 950 dělníků. Ve srovnání s rokem 1929 to bylo pouze 31,3 procenta. Nezaměstnanost stoupala velice rychle.⁴⁵³

V prosinci 1931 bylo zaregistrováno 480 tisíc nezaměstnaných dělníků. Protože úřední výkazy zaznamenávaly asi jen 50 % nezaměstnaných, znamenalo to, že v této době v Československu asi 1 170 tisíc lidí nemělo práci.⁴⁵⁴ Pokud jde o Škodovy závody, zde byli dělníci propouštěni a vysazováni, tzn., že zaměstnanec nebyl propuštěn, ale byl poslán na tzv. hladovou dovolenou, kdy nepobíral plat, tím docházelo k velkému snižování mezd začátkem roku 1932 téměř ve všech dílnách. To znamená, že z celkového počtu 13 140 dělníků, které plzeňská Škodovka vedla ve své evidenci, bylo zaměstnáno jen 8 340 dělníků, a to jen částečně, protože v mnoha dílnách byl snížen pracovní týden na 4 až 5 dnů.⁴⁵⁵

Samozřejmě, že došlo také k propouštění úředníků. K 31. 1. 1932 bylo ve Škodových závodech zaměstnáno celkem 20 631 úředníků, kdy jejich mzdy činily 18 465 823 Kč, avšak ve srovnání s rokem 1931, kdy ke konci ledna bylo ve Škodových závodech zaměstnáno celkem 23 484 úředníků a bylo jim vyplaceno služné v hodnotě 25 253 046 Kč, došlo k poklesu úředníků i vyplacených mezd.⁴⁵⁶

V polovině března 1932 bylo oznámeno úředníkům, že s platností od 1. 4. 1932 budou sníženy jejich platy až o 20 %. Bylo to individuální snižování platů, proti kterému se nemohli úředníci prakticky bránit. Ještě více byla nepříznivá situace, kdy vedení Škodových závodů oznámilo, že propustí dalších 400 úředníků v průběhu výše uvedeného roku.

⁴⁵² Nová doba, 23. 7. 1931.

⁴⁵³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 20. Výroční zpráva za rok 1932.

⁴⁵⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR774. Inv. č. 3914. Francouzské měsíční zprávy 1931.

⁴⁵⁵ Tamtéž.

⁴⁵⁶ Tamtéž.

Dne 8. dubna 1932 oznámilo vedení Škodových závodů dělnickému výboru, že podle dohody učiněné za účasti vlády propustí 6 tisíc vysazených dělníků. Kromě toho, že budou propuštěni další dělníci na Smíchově, v Mladé Boleslavi a Hradci Králové. K tomuto prohlášení bylo posléze dodáno, že dojde k propuštění pouze 4 500 dělníků, a že pro ně bylo zajištěno také odbytné. Zbývajících 1 500 dělníků mělo být zaměstnáno na tuzemských pracích.⁴⁵⁷

V roce 1932 byli postiženi nejen dělníci, ale především úředníci s vysokými platy, kde byly požitky i počet vedoucích úředníků podstatně sníženy. Stav zaměstnanců byl od počátku roku 1932 až do srpna 1933 snížen z 19 050 dělníků a 4 229 úředníků na 13 643 dělníků a 3 403 úředníků.⁴⁵⁸ Vlivem značných opatření, většinou však na úkor zaměstnanců, skončila bilance za rok 1932 pro Škodovy závody beze ztrát a bylo možné věnovat přebytek na amortizaci investic, které přes jejich pokles byly stále na ještě vyšší úrovni, než byly před stabilizační bilancí.⁴⁵⁹

Ani rok 1933 se průměrem zaměstnaných dělníků příliš nelišil, avšak růst průměrné pracovní doby i pomalé zvyšování stavu zaměstnaných již v tomto roce započaly. Avšak ještě na počátku roku 1933, pokud jde o Škodovy závody a jejich podniky, byla zaměstnanost tohoto koncernu neutěšená jako před rokem. Ačkoli bylo převedeno z roku 1932 do nového roku za 1 804 milionů Kč nevyřízených objednávek, propouštělo se v podnicích Škodových závodů dále, ale již ne tak hromadně jako na jaře roku 1932. Například v letecké motorárně v Avii se dostala na propouštěcí listinu polovina dělnictva, které bylo na počátku nového roku vysazeno na čtrnáct dní, přestože továrna měla dostatek práce. Koncem ledna 1933 bylo v mladoboleslavské Škodovce propuštěno 40 úředníků. Počátkem února dostalo také v plzeňské Škodovce 84 úředníků měsíční výpověď a zároveň se připravovalo propuštění 300 až 400 úředníků s delší výpovědní lhůtou. Je známo, že stav úřednictva, který činil koncem roku 1932 celkem 3 796 osob, zahrnoval koncem května 1934 celkem 3 276 osob. Během 17 měsíců bylo propuštěno 420 úředníků, což znamenalo, že i u úřednictva nastalo nejvyšší propouštění v roce 1932.⁴⁶⁰

⁴⁵⁷ Jiša, V. Škodovy závody 1859-1965. Praha: Práce, 1969, s. 429.

⁴⁵⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR774. Inv. č. 3914. Francouzské měsíční zprávy 1931.

⁴⁵⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 20. Výroční zpráva za rok 1932.

⁴⁶⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 776. Inv. č. 3916. Francouzské měsíční zprávy 1933.

Koncem února 1933 se Plzeň dočkala nečekaného překvapení. Škodovy závody povolaly zpět do práce část vysazených dělníků, což představovalo asi 650 osob. Toto nečekané zvyšování zaměstnanosti se uskutečnilo zejména díky rozvětvené obchodní činnosti v době nejtěžší hospodářské krize a samozřejmě také díky všem úsporným opatřením, ke kterým muselo vedení závodů přistoupit.⁴⁶¹ Úspory na osobních režích pokračovaly i v roce 1933. Náklad na zaměstnance klesl o dalších 20 milionů Kč, a to na částku 230 milionů Kč přes to, že suma vyplacených mezd v porovnání s rokem 1932 stoupla o 5 %.⁴⁶²

Vedení Škodových závodů ve snaze zachovat si své zapracované a velice kvalifikované dělníky, zastavilo pomalu v roce 1933 propouštění, s výjimkou automobilky. Od počátku roku 1933 zhruba až do poloviny června 1934 povolaly Škodovy závody do práce asi 4 600 dělníků, dříve z práce vysazených. Naproti tomu počet úředníků stále klesal.⁴⁶³

Mnohem později, v době nastupující zbrojní konjunktury byly předneseny přesnější zprávy o počtu propouštěných zaměstnanců Škodových závodů. Podle nich zaznamenaly Škodovy závody nejvyšší počet dělníků v poválečné době v říjnu roku 1929, kdy bylo v celém koncernu zaměstnáno 30 600 lidí. Naopak k největšímu poklesu dělnictva došlo v prosinci roku 1932, kdy bylo zaměstnáno ve Škodových závodech pouze 9 150 lidí, přitom průměrný pracovní týden v tomto období měl jen 39 hodin, takže i těchto 9 150 lidí pracovalo necelých pět dnů v týdnu. V téže době měl plzeňský závod jen 4 800 dělníků a jen 2 861 úředníků.⁴⁶⁴

Nový hospodářský vzestup Škodových závodů nastal již od roku 1934, kdy do všech dílen Škodových závodů se opět přijímali noví pracovníci. V polovině roku 1934 došlo v koncernu Škodových závodů k významné události. Dne 16. 6. 1934 uzavřelo dělnictvo leteckého závodu Avia kolektivní smlouvu. Poté co byli v bezesmluvním vztahu od roku 1926, jevil se uzavření této smlouvy jako krok vedoucí k uklidnění

⁴⁶¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 3. Inv. č. 49. Přehled o stavu zaměstnanců, výrobního programu a větších zakázek.

⁴⁶² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 3. Inv. č. 49. Přehled o stavu zaměstnanců, výrobního programu a větších zakázek.

⁴⁶³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 21. Výroční zpráva za rok 1933.

⁴⁶⁴ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938 Praha: Práce, 1962, s. 317.

situace v závodě.⁴⁶⁵

Jako vzor posloužila kolektivní smlouva středočeských kovodělníků z roku 1928, která stanovila dvojitou pracovní dobu a dovolenou placenou průměrným výdělkem za 64 normálních pracovních hodin. Zařazení dělníků do mzdových tříd bylo oproti vzorové smlouvě podstatně zjednodušeno. Stanoveny byly následující hodinové mzdy:

řemeslní dělníci do 2 let po vyučení	Kč 3,50 – 4,20
řemeslní dělníci starší	Kč 4,30 – 5,50
řemeslní dělníci samostatní	Kč 5,60 – 6,20
řemeslní dělníci zvláště kvalifikovaní a předáci	Kč 6,20 – 7,00
pomocní dělníci	Kč 3,10 – 4,00
pomocní dělníci samostatní	Kč 4,10 – 5,00
ženy	Kč 2,10 – 3,00
ženy samostatné	Kč 3,10 – 4,00. ⁴⁶⁶

Práce přesčas a záruka při úkolové mzdě se vyjádřila procenty. Záruka při úkolování práce byla stanovena jako dříve na 10 %. Příplatek za práci přesčas byl dohodnut takto: za první tři hodiny práce všedního dne po 30 %, za další po 70 %, za přesčasovou práci v neděli a ve dnech klidu v prvních třech hodinách 60 %, v dalších 100 %. Noční směna dostávala paušální příplatek 7 Kč za směnu. Dělníci zaměstnaní v závodě nejméně rok měli nárok na vánoční příspěvky ve výši mzdy, ostatní jen alikvotní částku z tohoto příspěvku. Lze tvrdit, že smlouva dělníků Avie byla v platové části výhodnější než smlouva středočeských kovodělníků. Na její náhlé uzavření a na stanovení výše mzdových tříd měla jistě vliv počínající konjunktura, která mezitím nastala především leteckým továrnám.⁴⁶⁷

Přes všeobecný vzestup zaměstnanosti ve Škodových závodech a jejich koncernu nastalo, s výjimkou mladoboleslavské automobilky, v zimní sezóně roku 1934

⁴⁶⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Pracovní kolektivní smlouva kovodělníků závodu Avia se uzavřená se SZ dne 16. 6. 1934.

⁴⁶⁶ Tamtéž.

⁴⁶⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR Pracovní kolektivní smlouva kovodělníků závodu Avia se uzavřená se SZ dne 16. 6. 1934.

jisté oslabení, které se projevilo opětovným vysazováním dělnictva v některých dílnách v Plzni, i když jen v omezeném rozsahu. Bylo to oslabení přechodné, vyvolané především organizačními nedostatky při rozběhu výroby na nových zakázkách. Svoji roli sehrálo v tomto případě také opožděné zadávání státních zakázek, do značné míry ovlivněné již zmiňovanou rivalitou jednotlivých strojírenských koncernů.⁴⁶⁸

V roce 1934 došlo ve Škodových závodech k úměrnému zvyšování nákladů na zaměstnance, a to z 230 na 299 milionů Kč. Od počátku tohoto roku do května příštího roku vzrostl počet dělníků v závodech o 7 tisíc na počet 16 849 dělníků. Také postupným přibíráním nových úřednických sil, přibližně 600 osob, převážně do dílenských a technických kanceláří, se zvýšil počet úředníků v roce 1934 na 3 857.⁴⁶⁹

Pro úplnou charakteristiku situace ve Škodových závodech v průběhu hospodářské krize je zde uveden vývoj mzdových průměrů, a to počínaje rokem 1929. V roce 1929 činil průměr hodinových mezd ve třech hlavních závodech koncernu: u mužů - v Plzni 5,77 Kč, na Smíchově 6,15 Kč a v Hradci Králové 5,22 Kč, u žen - v Plzni 2,42 Kč, na Smíchově 2,48 Kč a v Hradci Králové 2,09 Kč. Pozoruhodný je rozdíl v průměrných mzdách dělníků v Hradci Králové oproti dělníkům v Plzni nebo na Smíchově. Přestože všechny tyto závody podléhaly jedné kolektivní smlouvě, do roku 1929 se nepodařilo dělníkům v Hradci Králové dosáhnout přibližně stejného průměru.⁴⁷⁰

V době krize se udržovaly mzdy mužů v Plzni přibližně na stejné úrovni, ani první rok po krizi, tj. rok 1934, nebyl podstatným rozdílem odlišný. Ve smíchovském závodě byl zaznamenán pokles mezd u mužů již v roce 1930 a tento pokles dále pokračoval a je zajímavé, že k největšímu poklesu došlo až v roce 1935. Naproti tomu mzdy mužů v Hradci Králové měly v době hospodářské krize vzestupnou tendenci, teprve rokem 1932 dochází k poklesu, který vyvrcholil v roce 1936. Stejnou tendenci v kolísání průměrných mezd dělníků zaznamenali ve Škodových závodech u dvou hlavních profesí, soustružníků a zámečníků.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 3. Inv. č. 84. Protokol ze zasedání správní rady z 28. 11. 1934.

⁴⁶⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 22. Výroční zpráva za rok 1934.

⁴⁷⁰ Tamtéž.

⁴⁷¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 778. Inv. č. 3917. Francouzské měsíční zprávy 1934.

Průměrné mzdy žen ve stejném období vykazovaly stálou vzestupnou tendenci ve všech třech hlavních závodech koncernu, a to až do roku 1938 s výjimkou smíchovského závodu, kde průběh vzestupu nebyl zcela pravidelný a kde v roce 1937 nastal citelný pokles pokračující i v roce 1938, kdy bylo dosaženo úrovně krizového roku 1930. Vzestup mzdových poměrů u žen lze vysvětlit stoupajícím významem ženské práce ve strojírenské výrobě. Racionalizace výroby dovozovala postupné a stále se rozšiřující převádění žen od prací pomocných a jednoduchých, k pracím na strojích. To vyvolávalo vzrůst počtu žen ve strojírenských závodech v poměru k počtu mužů a jejich postupné zařazování do vyšších mzdových tříd s nárůstem jejich průměrné mzdy. Koncem roku 1929 bylo ve Škodových závodech v Plzni zaměstnáno 18 380 mužů a 1 751 žen, tj. 9,52%.⁴⁷² Vzestup počtu žen ve Škodových závodech nebyl zase tak překotný, i když jej vedení podniku podporovalo. Počet žen do roku 1938 nikdy nepřekročil 10 % celkového stavu dělnictva, byť v některých dílnách, například v elektrotechnické továrně v Doudlevcích, bylo toto procento podstatně vyšší. Důvodem, který vedl správu podniku ke zvyšování relativního počtu žen, byly především jejich nízké mzdy.⁴⁷³

Projevy hospodářské krize ve Škodových závodech se chtě nechtě promítly na účet pracujících, jak dělníků, tak i úředníků, i když ne v takové míře jak tomu bylo v ostatních mnohem hůře postižených oblastech republiky. Úspory na mzdách propuštěných dělníků či vysazených činily za léta 1930 - 1933 přibližně 277 milionů Kč, na důchodech těch zaměstnanců, kteří podle tehdejší terminologie nedostávali mzdu, ale služné, což byli především úředníci, se v době hospodářské krize ušetřilo hodně přes 22 milionů Kč.

Uvedené hodnoty zahrnují pouze první, sestupnou fázi dlouhodobého období nezaměstnanosti. Ta ovšem pokračovala i po dosažení kritického bodu, po němž nastoupila tendence vzestupu. Vždyť vlastně až v roce 1937 bylo dosaženo toho stupně zaměstnanosti jako před krizí a propuštění nebo tzv. uvolnění dělníci a úředníci se mohli opět vrátit na svá pracoviště, případně jim bylo nalezeno nové, odpovídající zaměstnání.

⁴⁷² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 778. Inv. č. 3917. Francouzské měsíční zprávy 1934.

⁴⁷³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 779. Inv. č. 3918. Francouzské měsíční zprávy 1934.

5.10.2.2. Péče o zaměstnance z obecného hlediska

Širokou a v mnoha směrech novou oblastí sociální politiky státu byla ochrana zaměstnanců (úprava pracovní doby, práce žen a dětí, noční práce, ochrana zdraví, ochrana mzdy, úprava poměrů domácí práce), dále dělnické invalidní a starobní pojištění, nemocenské a úrazové pojištění, zprostředkování práce a ochrana domácího trhu. Větší pozornosti byla věnována i zmírnění důsledků nezaměstnanosti. Další oblastí byla ochrana nájemníků, ochrana spotřebitelů a mezi další patřila i vystěhovalecká politika státu.

Postupem doby se zlepšovalo důchodové zabezpečení, zdokonalovala se lékařská péče o zaměstnance a příslušníky jejich rodin, byly jim poskytovány i jiné sociální výhody formou zvláštních sociálních zařízení jako byly např. ozdravovny, léčebné ústavy aj. Sociální zlepšení se však neprojevovalo stejnoměrně u všech složek zaměstnanců. Zvláště tyto výhody platily pro úředníky, ale také pro některé dělnické profese, které byly v rámci podniku protěžovány jako např. modeláři, mědikovci, zbrojní specialisté, specialisté v hutích aj. Zaměstnání u firmy Škoda se proto považovalo, a to hlavně pro úředníky, ale samozřejmě i pro ostatní pracovníky, za výhodné a žádoucí, nicméně destruktivní projevy světové hospodářské krize na počátku třicátých let se nezastavily ani před branami Škodových závodů.⁴⁷⁴

5.10.2.2.1. Invalidní a starobní pojištění

Rostoucí a stále významnější část tvořila problematika invalidního a starobního pojištění, kam vedle veřejnoprávního opatření a zaopatřovacích požitků státních zaměstnanců spadalo i penzijní pojištění soukromých zaměstnanců, hornické pojištění a od roku 1926 i dělnické pojištění invalidní a starobní.

Jednou z nejvýznamnějších sociálních reforem československého zákonodárství mezi světovými válkami byl zákon o starobním pojištění zaměstnanců,⁴⁷⁵ srovnatelný s obdobnými

⁴⁷⁴ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 97.

⁴⁷⁵ Zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.

zákony v okolních evropských zemích. Šlo o mimořádně levné pojištění, jehož matematický výpočet přenesl velkou část břemene z tehdejší generace na generaci budoucí. Na rozdíl od nemocenského pojištění, kde byli zaměstnanci zařazeni podle výše výdělků do 10 mzdových tříd, existovaly ve starobním a invalidním pojištění pouze 4 mzdové třídy. Byl propočítán tak, aby kladl co nejnižší nároky na příspěvky zaměstnavatelů a na státní rozpočet. Nejvyšší bylo penzijní zaopatření státních a veřejných zaměstnanců, na druhém místě bylo pojištění soukromých zaměstnanců a na nejnižší úrovni zůstalo sociální pojištění dělnictva. Okruh osob podléhající starobnímu a invalidnímu pojištění byl v podstatě stejný jako okruh osob podléhající nemocenského pojištění. Rozdíl byl v tom, že z invalidního a starobního pojištění byly vyňaty osoby, které spadaly pod jiné druhy pojištění např. veřejní zaměstnanci, horníci, soukromí zaměstnanci v tzv. vyšších službách, dále osoby, které dosud nepřekročily 16. rok svého věku nebo které teprve po 60. roce života uzavřely poprvé pojištění. Podle vládního nařízení č. 112/1934 Sb.z. a n.⁴⁷⁶ podléhali pak pojištění ze zemědělských zaměstnanců pouze deputátníci, hospodářská čeleď a stálí zemědělní pracovníci na denní plat, kteří byli odkázáni svou výživou na tento plat a byli zaměstnáni u téhož zaměstnavatele alespoň 3 měsíce nejméně 16 dnů v měsíci.

V roce 1930 bylo v dělnickém důchodovém pojištění zahrnuto 2,3 mil. osob, v letech světové krize jejich počet klesl až na 1,7 mil. (v roce 1934). V roce 1937 počet opět stoupl na 2,1 mil. dělníků, kteří představovali 69 % z celkového počtu důchodově pojištěných zaměstnanců v Československu. Zákon o starobním pojištění byl novelizován v roce 1928, kde byla nejnižší mzdová třída rozdělena na dvě. Nejnižší platová třída měla tak nízký předpis pojišťovacích příspěvků, že byla pro pojišťovny hluboce pasivní. Nepříznivé důsledky tohoto řešení se projevíly za velké hospodářské krize, kdy masový přechod dělníků do nižších platových tříd a zvyšující se počet zaměstnanců, kteří žádali invalidní důchod, ukázaly, že systém sociálního zabezpečení zaměstnanců založený na principu ekvivalence vydání a příjmů pojištěven je nedostatečnou zárukou sociálních jistot.⁴⁷⁷

⁴⁷⁶ Vládní nařízení č. 112/1934 Sb.z. a n. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.

⁴⁷⁷ Říha, O. Hospodářský a sociálně politický vývoj Československa 1790-1945. Praha: 1946, s. 96 an.

5.10.2.2.2. Úrazové pojištění

Prvními zákonnými opatřeními v souboru úrazového pojištění po roce 1918 byl řešen převod pojistných závodů na československé nositele pojištění, jimiž byly pro České země Úrazové pojišťovny dělnické v Praze a v Brně a pro Slovensko v Bratislavě. Jinak platily po říjnu v podstatě původní zákony. Jednalo se o zákon č. 1/1888 ř. z., o pojišťování dělníků pro případ úrazu; zákon č. 96/1912 ř. z., o úrazovém pojišťování při stavebních podnicích; zákon č. 363/1917 ř. z., jímž se mění některá ustanovení o pojišťování dělníků pro případ úrazu. Později tyto zákony byly změněny na základě zákona č. 207/1919 Sb. z. a n., kterým se mění zákony o úrazovém pojištění dělníků.

V Čechách, na Moravě a ve Slezsku byli proti následkům úrazu pojištěni v podstatě všichni dělníci a úředníci zaměstnaní v továrnách a hutích, dolech na nevyhrazené nerosty, v loděnicích a lomech, v horních podnicích, v těch, ve kterých se prováděly stavební práce, v některých lesnických a polních podnicích a v železničních podnicích, ve skladech, v živnostenských podnicích kominíků, kameníků, studnařů a výrobců železných konstrukcí. Na Slovensku a Zakarpatské Ukrajině bylo vyjmenováno 26 podniků, závodů a prací.

Příspěvky úrazového pojištění platili podnikatelé podle pracovního výdělku pojištěnců až do maximálního ročního výdělku 12 000 Kč. Pojistné se vyměřovalo podle sazby, vypočtené pro každé nebezpečenské procento na každou korunu výdělku. Důchod činil při úplné neschopnosti k výdělku a na dobu jejího trvání 2/3 ročního pracovního výdělku, při částečné nezpůsobilosti k výdělku zlomek plného důchodu. V roce 1930 bylo v dělnickém úrazovém pojištění vypláceno 128 420 důchodů, v roce 1937 celkem 159 886 důchodů.⁴⁷⁸

Samotná agenda válečných poškozců byla dána již tím, že v roce 1918 bylo ve státě napočteno 210 000 válečných invalidů a 380 000 pozůstalých po padlých. Penze poskytované invalidním vojínům byly velmi nízké. V roce 1919 došlo k přijetí nového zákona č. 199/1919 Sb. z. a n., který zajišťoval péči státu o válečné poškozence.⁴⁷⁹ Požitky

⁴⁷⁸ Deyl, Z., Sociální vývoj Československa 1918-1939, Praha: Academia, 1985, s. 25 an.

⁴⁷⁹ Státní péče o válečné poškozence upravena byla v Československé republice zákonem č. 199/1919, dále vládním nařízením č. 561/1919, zákonem č. 142/1920, vládním nařízením č. 436/1920, zákonem č. 310/1921, zákonem č. 39/1922, zákonem č. 41/1922, vládním nařízením č. 181/1922, vládním nařízením č. 363/1922,

válečných poškozců upravoval pak zákon č. 142/1920 Sb. z. a n.⁴⁸⁰ Po jeho úpravě byly základní sazby pro výpočet částečného invalidního důchodu odstupňovány podle procenta ztráty výdělečné schopnosti: pro invalidy od 20 do 40 % zůstal původní základní důchod 1800 Kč ročně, pro invalidy od 84 % činil základní důchod 2400 Kč, pro invalidy s hranicí 85 % a vyšší činil plný invalidní důchod 4800 Kč ročně. Ke každému důchodu příslušel 50 % drahotní příplatek a 10 % příplatek za každé nezaopatřené dítě a na manželku. Sirotčí důchod včetně drahotního příplatku činil pro jedno osiřelé dítě 600 Kč ročně. Výše požitků byla v průběhu existence první republiky několikrát upravována, např. zákonem č. 39/1922 Sb. z. a n. a č. 133/1930 Sb. z. a n.⁴⁸¹

Dne 10. 6. 1925 byl přijat zákon č. 148/1925 Sb. z. a n., o pojištění osob samostatně výdělečně hospodařících.⁴⁸² Důvodová zpráva předpokládala, že pojištění bude podléhat asi 1 173 tisíc osob. Nároky na dávky měly vzniknout uplynutím čekací doby, jež měla být 36 příspěvkových měsíců. Invalidní důchod se měl skládat ze základní částky 500 Kč a zvyšovacích částek 3,2 Kč za každý příspěvkový měsíc. Roční příspěvek státu měl činit 500 Kč. Starobní důchod měl příslušet pojištěnci při dosažení 65 let. Skládal se z týchž částí jako invalidní důchod, maximum bylo vypočteno na 2804 Kč. Zákon však nenabyl účinnosti.⁴⁸³

Zákon č. 117/1934 Sb.z. a n.,⁴⁸⁴ zrušil bezpodmínečný starobní důchod v 65 letech u mužů a 60 letech u žen. Byl zaveden nový druh důchodu, tzv. důchod sociální, který se přiznával mužům v 56 letech a ženám v 54 letech, jestliže byli alespoň rok bez zaměstnání a platili nejméně 10 let pojištění. Pojištění soukromých zaměstnanců bylo sice v průměru asi o 30 % nižší než penzijní zaopatření státních a veřejných zaměstnanců, ale proti dělnickému zajišťovalo značné výhody. Z penzijního pojištění bylo v roce 1930 vypláceno celkem 45 366 důchodů. V roce 1937 to bylo 93 433 důchodů.⁴⁸⁵

zákonem č. 395/1922, zákonem č. 396/1922, zákonem č. 146/1923, zákonem č. 79/1924, vládním nařízením č. 110/1924, zákonem č. 297/1924, vládním nařízením č. 222/1925, zákonem č. 74 a 236/1926, zákonem č. 179/1927 a zákonem č. 119/1928. http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t2356_00.htm.

⁴⁸⁰ Zákon č. 142/1920 Sb. z. a n., novela k zákonu o požitcích válečných poškozců.

⁴⁸¹ Zákon č. 39/1922 Sb. z. a n. a č. 133/1930 Sb. z. a n., novela k zákonu o požitcích válečných poškozců.

⁴⁸² Zákon č. 148/1925 Sb. z. a n., o pojištění osob samostatně výdělečně hospodařících.

⁴⁸³ Zákon č. 148/1925 Sb. z. a n., o pojištění osob samostatně výdělečně hospodařících.

⁴⁸⁴ Zákon č. 117/1934 Sb.z. a n., jímž se mění a doplňují některá ustanovení zákonů o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách Pozn.: ust. novely § 176 odst. 2 až 4 nabývá účinnosti už 1. 1. 1929.

⁴⁸⁵ Říha, O. Hospodářský a sociálně politický vývoj Československa 1790-1945. Praha: 1946, s. 96 an.

5.10.2.2.3. Nemocenské pojištění

Základy nemocenského pojištění byly položeny zákonem č. 33/1888 ř. z.⁴⁸⁶ Po vzniku samostatného státu byl přijat zákon č. 268/1919 Sb. z. a n., následující rok zákon č. 684/1920 Sb. Novela zákona č. 221/1924 Sb. z. a n., která byla vyhlášena vládním nařízením č. 112/1934 Sb.z. a n., rozšířila okruh osob podléhajících nemocenskému pojištění, zlepšila peněžní i naturální dávky a zavedla nové dávky rodinného pojištění.⁴⁸⁷

Podle zákona č. 268/1919 Sb. z. a n. byl nemocensky pojištěn každý, kdo vykonával práci nebo služby na základě smlouveného pracovního poměru, a to služebního nebo učňovského. Pojištění podléhali také domácí dělníci. Existovalo 6 různých druhů nemocenských pojišťoven: okresní, zemědělské, závodní, společenstevní, spolkové a zapsané pomocné. Nemocenské se poskytovalo podle zařazení do 10 mzdových tříd ve výši 2,7 Kč, 5 Kč, 7,5 Kč, 10 Kč, 13 Kč, 16 Kč, 18 Kč, 20 Kč, 22 Kč a 24 Kč denně. Od druhé novely byla výše nemocenského pojištění závislá též na výši sazeb pojistného, platného pro tu danou nemocenskou pojišťovnu.

U nemocenských pojišťoven, které vyměřovaly pojistné vyšší než 5 % (u zemědělských nemocenských pojišťoven vyšší než 4,8 %) činily po dobu prvních 14 dní denní nemocenské dávky tyto částky: 2,5 Kč, 4 Kč, 6 Kč, 8 Kč, 10 Kč, 12 Kč, 13,5 Kč, 15 Kč, 16,5 Kč, 18 Kč. Patnáctým dnem se nemocenské zvyšovalo. U nemocenských pojišťoven, které vyměřovaly pojištění vyšší než 5,5 %, prodlužovala se doba výplaty zkráceného nemocenského na 90 dnů. Nemocenské se neposkytovalo od prvního dne pracovní neschopnosti, ale až po uplynutí třídenní, tzv. karenční lhůty. Délka, po kterou se nemocenské poskytovalo, byla omezena na dobu 365 dnů.⁴⁸⁸

⁴⁸⁶ Zákon č. 33/1888 ř.z., o nemocenském pojištění dělníků.

⁴⁸⁷ Srv. Zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Také Vládní nařízení č. 112/1934 Sb. z. a n.

⁴⁸⁸ Zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.

5.10.2.3. *Péče o zaměstnance v Škodových závodech*

Již v roce 1867 si dělníci Waldsteinovy strojírny, budoucích Škodových závodů v Plzni, založili jeden z nejstarších spolků dělníků vzájemně se podporujících pod jménem „Nemocenská pokladna pro dělnictvo Emila rytíře Škody v Plzni“.⁴⁸⁹ V roce 1893 byl založen z podnětu Emila Škody „Penzijní ústav pro úředníky Škodových závodů“, který chtěl vytvořit ve firmě spolek, jenž by její úředníky hmotně zajistit v případě stáří nebo invalidity, a který by se staral o jejich vdovy a sirotky. Členství v počátečním penzijním spolku bylo dobrovolné. Ve shodě s penzijním zákonem z roku 1906⁴⁹⁰ byla spolku ministerstvem vnitra v roce 1909 přiznána vlastnost náhradního ústavu.

Změna státoprávních poměrů v roce 1918 přinesla i významné změny v Penzijním ústavu. Značně významnou roli tehdy sehrály nejisté hospodářské a finanční poměry. Jen na válečných půjčkách měl ústav uloženo více než 10,5 miliónu Kč, což znamenalo 80% všech prostředků uložených v cenných papírech. Novému penzijnímu zákonu z roku 1920⁴⁹¹ musely být také přizpůsobeny stanovy ústavu. Schodek ústavu ve výši 21 miliónů Kč, který vznikl zvýšením penzijního základu z 12 na 24 tisíc Kč a zavedením drahotního příplatku, uhradily Škodovy závody. Penzijní ústav si i nadále udržel funkci náhradního ústavu. Nahrazoval pro úředníky Škodových závodů Všeobecný penzijní ústav a pojištění všech zaměstnanců bylo u něho podle zákona povinné.⁴⁹² Další novelizace penzijního zákona byla provedena v roce 1929 a znamenala pronikavou změnu původního penzijního zákona.⁴⁹³

Došlo ke zvýšení počtu tříd služného, započtení vojenské služby, vymezení pojmu invalidity, zavedení vdovského důchodu a důchodu rodičů, nemocenského pojištění důchodců, výbavného atd. Maximální výše vyměřovacích základů byla zvýšena na 60 tisíc Kč.⁴⁹⁴ Tato zákonná ustanovení znamenala pro ústav nesmírné finanční zatížení. Nové stanovy byly schváleny až v roce 1936 a zahrnovaly i změny, které obsahovala novela penzijního zákona z roku 1934, která rušila ustanovení o bezpodmínečném nároku na starobní

⁴⁸⁹ Florián, V. Historický vývoj podpůrného fondu úředníků Plzeň 1921-1996. Plzeň: 1999, s. 7-10

⁴⁹⁰ Zákon č. 1/1907 ř. z., o pensijním pojištění ze dne 16. prosince 1906.

⁴⁹¹ Zákon č. 89/1920 Sb. z. a n., o pensijním pojištění ze dne 5. února 1920.

⁴⁹² Tamtéž.

⁴⁹³ Zákon č. 26/1929 Sb. z. a n., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách ze dne 21. února 1929. Zákon č. 43/1929 Sb. z. a n., o starobních podporách. Zákon č. 162/1929 Sb. z. a n., opatření parlamentu o nemocenském ošetření důchodců podle zákona ze dne 21. února 1929, č. 26 Sb.z. a n., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách.

⁴⁹⁴ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 310. Inv. č. 1433. Stanovy penzijního ústavu z roku 1922.

důchod.⁴⁹⁵ Nové stanovy se v podstatě držely zákonných ustanovení a část jich byla shodná s textem zákona, zejména tam, kde to zákon přímo ukládal. Naproti tomu stanovy obsahovaly pro pojištěnce řadu významných výhod proti pojištění zákonnému. Např. starobní a invalidní důchody byly až o 75% vyšší, vdovské o 350% a sirotčí o 275% vyšší než zákonné. Větší dávky ovšem vyžadovaly i vyšší pojistné příspěvky. Stanovy po roce 1936 již nebyly změněny a praxe se přizpůsobovala novelám penzijního zákona.⁴⁹⁶

Léčebná péče na základě zákona č. 89 ze dne 5. února 1920⁴⁹⁷ se vztahovala především na poskytování podpory v léčebných ústavech, později byla rozšířena i na zubní léčbu. V roce 1921 byl vytvořen fond na podporu nezaměstnaných, a to na základě zákona č. 267/1921 Sb. z. a n.,⁴⁹⁸ který stanovil, že k podpoře v nezaměstnanosti se poskytuje státní příspěvek. Novela zákona z roku 1930 poskytovala možnost, aby v rámci dobrovolného plnění byla tato činnost podstatně rozšířena.⁴⁹⁹ Podle statutárního opatření plynulo do fondu 0,5% předepsaných běžných příspěvků. Přesto však takto shromážděné prostředky nestačily v době hospodářské krize ve 30. letech minulého století a ústav dotoval zálohu na podpory v nezaměstnanosti z fondu na léčebné výlohy nebo vyplácel řadu podpor na účet dávek.⁵⁰⁰

Ještě před první světovou válkou došlo ve Škodových závodech v Plzni k dost zásadnímu vývoji v oblasti sociální a zdravotní politiky. Nejprve pokračovaly jen snahy o vylepšení péče o zaměstnance ve sféře sociální. Podle archívních materiálů bylo možno zjistit údaje o Nemocenské pokladně pro dělnictvo Emila rytíře Škody v Plzni. Od roku 1909, kdy se stal generálním ředitelem Karel Škoda, vznikl zde jiný, a to tzv. Spolek dělníků Škodových závodů v Plzni. Byl to konkurenční spolek dělníků oddaných novému vedení závodu, kdy jeho členové museli při vstupu do spolku podepsat prohlášení, že nebudou náležet k politickým organizacím a budou v každém směru podporovat zájmy podniku. Tento spolek

⁴⁹⁵ Zákon č. 117/1934 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují některá ustanovení zákona o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách. Zákon č. 146/1934 Sb. z. a n., kterým se propůjčuje vládnímu nařízení ze dne 15. června 1934, č. 112 Sb.z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří, platnost zákona. Zákon č. 173/1934 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují předpisy o soudnictví úrazového pojištění dělnického.

⁴⁹⁶ Tamtéž.

⁴⁹⁷ Zákon č. 89/1920 Sb. z. a n., o pensijním pojištění ze dne 5. února 1920.

⁴⁹⁸ Zákon č. 267/1921 Sb. z. a n., o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných. Vzhledem k velké nezaměstnanosti vstoupil zákon v účinnost až 1. dubna 1925, kdy byla nezaměstnanost již menší.

⁴⁹⁹ Zákon č. 74/1930 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují některá ustanovení zákona ze dne 19. července 1921, č. 267 Sb. z. a n., o státním příspěvku k podpoře nezaměstnaných. Vzhledem k trvající hospodářské krizi došlo s účinností od 16. 9. 1933 vládním nařízením č. 161/1933 Sb., o přechodné úpravě státního příplatku k podpoře nezaměstnaných, ke zpřísnění podmínek vyplácení příspěvku.

⁵⁰⁰ SOA Plzeň. ASS Plzeň. GR 337/k. Inv. č. 2642. Výroční zprávy Penzijního ústavu.

postavil vlastní odborový dům Nebe, jako protiklad sociálně demokratického spolkového domu Pekla.⁵⁰¹ Spolek založil vlastní závodní prodejnu tzv. konzum, zahájil výstavbu dělnických domů v plzeňské čtvrti Karlov a zřídil závodní penzijní fond dělníků. Počátky Penzijního fondu dělníků spadají do roku 1916, kdy došlo k jeho založení při Spolku dělníků. Účelem fondu bylo poskytovat starobní, invalidní, vdovské a sirotčí důchody, anebo odbytné pro dělníky firmy, jejich děti a vdovy, a to za týdenní příspěvky. Spolek dělníků Škodových závodů byl tzv. žlutým spolkem a ve víru událostí po roce 1918, kdy vzrostl vliv levicových radikálů v sociální demokracii, byl zlikvidován. Stejně tak se nahlíželo i na Penzijní fond dělníků, a tak se zástupci dělníků usnesli na jeho zrušení.⁵⁰²

Díky činnosti Karla Loevensteina, tehdy ještě generálního tajemníka Škodových závodů, došlo k dohodě a podařilo se Penzijní fond krátce před provedením likvidace obnovit. V té době ještě nebylo uzákoněno dělnické sociální pojištění pro případ stáří a invalidity. Toto pojištění řešil až zákon č. 221/124 Sb. z. a n., který vešel v účinnost 1.7.1926, tedy až za 10 let později, než začal svoji činnost Penzijní fond dělníků Škodových závodů.⁵⁰³ Od té doby byli dělníci pojištěni u Ústřední sociální pojišťovny. Penzijní fond dělníků pokračoval ve své činnosti a plnil funkci nadlešovacího zařízení. Zajišťoval příplatky k důchodům, vypláceným Ústřední sociální pojišťovnou. Výše příplatků se řídila výší placeného členského příspěvku.⁵⁰⁴ Škodovy závody se zavázaly smlouvou, že budou fondu každoročně poskytovat 65 tisíc Kč. První příspěvek obdržel fond již v roce 1920. Kromě uvedené částky poskytovala ještě firma mimořádné dotace a zčásti hradila i správní náklady a vyrovnávala všechny schodky hospodaření fondu. V období 1918-1945 tak Škodovy závody přispěly částkou 23 180 124 Kč. Vedle příspěvků členů a dotací firmy byly dalšími zdroji příjmů výnosy z cenných papírů, hypoték, komunálních zápůjček a nemovitostí a úroky z vkladů.⁵⁰⁵ Při Penzijním fondu dělníků byl založen Fond pro nadlešování penzí. Sloužil k poskytování mimořádných přídatků ke statutárním důchodům. Tyto příplatky byly vypláceny od roku 1921, ale fond byl definitivně ustaven až v roce 1928 schválením řádu. Penzijní ústav pro úředníky a Penzijní fond dělníků byly při poskytování důchodů pevně vázány stanovami. Škodovy závody při

⁵⁰¹ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR – práv. 58. Inv. č. 507. Sociální zařízení ve Škodových závodech.

⁵⁰² Tamtéž.

⁵⁰³ Zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.

⁵⁰⁴ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 306. Inv. č. 1404. Výroční zpráva Penzijního fondu dělníků za rok 1942.

⁵⁰⁵ Tamtéž.

každé této instituci zřídily v roce 1938 tzv. Loevensteinovy fondy, které poskytovaly důchody těm, kteří bez své vlastní viny nesplňovali všechny podmínky předepsané stanovami.⁵⁰⁶

V roce 1940 Škodovy závody věnovaly 750 tisíc Kč na zřízení Mimořádných podpůrných fondů při obou penzijních institucích a těmto fondům byl přikázán i majetek dosavadních Loevensteinových fondů. Majetek fondů byl veden odděleně od majetku Penzijního ústavu pro úředníky a Penzijního fondu dělníků. Při Penzijním ústavu pro úředníky byla ještě odděleně spravována Nadace ředitele Antonína a Hedviky Hermannových, která byla založena v roce 1913 pro vdovy a sirotky po dělnících firmy.⁵⁰⁷

Závodní nemocenská pokladna poskytovala od 90. let 19. století lékařskou pomoc a léky nejen členům, ale i jejich rodinným příslušníkům. Podle nemocenského zákona nemohla tyto náklady hradit ze svých příjmů na úkor členů. Dělníkům se proto srážel z každé vydělané koruny jeden haléř.⁵⁰⁸ Příspěvky byly dobrovolné a zpočátku se srážely nepravidelně. Koncem roku 1911 se zavedly na tento tzv. haléřový fond pravidelné týdenní příspěvky, které byly evidovány u závodní nemocenské pokladny na zvláštním účtu. Závodní nemocenská pokladna byla dnem 1.11.1919 zrušena a na základě zákona o nemocenském pojištění ze dne 15.5.1919 splynula s Okresní nemocenskou pokladnou v Plzni.⁵⁰⁹ Majetek haléřového fondu převzal ve výši 366 161 Kč po jednání se státní správou dělnický závodní výbor, který ustanovil prozatímní přípravný výbor k založení spolku.⁵¹⁰

V roce 1920 byl na základě spolkového zákona založen Podpůrný spolek haléřový dělníků.⁵¹¹ Ustavující valná hromada se konala ve spolkovém domě Nebe a prvním předsedou se stal František Klubko. Podle přijatých stanov měl spolek za úkol podporovat členy, manželky členů a děti do 16 let v případě déletrvající nemoci, v době, kdy již nebyl statutární nárok na nemocenskou vyplácenou Okresní nemocenskou pojišťovnou, poskytoval bezplatné lékařské ošetření u spolkového lékaře, hradil první pomoc, poskytoval pohřebné, léčení ve vlastních spolkových i mimo spolkových ústavech a lázních, při pobytu v nemocnici poskytoval náhradu za částku strženou Okresní nemocenskou pojišťovnou z nemocenské

⁵⁰⁶ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 429. Inv. č. 1678. Výroční zprávy Loevensteinových fondů.

⁵⁰⁷ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ – práv. 58. Inv. č. 507. Sociální zařízení ve Škodových závodech.

⁵⁰⁸ Viz Zákon č. 33/1888 ř.z., o nemocenském pojištění dělníků.

⁵⁰⁹ Viz Zákon č. 268/1919 Sb.z. a n., o nemocenském pojištění dělníků.

⁵¹⁰ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ – práv. 58. Inv. č. 507. Sociální zařízení ve Škodových závodech.

⁵¹¹ Zákon č. 134/1867 ř. z., o právě společovacím. Též Dužil, V. Československé právo spolkové. Praha: dr. Otakar Štorch-Marien, 1924, s. 47.

podpory, příspěvky na zubní péči pro manželky členů, jízdné na kliniku, do nemocnic a lázní, příspěvky pro zdravotní pobyt na venkově a porodné.⁵¹²

V samotném podniku už kolem roku 1912 existovala celá síť zdravotnických opatření pro zabránění úrazů a různě vybavených míst pro poskytování první pomoci při úrazech a náhlých onemocněních. Nejednalo se o žádné ambulance nebo snad ordinace, ale jen místnosti, které byly vybaveny lékárníčkou s obvazovým materiálem a léky, které poskytoval závod. První pomoc poskytovali trochu vycvičení dělníci, samaritáni, tzv. ambulančníci. Zdravotnická střediska, která se nacházela v jednotlivých závodech, byla napojena na poměrně skromně vybavenou centrální ambulanci, tzv. Ústřední tovární ordinaci, která se nacházela před hlavní branou při tehdejší ředitelství společnosti. Zde měla stálou službu vždy jedna zdravotní sestra a na 6 pracovních hodin dopolední směny i jeden lékař. Později zde fungoval na celý úvazek. Jako závodní lékař prováděl zdravotní prohlídky, výcvik zmíněných samaritánů, kontrolu závodních lékárníček a ambulancí, navrhoval protiepidemická opatření. Tuto ordinaci zřídila a z valné části vydržovala později Okresní nemocenská pojišťovna a Škodovy závody poskytovaly pro ni jen prostory a zčásti přispívaly na plat těchto dvou zaměstnanců. Okresní nemocenská pojišťovna spolupracovala v závodě např. i při boji proti tuberkulóze.⁵¹³ Jako první závodní lékař zde pracoval pravděpodobně až MUDr. Ludvík Lažanský, tehdy už titulovaný jako šéflékař. Dalším pokladenským lékařem ve Škodových závodech byl v roce 1913 MUDr. Soukup, v roce 1916 byl Obvodním a továrním lékařem Škodových závodů MUDr. Jan Kadlec a v roce 1917 MUDr. Tengler. Tento stav trval až do konce první světové války.⁵¹⁴

⁵¹² SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 297. Inv. č. 1369. Výroční zprávy Podpůrného spolku haléřového dělníků z roku 1935 a 1943.

⁵¹³ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR – práv. 58. Inv. č. 507. Sociální zařízení ve Škodových závodech.

⁵¹⁴ Nikdo neočekával, že by takový, na tehdejší dobu postačující rozsah závodního zdravotnictví, byl podroben velké tragédii, ke které došlo dne 25. května 1917 v 13.45 minut. V muniční továrně v Plzni - Bolevci nastal ohromný výbuch, který na místě zanechal 136 mrtvých, 170 pohřešovaných v troskách, 625 těžce raněných a 520 lehce raněných. Příčinou byla zřejmě jiskra při plnění min, která vyhodila do vzduchu 5 – 6 tun třaskaviny dynamonu s celou továrnou. Bylo až k nevíře, co mohli zmoci Dr Lažanský a Dr Tengler i s nimi přispěchavší zdravotníci a samaritáni. Ošetřili 689 raněných na pomocných obvazistištích na Orlíku a v hostinci Na Zavadilce. Úřední zpráva ovšem udala počet obětí jen na 13. Císař projevil nad tím hlubokou účast a Praha poslala do Bolevce 200 mužů „sapeřského“ praporu č. 8., aby odklízeli trosky, v nichž ještě zabýjely nevybuchlé miny na spáleništi, prohrabávaném dětmi. Nakonec zástupce císaře arcivévoda Karel Albrecht položil nejvyšším jménem věnec na společný hrob. Plzeňský závod si z katastrofy zprvu nevzal moc velké poučení, když vstupoval do svobodného státu jen s jedním lékařem navíc pro zdravotní péči o úředníky. Jeho jméno se nedochovalo, ale bylo známo, že honorář za jeho práci platil zčásti závod. Viz Bauerová, M., Douša, J. Bolevecká katastrofa v roce 1917. In: Documenta Pragensia. 1998, roč. XVI, s. 277 – 285.

Rok 1919 neznamenal jen vstup francouzského kapitálu do Škodových závodů a následné personální změny s ním spojené, ale nový samostatný československý stát dal prostor zaměstnanecké vrstvě, která dosud stála spíše stranou. Posilující hnutí dělníků podnítilo zakládání spolků, prostřednictvím kterých mohli realizovat svá práva a zájmy. Zákon č. 268/1919, Sb. z. a n.⁵¹⁵ přinesl dělnictvu i úřednictvu Škodovky prosazení nemocenského připojištění, které do té doby neexistovalo, a závod hradil léčbu na základě individuálního posouzení. Nový zákon ale nepočítal s pojištěním rodinných příslušníků, které sice možné bylo, ale bylo omezeno výší příjmu pojištěnce.

Systém sociálního pojištění byl v počátku sledovaného období založen plně na kontinuitě se soustavou vzniklou v období Rakousko - Uherska. Jeho hlavní součásti tvořily okruh pojištění nemocenského, úrazového, penzijního a provizijního.⁵¹⁶

Základy nemocenského pojištění v úvodu daného období tvořil recipovaný zákon č. 33/1888 ř. z., který vymezil pojistnou povinnost, vybudoval organizaci nemocenského pojištění, stanovil základy pro vyměření pojistných dávek i výše pojistného atd. Tento zákon bez podstatných změn existoval až do vzniku příslušných novelizací v samostatném Československu. Pojistná povinnost se vztahovala na všechny osoby podrobené paralelně pojištění úrazovému (např. zaměstnanci hutí, lomů, železnic aj.) a dále na osoby zaměstnané v podnicích živnostenských nebo živnostenským způsobem provozovaných.⁵¹⁷

Z pojistné povinnosti byli vyňati veřejní zaměstnanci a dále zaměstnanci podniků lesních, zemědělských, a domácích dělníci, kteří však mohli být pojištění dobrovolně. Dluh Rakousko - Uherska ve vztahu k tomuto dělnickému stavu zemědělskému, lesnímu a domácímu byl vyrovnán zákonem č. 268/1919 Sb. z. a n., kterým byla rozšířena obligatorní povinnost nemocenského pojištění na veškeré osoby v poměru pracovním, služebním i učňovským, tj. včetně výše zmíněných skupin⁵¹⁸. Podle statistik z roku 1913 bylo v Čechách, na Moravě a ve Slezsku celkem 2105 nemocenských a dalších pokladen, což svědčí o značné pluralitě tohoto systému.⁵¹⁹ Bylo možno rozlišovat pokladny okresní, nemocenské, závodní,

⁵¹⁵ http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0835_02.htm.

⁵¹⁶ Pícek, J., Štern, E. Naše dělnické zákonodárství, sociální pojišťování, nová úprava pracovního poměru. Praha: 1920, s. 7an.

⁵¹⁷ Zákon č. 33/1888 ř.z., o nemocenském pojištění dělníků.

⁵¹⁸ Zákon č. 268/1919 Sb.z. a n., o nemocenském pojištění dělníků.

⁵¹⁹ Pícek, J., Štern, E. Naše dělnické zákonodárství, sociální pojišťování, nová úprava pracovního poměru. Praha: 1920, s. 7an.

stavební, společenstevní, spolkové a pomocné. Nevýhodou systému však byla jeho velká roztržitost, která zvyšovala správní výdaje a ztěžovala správní kontrolu. Také to bylo důvodem ke zrušení některých závodních, stavebních a učňovských pokladen zákonem č. 268/1919 Sb. z a n., jehož důsledkem byl zánik více než sedmi set nemocenských pokladen. Zákon následně dovoloval provádět povinné nemocenské pojištění jen pokladnám, které měly více než čtyři sta členů.⁵²⁰

Celkově tak můžeme od 20. let minulého století konstatovat růst účasti státu na řízení a kontrole pojišťovnictví. Malé pojišťovny tak ustupovaly větším ústavům a v roce 1927 bylo v Československu 307 nemocenských pojišťoven podléhajících dozoru Ústřední sociální pojišťovny. Z nemocenského pojištění se poskytovala taktéž podpora v mateřství 6 týdnů před porodem a 6 týdnů po porodu. Dále byla poskytována bezplatná lékařská péče v nemoci a při porodu. Nemocenské bylo vypláceno od prvního dne onemocnění v případě, že nemoc trvala déle než 3 dny a nemocný nebyl schopen výdělků.

Od účinnosti zákona č. 268/1919 Sb. z. a n. mohly nemocenské pojištění nadále obstarávat pouze okresní nemocenské pokladny, závodní nemocenské pokladny a bratrské pokladny. Společenství družstevní nemocenské pokladny jej mohly provádět, jen pokud měly aspoň 400 členů a spolkové nemocenské pokladny pokud měly aspoň 1000 členů. Zbývá ještě doplnit, že tento zákon umožňoval zřizovat okresní nemocenské pokladny zemědělské, pokud bylo v soudním okrese nejméně 1000 nebo v politickém okrese nejméně 2000 pojištěnců.⁵²¹ Zmíněný zákon tak v podstatě přinášel centralizaci a modernizaci pojištění, zároveň však vyvolával i určitou byrokratizaci celého aparátu a tím i odcizení pojišťovacích orgánů pojištěncům.⁵²² České nemocenské pokladny byly sloučeny ve tři svazy. Prvním byl Ústřední svaz nemocenských pokladen v Praze, v němž byly spojeny pokladny z Čech a 36 pokladen z Moravy. Druhým bylo České ústředí nemocenských pokladen, v němž bylo soustředěno 55 pokladen z Čech a 10 z Moravy.⁵²³ Konečně třetím byl pak Ústřední svaz úřednických nemocenských pokladen. Kromě toho na našem území existovaly ještě svazy pokladen německých, což přispívalo ke značné strukturální roztržitosti nemocenského pojištění.

⁵²⁰ Zákon č. 268/1919 Sb.z. a n., o nemocenském pojištění dělníků.

⁵²¹ Houser, J. Vývoj sociální správy za předmnichovské republiky. Praha: 1968, s. 56.

⁵²² Zákon č. 268/1919 Sb. z. a n., o nemocenském pojištění dělníků.

⁵²³ Houser, J. Vývoj sociální správy za předmnichovské republiky. Praha: 1968, s. 57, c. d.

Právní úprava pojištění zaměstnanců, která představovala nejvýznamnější součást celého systému sociálního zákonodárství a vzhledem k obecné orientaci tohoto našeho právního odvětví na systém pojišťovací, byla jeho základním pilířem. Samotné znění zákona rovněž odpovídá dynamickému a především trvalému vývoji dané problematiky, neboť po dobu své účinnosti, zaznamenal zákon mnoho důležitých novelizací. Jejich motivace byla pochopitelně různá a oscilující od vysoce rigorózních odborných zásahů, přes změny vynucené světovou hospodářskou krizí ve 30. letech 20. století až po novelizace s jasně čitelným politickým pozadím.⁵²⁴

5.10.2.4. Pojištění zaměstnanců ve vybraných právních předpisech

Zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří

Zákonná úprava usilovala o komplexní postižení celé problematiky pojištění zaměstnanců jediným předpisem, což vyústilo v přijetí tohoto zákona jako č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.⁵²⁵ Zákon tak kombinovala založení pojistné ochrany nejen proti několika různým sociálním událostem, ale zároveň byla úpravou *lex generalis* v daném odvětví. Takto ji doplňovaly následně zvláštní zákony, např. o pojištění veřejných zaměstnanců. Zmíněná obecnost dané normy vycházela i z jasného kvalitního předpokladu, dle kterého lze zaměstnance v obecném významu považovat za nejrozšířenější hospodářsko-sociální skupinu aprobovanou právem, a proto je těžiště celé úpravy postaveno právě na ni. Přes existenci nepochybně i jiných možných řešení lze tuto koncepci zcela jistě považovat za racionální a dostatečně odůvodněnou.

1. část – věcná, osobní a místní působnost zákona

V úvodních člancích zákon vymezoval svoji věcnou působnost, nemoc, invalidita, stáří a dále působnost osobní a místní. V rámci osobní působnosti pojímal jako okruh osob nazývaných jako pojištěnci, což byly dle § 1 osoby podrobené dané úpravě a pojištění jako takovému. Dle § 2 byl pojištěním povinen každý, kdo vykonával práce nebo služby na základě smlouveného pracovního nebo učňovského poměru, včetně tzv. praktikantů.

⁵²⁴ Nutno doplnit, že studium koncepčních změn této úpravy velmi věrně koresponduje s politickou orientací státu, v tom kterém období.

⁵²⁵ Zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.

Ustanovení dále zdůrazňovalo, že spolupráce dětí v podniku nebo hospodářství rodičů sama osobě tento poměr nezakládá. Toto ustanovení bylo významné především proto, že ve sledovaném období mohly být děti stále ještě subjektem pracovně právních vztahů, přestože již se značným omezením oproti předcházejícím úpravám, a bylo proto nezbytné věnovat jejich postavení patřičnou pozornost.

Osobní působnost zákona tak byla jednoznačně zaměřena na běžné zaměstnance a případně též již na zmíněné osoby „v učení k řemeslu“, povaha jejich práce fakticky pracovní poměr silně připomínala a zařízení je proto zcela odůvodněné. § 3 odst. 1 dále doplňoval, že pojištěním jsou dle tohoto zákona povinni taktéž tzv. domácí dělníci coby zvláštní kategorie osob vykonávajících živnostenskou práci na zakázku jednoho či více zaměstnavatelů mimo dílnu samotného zaměstnavatele. Zákon tak jednoznačně směřoval k vytvoření shodného typu pojišťovacího postavení těchto a „běžných“ pracovníků. V této souvislosti prováděl dokonce jakoukoli extenzi pojmu domácí pracovník, když dle § 3 odst. 2 do té kategorie spadly též osoby vykonávající bez cizích pracovních pomocníků převážně domácí práci pro jednoho či více zaměstnavatelů, ačkoliv jsou zároveň oprávněni provozovat živnost samostatně a jsou takto v menší míře i výdělečně činní. Díkce zákona tak zahrnovala dnešní terminologií řečeno, určitou část soukromých podnikatelů, pro které však samotná podnikatelská činnost nepředstavovala hlavní zdroj příjmů a pracovního vytížení. Pozitivní výčet osobní působnosti zákona tak v určité míře přesahoval doslovný význam slova „zaměstnanec“, v určitém rozsahu byl však naopak zúžen existencí již zmíněných zvláštních právních úprav vyjímající určité skupiny zaměstnanců do samostatného režimu, šlo např. o veřejné zaměstnance.

Negativní rozsah osobní působnosti byl dále poměrně široce popsán i v samostatném zákoně č. 221/1924 Sb. z. a n., když úprava výslovně některé skupiny osob z působnosti zákona vyjímala. Jednalo se o osoby vymezené v § 5 a § 6, přičemž odděleně bylo koncipováno toto vymezení pro pojištění nemocenské a pro oba zbylé druhy pojištění. Z povinnosti platit nemocenské pojištění byli vyňati především ti, kdo vykonávali práci nebo služby pouze příležitostně nebo jako tzv. vedlejší zaměstnání. Tím byla jasně vymezena vázanost pojistné povinnosti na trvalou činnost a bráněno zpoplatnění příjmů, které svým charakterem odpovídaly pouhému přivýdělku. Dále byly vyňati již zmínění veřejní zaměstnanci, což tento zákon ve svém textu již přímo předpokládal (srov. § 5 písm.b). Dále se pojistná povinnost nevztahovala na osoby pojištěné u bratrských pokladen, přechodné zaměstnání posluchačů vysokých a odborných škol související s jejich studiem, zaměstnance,

kteří se zdržovali na našem území pouze dočasně coby doprovod cizozemského zaměstnavatele a dále na zaměstnance cizích zastupitelských úřadů, mezinárodních komisí či jiných funkcí spojených s právem exterritoriality.

Fakticky tak kromě veřejných zaměstnanců, kteří pojistné povinnosti podléhali podle zmíněné zvláštní úpravy, zákon vytvářel i určité skupiny zaměstnanců skutečně a bez dalšího od pojistné povinnosti zcela osvobozených, což bylo zpravidla spojeno se zmíněnou dočasností jejich práce. Za pozornost rovněž stojí skutečnost, že zákon zmíněnou pojistnou povinnost pro nemocenské pojištění skutečně striktně váže na pracovní poměr a tudíž i existující příjem, což byla výrazně sociálně citlivější úprava ve srovnání se současnou, operující též s pojmem „osoba bez zdanitelných příjmů“, kam spadají určité osoby bez ohledu na okolnost, zda a v jaké výši reálně příjem pobírají. Právní úprava první ČSR byla tedy v tomto ohledu sociálně podstatně vyspělejší.

Ustanovení § 6 dále označuje skupiny osob vyňaté z povinnosti platit pojistné starobní a invalidní. Řadí sem všechny kategorie uvedené výše s jistým omezením pouze pro skupiny veřejných zaměstnanců, kteří jsou do působnosti tohoto zákona řazeni tehdy, mají-li v případě invalidity a stáří nároky alespoň rovnocenné nárokům dle tohoto zákona, tj. jsou-li jejich nároky dle zákona o pojištění veřejných zaměstnanců na stejné úrovni s touto právní úpravou. Z pojistné povinnosti invalidního a starobního pojištění byli dále vyňati zaměstnanci, kteří do zaměstnání nastoupili po dokonání věku 60. let. Dále byli vyňati též ti, kdo již aktuálně invalidní, starobní, vdovský nebo vdovecký důchod požívali, osoby podrobené pojištění podle právních předpisů upravujících penzijní pojištění soukromých zaměstnanců v tzv. vyšších službách, pensijní pojištění zaměstnanců soukromých drah a osoby, které dosud nedovršily 16. rok svého věku. Z uvedeného vyplývá, že tyto kategorie pojištění byly spojeny s výrazně vyšším počtem výjimek, které byly mj. koncipovány i jako jistá věková ohraničení pro počátek i ukončení pojistné povinnosti. Jasná primární souvztažnost k trvajícimu pracovnímu poměru byla i zde pochopitelně nejzřetelnějším aspektem.

Z hlediska místní působnosti zákona bylo základním pravidlem jeho uplatňování na území ČSR, což mohlo být modifikováno některými výjimkami, již výše zmíněnými, např. dočasní cizozemští zaměstnanci. Dále i úpravou vyplývající z případných mezinárodních smluv. Zákon v tomto ohledu dále výslovně stanovil ve svém § 2 odst. 2, že pokud

zaměstnanec přechodně vykonává práce na území mimo republiku, nemá to žádný vliv na jeho pojistnou povinnost ani příslušnost. I zde je tak patrné úzké sepletí právní úpravy s trvalými pracovněprávními poměry a jinými souvisejícími skutečnostmi nepřechodného rázu. Zvláštním ustanovením potvrzujícím tuto koncepci a zároveň zakládajícím příhraniční působnost naší právní úpravy byla věta druhá téhož paragrafu, dle které byli právní úpravě tohoto zákona podrobeni i zaměstnanci tuzemských podniků pro plavbu říční nebo námořní i v případě, že práce vykonávali trvale mimo území naší republiky.⁵²⁶ Tento územní přesah byl tak zcela personálně svázán s osobami československých zaměstnavatelů, když právě tato jejich národní příslušnost zakládala i zdejší pojistnou povinnost bez ohledu na místo výkonu práce. Vzhledem k charakteru těchto pracovních pozic šlo o úpravu nepochybně stojící na racionálním základě. Zvláštností však bylo, že se netýkala jiných druhů dopravy, když kupř. železnice je založena v daném ohledu na velmi podobných attributech jako doprava po vodních cestách.

Zákon v § 7 vymezil vznik a zánik pojištění, přičemž i zde vycházel z určité diferenciace pojištění nemocenského a obou dalších zde upravených okruhů. Nemocenské pojištění vznikalo dnem, kdy pojištěnec vstoupil do zaměstnání, či začal-li po odhlášení opětovně vykonávat práce či služby podléhající úpravě tohoto zákona. Zde je tak opět dokumentována již zmíněná striktní vázanost pojistné povinnosti na skutečně existující zaměstnání, což zasluhuje kladné hodnocení. Pojištění taktéž počínalo dnem, kdy se jednotlivec stal pojištěncem, ovšem pouze za předpokladu, že byl u pojišťovny přihlášen včas.

Pokud tomu tak nebylo, vznik pojištění nastával až dnem, kdy přihláška pojišťovně došla či kdy byla doporučeně podána k poštovní přepravě. Zákon zde tak poněkud neortodoxně staví na roveň uplynutí lhůty dvěma způsoby, kdy první z nich vytváří lhůtu hmotně právní a druhý lhůtu procesní. V zásadě tak stačilo splnit podmínky méně náročné lhůty procesní, mohl-li to pojištěnec doložit požadovaným dokladem o doporučeném podání. Zpětné započítání zákon připouštěl pouze v případě, že pojistné za tuto dobu bylo uhrazeno před vznikem pojistného případu a maximální délka takto započítatelného období činila 50 příspěvkových týdnů. Tyto druhy pojištění tak vyžadovaly kromě existujícího zaměstnání též aktivní součinnost zaměstnance ve smyslu jeho včasného přihlášení. Právní vědomí o této

⁵²⁶ Další úprava jejich práv a povinností spadala zároveň do problematiky mezinárodního práva soukromého, v daném období obvykle na základě jeho kolizních norem.

skutečnosti však patrně postačovalo k dostatečnému „ohlídání“ této povinnosti jednotlivými zaměstnanci.

Ze zákona se rozlišovaly pouze tři důvody pro zánik pojištění, a sice vystoupení ze zaměstnání, odhlášení dle § 17 odst. 2 zákona či vznik okolnosti, pro kterou zaměstnanec z pojistné povinnosti vyňat- zde tak bylo velmi významné a pro zaměstnance nepochybně příznivé, že v těchto případech nebyl nucen uvedené skutečnosti příslušným úřadům nahlašovat, ale že zánik jeho pojistné povinnosti byl nastolen ex lege automaticky se vznikem těchto skutečností. Ve všech zmíněných případech pojištění vždy zanikalo ke dni, kdy nastala předmětná událost.

Oddíl druhý této části zákona se pak věnuje vymezení dalšího ze subjektů „tripartitního“ vztahu. Legální definice uvedená v § 8 odst. 1 zákona definuje zaměstnavatele, a sice s velkým důrazem na zamezení interpretačních divergencí pomocí odkazovací normy, když říká, že osobou zaměstnavatele je ten, na jehož vrub jsou vykonávány činnosti uvedené v § 2, 3 zákona, tj. činnosti, jež definují samotný vznik pojistné povinnosti tak, jak jsem popisovala výše. V odstavci druhém dále zákon doplňuje, že spolupodnikatelé, dílčí podnikatelé a rovněž zprostředkovatelé jsou spoluodpovědní za plnění povinností uložených zaměstnavateli dle tohoto zákona. Úprava tak vychází ze solidární koncepce záruk za závazky se všemi důsledky z toho plynoucími. Zaměstnavatel mohl dále jmenovat nemocenské pojišťovně osobu zastupující jej při plnění jeho povinností, přičemž za její jednání i opomenutí však nadále ručí sám.

Oddíl třetí této části zákona pak specifikuje další stěžejní oblast sledovaných vztahů, a sice pracovní výdělek, třídy a mzdové záznamy. Za výdělek byl považován veškerý příjem za smluvenou práci, tj. kromě mzdy též podíly na zisku, naturální a jiné požitky, ať už byly vypláceny namísto nebo vedle mzdy. Zákon tak vycházel ze širokého a materiálního pojetí tohoto termínu, kdy rozhodující bylo, že se jednalo o příjem za danou činnost a naopak nijak nerozhodovalo, zda byly formálně označeny tak či onak. I s touto koncepční úpravou lze zajisté souhlasit, neboť do značné míry eliminuje případné účelové manipulace se základem pro výpočet sazby pojistného. Pro tyto účely docházelo rovněž k přepočtu naturálních požitků na finanční ekvivalent, a to formou vyhlášky ministerstva hospodářství a práce či úřadu jím delegovaného. Pojištěnci byli řazeni do šestnácti tříd dle výdělku denního, týdenního i měsíčního, přičemž jednotlivé hodnoty se pochopitelně velmi často měnily. Zákon dále

určoval pravidla pro řazení do jednotlivých tříd a pro jejich modifikaci směřoval určité pravomoci i samotným pojišťovněm. Zaměstnavatelé byli povinni vést tzv. mzdové záznamy (srov. § 14 odst. 1, 2) pro případnou kontrolu, které bylo nutné uschovávat po dobu nejméně 3 let. Této povinnosti však mohli být zproštěni zaměstnavatelé zpravidla zaměstnávající max. 3 pojištěnce.⁵²⁷

Za přihlášení zaměstnance k nemocenskému pojištění odpovídal zaměstnavatel (srov. § 17 odst. 1), přičemž totéž se vztahovalo i jejich odhlášení v případě zániku pracovního poměru. Zvláštností bylo odhlašování v režimu § 17 odst. 2, dle něhož byl zaměstnavatel oprávněn (tj. nikoliv povinen) odhlásit svého zaměstnance i při trvání pracovního poměru pokud přerušil práci alespoň na 4 kalendářní dny po sobě jdoucí. Při návratu do práce předchozím využití odhlašovací možnosti byl zaměstnavatel následně povinen zaměstnance znovu přihlásit. Zaměstnavatel dále odpovídal pojišťovně i za odhlášení všech změn na straně zaměstnance relevantních k plnění jeho pojistných povinností a zaměstnanec byl povinen poskytnout k tomu patřičnou součinnost (§ 18 odst. 2). Tato ustanovení tak bez podstatnějších změn zůstala v současné aktuální právní úpravě, což svědčí mj. o její tehdejší poměrně slušné právní vyspělosti.

2. část – organizační uspořádání systému

Organizační uspořádání celého systému bylo zakotveno v druhé části. Všechny nemocenské pojišťovny byly bez výjimky podřízeny režimu tohoto zákona (srov. § 23 odst. 1) a jejich právní formou byla právnická osoba, tj. byly plnohodnotnými subjekty právních vztahů. Hierarchie nemocenských pojišťoven byla určována centrálně na okresním principu se zvláštními možnostmi ingerence ústřední sociální pojišťovnou (srov. § 24 odst. 4). Zákon upravoval i možnosti pojištění u jiných než nemocenských pojišťoven.⁵²⁸ Orgány nemocenských pojišťoven zákonem obligatorně vyžadovanými byly dle § 31 představenstvo a vedoucí úředník. Představenstvo bylo jmenováno zemským úřadem, přičemž bylo

⁵²⁷ Stát tím usiloval o debyrokratizaci živnostenského podnikání, která však kombinování různých právních aktů zakládajících pracovní aktivitu u jednotlivého zaměstnavatele mohla vést i k nežádoucím manipulacím ze strany zaměstnavatelů.

⁵²⁸ Srov. § 28 hovořící v této souvislosti o Spolkové nemocenské pojišťovně zřízené ještě v období Předlitavska zákonem č. 253/1852 ř.z.

koncipováno na rovnoprávném principu, když ½ jeho členů tvořili zástupci zaměstnanců, ½ zaměstnavatelů.

Z požadavků na členy představenstva lze zdůraznit především nezbytnost občanství ČSR (srov. § 60 odst. 3 písm. a), což akcentuje značnou ochrannou úlohu státu vůči vlivu cizích státních příslušníků v těchto institucích, což zároveň zvýrazňuje jejich veřejnoprávní poslání. Z členů představenstva pak byli zemským úřadem jmenováni starosta a jeho náměstek coby funkcionáři představenstva. Značná úloha zemského úřadu ve vztahu k obsazení i chodu nemocenských pojišťoven byla dalším projevem výrazné existence veřejného zájmu na jejich optimálním fungování a plnění jejich veřejnoprávní úlohy, když navíc i samotné funkce představenstva byly spíše kontrolní a poradní než devizní (srov. § 63 odst. 2), neboť ty zůstávaly v rukou státní správy.

Nejvyšším představitelem v nemocenské pojišťovně byl vedoucí úředník ustavený ústřední sociální pojišťovnou (srov. § 65), odpovědný ze své činnosti ústřední sociální pojišťovně. Dalšími orgány byla revizní komise a disciplinární komise. Zákon dále upravoval obsah stanov, jednací řády, zrušení a likvidaci nemocenských pojišťoven.

Oddíl druhý této hlavy upravoval ústřední sociální pojišťovnu (§ 74 an.), která měla provádět pojištění invalidní a starobní. Obdobně jako u nemocenských pojišťoven se věnoval jejím orgánům, stanovám, jednacímu řádu apod. Přičemž principiálně úprava vycházela ze stejných zásad jako v případě zmíněných pojišťoven nemocenských s tím rozdílem, že tato pojišťovna byla zároveň ústředním orgánem státní správy na úseku pojišťovnictví podléhajícím tomuto zákonu.

3. část – pojistné dávky

Třetí část zákona pak upravovala pojistné dávky. Nemocenská pojišťovna byla povinna poskytnout pojištěnci v nemoci zdarma lékařskou pomoc, léky a jiné terapeutické pomůcky, a to od počátku nemoci do jejího skončení, ovšem maximálně jeden rok od výstupu ze zaměstnání. Pojištěnci vznikl nárok i na ošetřování příslušníků rodiny (§ 96). Dále mu vznikl nárok na peněžité dávky nemocenského od 4. dne pracovní neschopnosti, a sice ve výši odstupňované dle jednotlivých tříd.

Pomoc v mateřství byla koncipována jako „pomoc pojištěnkám a manželkám pojištěnců“, z čehož vyplývá, že postačovalo pojištění manžela. Poskytovala se zdarma pomoc porodní asistentky a v případě potřeby i pomoc lékařská, dále příspěvek v podobě jednorázové dávky na tzv. „obtíže v těhotenství“, podporu ve výši nemocenského a příspěvek na kojení. Další poskytovanou dávkou bylo pohřebné. Oproti současné úpravě svou výší rovněž závislé na příslušnosti k jedné ze šestnácti tříd dle výše pojistného základu, což lze považovat této souvislosti za morálně velmi pochybné řešení.⁵²⁹

Jednotná promlčení lhůta pro výplatu předmětných dávek se posléze ustálila coby objektivní roční (srov. § 95 d odst. 3). Zákon dále podrobně upravoval případné odchylky od základní úpravy, které svoji kvantitou a nízkou mírou přehlednosti i systémovosti připomínají dnešní zákony daňové.

Z pojištění invalidního a starobního vyplácela dávky ústřední sociální pojišťovna. Konkrétně se jednalo o důchody invalidní, starobní, vdovský/vdovecký, sirotčí a tzv. výbavné (srov. § 136). Nárok na starobní důchod byl podmíněn dovršením 750 příspěvkových týdnů čekací doby s určitými odchylkami při souběžném dosažení věku 65 let. Invalidní důchod mohl pobírat pojištěnec, který pro tělesné či duševní vady, jenž si nezpůsobil úmyslně, nemůže prací přiměřenou jeho silám, schopnostem, výcviku a dosavadního povolání vydělat ani 1/3 výdělku zdravého člověka ve stejné situaci, což se vždy určovalo jako posouzení průměrného výdělku za danou práci v daném místě. Úprava tak neznala dnešní členění invalidních důchodů na plný a částečný. Starobní i invalidní důchod byl dále zvyšován o příplatek na dítě, a to z každé dítě, které měl důchodce v péči (srov. § 113).

Nárok na vdovský a vdovecký důchod (§ 114 an.) vznikal při úmrtí manžela/manželky, jenž požívali starobní či invalidní důchod. Sirotčí důchod se vztahoval na úmrtí jednoho či obou rodičů dítěte, pokud měli nárok či požívali invalidní nebo starobní důchod. Oproti současné úpravě se však týkalo pouze dětí do 18-ti let věku. Na svoji dobu poměrně pokrokové naopak bylo přiznání tohoto nároku po otci i nemanželským dětem, i když jen za předpokladu soudního zjištění či předchozího mimosoudního uznání tohoto otcovství. Nárok mohl být uplatňován i po osvojitelích, prarodičích a pěstunech, byť byl oproti rodičům podmíněn především prokazatelným soužitím osiřelého s nimi.

⁵²⁹ Nepojištěné osoby tak na tuto dávku neměly nárok, což je dnešní optikou poměrně velmi radikální řešení.

Pro všechny důchody dále platilo, že zemře-li pojištěnec před uplynutím čekací doby, měli jeho pozůstalí nárok na tzv. odbytné určené dle třídy, do níž pojištěnec v den úmrtí spadal. Nárok byl vázán na objektivní prekluzivní lhůtu 2 roky (§ 122).

Dále se vyplácely tzv. důchody po nezvěstných při trvání této skutečnosti nad 1 rok a na věk vázané tzv. věkové příplatky a zvláštní přídavky⁵³⁰(srov. § 122 b, c). Zákon pomatoval i na souběh důchodů, ať už vzájemně či dávkami založenými jinými zákony.

V dalším textu se pak právní úprava blíže věnovala čekatelství, náhradním dobám, promlčení, způsobu a podmínkám výplaty dávek včetně jejich možného pozastavení, změn, vracení přeplatků, přechodů nároků v rámci dědického řízení. Podrobně se zabývala i povinnosti nemocenských pojišťoven garantovat lékařskou péči svým pojištěncům, včetně péče ústavní. Relativně velmi široce byly uplatněny i případy, kdy pojištěnec mohl být předán do ústavní péče i bez svého souhlasu (srov. § 145). Dále byla v § 156 upravena činnost lékařů.

Nositel nemocenského pojištění byl oprávněn zavést léčbu, aby byla obnovena výdělečná způsobilost toho, co pobíral invalidní důchod nebo aby odvrátil výdělečnou nezpůsobilost osoby, jíž nemoc hrozila. K tomuto účelu mohl dát nositel pojištění důchodce na vlastní náklady do nemocnice či jiného vhodného místa pro léčení a to bez svolení pojištěnce, což lze pokládat za velmi pozitivní fakt, i když by někdo mohl namítat, že pojištěnec neměl pak jinou možnost, pokud se takto pojistitel rozhodl, neboť by pak pojištěnec mohl o příspěvek přijít, ale na druhou stranu nesmíme zapomínat, že v té době obyčejní lidé neměli prostředky na to, aby se mohli léčit na vlastní náklady, takže to pro ně byla jedinečná možnost, jak se svých obtíží a nemocí zbavit. Po dobu léčení mohl být příspěvek invalidního důchodu zcela nebo zčásti zastaven. Měl-li však ten, kdo byl podroben léčení, členy rodiny, k jejichž výživě podstatně přispíval, náležela jim aspoň polovina důchodu pojištěnce.⁵³¹

Zaniklo-li povinné nebo dobrovolné pojištění z kteréhokoliv důvodu a zůstal-li pak pojištěnec aspoň 6 měsíců bez zaměstnání povinného pojištěním, měl nárok na vrácení za dobu povinného pojištění část skutečně zaplacených premií bez úroků a za dobu

⁵³⁰ Tyto dávky tak umožňovaly pružněji reagovat na reálné potřeby spojené s určitým věkem pozůstalých coby specifika daného věku.

⁵³¹ Taktéž tato úprava může být chápána jako extenze ústavně zaručené ochrany rodiny.

dobrovolného pojištění nebo za dobu zákupem služebních let započítanou 75 % té částky premiové rezervy, která vznikla dobrovolným pojištěním nebo zákupem. Tyto nároky mohly být uplatněny pojištěncem a přecházely na jeho dědice. Zemřel-li pojištěnec, který uplatnil nárok na vrácení premií před jejich výplatou, měli dědicové volbu, buď požadovat výplatu těchto premií, nebo žádat zákonná pojistná plnění v nezkrácené výměře. Nárok na vrácení premií zanikl, nebyl-li u příslušného nositele pojištění uplatněn do tří let po zániku pojištění nebo před dřívějším opětovným vstupem do pojistné povinnosti. Osoby, jejichž pojistná povinnost zanikla z kteréhokoliv důvodu, měly právo dobrovolně pokračovat v pojištění. Toto právo zaniklo, nebylo-li uplatněno do šesti měsíců po zániku pojistné povinnosti. Zákon pomatoval i na osoby zaměstnané v zahraniční pobočce domácího podniku, které mohli být připuštěny k dobrovolnému pojištění u Všeobecného pensijního ústavu podle výše svých požitků, byli-li u Všeobecného pensijního ústavu pojištěni též zaměstnanci domácího podniku.

Zákon stanovil také možnost pojištěnce si zvýšit nároky zakoupením služební doby nepojištěné tím, že doplnil svoji premiovou rezervu na částku, která odpovídala jeho věku a jeho započítatelné příspěvkové době po zákupu. Započítání služební doby bylo přípustné jen po průkazu skutečné služby dle platové třídy v době zákupu a pouze pokud vstupní stáří pojištěnce zakoupením let nekleslo pod 16. rok jeho věku. Dobu, strávenou po dobu války ve vojenské nebo civilní službě, bylo možno při zákupu let počítat i dvojnásobně. Tato doba mohla být zakoupena nejdéle do pěti let po provedené všeobecné demobilizaci. Ze zákupu služebních let nastal pojištěnci nárok teprve uplynutím dvou let po zákupu. Nastal-li pojistný případ před uplynutím dvou let, vrátila se zaplacená kupní premie se 4 % úrokem.

4. Část – způsob výpočtu pojistného

Část čtvrtá pak určovala výše a způsob výpočtu pojistného, což byla materie rovněž časově velmi nestálá. Výběrem byla pověřena příslušná Okresní nemocenská pojišťovna. Polovinu pojistného odváděl zaměstnanec sám a polovinu za něj hradil zaměstnavatel. Zákon upravoval i ručení třetích osob za splácení pojistných dávek. Kombinaci veřejnoprávní se soukromoprávní materií v tomto zákoně dále podtrhovalo i množství podrobných ustanovení o hospodaření pojišťoven a záležitosti přestupků včetně převážně finančních sankcí za ně udělovaných v případě porušení ustanovení tohoto zákona.

Celkově lze shrnout, že zákonná úprava pojištění zaměstnanců byla na svoji dobu velmi pokrokovou v řadě svých ustanovení, o čemž svědčí i skutečnost, že ani její současná podoba se od tohoto modelu ve výrazných rysech neodlišuje a je věcí odborné právně-politické polemiky, zda hlavní příčina tkví v kvalitě této původní úpravy, ve stagnaci současné legislativní tvorby či v objektivním dosažení takové úrovně sledované úpravy, že již nelze očekávat její další převratný vývoj. Celkový široký záběr tohoto zákona je dále dokladem velkého významu sociálního pojištění v rámci pilířů sociálního zákonodárství, což se rovněž zachovalo dodnes.

Kombinaci soukromoprávní s veřejnoprávní úpravou, kdy zákon zakládá normativní rámec nejen jednotlivým druhům pojištění a dávek, které byly vyplaceny na jejich základě, ale i institucionální zajištění tohoto systému, lze dle mého mínění označit za zdařilou. Taktéž velký důraz na státní dozor a ingerence do systému zdravotních pojišťoven byla považována za velmi správně nastolený trend sledující ochranu práv občanů, na principu rovnosti byla existence státní ingerence z hlediska dozoru vůči pojišťovnám jediným adekvátním řešením. Jistě by bylo možné hovořit i o dílčích nedostacích zkoumané právní úpravy. Tyto rezervy však zpravidla nepatří mezi nikterak zásadní otázky a úpravu bylo proto možné za relativně zdařilou nepochybně považovat koncepčně i z pohledu jednotlivých ustanovení.

Zákon č. 92/1918 Sb. z. a n., o všeobecném penzijním úřadu

Jako základní instituce v systému penzijního pojištění byl vnímán **Všeobecný pensijní ústav** v Praze, který byl zřízen zákonem č. 92/1918 Sb. z. a n. Všeobecný pensijní ústav mohl svým jménem nabývat práv a přejímat závazky, mohl žalovat před soudem a být žalován.⁵³² Měl sídlo v Praze, jeho řádným soudem byl věcně příslušný soud v Praze.

Prezidenta Všeobecného penzijního ústavu jmenoval ministr sociální péče vždy na dobu 4 let. Členy představenstva volila valná hromada ze svéprávných členů ústavu na dobu 4 let. Výkonným orgánem správy ústavu bylo ředitelství, které se sestávalo aspoň ze dvou členů, z nichž jeden musel být pojistný matematik a jeden musel znát právo. Počet delegátů, které mělo volit výbor zemských úřadoven, se řídilo počtem příslušných členů, takže na

⁵³² Úřad byl tak koncipován jako právnická osoba, nikoliv coby pouhá organizační složka státu, což přispívalo též k jeho možnostem samostatně jednat.

každých 2000 členů připadli 2 delegáti a volili se na 4 roky. Do té doby působící zemské úřadovny se ponechávaly dále v činnosti. Předsedu zemské úřadovny jmenoval ministr sociální péče na dobu 4 let. Placení úředníci a zřizenci skládali slib, že budou plnit své povinnosti a byli podrobeni disciplinární pravomoci předsedy. Jejich volba se konala osobně ze svéprávných členů ústavu podle zásady poměrnosti (odděleně zaměstnanci a zaměstnavatelé), volby byly přímé a tajné.

Pojistnou povinnost bylo možno též splnit pojištěním u některého tuzemského náhradního ústavu. Všichni zaměstnanci téhož podniku pojištěním povinní museli být pojištěni u stejného nositele pojištění. Zaměstnavatelovo členství u některého náhradního ústavu mělo za následek, že tento ústav byl v mezích svého uznání za náhradní ústav výlučně příslušný pro pojištění všech povinně pojištěných zaměstnanců daného podniku, který byl k náhradnímu ústavu přihlášen, a že přejímal vůči těmto zaměstnancům ručení vyplývající z povinného pojištění. Ministr sociální péče mohl povolit výjimky z těchto pravidel. Všechny osoby povinné pojištěním, které nenabýly uvedeným způsobem příslušnosti k některému náhradnímu ústavu, byli příslušné pojištěním u Všeobecného pensijního ústavu. Ústavy, uznané podle zákona z 16. prosince 1906, č. 1 ř. z. z r. 1907, za náhradní ústavy byly povinny upravit stanovy, aby odpovídaly zákonným podmínkám té doby. Náhradní ústavy, které nepředložily nejdéle do 31. prosince 1920 ministru sociální péče žádost o schválení upravených stanov, vyhovujících zákonu, ztrácely tak uznání jako náhradní zařízení. Takovýto náhradní ústav, který přestal být náhradním ústavem, měl povinnost převést veškeré jmění na Všeobecný pensijní ústav, který zajistí jeho členům nároky, odpovídající převedeným kapitálům.

Při změnách pojistné příslušnosti byl dřívější nositel pojištění povinen odevzdat novému nositeli pojištění prémieovou rezervu, potřebnou ke krytí získaných nároků přestupujícího pojištěnce, vypočtenou na základě ryzí prémie podle početních základů opuštěného nositele pojištění, po případné srážce splátek, které pojištěnec ústavu dlužil v době výstupu. V každém případě musela však být převedena aspoň částka odpovídající prémieové rezervě, která by tu byla, kdyby zaměstnanec byl pojištěn u Všeobecného pensijního ústavu po celou příspěvkovou dobu započitatelnou pro pojištění. Přestoupil-li zaměstnanec pojištěný u Všeobecného pensijního ústavu do služby vyňaté z pojistné povinnosti, byl nositel pojištění povinen příslušnému zaměstnavateli vydat prémieovou rezervu.

Zaměstnavatelé i zaměstnanci byli povinni kdykoliv podat zprávu politickým úřadům i zemským úřadovněm o všech okolnostech, které byly rozhodné pro pojišťovací poměr. Zaměstnavatelé byli dále povinni dovolit k tomu legitimovaným orgánům Všeobecného pensijního ústavu a politických úřadů, aby na místě samém nahlédly do mzdových záznamů i do jiných zápisků, které jsou potřebné pro vyšetření pojistného poměru. Také nemocenské pokladny zřízené podle zákona o nemocenském pojištění, zapsané pokladny pomocné a bratrské byly povinny dát oprávněným orgánům nahlédnout do svých záznamů za tímto účelem.

Nároky osob pojištěných u Všeobecného pensijního ústavu nebo jejich rodinných příslušníků proti tomuto ústavu, zakládající se zákonem o pensijním pojištění, bylo třeba vznést u příslušné zemské úřadovny Všeobecného pensijního ústavu s připojením potřebných důkazů. Takovými nárokům bylo možné se bránit žalobou u příslušného rozhodčího soudu ve lhůtě 6 měsíců po doručení výměru. Z rozhodnutí politických úřadů druhé stolice bylo možné se odvolat k ministerstvu sociální péče.

Výdaje spojené se zařízením a jednáním rozhodčích soudů nesl Všeobecný pensijní ústav. Spory nositelů pojištění mezi sebou, které se opíraly o zákon o pensijním pojištění, rozhodoval, kromě sporů o převody prémiových rezerv, s vyloučením vyměřovaného práva přímo politický úřad druhé stolice, v jehož obvodě měly obě strany své sídlo. Bylo-li takto příslušných více politických úřadů druhé stolice, tak se tyto měly dohodnout. Nedošlo-li k dohodě, rozhodlo o tom ministerstvo sociální péče. Spory nositelů pojištění mezi sebou, dále spory mezi nositelem pojištění a některým zaměstnavatelem, jež se týkaly převodu prémiových rezerv, rozhodovalo s vyloučením výměrového práva ministerstvo sociální péče. Pojištěnce nebo jejich pozůstalé bylo třeba ke spornému řízení přibrat, mohlo-li rozhodnutí o takových nárocích nositelů pojištění a zaměstnavatelů mít vliv na jejich práva.

Všeobecný pensijní ústav a jeho zemské úřadovny, jakož i náhradní ústavy podléhaly doзору státní správy, tento dozor vykonává ministr sociální péče. K bezprostřednímu vykonávání státního doзору mohly být zřízeny zvláštní orgány. Ministr sociální péče byl oprávněn podrobit hospodaření Všeobecného pensijního ústavu a jeho zemských úřadoven, jakož i náhradních ústavů úřednímu prozkoumání. Mohl též rozpustit představenstvo

Všeobecného pensijního ústavu a výbory jeho úřadoven a přenést správu a zastupování ústavu prozatímně na správce nebo představenstvo popřípadě jím jmenovaný výbor.⁵³³

Všeobecný pensijní ústav a náhradní ústavy byly povinny podávat ministru sociální péče za každý kalendářní rok zprávu a statistické výkazy o svém hospodaření, o stavu fondů a způsobu jejich uložení. Ministr sociální péče mohl nařídit, v jaké formě tyto zprávy a statistické výkazy mají být podávány a jaký by měl být jejich obsah.

Nositelé pensijního pojištění byli povinni sdružovat se ve Svazu pensijních ústavů v Československé republice⁵³⁴, k tomuto Svazu mohl přistoupit také Všeobecný pensijní ústav v Praze. Úkolem svazu bylo zejména: společný postup ve věcech týkajících se společných zájmů pojištěnců ústavů náležejících ke Svazu, organizovaná léčebná péče o pojištěnce a vedení společných léčebných ústavů, společný boj proti sociálním chorobám, revize správy, účtování, kontrola provádění pojištění, společné ukládání jmění a sbírání statistik. Svaz podléhá státnímu dozoru, který vykonává ministr sociální péče. Existence tohoto Svazu se tedy jevila jako velmi přínosná, ať už pro kontrolu pojištění, tak pro hospodaření se jměním a pro další účely.

Všeobecný pensijní ústav mohl pojistit osoby u něho pojištěné na dávky, které převyšovaly zákonné nároky, a dále osoby výdělečně činné, které nepodléhaly pensijnímu pojištění, na dávky zákonné nebo na dávky zvýšené. Aby mohlo být provedeno pojištění těchto dávek, bylo zřízeno zvláštní oddělení s odděleným hospodářstvím a účtováním.

Zákon č. 221/1925 Sb. z. a n. o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců

Zvláštním zákonem, který upravoval pojištění veřejných zaměstnanců, byl zákon č. 221/1925 Sb. z. a n., o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců, který byl speciální k obecné úpravě.⁵³⁵

⁵³³ Jmenovaný správce nebo představenstvo vedl správu a zastupoval ústav až do řádného ustanovení představenstva, co se týče výboru vzešlého z nových voleb.

⁵³⁴ Koncepce tak odpovídala tzv. povinnému profesnímu sdružovacímu principu známému velmi dobře dnes v souvislosti s profesními komorami.

⁵³⁵ Zákon č. 221/1925 Sb. z. a n., o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců.

Dle tohoto zákona nárok na dávky počínal nastoupením služby a zanikl zastavením výplaty služebních, odpočivných nebo zaopatřovacích požitků. Zaměstnavatelé osob pojištěných tímto zákonem, museli tyto k pojištění přihlašovat a odhlašovat. Pokud tak neučinili, museli nahradit Léčebnému fondu náklad, který byl spojen s poskytováním pojistných dávek pojištěncům neohlášený nebo neodhlášeným. Pojištěnec zase musel odhlašovat změnu poměrů, které měli význam pro nárok na pojistné dávky, za nesplnění této povinnosti mu mohla být uložena pořádková pokuta.

Pojištěnec měl nárok na poskytování lékařské pomoci, která mimo jiné zahrnovala i nárok na nemocenské při ošetřování příslušníků rodiny. Za příslušníky rodiny se dle tohoto zákona pokládali osoby, které žily ve společné domácnosti s pojištěncem, pokud na něho byly převážně odkázány výživou nebo požitky a neměli nárok na pojistnou dávku z vlastního veřejného pojištění, tj. manžel/ka, děti, osvojení, schovanci do 17-ti let, dále starší děti, vnuci, sourozenci, rodiče, prarodiče, tchán, tchýně, kteří s pojištěncem žili ve společné domácnosti aspoň 6 měsíců před pojistným případem.⁵³⁶

Místo dávek mohlo být poskytnuto bezplatné léčení a ošetřování v nemocnici nebo jiném léčebném ústavě. V takovém případě dopravili nemocného zdarma do nemocnice, a pokud bylo třeba i nazpátek. Osobě, které bylo povoleno léčení a která za tímto účelem musela dojíždět mimo své bydliště, se hradilo dopravné, a potřebovala-li doprovod, tak i jemu. Tento zákon ponechával pojištěncům volbu mezi praktickými lékaři v obvodu okresního úřadu, kteří se zavázali, že poskytnou nemocnému ošetření. Pokud by se dal pojištěnec ošetřit lékařem, se kterým nebyla smlouva uzavřena, náleží pojištěnci náhrada výloh jen podle tarifních sazeb.

Pojištění dle tohoto zákona prováděl **Léčebný fond** veřejných zaměstnanců, který sídlil v Praze. Byl právnickou osobou a měl právní subjektivitu, jeho orgány byly ústřední sbor a jeho představenstvo a okresní sbory. Léčebný fond byl spravován ústředním sborem a jeho představenstvem. Ústřední sbor se skládal z 24 volených zástupců pojištěnců a 4 zástupců státní správy. Představenstvo se skládalo z předsedy, dvou místopředsedů a dvou dalších členů ústředního sboru. Předsedou byl zástupce ministerstva sociální péče. Pro obvod každého okresního úřadu byl zřízen okresní sbor Léčebného fondu, který měl 5 členů.

⁵³⁶ Okruh těchto osob tak v podstatě koresponduje s dnešním vymezením pojmu „osoba blízká“.

Kancelářské práce okresního sboru obstarával okresní úřad na náklad Léčebného fondu. Volba do okresních sborů byla přímá, tajná a osobní a děla se podle zásady skupinového zastoupení. Členy ústředního sboru volili členové okresních sborů. Úřad členů okresního a ústředního sboru byl čestný. Činností období členů okresního a ústředního sboru trvalo 4 roky. Odstupující členové těchto sborů mohli být zvoleni znovu. Pravomoci ústředního sboru byly rozmanité, např. volil členy představenstva, usnášel se o roční účetní závěrce a o výroční zprávě představenstva, uzavíral smlouvy s léčebnými ústavami a lékaři, rozhodoval o sporných případech, ve kterých byl Léčebný fond poškozen, rozhodoval o zvýšení pojistného, dále vedl statistiku, rozhodoval s konečnou platností o stížnostech do opatření okresních sborů apod. Ústřední sbor fungoval jako dozorčí orgán nad okresními sbory. Byl oprávněn vyžadovat, aby jeho orgánům byly předloženy veškeré listiny, zápisy a doklady a aby mu byly poskytnuty potřebná vysvětlení pro provádění dozoru. Pokud se okresní sbory zdráhaly vykonávat své povinnosti, mohl je vykonat ústřední sbor svým zástupcem. Ústřední sbor mohl rozpustit okresní sbor, pokud tento opětovně nedbal zákonných ustanovení, nařízení, stanov apod.

U státní správy poštovní, železniční nebo správy jiného státního podniku mohl být pro výkon pojištění dle tohoto zákona zřízen zvláštní fond anebo mohlo být ministerstvem sociální péče po dohodě se zúčastněnými ministerstvy dohodnuto, že příslušní zaměstnanci jsou na dávky podle tohoto zákona pojištěnci u nemocenské pokladny, která byla zřízena u příslušného podniku státní správy. Co se týkalo představenstva, to vykonávalo usnesení ústředního sboru, vyřizovalo běžné správní věci, zastupovalo léčebný fond vůči třetím osobám, přijímalo a propouštělo zaměstnance. Jmenování vedoucího úředníka a zodpovědného účetního podléhalo schválení ministra sociální péče.

Existovaly **okresní soudy Léčebného fondu**⁵³⁷, které bděly nad prováděním léčebné péče v okrese, účtovaly čtvrtletně pozadu s lékaři, lékárníky, nemocnicemi a překládaly účty ke schválení a k výplatě představenstvu ústředního sboru, dále spolupůsobily při provádění voleb do ústředního sboru a rozhodčího soudu. Stanovy Léčebného fondu vydávalo ministerstvo sociální péče, ty upravovaly zejména, kdy bylo představenstvo schopné jednat a usnášet se, jak se sestavuje roční účet, svolávání ústředního sboru, formu legitimací členů okresního a ústředního sboru apod.

⁵³⁷ Tato skutečnost potvrzovala přetrvávající velkou roztříštěnost orgánů tzv. soudního statusu ve sledovaném období.

Státní dozor dle tohoto zákona byl upraven následovně. Ústřední sbor podléhal dozoru státní správy, který vykonával ministr sociální péče. Vláda mohla rozpustit ústřední sbor nebo jeho představenstvo, pokud tyto orgány nedbaly ve svých ustanoveních opětovně ustanovení zákona, nařízení stanov jednacního řádu, nebo pokud se vzpíraly příkazům směřujícím k provádění státního dozoru a mohla přenést správu i zastupování ústředního sboru na komisi, kterou současně jmenovala. Tato komise měla za úkol zajistit, aby nové volby byly provedeny v šesti měsících ode dne, kdy rozhodnutí o rozpuštění nabylo právní moci. Dále je nutné podotknout, že ministerstvo sociální péče schvalovalo také roční uzávěrku a výroční zprávu představenstva a hospodaření Léčebného fondu podléhalo všeobecným předpisům o kontrole státního hospodaření.

Normativní podoba pojistného hospodářství Léčebného fondu spočívala v tom, že prostředky potřebné podle pojistně-technických zásad k úhradě pojistných dávek a správních nákladů se opatřily pojistným. Těchto prostředků nesmělo být použito k jiným účelům, než k těm, pro které byly určeny podle tohoto zákona. Pojistné činilo 2% ze stálých služebních, odpočivných nebo zaopatřovacích požitků. Zaměstnavatel i zaměstnanec hradili z pojistného každý po jedné polovině. Zaměstnavatel ale hradil ze svého celé pojistné za zaměstnance, kteří neměli mzdy na penězích. Zaměstnavatel byl povinen při výplatách služebních, odpočivných nebo zaopatřovacích požitků zaplatit celé pojistné Léčebnému fondu. Pojistné, které nebylo včas zaplacené, se zúrokovalo a tento úrok z prodlení činil 4% za rok. Neprávem přijaté pojistné Léčebný fond vrátil se 4% úroky. Pojistné činilo měsíčně nejméně 16 Kč a nejvíce 60 Kč. Ukázalo-li se, že pojistné nestačilo k úhradě pojistných dávek a správních nákladů nebo je převyšovalo, byl ústřední sbor oprávněn pojistné měnit. Neučinil-li ústřední sbor toto opatření včas, učinilo jej ministerstvo sociální a zdravotní správy po dohodě s ministerstvem financí a nejvyšším cenovým úřadem.

Léčebný fond nashromáždňoval z přebytků rezervní fond. Ústřední sbor nesměl snížit pojistné pod 2% dříve, dokud nebyl nashromážděn rezervní fond. Dosáhnul-li rezervní fond potřebné výše, mohl být zřízen zvláštní podpůrný fond pro poskytování peněžitých podpor v případech zvláštního zřetele hodných podle předpisů schválených ministerstvem sociální péče.

Peníze, kterých dle zákona č. 221/1925 Sb. z. a n. nebylo bezprostředně potřeba k provádění pojištění, byly výnosně uloženy, a to v cenných papírech, v nichž šlo ukládat sirotčí peníze, v hypotékách o sirotčí jistotě nebo v tuzemských peněžních ústavech, za jejichž

veškeré závazky ručí stát, země, župy, okresy nebo obce. Peníze, které bylo nutné mít pohotově pro běžná vydání, mohly být uloženy u důvěryhodných domácích peněžních ústavů. Další způsob přípustného uložení byl možný jen se svolením ministerstva sociální péče a ministerstva financí. Nároky na pojistné dávky se podle tohoto zákona přihlašovaly u příslušného okresního sboru. Pokud nebyl uznán nárok na pojistné dávky, vydal se o tom písemný výměr. Na to si bylo možné stěžovat u představenstva ústředního sboru, a to ve lhůtě 15 dnů od doručení výměru.

Spory mezi Léčebným fondem a pojištěnci o poskytování léčebných dávek rozhodoval rozhodčí soud. **Rozhodčí soud** sídlil v Praze, nařízením mohly být zřízeny další soudy v jiných městech. Žalobu k rozhodčímu soudu bylo nutné podat do 60 dnů od doručení výměru, jinak nárok zanikl. Rozhodčí soud rozhodoval v 5ti členném sboru. Předsedou a jeho náměstky byli soudci z povolání, které jmenovalo ministerstvo spravedlnosti v dohodě s ministerstvem sociální péče. Nálezy rozhodčího soudu byly konečné, nebylo možné se do nich odvolat. Členové rozhodčího soudu nemohli být členové správních orgánů ani úředníci fondu. Spory, které vznikly mezi Léčebným fondem a nemocnicemi a jinými léčebnými ústavu, rozhodoval pojišťovací soud. Právoplatná rozhodnutí orgánů Léčebného fondu a rozhodčího soudu byly exekučními tituly dle exekučního řádu. K povolení a výkonu exekuce byl povolán příslušný exekuční soud. K žádosti o exekuci bylo třeba připojit vyhotovení exekučního titulu opatřeného doložkou vykonatelnosti, kterou připojil okresní úřad.

Z výše uvedených údajů vyplývá, že základem nemocenského pojištění nadále zůstávala úprava vzniklá za Rakousko - Uherska, která byla jen pozvolna měněna a tyto změny nedosahovaly intenzity zásahů koncepčních, ale spíše drobných úprav v rámci celého nemocenského systému.

Zákon č. 207/1919 Sb. z. a n., o úrazovém pojištění dělníků

Druhým okruhem pojišťovnictví bylo pojištění úrazové.⁵³⁸ V souvislosti s ním bylo nově vzniklé Československo postaveno před jiný úkol než v pojištění nemocenském.⁵³⁹ Základní úpravu tvořil recipovaný zákon č. 1/1887 ř. z., který byl několika pozdějšími novelizacemi upraven.

Původně bylo z jeho rámce vyňato pojištění horníků, což však bylo z jejich pozic trvale podrobováno značné kritice, jejímž důsledkem nakonec bylo vydání císařského nařízení č. 80/1914 z. ř., které působnost úrazového pojištění pro horníky od prvního ledna 1915 zavedlo. Provádění úrazového pojištění bylo jako celek svěřeno Úrazové hornické pojišťovně ve Vídni, což znamenalo značný problém v okamžiku vzniku samostatné ČSR. Bylo totiž nutno učinit opatření, aby úrazové pojištění horníků na našem území bylo zajišťováno některým z tuzemských ústavů. Ministerstvo sociální péče rozhodlo, že úrazové pojištění horníků proto bude přičleněno k ostatnímu úrazovému pojištění a jeho provádění bude přiděleno Úrazové pojišťovně dělnické v Praze a v Brně. Tento návrh byl přijat Národním shromážděním a vyhlášen pod číslem 207/1919 Sb. z. a n..⁵⁴⁰

Zákon tak stanovil, že úrazové pojištění na našem území mohou provádět jen tuzemští poskytovatelé. V důsledku této nové úpravy úrazového hornického pojištění muselo být nově upraveno taktéž hornické soudnictví, neboť podle zákona č. 532/1917 z. ř. působily v Praze, Mostě a Moravské Ostravě⁵⁴¹ rozhodčí soudy Úrazové pojišťovny hornické ve Vídni. Jejich působnost skončila k 1. lednu 1920 a přešla na rozhodčí soudy Úrazové pojišťovny dělnické v Praze a pobočky v Brně a v Moravské Ostravě.

⁵³⁸ Zákon č. 207/1919 Sb. z. a n., kterým se měnily zákony o úrazovém pojištění dělníků.

⁵³⁹ Ten souvisel s původní územní vázaností na Vídeň, která po zákonu monarchie již nebyla součástí našeho státu, a proto byla nutná taktéž územní reorganizace poskytujících orgánů.

⁵⁴⁰ Zákon č. 207/1919 Sb. z. a n., kterým se měnily zákony o úrazovém pojištění dělníků.

⁵⁴¹ S výjimkou Prahy tak územní organizace jednoznačně korespondovala s lokalizací jednotlivých důlních ložisek.

Věcné změny založené zákonem č. 207/1919 Sb. z. a n.⁵⁴² se jevily být následující. Roční výdělek osob sloužících za základ vyměření úrazového důchodu byl zvýšen z 3000 Kč. na 6000 Kč, u učňů pak z 1200 Kč na 1800 Kč a pohřebné ze 100 Kč na 150 Kč. Došlo taktéž k prodloužení lhůty, v níž musel být úraz oznámen z jednoho roku na dva roky. Byl zvýšen základ pro vyměření důchodu osobám, které utrpěly úraz po prvním červenci 1919, nebylo však postaráno o valorizaci důchodu osob, jímž byl důchod vyměřen před tímto dnem. Zejména důchody vyměřené před 1. červencem 1917 nemohly postačovat k výživě a muselo proto dojít k jejich přiměřenému zvýšení. To se stalo zákonem č. 606/1919 Sb. z. a n., který původní výši těchto důchodů zvýšil podle rozsahu ztráty výdělkové způsobilosti o 30-50 %, vdovské o 50 % a sirotčí o 30 %.⁵⁴³

Podle zákona č. 207/1919 Sb.z. a n. proti následkům podnikových úrazů byli pojištěnými osobami všichni dělníci a závodní horníci, zaměstnaní v továrnách a hutích, v dolech na nerosty nevyhrazené, v loděnicích a lomech, jakož i v zařízeních náležejících těmto podnikům, dále dělníci a závodní úředníci, zaměstnaní v horních podnicích, podrobených dozoru horních úřadů, a k nim náležejících závodech, ve vrtacích podnicích na vyhrazené nerosty a v podnicích na těžbu horního vosku a asfaltu. Zřízence státních a zemských podniků mohl ministr sociální péče, po dohodě se zúčastněnými ministry a po vyslechnutí zúčastněné úrazové pojišťovny, pojistné povinnosti dle tohoto zákona zprostit, náleželi jim a jejich příslušníkům podle služebního předpisu nárok na zaopatření pro případ podnikového úrazu, který se rovnal odškodnému dle tohoto zákona a měla-li dále příslušná nemocenská a bratrská pokladna nárok na náhradu. Za stejných podmínek mohl ministr sociální péče zprostit pojistné povinnosti i zřízence soukromých železnic.

Nároky na zaopatření, přiznaných všeobecným služebním předpisem, nešlo smlouvou s jednotlivými osobami vyloučit ani omezit. Šlo-li o závažné důvody, mohl ministr sociální péče po dohodě se zúčastněnými ministry a po vyslechnutí zúčastněné úrazové pojišťovny odvolat zproštění pojistné povinnosti.

Okresní politický úřad stanovil počátkem každého roku po vyslechnutí důvěrníků podnikatelů a pojištěnců pro svůj okres hodnotu naturálních dávek. Hodnotu naturálních

⁵⁴² Pícek, J., Štern, E. Naše dělnické zákonodárství. Praha: 1920, c.d, s. 18 a n.

⁵⁴³ Zákon č. 606/1919 Sb. z. a n., o drahotných příplatcích k úrazovým důchodům.

dávek horníků stanovilo týmž způsobem horní hejtmanství a hodnotu naturálních požitků železničních zřízenců úřad, který k tomu určil ministr železnic v dohodě s ministrem sociální péče. Ministr sociální péče mohl, bylo-li to třeba, nařídit, aby příslušný úřad přezkoumal hodnotu naturálních dávek i v mezidobí. Pokud šlo o dávky hornické, došlo k tomu po dohodě s ministrem veřejných prací, a pokud o dávky železničních zřízenců, po dohodě s ministrem železnic.

Běžné věci pojišťovny, zejména rozhodování o nárocích na odškodné, obstarával dle zákona č. 207/1919 Sb. z. a n. správní výbor, který se skládal z předsedy představenstva nebo jeho náměstka, z devíti členů představenstva a tří jejich náhradníků. Po 3 členech a 1 náhradníkovi volila do správního výboru každá ze tří skupin představenstva, totiž skupina podnikatelů, skupina pojištěnců a skupina osob, povolanych do představenstva ministrem sociální péče. Bylo-li to nutné, bylo možné povolat k jednání správního výboru i osoby, které nenáleželi k představenstvu, aby podaly dobrozdání. Požádali-li o to aspoň tři členové správní výboru, náleželo konečné rozhodnutí o projednávané věci představenstvu pojišťovny.

O každém úrazu, který se stal při provozování podniku, podrobeného pojistné povinnosti, a kterým osoba, v tom podniku zaměstnaná byla usmrcena nebo utrpěla tělesné poranění, které způsobilo smrt nebo pracovní neschopnost trvající aspoň tři dny, musel podnikatel nebo ten, kdo podnik řídil, podat písemné oznámení do týdne po úrazu, a to přímo příslušné pojišťovně nebo úřadovně pověřené pojišťovnou. Na žádost úrazové pojišťovny byl okresní politický úřad povinen vyšetřit všechny okolnosti, rozhodné pro posouzení nároku na odškodnění úrazu. Přičemž vzešlé náklady na vyšetřování, zejména náklady vzniklé tím, že bylo nutné povolat znalce, platila pojišťovna.

Úrazová pojišťovna mohla bratrským pokladnám svěřit, aby obstarávaly styk podnikatelů a pojištěnců s pojišťovnou, zejména aby spolupůsobily při vyšetřování úrazů. Pokud o toto byly bratrské pokladny požádány, byly povinny spolupůsobit a náležela jim za spolupůsobení kromě náhrady hotových výdajů i odměna. Také obecní úřady byly povinny spolupůsobit při vyšetřování okolností, které byly důležité pro zjištění nároků na odškodné.

Pojišťovna byla v každém léčebném období oprávněna odejmout nemocenské nebo bratrské pokladně, ke které zraněný náležel, péči o nemocného. V tomto případě pojišťovna převzala práva a povinnosti, které dle zákona náležela nemocenské nebo bratrské pokladně, pokud jde o nemocenskou péči o zraněného a péči o jeho příslušníky. Úrazová pojišťovna

mohla také nařídit odevzdání zraněného na účet jeho důchodu do léčebného ústavu ve všech případech, kdy se léčení úmyslně bránil. V tom případě náležela příslušníkům jeho domácnosti podpora podle zákona o pojištění dělníků pro případ nemoci. Bylo-li podle lékaře nutné pro posouzení nároku na odškodné, aby byl zraněný pozorován v léčebném ústavu, mohla pojišťovna nařídit, aby byl zraněný dán na čas do léčebného ústavu, náklady na to hradila úrazová pojišťovna. Pokud zraněný neuposlechl nařízení úrazové pojišťovny a neměl pro to zákonný nebo jinak důležitý důvod, mohla mu pojišťovna zcela nebo zčásti zadržet důchod do té doby, dokud neuposlechně nařízení. Stejně tak to mohla pojišťovna udělat, když zraněný neuposlechl její nařízení a nedostavil se k lékařské prohlídce za účelem zjištění, jestli vůbec a do jaké míry následky úrazu trvají. Když léčení zraněného skončilo a byla naděje na zlepšení jeho zdravotního stavu, mohla mu pojišťovna poskytnout místo důchodu bezplatné léčení v některém léčebném ústavě, ale už jen s jeho souhlasem. Pojišťovna v takovém případě mohla dát zraněnému přiměřenou náhradu za výdělek, který mu ušel prodlouženým léčením. Pokud není možné odškodné stanovit ve lhůtách stanovených tímto zákonem, lze přiznat oprávněně osobě zatímní odškodné. Úrazová pojišťovna ale pak už nemůže žádat toto zatímní odškodné zpět, byl-li nárok na odškodné konečným rozhodnutím zamítnut.

Osoby, kterým nebylo odškodné úrazovou pojišťovnou vyměřeno, museli svůj nárok oznámit příslušné pojišťovně, než uplynul jeden rok ode dne, kdy se následky úrazu objevily, nejpozději však do dvou roků ode dne úrazu, jinak svého nároku pozbyli. Uznala-li pojišťovna nárok na odškodné za důvodný, byla výše odškodného hned vyměřena, pokud ne, byl nárok na odškodné zamítnut.

Zákonem byl zřízen v sídle každé pojišťovny rozhodčí soud, který byl jediný příslušný v rozhodování o nárocích na odškodné vznesených proti pojišťovně, které ona neuznala. Rozhodčí soud se skládal ze stálého předsedy, čtyř přisedících a potřebných náhradníků. Náklady spojené se zřízením a správou rozhodčího soudu hradila pojišťovna. Rozhodčí soud byl příslušný i pro rozhodování sporů o nárocích, které měly proti úrazové pojišťovně nemocenské pokladny podle zákona o pojištění dělníků pro případ nemoci a bratrské pokladny. Rozhodčímu soudu náleželo dále rozhodovat spory o nárocích úrazového zaopatření a o nárocích na náhradu, vznesených nemocenskou nebo bratrskou pokladnu proti správě podniku.

Místně příslušný k žalobě, byl takto příslušný rozhodčí soud té územní úrazové pojišťovny, jejímž členem byl podnikatel, v jehož podniku se úraz stal. Po dohodě se zúčastněnými ministry směl ministr sociální péče zřídit expositury rozhodčího soudu v průmyslových střediscích, kde toho bylo potřeba, nebo zvláštní rozhodčí soudy pro jednotlivé skupiny pojištěnců nebo zřízenců zproštěných pojistné povinnosti a mohl určit obvod jejich působnosti.⁵⁴⁴

Žalobu u rozhodčího soudu měli právo podat osoby pojištěné podle tohoto zákona nebo pojistné povinnosti zproštěné do roka od dne, kdy jim bylo dodáno písemné rozhodnutí, že nárok na odškodné byl přiznán nebo zamítnut, jinak by žaloba byla vyloučena. Také bratrské a nemocenské pokladny mohly své nároky proti úrazové pojišťovně vznést žalobou u rozhodčího soudu od roka ode dne doručení výměru. Opravné prostředky nebo žaloby proti nálezů rozhodčího soudu byly nepřipustné. Nálezy rozhodčího soudu vykonává příslušný soud dlužníka.

Dle tohoto zákona vykonával dozor nad pojišťovnami stát prostřednictvím zemského úřadu, v jehož správním obvodu bylo jejich sídlo. Pokud šlo o podniky podrobené hornímu úřadu, vykonával státní dozor zemský úřad politický po dohodě s horním hejtmanstvím a ministr sociální péče po dohodě s ministrem veřejných prací, pokud šlo o podniky železniční, dohodl se ministr sociální péče s ministrem železnic.

Povinnost zaopatřovacích pokladen bratrských poskytovat zaopatřovací platy svým členům trvale neschopným vydělávat, trvala i tehdy, když výdělečná nezpůsobilost vznikla z podnikového úrazu, ale tento nárok na zaopatřovací pokladnu byl pozastaven, pokud úrazový důchod a zaopatřovací plat dohromady převyšují dvě třetiny pracovního výdělku, který byl vzat za základ při vyměřování důchodu úrazového. Za stejných podmínek byl pozastaven také nárok na zaopatřovací plat tehdy, když osoba požívající úrazového důchodu z úrazu utrpěného dříve, nabyla později nároku na invalidní zaopatřovací plat. Požívá-li pojištěnec úrazový důchod ve výši svého plného pracovního výdělku, pozastavuje se nárok na invalidní zaopatřovací plat.⁵⁴⁵

⁵⁴⁴ Sestavení zvláštních rozhodčích soudů a řízení před nimi upravil nařízením ministr sociální péče po dohodě se zúčastněnými ministry.

⁵⁴⁵ Poskytla-li zaopatřovací bratrská pokladna poškozenému zaopatřovací platy za dobu, po kterou nárok na zaopatřovací platy byl pozastaven, přešel nárok na úrazový důchod až do výše, do které byl nárok na

5.10.2.5. Podniková péče o zaměstnance Škodových závodů v období první ČSR

Po vzniku první Československé republiky v sociálně zdravotní péči došlo ve Škodovce k několika zásadním změnám. V roce 1919 byla sloučena dřívější Nemocenská pokladna Škodových závodů s Okresní nemocenskou pokladnou v Plzni.⁵⁴⁶

Úředníci Škodových závodů v Plzni neměli do roku 1919 nárok na nemocenské pojištění. Na účty od lékařů poskytovala firma úhradu případ od případu. Změna nastala zákonem č. 268 z 15. 5. 1919.⁵⁴⁷ Nemocenské pojištění se pro úředníky podle tohoto zákona provádělo u Nemocenské pokladny soukromých úředníků a zřízců v Praze. Tímto pojištěním bylo o úřednictvo částečně postaráno, ale nevztahovalo se na jejich rodinné příslušníky. V roce 1920 bylo na základě spolkového zákona⁵⁴⁸ pro úředníky Škodových závodů a Spojených strojírén rozhodnuto zřídit Podpůrný fond úřednictva, který poskytoval nadlepení k zákonnému nemocenskému pojištění.

Stanovy fondu byly schváleny Zemskou politickou správou v únoru 1921 a ustavující valná hromada se konala 27. července 1921, kde bylo zvoleno první představenstvo a starosta Václav Ornst. Členské příspěvky byly stanoveny ve výši 0,5% z hrubého příjmu, mimo renumerace, z honorářů za práci přesčas se odvádělo 10%.⁵⁴⁹ Počátečním majetkem fondu byl dar vrchního technického ředitele Josefa Havránka ve výši 10 tisíc Kč. Členské příspěvky z platu srážela firma, ta však oznámila, že od 1. 1. 1923 přestane příspěvky srážet. Představenstvo muselo tudíž od členů vybírat příspěvky přímo. Tato situace znamenala pro spolek dost velkou zátěž, ale i přesto se dařilo podpory poskytovat v plné výši.⁵⁵⁰

Ke změně došlo s nástupem Karla Loevensteina do funkce generálního ředitele podniku v roce 1923. U příležitosti služebního jubilea tehdejšího prezidenta společnosti Josefa Šimonka v roce 1923 věnovala správní rada do fondu 1 450 tisíc Kč. Sám Josef Šimoněk věnoval 50 tisíc Kč. V roce 1924 byl k počtě Josefa Šimonka na návrh generálního

zaopatřovací plat pozastaven na zaopatřovací pokladnu bratrskou, pokud úrazová pojišťovna již nevyplatila odškodné pojištěnému.

⁵⁴⁶ Florián, V. Historický vývoj podpůrného fondu úředníků Plzeň 1921-1996. Plzeň: 1999, s. 7-10.

⁵⁴⁷ Zákon č. 268/1919 Sb. z. a n., o nemocenském pojištění dělníků.

⁵⁴⁸ Zákon č. 134/1867 ř. z., o práve spolčovacím. Též Dusil, V. Československé právo spolkové. Praha: dr. Otakar Štorch-Marién, 1924, s. 47.

⁵⁴⁹ Florián, V. Historický vývoj podpůrného fondu úředníků Plzeň 1921-1996. Plzeň: 1999, s. 5-8.

⁵⁵⁰ Tamtéž, s. 10-15.

ředitele Karla Loevensteina změněn název fondu na Šimonkův podpůrný fond pro úředníky.⁵⁵¹ Byly vypracovány a 21. 6. 1924 schváleny Zemskou politickou správou nové stanovy. Působnost fondu, která se dříve vztahovala jen na úřednictvo plzeňského závodu, byla rozšířena i na ostatní závody a Šimonkův podpůrný fond převzal všechny podpory, které dosud poskytoval Podpůrný fond.⁵⁵²

Podle stanov bylo účelem spolku podporovat své členy a jejich rodinné příslušníky v tísní vzniklé nezaviněnou nehodou a přispívat nad rámec zákonného pojištění v případě stáří, invalidity, nemoci nebo úrazu. Finanční zdroje pro činnost spolku se skládaly z členských příspěvků podle sazby schvalované řádnou valnou hromadou, nepřesahující však 500 Kč ročně, a z příspěvku Škodových závodů. Tyto hlavní zdroje doplňovaly výtěžky z pronájmu nemovitostí, úroky z vkladů a cenných papírů a dary od firmy.⁵⁵³

Při Šimonkově podpůrném fondu byl zřízen Fond pro léčení plicních chorob,⁵⁵⁴ který byl v rámci působnosti představenstva účtován samostatně. Z tohoto fondu se podporovaly akce, které napomáhaly k léčení plicních onemocnění členů. Členy spolku se mohli stát úředníci a úřednice Akciové společnosti, dříve Škodových závodů v Plzni a Akciové společnosti pro automobilový průmysl, penzionovaní členové a vdovy. Povinností členů spolku bylo hájit a podporovat zájmy spolku, řádně platit členské příspěvky a řídit se stanovami, podpůrným řádem, pokyny představenstva a usnesením valné hromady. Členství zaniklo vystoupením ze spolku, vystoupením nebo propuštěním ze Škodových závodů nebo Akciové společnosti pro automobilový průmysl, úmrtím a vyloučením ze spolku.⁵⁵⁵ O veškerých podporách, které spolek poskytoval, rozhodovalo představenstvo, případně okrskové správní komise na základě zásad stanovených valnou hromadou a podpůrným řádem. V roce 1934 převzal spolek po dohodě s Penzijním ústavem pro úředníky Škodových závodů nemocenské ošetření důchodců, které Nemocenská pojišťovna soukromých úředníků přestala provádět.⁵⁵⁶ Za tuto péči obdržel Šimonkův fond od Penzijního ústavu od 1. 1. 1934 do 31. 10. 1941, kdy bylo ošetření důchodců upraveno zákonem, 2 444 666 Kč. Mimo toho

⁵⁵¹ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 301. Inv. č. 1387. Výroční zpráva Šimonkova podpůrného fondu za rok 1935.

⁵⁵² Florián, V. Historický vývoj podpůrného fondu úředníků Plzeň 1921-1996. Plzeň: 1999, s. 10-15.

⁵⁵³ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 301. Inv. č. 1387. Výroční zpráva Šimonkova podpůrného fondu za rok 1935.

⁵⁵⁴ Fond pro léčení plicních chorob byl zřízen v roce 1924.

⁵⁵⁵ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 301. Inv. č. 1377. Stanovy Šimonkova podpůrného fondu z roku 1924.

⁵⁵⁶ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 301. Inv. č. 1387. Výroční zpráva Šimonkova podpůrného fondu za rok 1935.

byly důchodcům a jejich rodinným příslušníkům vypláceny normální podpory stanovené podpůrným řádem.⁵⁵⁷

V roce 1923 se také správní rada usnesla na návrh Karla Loevensteina založit nadaci, která by podporovala dělníky v dlouhotrvající nemoci a ve stáří a zmírňovala finanční situaci pozůstalých rodin po dělnících.⁵⁵⁸ Při založení věnovala firma fondu 1 250 tisíc Kč. Součástí věnovací listiny byl statut, který schválila Zemská politická správa až v roce 1925. Šimonkův podpůrný fond pro dělníky měl formu nadace spravované správním výborem složeným z poloviny členů jmenovaných Škodovými závody a z poloviny ze zástupců dělnictva určených závodními dělníckými výbory. Předsedu jmenovala firma a funkční období správního výboru bylo tříleté.⁵⁵⁹ Při založení nadace došlo současně ke splnutí dosavadních podpůrných pokladen v Plzni, Praze a Hradci Králové s Šimonkovým podpůrným fondem pro dělníky.

Významnou úlohu v oblasti spoření a úvěrů pro zaměstnance podniku sehrála Záložna při Škodových závodech, která byla založena v roce 1925 jako společnost s ručením omezeným. Přijímala vklady na knížky, otevírala vkladové účty, poskytovala běžné úvěrové účty, směnečné zápůjčky, hypotéky, přijímala ze své členy ručení a skládala kauce. Její pobočky byly otevřeny ve všech koncernových závodech. V roce 1927 dostala povolení od ministerstva financí působit jako devizová banka ve vztahu k obchodům.⁵⁶⁰

Zaměstnanci Škodových závodů hojně využívali spolkový dům Nebe, který byl firmou postaven v roce 1910. Byla zde k dispozici restaurace a kavárna, kino, lázně, knihovna čítárna, taneční sál. Škodovy závody přispívaly každoročně na údržbu a režii domu a platily také kancelářský personál.

Ve výčtu sociálních opatření ve Škodových závodech je třeba se ještě zmínit o Hospodářském družstvu úředníků založeném v roce 1920, které zajišťovalo pro své členy hromadně za výhodné ceny různé zboží a poskytovalo krátkodobé úvěry.

⁵⁵⁷ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 301. Inv. č. 1387. Výroční zpráva Šimonkova podpůrného fondu za rok 1935.

⁵⁵⁸ Národní listy 1. listopadu 1923. Jubileum záslužné práce. Čtyřicet let činnosti presidenta J. Šimonka ve Škodových závodech.

⁵⁵⁹ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 5. Inv. č. 34. Protokol ze zasedání správní rady z 13. 12. 1923.

⁵⁶⁰ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR – práv. 58. Inv. č. 507. Sociální zařízení ve Škodových závodech.

Do roku 1919 bylo stravování v závodě provozováno firmou v její režii ve formě kantýn. Ty byly poté pronajaty na přání zaměstnanců, hlavně z řad dělnictva, Západočeskému konzumnímu družstvu v Plzni. Prodejní ceny jídla však musely být schvalovány správou podniku a podnik také hradil 85% režie provozu v závodních jídelnách. Od roku 1916 měli zaměstnanci podniku k dispozici 200 zelinářských zahrádek o rozloze 200 m² za poplatek jedné koruny ročně za každou zahrádku.⁵⁶¹

Škodovy závody si v oblasti péče o své zaměstnance za hlavní úkol vytkly nejen rutinní zabezpečování ambulantní lékařské péče, ale i budování lůžkové péče, hlavně pro boj s vleklými chorobami, zejména s tuberkulózou, chorobami pohybového ústrojí a pro specializovanou péči o ženy a děti.

Sloučení nemocenských pokladen v roce 1919 vedlo mimo jiné i k tomu, že v plzeňské závodní ambulanci byla zprvu otevřena poradna Okresní nemocenské pokladny pro tuberkulózu, která byla až v roce 1927 přenesena do nové budovy Okresní nemocenské pokladny v Plzni. V témže roce se začaly otevírat další lékařské ordinace v koncernu, v nichž pak pracovali např. Dr. Zahradník, Dr. Halík a Dr. Sieger resp. Siegler. Postupně až do doby okupace zde vznikly celkem tři ordinace, a to ve staré budově hlavní brány, mimo závod u Karlovské brány a v elektrotechnickém závodě v Doudlevcích u hlavní brány. V průběhu druhé světové války se v podniku vybudovaly další lékařské ordinace, a to v apretuře, u automatu I., u tobogánu a v Hofmanově ohradě. Do nich přešli někteří plzeňští lékaři, např. Dr. Černý, působili zde i lékaři totálně nasazení z Prahy, např. Dr. Špaček, tehdejší přednosta experimentální patologie.⁵⁶² Za posledního náletu amerických letadel 25. dubna 1945 byly zničeny všechny lékařské ordinace, mimo chirurgické ambulance.

Po skončení války v roce 1945 se v plzeňském závodě vytvořilo šest dalších lékařských středisek a kromě toho zde pracovaly dvě ordinace dentistů, Štillipa a Krahulíka.⁵⁶³ Tento stav škodovického poválečného zdravotnictví zakončil vznik Závodního ústavu národního zdraví v roce 1952.

⁵⁶¹ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 202.

⁵⁶² Tamtéž, s. 293-294.

⁵⁶³ <http://www.paichl.cz/paichl/knihy/Skoda.htm>.

6. Škodovy závody v letech 1933 – 1939

Škodovy závody v roce 1932 procházely nejhorším obdobím svého meziválečného působení. Sice v této nejkritičtější době došlo k jejich podpoření státní půjčkou, přesto vedení podniku muselo přizpůsobit chod firmy stavu, který odpovídal odbytovým podmínkám a z nich vyplývajícimu minimu objednávek. Stav podniku nadále komplikovaly, mimo jiné, zamrzlé platby od malodohodových partnerů.⁵⁶⁴

Celkový obrat podniku ve výše uváděném období poklesl z 654,2 miliónů Kč na 594,7 miliónů Kč. Tato situace zákonitě vedla k tomu, že v letech 1932 a 1933 nebyla vyplácena dividenda a propouštění dosáhlo právě v roce 1932 největších rozměrů, kdy počet zaměstnanců klesl na pouhých 13 643 dělníků a 3 403 úředníků. Tento údaj z výroční zprávy podniku za rok 1932 je zřejmě průměrnou hodnotou za celý rok. V podkladech správní rady z listopadu 1934 bylo uvedeno i číslo 9 150 dělníků, která se vztahovala k první polovině roku 1933, pro zaměstnance Škodových závodů zřejmě nejhorší.⁵⁶⁵ V roce 1933 měl koncern včetně automobilky v Mladé Boleslavi vůbec nejnižší vyfakturovaný obrat. Ten činil 594,7 miliónů Kč oproti 1 635 miliónům Kč v roce 1930.⁵⁶⁶

V roce 1934 konstatovalo vedení Škodových závodů, že důsledky hospodářské krize lze v koncernu považovat za překonané, k čemuž nemalou měrou přispěly značné dodávky zbrojního materiálu jak pro československou armádu, tak i pro armády malodohodových spojenců. Pomocí obchodních organizací, které Škodovka udržovala i v době krize, zvýšil podnik právě zahraničními dodávkami zaměstnanost i výrobu.⁵⁶⁷

V lednu 1933 došlo k zahájení přestavby části adamovského závodu na muniční továrnu, kterou si pronajala od koncernového podniku firma Novák a Jahn, Praha.⁵⁶⁸ Přestavba závodu trvala do roku 1938 a pokračovala po delším přerušení i za německé okupace. V roce 1936 se zahájil provoz v nově vybudovaném zbrojním závodě v Dubnici nad Váhem, jehož výstavba byla zahájena v roce 1929.

⁵⁶⁴ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 3-76. Inv. č. 24. Protokol ze schůze správní rady z 5. srpna 1932.

⁵⁶⁵ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 3-84. Inv. č. 53. Protokol ze schůze správní rady z 28. listopadu 1934.

⁵⁶⁶ Tamtéž.

⁵⁶⁷ ANM. F. Karel Engliš. Englišův text: „Loevenstein ve službách veřejného zájmu“.

⁵⁶⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 5. Oběžník generálního ředitele č. 21 z 23.12.1933.

V druhé polovině třicátých let došlo k některým důležitým změnám ve vedení koncernu. Po zesnulém Josefu Šimonkovi⁵⁶⁹ se stal prezidentem správní rady Karel Loevenstein, jenž zároveň do 7. prosince 1937, zastával i post generálního ředitele. Jeho výjimečné postavení se projevilo i ve změnách organizačního řádu, kdy byly nejprve všechny vrcholné pravomoce v podniku rozděleny mezi prezidenta správní rady a generálního ředitele a od prosince 1937 přeneseny na prezidenta správní rady. Loevenstein byl ale přes svůj relativně mladý věk od roku 1936 smrtelně nemocen, koncern řídil převážně z lůžka svého zámečku v Dobřenicích. Karel Loevenstein zemřel v noci z 2. na 3. února 1938.⁵⁷⁰ Novým generálním ředitelem se tak stal v prosinci 1937 bývalý výrobní ředitel Vilém Hromádko. Když byl po Loevensteinově smrti zvolen Hromádko prezidentem správní rady, na místo generálního ředitele byl jmenován Adolf Vamberský. Tisk poté psal, že přechod z funkce generálního ředitele podniku do funkce prezidenta správní rady, se stal pozvolna ve Škodových závodech tradicí.⁵⁷¹

Přejdeme od personálních otázek zpět k právní a ekonomické situaci Škodových závodů. Především tedy zbrojní konjunktura ve Škodových závodech přispěla k výraznému překonání krize, která zhruba od poloviny třicátých let začala převyšovat výrobu mírovou. V období let 1936-1937 měly Škodovy závody tak nadměrné množství objednávek, že je musely i odmítat, nebo do smluvních ujednání uvádět i několikaleté termíny dodávek.⁵⁷²

⁵⁶⁹ Ještě 1. listopadu 1933 je Šimonkovi doručen na panství Lobeč dopis od správní rady, ve kterém mu gratulují k padesátiletému výročí práce pro Škodovy závody. Společným darem správní rady byla stříbrná, polodrahokamy zdobená kazeta na cigarety, doutníky v horním patře a hrací karty různých druhů, šachy, kostky a další stolní hry v patře druhém. Kazeta měla být navíc obstarána rytinami podpisů správních radů. Zhotovit ji nechali u pražského klenotníka Alfreda Pollaka. Na výhody prezidentského křesla a s tím spojené vysoké finanční odměny věnované k různým životním i služebním výročím již bylo upozorněno. Ani tentokrát tomu nebylo jinak a celková částka 100 000 Kč byla správní radou určena jako čestná roční penze, která měla být vyplácena čtyři krát ročně vždy po 25 000 Kč a započít se mělo od 1. ledna 1934. Tentokrát se ale Šimonek ze své renty dlouho těšit nemohl, i když mu správní rada na závěr dopisu přála, ať si zaslouženou penzi užívá ve zdraví co nejdéle. Prezident Škodových závodů zemřel na svém statku v Lobči 18. dubna 1934. Viz SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ – práv. Kart. 16. Inv. č. 182. Čestný dar pro Šimonka. Zápis z 20. října 1933.

⁵⁷⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Spis označený Dr. Karel Loevenstein. Za okupace nacisté označovali Karla Loevensteina podle norimberských rasových zákonů termínem „jüdische Mischling“, s dodatkem, že byl míšenec už nejnižšího, tzn. čtvrtého stupně. Na jeho potomky ani na manželku se rasistická omezení norimberských zákonů již nevztahovala. Pokud by se však Karel Loevenstein okupace sám dožil, musel by ze služeb Škodových závodů odejít, vzhledem k dané situaci, která vytvořením Protektorátu Čechy a Morava nastala. ŠZ měly ve zvyku zveřejňovat ve svých výročních zprávách za příslušný rok seznam zemřelých nejvyšších pracovníků. Ve výroční zprávě podniku za rok 1938 chybí o Karlu Loevensteinovi sebemenší zmínka. Výroční zpráva za rok 1938 ale byla vzhledem k poměrům a zmatkům schválena až 15. listopadu 1939, což jen zčásti omlouvá skutečnost, že parte s vyzvednutím jeho zásluh bylo publikováno už ve zprávě za rok 1937.

⁵⁷¹ Národní politika, 25. května 1938.

⁵⁷² Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 209 a s. 222.

Již v roce 1936 musela Škodovka převést některé objednávky zbrojního charakteru do roku 1937, přičemž v tomto roce došlo k jejich nárůstu o dalších 39%. Pro podnik byl takový vývoj příznivý zejména proto, že zbrojní obchody byly výrazně ziskové, zatímco více než polovinu mírových artiklů prodával podnik v této době pod výrobní cenou, do níž ovšem ve svých interních rozborech započítával i procentový podíl na rozsáhlých celokoncernových nákladech provozních, administrativních atd..⁵⁷³

Příznivá situace Škodových závodů v roce 1936 znamenala jedno významné pozitivum, a to možnost umořit rychleji dluh u státu a zbavit se tak zatěžujících úroků pro podnik. Prostředky k tomuto umoření získala firma v rámci vyrovnání s Rumunskem na jaře 1935. V červnu 1936 československá vláda schválila výkon opčního práva na akcie, který jí podle dohody uzavřené při poskytnutí úvěru náležel, a v závěru léta 1936 byla zahájena jednání o likvidaci úvěru.⁵⁷⁴

Podmínky likvidace dluhu byly ohlášeny 11. listopadu 1936 a většinou tehdejšího tisku, vyjma levicového, byly přijaty jako tzv. státnický čin, který se rentuje. List Peněžní burza 20. listopadu 1936 dokonce napsal, že Škodovy závody zaplatily svůj dluh u státu za tři roky⁵⁷⁵. 4 prosince 1936 schválila transakci československá vláda a 16. prosince 1936 ji Karel Loewenstein představil na jednání správní rady Škodovky.⁵⁷⁶ Umoření tohoto dluhu státu znamenalo pro Škodovy závody jednak zvýšení základního kapitálu o 40 milionů Kč,⁵⁷⁷ dále zvýšení vlivu a účasti státu a poslední majetkový přesun v jejich prvorepublikové historii.

Tato transakce bývá považována za konec majority Schneider et Cie, kdy de facto jeho účast poklesla o 46,49 %. Na reálném stavu podniku se tato situace však neprojevila. Z důvodu roztržetosti československých akcionářů a navíc v souvislosti s vykonáním opčního práva byl jen na polovinu akcií, vstoupila v platnost syndikátní dohoda mezi státem a Schneider et Cie, která přesně vymezila oblasti, resorty a problematiku, která náležela do kompetence té které strany.

⁵⁷³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 3-88. Zpráva z technické konference konané dne 21. ledna 1936.

⁵⁷⁴ NA Praha, PMR, karton č. 512.

⁵⁷⁵ Peněžní burza, 20. listopadu 1936.

⁵⁷⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 3-88. Protokol ze zasedání správní rady dne 16. prosince 1936.

⁵⁷⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 5-96. Protokol ze zasedání valné hromady dne 29. ledna 1937.

Je třeba dodat, že v rámci první dohody mezi vládou ČSR a Škodovými závody z 30. září 1936 o likvidaci dluhu se vláda zřekla opčního práva na zbylých 60 tisíc akcií, kdy původně měla práva na dvojnásobek. Škodovy závody se zavázaly zaplatit za zbývající akcie 33 milionů Kč, při emisním kurzu 500 Kč za akcii a zároveň zaplatit 50 milionů Kč zvláštní náhrady za vzdání se opčního práva. Díky němu nakonec pro Škodovy závody nebyla transakce tak výhodná, jak se na první pohled zdálo.⁵⁷⁸

V roce 1937 se podařilo Škodovým závodům proniknout na indický trh. Na základě obchodní smlouvy začaly dodávat velké množství lokomotiv za dumpingové ceny.⁵⁷⁹ Firmě pomohlo to, že Indie potřebovala na zbrojení devizy a byla ochotna subvencovat případné prodělečné dodávky do Indie, pokud jí Škodovka odevzdá valuty.⁵⁸⁰

V roce 1938 na základě mnichovské dohody přišla ČSR o pohraniční oblasti, v nichž se nacházely i některé provozovny Škodových závodů.⁵⁸¹ V této situaci okleštěný stát se ocitl nejenom ve společenské, ale i v ekonomické krizi. Podniky se musely přizpůsobit novým podmínkám. V této době mimo jiné se projevil také odliv zahraničního kapitálu z ČSR, což se odrazilo i na jednotlivých firmách, v případě Škodových závodů až na počátku roku 1939.⁵⁸²

Posunutím hranic okleštěné Česko-slovenské republiky do vnitrozemí, se dostal plzeňský závod do jejich těsné blízkosti, což bylo německým strategickým záměrem a zábor pohraničních oblastí znamenal jistě řadu komplikací v majetkových poměrech koncernu. Z natolik krátkého období (chápejme jako období do vzniku protektorátu) se však nedochovaly zápisy, jak se tyto záležitosti řešily či zda byly vůbec řešeny. V zabraném území se ocitly Nýřany a s nimi elektrárna ležící v jejich katastru, kterou zásoboval uhlím důl Krimich II v Tlučné, ležící na českém území. Rovněž muniční továrna u Nýřan na pozemku bývalého Zieglerova dolu byla v obsazeném území. V zabraném pohraničí zůstal elektrotechnický závod Kontakt v Chomutově, a důl Hrabák v Čepirozích. Maďarsko obsadilo o něco později

⁵⁷⁸ NA Praha, PMR, karton č. 512. Po uskutečnění této transakce odešel Karel Loevenstein na léčení a už se do vedení podniku na delší dobu nikdy nevrátil

⁵⁷⁹ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípů. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 209-222. K tomu srv. též kapitulu 4.3. Zahraniční vztahy a škodovy závody.

⁵⁸⁰ Tamtéž.

⁵⁸¹ Kuklík, J., Němeček, J., Šebek, J. Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo. Praha: Auditorium, 2011, s. 56-60.

⁵⁸² Tamtéž.

loděnicí v Komárně. Hlavní výrobní kapacity však zůstaly nedotčeny. Koncem roku 1938 bylo v koncernu zaměstnáno 49 821 pracovníků, z toho 42 676 dělníků a 7 145 úředníků.⁵⁸³

Problémy vyvstaly i se zbraněmi vyrobenými pro československý stát, který o ně nyní ztratil zájem. Vláda dala Škodovým závodům povolení hledat si kupce v cizině, včetně Německa. Koncern proto na přelomu let 1938 - 1939 jednal o jejich prodeji i s německou organizací *Ausführungsgemeinschaft für Kriegsmaterial* a vzhledem k pozdějšímu vývoji zbraně nakonec udal, ovšem aniž by mu byly plně uhrazeny. Stojí za zmínku, že vedení Škodovky, bylo zastáncem další orientace na Západ a podnik iniciativně, ale bohužel marně, projednával, aby okleštěnému Československu byly poskytnuty v souvislosti s Mnichovem Velkou Británií a Francií slíbené úvěry.⁵⁸⁴

Mezinárodní situace i vývoj uvnitř Česko-slovenské republiky velice rychle oslabil pozice skupiny vedené Ch. Rochettem ve Schneiderově koncernu, která si přála udržet postavení Francouzů ve Škodových závodech, k čemuž se však britský kapitál stavěl s velkými rezervami. Průvodním znakem dané situace bylo odstoupení Ch. Rochetta ze správní rady podniku v prosinci 1938⁵⁸⁵, což některé listy označily za gesto protestu. Francouzi se po druhé světové válce snažili dokázat, že k prodeji akciového balíku ve Škodových závodech přistoupili pod německým nátlakem, a že k tomu přispěla i přání československé vlády. Ta naopak prohlašovala, že zájem o jeho prodej ohlásila jako první společnost *Schneider et Cie*, a to velice důrazně. Rozhodnutí v tomto směru mohlo mít i vliv na poválečné dořešení vztahů mezi Schneiderem a Škodovkou, resp. čs. státem, a i na otázky německých reparací Francii.⁵⁸⁶ Během listopadu a prosince 1938 probíhala četná jednání a průzkumné sondáže ze strany různých německých institucí a podniků, např. *Reichgruppe Industrie*, *Herman Göring Werke*, *Dresdner Bank atd.*, která však skončila u obecných závěrů a příslibů, že obě strany se k příslušné záležitosti ještě vrátí.⁵⁸⁷

Prodej akcií Německu se jevil společnosti *Schneider et Cie* a potažmo jejímu vedení vcele s Eugénem Schneiderem⁵⁸⁸ jako složitá záležitost. Naopak velice hladce proběhla

⁵⁸³ Historický vývoj právního základu Škodových závodů 1859-1989. Plzeň: Škoda k.p., 1989, s. 26.

⁵⁸⁴ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 249.

⁵⁸⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 5-100. Protokol ze zasedání správní rady dne 13. prosince 1938.

⁵⁸⁶ Baumann, G. Atlantikpakt der Konzerne. Berlin: Wirtschaft, 1952, s. 71.

⁵⁸⁷ Venkov, 10. listopadu 1938.

⁵⁸⁸ E. Schneider byl podle norimberských zákonů pro Němce neárijec.

jednání o odkup akcií Škoda fakticky československým státem. Z úředních záznamů vyplývá, že příslušnou nabídku přijal stát na důrazné návrhy francouzské strany, a to v době velmi nevhodné, neboť trpěl velkým nedostatkem deviz. Těch bylo po transakci potřeba v hotovosti asi ve výši ¾ miliardy Kč.⁵⁸⁹ Na jednání správní rady Škodových závodů 13. prosince 1938 se dostavili zástupci společnosti Schneider et Cie v čele s Aimé Lepercquem, již s konkrétním hotovým projektem, který byl posvěcený vrcholnými místy obou států. Rozhodnutí správní rady zde bylo tedy pouhou formalitou. Schneiderova skupina měla stále rozhodující podíl akcií a mohla si tudíž návrh schválit sama. Po jeho odhlasování správní radou Škodových závodů byla pak 23. prosince 1938 podepsána příslušná smlouva, zatím tzv. předběžná, protože obchod podléhal schválení Československé národní banky, a kdyby k němu do 2. ledna 1939 nedošlo, měla strana prodávající právo od smlouvy odstoupit.⁵⁹⁰

Za stát vystupovala při prodeji akcií jako kupec a nabyvatel akcií od Schneidera skupina tvořená Zbrojovkou Brno, resp. také škodováckou společností Omnipol. Ta však jednala hlavně jménem Anglo-československé banky a Pražské úvěrní banky, tehdy polostátní, na níž ale držely významný akciový podíl Škodovy závody, a zejména později, i Zbrojovka Brno. Jako hlavní gestor nákupu akcií byla určena Zbrojovka Brno.⁵⁹¹ Na základě kupní smlouvy Schneider et Cie nabídl na prodej zhruba 315 tisíc akcií Škodových závodů s kuponem za rok 1938. Jednalo se ve finále přesně o 316 927 kusů, z celkového počtu 687 tisíc kusů akcií. Cena, která měla být složena u londýnské banky Barclay's Bank, byla stanovena na 9,5 milionů amerických dolarů, přesně na 9 590 750 dolarů a měla být uhrazena v této měně, francouzských francích nebo v britských librách podle vůle kupující strany, a to ze dvou třetin do konce ledna 1939 a zbytek do konce března 1939. Částku 855 400 dolarů mohl kupující zapravit předáním všech akcií firmy Warszawa Wytwornia Kabli z vlastnictví Škodovky. Po odevzdání akcií Škodových závodů firmou Schneider et Cie měli její zástupci vystoupit ze správních a řídicích orgánů podniku a stávající smlouvy mezi oběma koncerny, pokud by se tyto nedohodly jinak, měly dle smlouvy pozbýt platnosti.⁵⁹²

⁵⁸⁹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 5-100. Protokol ze zasedání správní rady dne 13. prosince 1938.

Jde zřejmě pravděpodobně o původní návrh Lepercquův.

⁵⁹⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 5-100. Protokol ze zasedání správní rady dne 13. prosince 1938.

⁵⁹¹ Tamtéž.

⁵⁹² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 5-100. Kupní a prodejní smlouva mezi čs. státem, zastoupeným Zbrojovkou Brno a firmou Schneider et Cie o odkupu akcií ze dne 23. prosince 1938.

Valutový odbor Čs. národní banky jednal o věci 20. prosince 1938. Karel Engliš⁵⁹³ tuto záležitost důvěrně odůvodnil tím, že Francouzi nemohou zůstat v koncernu, který bude zřejmě dodávat zbraně Němcům a že je tedy potřeba největší čs. zbrojovku převzít do českých rukou. Nákup akcií pak schválil užší výbor bankovní rady na poslední chvíli, a to 2. ledna 1939. Prohlásil, že tak činí na nátlak vlády, neboť dojde ke kritickému snížení stavu deviz.⁵⁹⁴

Valná část akcií měla být zaplacená z exportních pohledávek Zbrojovky Brno, která rovněž předala na Západ některé svoje patenty, což mělo značný válečný význam, neboť na jejich základě se např. vyráběl známý kulomet Bren. Část uhradily Škodovy závody předáním výše uvedených polských akcií. V první fázi byly proto nakoupené akcie Škodovky rozděleny tak, že Zbrojovka, resp. stát, kdy ovšem na Zbrojovce měly zhruba pětina akciový podíl také Škodovy závody, z nich získala cca 210 tisíc a Škodovy závody 105 tisíc kusů, které zaknihovaly jako držbu Omnipolu a snažily se znovu, ale neúspěšně, vytvořit si v neutrálním zahraničí, ve Švýcarsku, holdingovou společnost, která by formálně jejich akcie vlastnila. Další velký balík akcií Škodových závodů, cca 62 tisíc kusů, držela u nás Anglobanka, ale vzhledem k velmi komplikovaným a úzkým vazbám této banky a čs. státu, byl rovněž chápán jako faktické vlastnictví státu.⁵⁹⁵

Další fází k přerozdělení držby klíčových balíků akcií, zejména hlavních čs. zbrojních podniků, a to podle prodejní a kupní smlouvy z 23. prosince 1938, byly akce státu, které směřovaly k prodeji valné části, avšak zatím ne majority, jeho akcií Zbrojovky Brno, z nichž 105 tisíc kusů měla koupit skupina vedená firmou Explosia, dále Severní dráha Ferdinandova a Anglobanka. Na to navazovaly nové a nové transakce a dohody, do nichž se zapojovala např. i Živnobanka, Česká průmyslová banka, Agrární banka, Spolek pro chemickou a hutní, agrárnícká družstevní Kooperativa, Škodovy závody atd.⁵⁹⁶

Dokončení složitých proměn držby akcií si vyžadovalo čas⁵⁹⁷ a ani v polovině března 1939 ještě vše nebylo zdaleka vyřešeno. Škodovy závody i Zbrojovka Brno byly dosud fakticky v rozhodujícím držení státu. Z toho titulu se mimo jiné snažil získat generální ředitel Zbrojovky Brno Eduard Outrata stejnou funkci i ve Škodových závodech, což se mu pár dní

⁵⁹³ Karel Engliš byl tehdy guvernérem Čs. národní banky.

⁵⁹⁴ AČNB. Fond NBC. XXXIV. Karton č. 6. Zpráva o schválení nákupu akcií ze dne 2. ledna 1939.

⁵⁹⁵ Tamtéž.

⁵⁹⁶ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962, s. 384-388.

⁵⁹⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 5-101. Protokol ze zasedání správní rady dne 26. února 1939.

před okupací formálně podařilo. Nebyl ale definitivně před příchodem Němců na místo schválen, a ti poté vše řešili již dle svých záměrů.⁵⁹⁸

⁵⁹⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 5-101. Protokol ze zasedání správní rady dne 26. února 1939.

7. Léta 1939 – 1945 – Ovládnutí Škodových závodů německým monopolem

Pokud chceme nastínit situaci ve Škodových závodech v předmětném období, je třeba se zmínit o právních předpisech, které nemalou měrou ovlivnily právní a ekonomické postavení této firmy.

Především do obchodního práva byly včleněny silné veřejnoprávní prvky s cílem podřídit válečné ekonomice celé hospodářství.⁵⁹⁹ Charakteristickým rysem tohoto období bylo pronikání německého kapitálu do českého průmyslu. Jednou z forem tohoto pronikání byla arizace židovského majetku, tedy jeho konfiskace bez náhrady.⁶⁰⁰

V roce 1940 byla vytvořena celní unie mezi Protektorátem a Německou říší, která usnadnila drancování českých zemí, zvláště jejich surovinové základny. V roce 1940 byla rozšířena působnost říšskoněmeckých předpisů o nucených kartelech, čímž byl vytvořen podklad pro nucené připojování protektorátních firem k říšskoněmeckým kartelům. Šlo o nařízení o zavedení práva o nucených kartelech v Protektorátu Čechy a Morava z 10. ledna 1940 (RGBI. I., S. 43).⁶⁰¹

Přechod k válečné ekonomice se vyznačoval likvidací hospodářské autonomie. Podle vládního nařízení č. 168/1939 Sb., získalo ministerstvo průmyslu, obchodu a živnosti oprávnění zřizovat, slučovat a rušit stávající hospodářské svazy a upravovat jejich stanovy.⁶⁰²

V letech 1939-1940 byly přijaty normy, jimiž byl zřízen Nejvyšší cenový úřad, který ovlivňoval výši cen a dohlížel na jejich dodržování.⁶⁰³ Vznikl Ústřední svaz peněžnictví, do něhož byly nuceny se organizovat banky a peněžní ústavy. Odbyt zemědělských výrobků zajišťovaly trhové svazy.

⁵⁹⁹ Kadlecová, M., Schelle, K., Veselá, R. Dějiny českého soukromého práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 212.

⁶⁰⁰ http://www.academia.edu/3279821/Obchodni_pravo_v_Protektoratu_Cechy_a_Morava_1939_-_1945_.

⁶⁰¹ Tamtéž.

⁶⁰² Vládní nařízení č. 168/1939 Sb. Ministr průmyslu, obchodu a živností byl zmocněn uznávat hospodářské svazy za výlučné zástupce jejich hospodářského odvětví, zřizovat nebo slučovat hospodářské svazy, a také stanovit povinné členství pro podniky, které měl svaz zastupovat. Cílem hospodářských svazů mělo být hájení hospodářských zájmů svých členů, vedle toho však měly představovat mezičlánek mezi vládou a jednotlivými podnikateli, aby se usnadnila komunikace a samozřejmě plnění ukládaných povinností.

⁶⁰³ Vládní nařízení č. 121/1939 Sb., ve znění vládního nařízení č. 189/1940 Sb.

Jako zástupce německé vojenské správy byl do Škodových závodů vyslán generálporučík Franz Barckhasen, zvláštní zmocněnec nejvyššího velitelství pozemního vojska. Ten se 19. března 1939 představil v ústředí Škodových závodů jako vojenský velitel Škodových závodů a vyžádal si zprávy ze všech hospodářských, obchodních i politických úseků a vyhlásil převzetí koncernu pod ochranou Wehrmachtu.⁶⁰⁴ Začalo přechodné období vojenské správy.

Další osobou, která v přechodném období vojenské správy ovlivňovala dění ve Škodovce, byl baron Lüdinghausen - prezident ředitelství německé pražské banky Böhmische Escompte Bank. Měl pravomoc pozastavit všechna rozhodnutí vedením podniku, vykonával dozor v otázkách zahraničního obchodu, financí, investic apod., do doby, než se plně vyjasnily majetkové a právní poměry Škodovky a definitivně se ustanovila její nová správa.

Rozhodnutí takzvaného ústředního komitétu, který byl společný pro Škodovku a Zbrojovku Brno ve složení V. Hromádka, E. Outrata, A. Vamberský, s nimi pak ředitel Modrý a dr. Tomek, byla s Lüdinghausenem konzultována a jím fakticky i schvalována.⁶⁰⁵

Při podrobnější rekonstrukci zabrání Škodových závodů německými okupanty lze sice vystopovat i vnitřní soupeření mezi různými skupinami říšského velkokapitálu, avšak rozhodující se stala operace, kterou v Praze podnikla „skupina Kehrl-Rasche“. Z počátku nebylo zřejmé, čí zájmy zastupuje, avšak bylo známo, že jejím hlavním úkolem mělo být ovládnutí zbrojního trustu⁶⁰⁶ Škodovy závody - Zbrojovka Brno.⁶⁰⁷

Nemohlo zůstat utajeno, ač se toto zjištění v dobové dokumentaci a kolem oné transakce nenašlo, že Karl Rasche byl dlouholetým členem užšího vedení Dresdner Bank, v roce 1939 jeden z jejích hlavních představitelů. Po válce, v souvislosti s norimberskými procesy, bylo pak před světovou veřejností konstatováno, že patřil k takzvanému Himmlerovu hospodářskému kruhu. Kdo zplnomocnil k jednání vysokého ministerského „úředníka“ Hanse

⁶⁰⁴ Vévoda, A. Kronika Škodových závodů 1918-1945. Plzeň: Vévoda, Sb. 4/, inv. č. 291, s. 190.

⁶⁰⁵ Tamtéž, s. 195.

⁶⁰⁶ Forma sdružení podniků, které nemají vlastní výrobní, obchodní ani správní samostatnost. Viz <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/trast-trust>

⁶⁰⁷ Tamtéž, s. 204.

Kehrla se nevědělo. Až při konkrétních a závěrečných rozhovorech se tato záležitost začala projasňovat.⁶⁰⁸

Plán, se kterým přijeli Kehrl a Rasche jako vyjednávači do Prahy, měl velmi jednoduchý základ. Vytvořením Protektorátu Čechy a Morava měl být získán dřívější státní podíl na Zbrojovce Brno. Nacisté zjistili pomocí svých expozitur, že měla v českých zemích po převzetí části známého Schneiderova kontrolního balíku na Škodovce rozhodující slovo ve vytvořeném zbrojním sdružení a tím se vytvářel kontrolní vztah i vůči koncernu Škodových závodů.⁶⁰⁹

O následném průběhu vypovídá zápis, pořízený zástupci Škodovky,⁶¹⁰ kde zejména zjišťujeme, že hlavním klíčem se skutečně stal balík akcií Zbrojovky Brno, jež mělo v rukou ministerstvo financí.

Jednání se zúčastnili za Škodovy závody Hromádko, Vamberský, za Brněnskou Zbrojovku dr. Outrata, vrchní ředitel Dvořáček, vrchní ředitel Kučera a vrchní ředitel Svoboda. Při jednání konstatoval prezident Hromádko, že o Škodových závodech bylo jednáno bez účasti správy podniku a nebylo zdůvodněno, za jakých okolností dochází k převzetí gesce dosud nejmenovanou skupinou, zastupovanou Kehrem a Raschem. Požadoval proto schůzku s ministrem financí, aby potvrdil, že vedle akcií předávaných státem postupuje také Živnobanka část akcií Brněnské Zbrojovky a Škodových závodů skupině Kehrl-Rasche.

V rámci další schůzky s ministrem financí prohlásil dr. Kalfus, že „pan prez. Kehrl se prokázal přípisem maršála Göringa, ve kterém byla projevena vůle, aby otázka Škodových závodů a Brněnské Zbrojovky byla projednána s panem prezidentem Kehrem. Dále, že nemohl nic jiného učinit, než žádat, aby za paket akcií Brněnské Zbrojovky dostal reální hodnoty. Na schůzce u ministra financí bylo také ujednáno, že o rozmluvě sepíše Brněnská Zbrojovka svědecký zápis, který podepíší pp. Hromádko, dr. Outrata a Vamberský.“⁶¹¹

⁶⁰⁸ Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1859-1965. Praha: Práce, 1969, s. 220-221.

⁶⁰⁹ Tamtéž.

⁶¹⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 6-103. Protokol z jednání dne 22. března 1939 mezi Zbrojovkou Brno, Živnostenskou bankou a skupinou Kehrl-Rasche. c. d.

⁶¹¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 6-103. Protokol z jednání dne 22. března 1939 mezi Zbrojovkou Brno, Živnostenskou bankou a říšskoněmeckou skupinou Kehrl-Rasche. C. d.

Následně pánové Kehrl a Rasche přestávali jednat anonymně. Ve chvíli, kdy se prokázali Göringovým přípisem, bylo možno usuzovat, že o uchvácení Škodovky i Zbrojovky projeví zájem Říšské závody Hermanna Göringa, které byly od konce roku 1936 těsně spojené s Dresdner Bank.⁶¹² Představitelé okupační moci a německého kapitálu se neštítli násilí samého, tím méně hrozby násilím. Když se setkaly Kehrlovy požadavky při jednání na ministerstvu financí s námitkami, prohlásil, že „nedosáhne-li se dohody po dobrém, prohlásí gesci Brněnské Zbrojovky a Škodových závodů za záležitost “den Reichswehr.”⁶¹³ Načež byly podmínky přijaty. Pohledávky ministerstva financí protektorátní vlády za akcie postoupené „skupině Kehrl-Rasche“ byly později zaplacený trofejním či znehodnoceným oběživem, jehož se nacisté zmocnili v odtrženém pohraničí a v obsazených českých zemích.⁶¹⁴

Na základě tohoto, byl další postup takový, že pánové Kehrl-Rasche převzali jménem dosud nejmenované skupiny od českého ministra financí Josefa Kalfuse jím držený balík akcií brněnské Zbrojovky, představující 43,8 % její akciové jistiny. Tyto akcie spolu s akciemi ZB v držení českých kruhů měly být vloženy do nově založeného syndikátu akcií Zbrojovky Brno. Zároveň s ním měl být utvořen syndikát druhý, který by sdružoval přes 55 % akcií Škodových závodů. Protokol z 22. března 1939 ve 12. bodech stanovil, jak budou oba syndikáty pracovat, a především, jak budou vymezeny jejich vnitřní vazby a podřízenosti, které nijak neodpovídaly skutečnému rozložení držby akcií. Řízení v syndikátu akcií Zbrojovky Brno příslušelo skupině Kehrl-Rasche, v syndikátu akcií Škoda pak Zbrojovce Brno. Dohodnuto bylo rovněž rozdělení míst ve správních radách obou společností, v jejich výkonných výborech a prezidentských funkcích. Ve správní radě byly většiny zachovány české straně, v případě Škodových závodů 11 míst, německé straně 10 míst, ve výkonných výborech, které měly rozhodující moc, měla německá strana již zajištěnu většinu, a to poměrem 3:2. Syndikáty byly uzavřeny na 12 let, počínaje 1. dubnem 1939.⁶¹⁵

Vedení Škodových závodů se o projednávání syndikátní smluv dozvědělo až 25. března 1939, kdy došlo k předání protokolu z 22. března. Obě syndikátní smlouvy se plně, co se týká jejich obsahu, držely protokolu z 22. března 1939. Jejich text vypracoval ředitel

⁶¹² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 6-103. Protokol z jednání dne 22. března 1939 mezi Zbrojovkou Brno, Živnostenskou bankou a říšskoněmeckou skupinou Kehrl-Rasche. C. d.

⁶¹³ Tamtéž.

⁶¹⁴ Tamtéž

⁶¹⁵ Tamtéž.

Dresdner Bank dr. Herbeck a vrchnímu řediteli Škodových závodů Modrému byl doručen 29. března 1939. Na případné úpravě těchto smluv se nikdo ze Škodovky nepodílel a ani toto nebylo žádáno. Obsah dvou syndikátních smluv byl pro vedení Škodových závodů likvidující. Marná byla všechna další jednání s předsedou vlády Beranem, vedením Živnobanky a dr. Outratou ze Zbrojovky Brno. Marně se škodováci snažili tvrdit, že bylo jednáno tzv. „o nás bez nás“. Výsledek byl zcela jasný, „věc byla nařízena“ a 5. dubna 1939 byly obě syndikátní smlouvy podepsány.⁶¹⁶ Prezident správní rady Škodových závodů Hromádka a generální ředitel Vamberský považovali celou záležitost kolem syndikátních smluv za natolik závažnou, že ji 10. května 1939 podchytili ve zvláštním „zápisu na pamětnou“, pokud ovšem „jsou známy okolnosti všem činitelům Škodových závodů“. Zápis mnohé osvětluje, mnohé naznačuje, ale dodnes bohužel nejsou známy všechny okolnosti celé transakce z roku 1939, zejména pokud se odehrály na německé straně.⁶¹⁷

Ačkoliv neměly Göringovy závody při proniknutí do Škodovky téměř žádnou přímou kapitálovou účast, byl jim od počátku fakticky zajištěn majoritní vliv, a to vše za pomoci nátlaku a hrozby případných represí.

Neobvyklým způsobem bylo sestaveno i nové vedení správní rady Škodových závodů. Mimořádná schůze správní rady se konala 26. května roku 1939,⁶¹⁸ kdy z předchozího složení se vzdalo svých míst dvanáct představitelů. Odstupovali nadvakrát, aby vůbec vznikla kvalifikovaná většina ke kooptaci žádaného, polovičního počtu německých zástupců. Noví němečtí členové byli pak během téhož zasedání, formálně na čtvrt hodiny přerušeno, přijímáni ve dvou etapách, nejdříve devět, poté tři další.⁶¹⁹

Prezidentem správní rady zůstal ing. Hromádka. Viceprezidentem se stal baron Lündinghausen. Jménem nově kooptovaných německých zástupců prohlásil dr. Schicketanz, že „se vynasnaží, aby, Škodovy závody vykonávaly také v budoucnu svůj důležitý národohospodářský úkol v rámci nových státoprávních poměrů a v rámci Velkoněmecké říše“. ⁶²⁰ Slova, která jakoby uvozovala šestiletou etapu okupační éry v dějinách Škodovky.

⁶¹⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 49, inv. č. 308. Syndikátní smlouvy z 5. dubna 1939.

⁶¹⁷ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Zpráva pro národní správu Škodových závodů ze dne 10. května 1939.

⁶¹⁸ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 7-110. Protokol ze zasedání mimořádné správní rady dne 26. května 1939.

⁶¹⁹ Tamtéž.

⁶²⁰ Tamtéž.

Definitivně bylo první období vedení syndikátu Zbrojovka Brno-Škodovy závody, nepočítáme-li přechodný a nevyjasněný stav vojenské správy, uzavřeno příchodem dr. Wilhelma Vosse, jednoho z hlavních činitelů Říšských závodů Hermanna Göringa (RWHG). V srpnu roku 1939 byl jmenován členem výkonného výboru a fakticky se stal hlavním mužem v řízení Škodovky.⁶²¹

V protokolu ze zasedání správní rady, která se konala v budově České eskomptní banky v Praze,⁶²² nyní už pobočky Dresdner Bank, byla formálně vzata s konečnou platností na vědomí i skutečnost, že Škodovka přistoupila k syndikátní smlouvě se Zbrojovkou Brno s vlastnictvím 61 312 jejích akcií. Současně byla schválena též syndikátní smlouva velkoakcionářů Škodových závodů, do níž byla zařazena i akciová společnost Omnipol. A poněvadž Zbrojovka Brno měla kontrolní balík Škodovky, kruh se uzavřel.

Syndikát akcií Škoda byl ustanoven 5. dubna 1939 a zůstal v platnosti po celou dobu okupace, ovšem s některými úpravami a stejně tak byly dodržovány i zásady, na kterých byl postaven. V syndikátní dohodě z 5. dubna roku 1939 ani v pozdějších dodatcích, Říšské závody Hermanna Göringa jako přímý vlastník akcií ještě nefigurovaly.⁶²³ Až teprve 11. června roku 1940 oznámil dr. Karl Rasche vedení Škodových závodů, že do vlastnictví akciové společnosti Reichswerke Hermann Göring, oficiální označení Reichswerke AG für Erzbergbau und Eisenhütten Hermann Göring RWHG, od léta roku 1939 vlastně už holdingové společnosti v čele s W. Vossem, přešlo 130 528 akcií Zbrojovky Brno. Poprvé v syndikátní smlouvě z 5. srpna roku 1940 se tato společnost objevuje jako vlastník 47 968 akcií Škodových závodů.⁶²⁴ K převzetí účasti skupiny Kehrl-Rasche na syndikátu Zbrojovky Brno Göringovým koncernem došlo 5. srpna 1940. Klíčový podíl Zbrojovky Brno na Škodovce zůstal nezměněn, jednalo se o 210 tisíc akcií, nyní však byl doplněn přímou účastí Göringova koncernu na syndikátu Škoda (47 968 akcií), a to díky nově získaným akciím, zřejmě převážně díky arizačnímu postupu. Zásadní význam mělo nově vložené ustanovení, které umožňovalo volný prodej akcií mezi členy koncernu Zbrojovka Brno-Škodovy závody-

⁶²¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 7-110. Protokol ze zasedání správní rady dne 26. srpna 1939.

⁶²² Tamtéž.

⁶²³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Karton 49, inv. č. 308. Syndikátní smlouvy z 5. dubna 1939.

⁶²⁴ Tamtéž.

Hermann Göring RWHG, nevyžadující souhlas ostatních členů syndikátu.⁶²⁵ Změny ve znění smlouvy i v podřízenosti projednala správní rady Škodových závodů až 17. prosince 1940.⁶²⁶

Za celou válku získali okupanti nákupem či převody, vesměs vynucenými, pouze 173 084 kusů z celkového množství škodovských akcií, tj. asi 26 procent tehdejšího akciového kapitálu Škodovky. Akciová jistina činila ke konci války 687 500 000 K, jedna akcie po 1000 korun nominální ceny. S majoritním či kontrolním balíkem si tedy příliš starostí nedělali. Jejich hospodářská moc byla odvozena od moci politické. V zásadě lze říci, že německý vstup do Škodovky i celá nacistická přítomnost v době okupace měly násilnou povahu. Veškerá „legitimita“ byla podmíněna okupací českých zemí. Představitelé domácí velkoburžoazie se nicméně s podřízeným postavením ve velké většině smířili a svůj podíl na ziscích uchránili, i když rozhodující slovo připadlo nacistům.⁶²⁷

Říšské závody Hermanna Göringa (RWHG) si vytyčily hned při vzniku ústy svého šéfa, předsedy vlády nacistické říše, za cíl stát se v krátké době největšími v Německu a na světě vůbec. Šlo o závody státně monopolistického typu. K počátku války nacistický stát měl v rukou 61,2 procenta akciového kapitálu RWHG, v němž měl v souladu s vůdcovským principem nacistického systému neomezenou moc Hermann Göring, jež soustředil ve svých rukou mnoho nejvyšších funkcí v oblasti politické, ekonomické a vojenské.⁶²⁸

Vysocí činitelé, jako byli např. Kehrl, Voss, prokurista Scheven a jiní, jejichž činnost se za války těsně prolínala i s osudy Škodových závodů, patřili současně k nejčelnějším magnátům RWHG. Tento mamutí koncern, zaměstnávající za války ve všech třech hlavních sférách své angažovanosti tzn. podniky důlní a hutní, podniky strojírenské a zbrojní a podniky vnitrozemské vodní dopravy, více než 600 tisíc lidí, se jen na území Československa zmocnil více než osmdesáti společností.⁶²⁹ Postupně se součástí staly koncerny Severočeské uhelné doly, Poldina huť, První brněnská strojírenská společnost, Vítkovické těžířstvo, Zbrojovka Brno a s ní i Škodovy závody, Explosia a Severní dráha Ferdinandova. Počet zaměstnanců těchto koncernů dosahoval už na počátku války 150 tisíc osob.⁶³⁰

⁶²⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Karton 51, inv. č. 218. Syndikátní smlouva z 5. srpna 1940.

⁶²⁶ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR 8-115. Protokol ze zasedání správní rady dne 17. prosince 1940.

⁶²⁷ Vévoda, A. Kronika Škodových závodů 1918-1945. Plzeň: Vévoda, Sb. 4/, inv. č. 291, s. 221.

⁶²⁸ Průcha, V. a kol. Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století. Praha: 1974, s. 168-169.

⁶²⁹ <http://www.badatelna.eu/reprodukce/?fondId=959&zaznamId=942609&reproId=1432934>.

⁶³⁰ Průcha, V. a kol. Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století. Praha: 1974, s. 201.

Sám koncern Škodových závodů zaměstnával ke konci války, k počátku května roku 1945, 87 935 dělníků a 13 857 úředníků, součtem 101 792 osoby.⁶³¹

V souvislosti se změnami ve vývoji války i ve správě protektorátu, hlavně pod vlivem Heidrichovy správní reformy, došlo v letech 1941—1942 ke změnám i v postavení Škodových závodů a v jejich řídicím centru. Nejdříve byl v souvislosti se zatčením generála Eliáše, předsedy protektorátní vlády, odstraněn ing. Vilém Hromádka. Po určitých peripetiích byl v březnu roku 1942 donucen k rezignaci na všechny funkce v podniku a koncernu a do roku 1944 byl vězněn. Generálním ředitelem po celý čas války zůstal Adolf Vamberský, prezidentem společnosti Wilhelm Voss, a to s výjimkou krátkého období na konci války. V rukou Vossových i v rukou řady dalších nacistických exponentů v podniku se soustředila rozhodující moc.⁶³²

Výrazným opatřením, které pozměnilo situaci koncernu, bylo na základě společenské smlouvy vytvoření holdingové společnosti Waffen-Union Skoda-Brünn GmbH, tedy Zbrojní unie Brno, s. r. o., se sídlem v Berlíně, která byla založena 7. července 1942. Tato společnost byla pověřena říšským maršálem Hermannem Göringem, aby spravovala a po všech stránkách řídila Škodovy závody, Zbrojovku Brno, jejich dceřiné společnosti a později též Explosii.⁶³³ Vznikla jako říšskoněmecká firma se sídlem v Berlíně a pracovištěm v Praze, vytvořená hlavně jako nadstavba nad Škodovkou, Zbrojovkou a závody k těmto firmám příslušnými. Zbrojní trust ŠZ, ZB a Explosie byl současně formálně rozpuštěn.⁶³⁴ Když účast Říšských závodů Hermanna Göringa byla v roce 1942 nově přenesena na holdingovou společnost Waffen-Union Skoda-Brünn, na syndikátu se nic nezměnilo. Dále rostl počet akcií v tomto držení, kdy k 1. lednu 1943 činil 144 818 akcií Škoda a koncem války dosáhl počtu 173 158 akcií. Ani tehdy netvořil majoritní podíl, ten byl pouze 25,2 %. Úpravu úmluvy a přesuny vyvolala likvidace Pražské úvěrní banky, bývalé Anglobanky v roce 1943. Její účast, shodně s účastí Škodových závodů na její likvidaci, převzala Konstruktiva, v počtu 44 tisíc akcií.⁶³⁵

⁶³¹ Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999, s. 605-606.

⁶³² SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Karton 49, inv. č. 293-294. Seznam ředitelů 1939-1945.

⁶³³ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Karton 49, inv. č. 208. Vývoj ŠZ v letech 1936-1942. Společenská smlouva Waffen-Union Skoda-Brünn GmbH, tedy Zbrojní unie Brno, s. r. o. ze dne 7. 7. 1942.

⁶³⁴ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Karton 49, inv. č. 208. Vývoj ŠZ v letech 1936-1942.

⁶³⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Karton 49, inv. č. 208. Vývoj ŠZ v letech 1936-1942. Výroční zpráva k 1. 1. 1943.

Základní kmenový kapitál Waffen-Union Skoda-Brünn byl stanoven na 30 tisíc říšských marek, z nichž naprostou většinu tj. 29 950 říšských marek převzala německá říše, zastoupená plnomocníkem říšského maršála Göringa, Karlem Bodenschatzem,⁶³⁶ jakož i Německá revizní a pověřenecká a. s. v Berlíně vkladem 50 tisíc říšských marek. V lednu 1944 byl i tento skromný přívazek přenesen na Říši a zbrojní unie byla tedy 100 % říšským majetkem. Vedení obchodní a jiné činnosti nové společnosti byl určen jako jediný vedoucí opět dr. Wilhelm Voss.

Tímto aktem byly Škodovy závody a Zbrojovka Brno formálně vyřazeny z koncernu RWHG, avšak zůstaly v přímé podřízenosti Hermannu Göringovi, jak bylo oznámeno i generálním ředitelem ing. Vamberským.⁶³⁷ Současně byli zaměstnanci seznámeni s tím, že vedení Waffen-Union zůstává v rukou prezidenta Wilhelma Vosse, a že osobním důvěrníkem a zástupcem Göringovým pro tuto společnost je generál Karl Bodenschatz. Škodovka byla tak plně vtažena do výroby pro potřeby nacistické agresivní války.⁶³⁸

S činností Zbrojní unie byly spojeny časté střety a problémy. Dělo se tak zejména v otázce zastoupení Škodových závodů, Avie, ASAPu v Berlíně. Až do vzniku Zbrojní unie je Škodovy závody udržovaly a také řídily samy. Nyní byla zastoupení převedena na Zbrojní unii a byla jí také řízena, pouze placení zůstalo Praze. Jiná byla situace na Slovensku. Nařízením Slovenského státu bylo uloženo přeměnit slovenské provozovny českých podniků na samostatné slovenské společnosti nebo zřídit na Slovensku reprezentace.⁶³⁹ Vedení

⁶³⁶ Generál Karl Bodenschatz byl kooptován do správní rady Škodových závodů 18. ledna 1940 a zůstal jejím členem až do konce války, kdy v posledních letech zaujímal mimořádné postavení jako zmocněnec říšského maršála pro Škodovy závody. SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 7-110. Protokol ze zasedání správní rady dne 18. ledna 1940.

⁶³⁷ Viz Vyhláška generálního ředitele A. Vamberského 14. 7. 1942 o situaci v koncernu po převzetí Zbrojní uníí Škoda Brno, s.r.o. dne 7. 7. 1942. SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 49, inv. č. 208. Vývoj ŠZ v letech 1936-1942.

⁶³⁸ Tamtéž.

⁶³⁹ Zákon č. 164/1940 Zb., vládní nařízení o mimořádných opatřeních týkajících se zřizování slovenských provozoven českých podniků nebo zřizování slovenských reprezentací.

podniku rozhodlo se zpětnou platností od 1. ledna 1941 zřídit reprezentaci s hlavním sídlem v Dubnici nad Váhem a pobočkou v Bratislavě.⁶⁴⁰ V Dubnici nad Váhem zřízená reprezentace zakoupila na základě zápisu ze dne 3. února 1942 od Státního pozemkového úřadu v Bratislavě velkostatek v Dubnici nad Váhem za 272 780 korun. Šlo o bývalý židovský majetek Imricha Schlesingera v Dubnici nad Váhem.⁶⁴¹

V roce 1939 Škodovy závody uzavřely nájemní smlouvu s německou vojenskou správou, kterou zastupovala berlínská firma Verwertungsgesellschaft für Montanindustrie, o převzetí dříve Čs. státní vojenské muniční továrny v Poličce, která byl vybudována počátkem 20. let na rozloze 56 hektarů pro československou armádu. Poličsko bylo postiženo mnichovským zábořem jako poslední německá enkláva dne 10. října 1938. Při určení demarkační linie šlo jasně o německou snahu

získat tuto muniční továrnu. Po šesti týdnech se demarkační linie upřesnila a Polička se vrátila na české území. V roce 1945 převzala závod opět vojenská správa. Během války byly Škodovy závody přinuceny, aby do zbrojních investic vložily z vlastních prostředků miliardy korun. Šlo zejména o rozšiřování plzeňských zbrojních provozů, výstavbu tzv. Avie II atd. V roce 1941 byla zahájena výstavba slévárny lehkých kovů pro letecký průmysl v Plotišti u Hradce Králové. Tento závod, tzv. LGK, kde pracovalo 1762 zaměstnanců, byl v roce 1945 připojen k závodu Škoda v Hradci Králové a byla zde zahájena výroba mostních konstrukcí.⁶⁴²

Rovněž poblíž Hradce Králové byla v roce 1944 zahájena výstavba závodu v Račicích, pod krycím názvem „Siedlung Waldheim“, který měl vyrábět zejména tanky. Nebyl však dokončen a budovy byly po roce 1945 využívány jako skladiště a část byla pronajata vojenské správě. Škodovy závody byly nacisty přinuceny přebírat řízení výroby i v atypických provozech, jakým kupř. byla štěpírna slídy, která se používala pro okénka v letadlech u Tábora, tzv. Glimmerspalterei Tabor, kde pracovali i vězni z koncentračních táborů. V druhé polovině války získala Škodovka elektrotechnickou firmu a. s. Chadoir - Křížík. Škodovy závody dostaly během války do správy i některé nové slovenské závody,

⁶⁴⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Karton 50, inv. č. 811. Protokol ze zasedání správní rady dne 19. března 1941.

⁶⁴¹ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Karton 49, inv. č. 306. Zápis ze dne 3. 2. 1943 o koupi velkostatku v Dubnici nad Váhem.

⁶⁴² Historický vývoj právního základu Škodových závodů. II. vyd. Plzeň: Škoda o.p., 1989, s. 27.

např. v Trenčianských Biskupicích se vyráběla úsporná letadla typu Kauba.⁶⁴³ V jejich hlavním podniku v Dubnici se prováděla část výroby a montáž děl a laborace munice. V dubnu 1945 zničili někteří fanatičtí němečtí zaměstnanci vedení ředitelem Sonnewendem, za pomoci ustupujících německých jednotek, podzemní část dubnické zbrojovky i muničku. Podobný osud potkal i zbrojní provozy Škodových závodů v Adamově. Po znárodnění byl závod v roce 1950 vyčleněn ze Škodových závodů v Plzni.

V roce 1941 došlo ke zvýšení akciového kapitálu z 220 miliónů K na 687 500 miliónů. K nakolkováním jmenovité hodnoty akcií z 320 K na 1 000 K. K tomu účelu bylo použito rezerv, které se nasrádaly v minulých letech, a to stabilizačního rezervního fondu ve výši 233 242 110,07 K se zřetelem na vládní nařízení č. 290/1940 Sb.,⁶⁴⁴ článek I., části zdaněné rezervy 1938 – II – A 3912 ve výši 10 miliónů K a části zdaněného rezervního fondu III. ve výši 134 257 889,93 K. Podle tohoto zvýšení, které bylo provedeno s účinností od 1. ledna 1940, činil základní kapitál 687 500 000 K rozdělených na 687 500 kusů plně splacených akcií o nominále 1 000 K.⁶⁴⁵

Rozbitím Československé republiky a vypuknutím války skončil v podstatě další plánovitý rozvoj zahraniční sítě Škodových závodů. V zemích, které ovládalo Německo, pokračovaly obchodní společnosti Škodových závodů ve své činnosti se zaměřením na válečné potřeby Německa. V zemích západních spojenců byly společnosti zabaveny jako nepřátelský majetek. K navázání spojení s těmito společnostmi došlo teprve až po skončení druhé světové války.

První měsíce roku 1939, tehdy sice již okupační, ale ještě mírové, nepřinesly pro zahraniční obchod Škodových závodů nic zásadního, ale ani jej nenarušily. Některá zbrojní jednání však po březnu 1939 skončila buď definitivně, především s Anglií a jejími dominii a Polskem nebo dočasně, např. se SSSR. Německý zájem o devizi se obvykle prosadil. Světový válečný konflikt přerušil obchodní styky s Francií a Anglií bez výjimky a dosti omezil možnosti prodeje za volné devizy i u zbrojního materiálu. J

⁶⁴³ Historický vývoj právního základu Škodových závodů. II. vyd. Plzeň: Škoda o.p., 1989, s. 27.

⁶⁴⁴ Vládní nařízení č. 290/1940 Sb., Vládní nařízení ze dne 8. srpna 1940, kterým se mění zákon ze dne 15. června 1927, č. 78 Sb., o stabilizačních bilancích, ve znění zákona ze dne 12. února 1936, č. 34 Sb.. Článek I. uvádí, že lhůta pěti let, stanovená v § 6, odst. 1 zák. č. 78/1927 Sb., prodlužuje se do 31. prosince 1943.

⁶⁴⁵ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Karton 50, inv. č. 811. Protokol ze zasedání mimořádné valné hromady ze dne 8. července 1941.

Největším zahraničním zákazníkem až do srpna 1944 bylo Rumunsko. I přes všechny politické změny nedošlo k přerušení kontinuity a válečné objednávky navazovaly na ty předválečné. V listopadu 1939 vznikla v Bukurešti, rozdělením dosavadní obchodní zastupitelské společnosti Škodových závodů v Rumunsku firmy SAREX, S. A. Bucuresti, samostatná obchodní společnost pod názvem Skoda Industriala Romana S. A. R., Bucuresti, která byla určena pro prodej mírových výrobků Škodových závodů, s akciovým kapitálem 5 miliónů Lei, zcela v majetku Škodových závodů. V roce 1949 došlo k likvidaci společnosti a její inventář převzaly ČZKS, n. p. a obchodní agendu pak obchodní oddělení československého vyslanectví v Bukurešti.⁶⁴⁶ Uzavřením vynuceného odbytového společenství z roku 1940 mezi Asapem a firmou Automobilwerke Steyr – Daimler – Puch A. G. došlo v roce 1942 ke zřízení smíšené obchodní společnosti Steyr – Skoda A. G., Bucarest, pro prodej a opravy automobilů značky Škoda a Steyr s akciovým kapitálem 4 milióny Lei, na němž se podílely obě firmy 50 %. Po skončení druhé světové války firma zanikla. Celková suma hodnoty dodávek do Rumunska v letech 1939 – 1944 činila 4 272,3 milióny K. Ve srovnání s meziválečnými dodávkami to bylo více než čtyřnásobek.⁶⁴⁷

Rozvíjel se i zahraniční obchod zbrojní povahy s Jugoslávií, kapitálově hrazený z části za účasti koncernu Škoda. Objednavatelem v Jugoslávii byl stát, a to výlučně u zbrojního materiálu a zbrojních investic a z valné části i u mírových výrobků. V roce 1942 získala společnost Waffen-Union Skoda-Brünn, s.r.o. za účasti Škodových závodů firmu Valjevska Industrija Ing. Stankovica, Beograd (VISTAD).⁶⁴⁸ Jako účel firmy bylo uvedeno tzv. vybudování a racionální rozvoj plánovitého hospodářství v souvislosti s ekonomickým rozvojem Srbska. Účast společnosti Waffen-Union Skoda-Brünn, s.r.o. byla zpočátku utajována, ale v roce 1943 došlo zcela k vykazování VISTADu jako družebního podniku Škodových závodů, jako i jejich majetku. Na konci druhé světové války se firma vyčlenila z koncernu Škoda v důsledku jejího odprodeje.⁶⁴⁹

Export koncernu Škoda se i za války prezentoval svojí zbrojařskou a mírovou podobou. Na mírové podobě podniku záleželo, dá se říci více, i když byla zbrojní výrobou zatlačována do pozadí. Mírový export se však udržel až do posledních měsíců války. Hlavní podíl na výrobě si udržel zejména mateřský podnik v Plzni a Hradci Králové a

⁶⁴⁶ Historický vývoj právního základu Škodových závodů. II. vyd. Plzeň: Škoda o.p., 1989, s. 81.

⁶⁴⁷ Tamtéž.

⁶⁴⁸ Za firmu Valjevska Industrija Ing. Stankovica, Beograd (VISTAD) zaplatila společnost Waffen-Union Skoda-Brünn, s.r.o. akciový kapitál 20 miliónů Din.

⁶⁴⁹ Tamtéž.

z koncernových společností si významnější postavení zachovala jen automobilka v Mladé Boleslavi.

Holdingová společnost Waffen-Union Skoda-Brünn, s.r.o., která byla právem považována za pouhou kamufláž Říše, se v květnu 1945 dočkala svého nuceného správce československého generála Nosála, a poté i zabavení všech zdejších aktiv jako majetku bývalé Německé říše. Škodovy závody vznesly vůči společnosti Waffen-Union Skoda-Brünn finanční nároky ve výši 143,9 milionů K.⁶⁵⁰

⁶⁵⁰ SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GR. Karton 49, inv. č. 304. Protokol ze zasedání správní rady dne 13. června 1945.

8. Léta 1945 – 1946 – Národní správa ve Škodových závodech v Plzni

Pro další vývoj Škodových závodů a jejich právní formy měly stěžejní význam zásahy státu do ekonomiky uskutečňované v rámci „národní a demokratické revoluce“. Časově prvním takovým zásahem státu do ekonomiky bylo uvalení národní správy podle dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb.⁶⁵¹

Národní správa se zavedla podle dekretu prezidenta republiky č. 5/1945 Sb.⁶⁵² do všech podniků, resp. závodů i do všech majetkových podstat, kde to vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života. Účelem národní správy bylo především zajistit neztenčenou měrou veškerý nemovitý i movitý majetek podniků a majetkových podstat se všemi právy a pokračovat v zájmu veřejném v řádném a nerušeném provozu podniku a ve správě majetkových podstat. Pro národní správce vydala společně ministerstva průmyslu, vnitřního obchodu, výživy, zahraničního obchodu, zdravotnictví a zemědělství všeobecné směrnice a jednací řád dne 18.6.1945.⁶⁵³

Návrh na členy národní správy Škodových závodů vypracovala nově ustanovená podniková rada zaměstnanců na své schůzi dne 29.5.1945⁶⁵⁴ a téhož dne ho předložila ministru průmyslu, který jej schválil dekretem ze dne 6.6.1945. O zavedení národní správy a o jmenování pětičlenného sboru pověřeného převzetím správy vydal ministr průmyslu výměr 9.11.1945.⁶⁵⁵ Ve Škodových závodech bylo zavedení národní správy pak oznámeno regulativem národní správy č. 1 ze dne 6.6.1945.⁶⁵⁶ Členy sboru národní správy byly zvoleni Vilém Hromádka, který stanul v čele, dále za technického vedoucího byl vybrán Otakar Šolta, tehdejší závodní ředitel v Plzni a od 13.8.1945 pak podnikový ředitel, pro řízení věcí

⁶⁵¹ Dekret prezidenta republiky ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

⁶⁵² Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, §3.

⁶⁵³ Všeobecné směrnice pro národní správce ze dne 18. 6. 1945 a Jednací řád pro národní správce ze dne 18. 6. 1945, které byly vydány společně ministerstvy průmyslu, vnitřního obchodu, výživy, zahraničního obchodu, zdravotnictví a zemědělství. In: Knapp, V., Hromada, J. Národní správa a vracení majetku z národní správy, Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946, s. 90-99.

⁶⁵⁴ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 67. Inv. č. 89. Schůze podnikové rady zaměstnanců 29. 5. 1945.

⁶⁵⁵ Výměr ministra průmyslu ČSR č. II-2-238515/45 z 9. 11. 1945.

⁶⁵⁶ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 8. Regulativ národní správy č. 1 ze dne 6. 6. 1945.

organizačních a hospodářských Arnošt Vévoda, za záležitosti personální, kulturní a sociální odpovídali František Hrubý a Václav Dvořák.⁶⁵⁷

První etapa znárodnění podniků proběhla na základě dekretu prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. ze dne 24.10.1945 o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků⁶⁵⁸, kdy byly Škodovy závody vyhláškou ministerstva průmyslu⁶⁵⁹ dnem 27.10.1945 znárodněny zestátněním, jelikož jak je uvedeno ve zmíněné vyhlášce, šlo o železářnu, ocelárnu a válcovnu oceli podle § 1, odst. 1, č. 3, tohoto dekretu, o slévárnu šedé a ocelové litiny s více než 400 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna 1942 až 1944 podle § 1, odst. 1, č. 4 dekretu, o podnik průmyslu kovodělného s více než 500 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna 1942 až 1944 podle § 1, odst. 1, č. 6 dekretu a o podnik zbrojního průmyslu, který svým výzkumným i výrobním zaměřením byl nositelem exportu vojenské výzbroje podle § 1, odst. 1, č. 7 dekretu.

Znárodněním nabyt československý stát vlastnictví znárodněného podniku, a to veškerých nemovitostí, budov a zařízení, sloužících provozu znárodněného podniku, veškerého příslušenství podniku, počítajíc v to všechny práva, např. patenty, licence, živnostenská oprávnění, známky, vzorky atd., dále směnky, cenné papíry, vkladní knížky, hotovosti a pohledávky k podniku náležející, jakož i všech hotových i nedokončených výrobků, polotovarů, zásob a hmot, které patřily k podniku v den počátku účinnosti dekretu č. 100/1945 Sb. Ložisek a nálezů surovin, movitostí a práv sloužících trvale provozu podniku se týkalo znárodnění, i když náležely někomu jinému než vlastníku podniku.⁶⁶⁰

Zároveň se znárodnily v rozsahu plynoucím z ustanovení § 4, odst. 2 dekretu⁶⁶¹ i veškeré pomocné podniky a závody, které tvořily s podnikem znárodněným nerozlučný hospodářský celek. Jelikož znárodněný podnik vlastnila akciová společnost, která byla kapitálově zvláště silná a jejíž podnikání zahrnovalo poměrně širokou oblast, znárodnil se vzhledem k ustanovení § 4, odst. 4 dekretu⁶⁶² veškerý její majetek, jakož i podniky koncernové, u kterých jí náležela více než polovina kapitálu nebo na které měla rozhodující vliv.

⁶⁵⁷ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 8. Regulativ národní správy č. 1 ze dne 6. 6. 1945.

⁶⁵⁸ Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. ze dne 24. 10. 1945 o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.

⁶⁵⁹ Vyhláška ministerstva průmyslu ČSR č. 100 ze dne 27.12.1945/Ú.1. částka 13 z 24. 1. 1946.

⁶⁶⁰ Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. ze dne 24. 10. 1945 o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků.

⁶⁶¹ Tamtéž, § 4, odst. 2.

⁶⁶² Tamtéž, § 4, odst. 4.

Do nově zřízeného národního podniku vplynula majetková podstata dřívější akciové společnosti s výjimkou těchto majetkových částí:

- a) částky 6 165 000,-K na starém vkladu
- b) účasti na podnicích – Prodejna sdruž. Žel. V Praze, akc. spol., Omnipol, akc. spol., Praha, Slovenský Omnipol, akc. spol., Bratislava
- c) budovy v Praze 8 – Tróji, ulice Nad Kazankou č. 234 a č. 290 s příslušenstvím a inventářem
- d) dolů Hrabák – Čepirohy, Krimich – Tlučná, Kyšice a Ejpovice včetně jejich hospodářského příslušenství
- e) závodu v Hrádku u Rokycan a jeho hospodářského příslušenství
- f) prodejny aut a opravny včetně továrních objektů, budov a veškerého strojního a jiného zařízení v Moravské Ostravě, v ulici Kaplířově a Jesenského č. 1336 a v Českých Budějovicích, Vídeňské předměstí č. 162 a jejich hospodářského příslušenství
- g) nemovitosti s budovami, strojním a jiným zařízením v Mladé Boleslavi
- h) budov v Kunovicích a Uherském Hradišti včetně jejich příslušenství.

Tyto majetkové části se staly dnem 1. ledna 1946 součástí jiných národních podniků, zřizovaných po linii hospodářských odvětví.⁶⁶³ Znárodnění a poválečné změny znamenaly tedy počátek konce původního koncernu. Nová hospodářská strategie se odklonila od koncepce horizontálního uspořádání. Škodovy závody měly být budovány jako ryze výrobní podnik, takže z nich byly hned po válce vyřazeny nejen obchodní společnosti, firmy dopravní, např. největší letecká společnost Čs. letecká, ale kupř. i automobilka v Mladé Boleslavi atd.

Škodovy závody, národní podnik, se sídlem v Plzni byly zřízeny s platností od 1. ledna 1946 podle vyhlášky ministerstva průmyslu ze 7.3.1946⁶⁶⁴ a zřizovací listiny ministra průmyslu.⁶⁶⁵ K faktickému ustavení národního podniku však došlo teprve 19. srpna 1946, a téhož dne bylo v podniku oznámeno oběžníkem národní správy č. 12.⁶⁶⁶ Novému podniku,

⁶⁶³ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 10. Oběžník hlavní správy ŠZ č. 10 z 5. 6. 1946.

⁶⁶⁴ Vyhláška ministerstva průmyslu ČSR č. 1312 ze dne 7. 3. 1946 pod č. 104/Ú. I. I., částka 86 z 18. 5. 1946.

⁶⁶⁵ Zřizovací listina ministerstva průmyslu ČSR č.j. IV/4-234334/46 ze 7.3.1946.

⁶⁶⁶ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 10. Oběžník hlavní správy ŠZ č. 12 z 19. 8. 1946.

kteřý se ve své činnosti řídil statutem národních podniků průmyslových, vydaných vládním nařízením ze dne 15.1.1946,⁶⁶⁷ bylo mimo jiné uvedenou vyhláškou stanoveno:

- a) předmět podnikání – výroba, oprava, nabývání a odbyt veškerých výrobků z kovů, zejména strojů, přístrojů a nářadí, kotlů a lokomotiv, vozidel, elektrotechnických výrobků všeho druhu, předmětů vojenské výzbroje, lodí, jakož i všech k tomu potřebných součástí, polotovarů a surovin, budování a zařizování průmyslových závodů všeho druhu a výkon živnostenských a jiných oprávnění znárodněných podniků, které vplývají do Škodových závodů, národního podniku
- b) počet členů představenstva a náhradníků – 12 členů a 12 náhradníků
- c) ústřední orgán pro průmysl kovodělný a strojírenský, jemuž byl podnik podřízen podle § 32, odst. 2, vládn. nař. č. 6/1946 Sb. Tímto celostátním ústředním orgánem se staly Československé závody kovodělné a strojírenské, národní podnik, Praha, které byly zřízeny podle vyhlášky ministerstva průmyslu ze 7. 3. 1946.⁶⁶⁸

Kromě majetkové podstaty bývalé Akciové společnosti dříve Škodovy závody v Plzni, snížené o majetkové části uvedené výše, vplynuly k 1. lednu 1946 do Škodových závodů, národního podniku se sídlem v Plzni, další znárodněné podniky, jejichž začlenění bylo v podniku oznámeno oběžníkem hlavní správy v červnu 1946.⁶⁶⁹

Národní správa ukončila svoji činnost ve Škodových závodech měsíc po zahájení činnosti nového národního podniku. Byla odvolána výměrem ministra průmyslu z 19. září 1946.⁶⁷⁰ Podnik oznámil zrušení národní správy oběžníkem 19. srpna 1946.⁶⁷¹

V roce 1948, ve kterém se uskutečnila druhá etapa znárodnovacího procesu, došlo k začlenění dalších znárodněných podniků do Škodových závodů, n.p., které bylo prováděno vesměs s účinností od 1.1.1948, tj. k datu jejich znárodnění. Škodovy závody, n.p., se ujaly svých povinností a práv v přičleněných znárodněných podnicích dnem uveřejnění příslušné vyhlášky ministra průmyslu o začlenění, k jejichž vydání došlo postupně. Teprve tímto datem zanikly po formálně právní stránce povinnosti a práva osob, které byly podle § 37 dekretu č.

⁶⁶⁷ Vládní nařízení č. 6/1946 Sb. ze dne 15. 1. 1946.

⁶⁶⁸ Vyhláška ministerstva průmyslu ČSR č. 778 ze dne 7. 3. 1946 /Ú. 1. I., částka 44 z 13. 3. 1946.

⁶⁶⁹ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 10. Oběžník hlavní správy SZ č. 10 z 5. 6. 1946.

⁶⁷⁰ Výměr ministerstva průmyslu ČSR č.j. IV/9-260149/46 z 19.9.1946.

⁶⁷¹ SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GR 11. Oběžník NS č. 12 z 19. 8. 1946.

100/1945 Sb. povinny vést správu a záležitosti znárodněných podniků.⁶⁷² Tyto osoby však zpravidla zůstaly ve svých funkcích s dosavadní odpovědností vůči vedení Škodových závodů i závodnímu řediteli vedoucího závodu, k němuž byl podnik přidružen. Základní pokyny pro začlenění do Škodových závodů, n.p., po stránce administrativní, byly obsaženy v oběžníku podnikového ředitele.

K definitivnímu rozbití původního koncernu Škodových závodů došlo při reorganizaci průmyslu k 31. prosinci 1950, resp. 1. lednu 1951, kdy byl zbytek společnosti rozdělen do 17 samostatných národních podniků.

Na počátku další historické etapy vývoje Škodových závodů, tentokrát národního podniku, tvořily jeho majetek nejen významné nemovitosti, ale také značné množství opotřebovaných nebo poškozených strojů a zařízení. K tomu ještě připadlo přerušení spojení se zahraničím, které bylo pro koncern existenčně důležité.

V období po roce 1945 do roku 1989 docházelo k řadě změn v uspořádání podniku, financování i majetkových vztazích. Desítky nejrůznějších podniků v celém Československu byly do národního podniku, posléze do oborového podniku, včleňovány a opět vyčleňovány.

Dokladem o těchto změnách jsou vyhlášky resortních ministerstev, které byly střídány novými právními normami. Neexistovala již podnikatelská odpovědnost, nejvýše běžná odpovědnost ředitelů, vůči správním a především politickým orgánům. Podnikatelská činnost byla vzhledem ke společenské situaci nahrazena zvýšeným politickým a státním dozorem. Ale to už je jiná kapitola dějin.

⁶⁷² Dekret presidenta republiky č. 100/1945 Sb. ze dne 24. 10. 1945 o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, § 37.

Závěr

Cílem této práce bylo poskytnout ucelený výklad právněhistorického vývoje a právní formy Škodových závodů. Tato firma nevznikla ze dne na den na tzv. zelené louce, ale vytvářela se v průběhu několika desetiletí, která ovlivnila její právní formu.

Právní forma firmy byla ovlivněna jak jednotlivými právními předpisy, platnými na území našeho státu, tak politickou situací, ve které se stát v určitém období ocitl. Podnikání sledovaného subjektu, zejména výroba, prodej zboží atd., začínala a pokračovala v právním prostředí rakouského zákonodárství.

Škodovy závody mají ve své historii waldsteinský počátek. Tento starý šlechtický rod, zvláště jeho mnichovohradištská větev, se železářstvím zabýval už od 18. století. Železářny v Sedlci u Plzně, které od r. 1710 náležely ke štáhlavskému panství hrabat Černínů, přešly r. 1816 dědictvím po smrti Jana Vojtěcha Černína z Chudenic (1746–1816) na hraběcí rod Waldsteinů z Wartembergu, resp. Christiana z Waldsteina. Od počátku 18. století, za vlády Karla VI. došlo k rozvoji a podpoře manufakturního podnikání, podnikatelé získávali četné výsady a bezúroční půjčky. Manufakturou se staly i železářny v Sedlci, které se v rámci své výrobní i obchodní činnosti, řídily příslušnými právními předpisy, vztahujícími se k této formě podnikání. Vznik manufaktur se zejména v počátečním období odehrával za prudkých střetů s cechy. Proto také manufaktury navazovaly na venkovská domácí řemesla (mimo cechovní struktury). Organizování manufaktur se většinou ujímali zahraniční odborníci povolávaní šlechtickými podnikateli, kteří disponovali potřebným kapitálem i dostatkem pracovních sil.

Vznik manufaktur znamenal zásadní přelom v organizování výroby a obchodu, v počátku se odehrával zcela mimo staré cechovní struktury, které pomalu ztrácely své výsadní postavení. Z podnětu českého zemského sněmu byla za vlády Josefa I. zřízena komerční deputace jako orgán rozvoje výroby a obchodu. Roku 1714 byla přetvořena v manufakturní komisi a roku 1724 v komerční kolegium. Snahy o podporování manufakturní výroby se však střetávaly s odporem zastaralé cechovní soustavy, která se stávala čím dál více překážkou rozvoje nových forem výroby, nesvazovaných již předpisy o cenách a množství výrobků, o počtu pracovních sil apod. Důležitým krokem na cestě státních zásahů do oblasti obchodního

stýku bylo v roce 1724 vydání patentu na podporu provozovatelům manufaktur a obchodu a v roce 1732 vydání komerčního patentu.

Vláda ve snaze prosadit svůj program povznesení obchodu a výroby byla nucena zakročit proti cechům. Roku 1731 byl zřízen úřad cechovního inspektora k doзору nad činností cechů a současně byl vydán i generální cechovní patent. Cechovní artikule z roku 1739 pak umožnily konkurenci manufaktur. V roce 1739 vydal Karel VI. Generální cechovní artikule, které sjednotily cechovní předpisy v českých zemích. V souladu s merkantilistickou teorií byla pravomoc cechů omezena a jejich činnost podřízena státnímu doзору. Definitivní konec cechovního zřízení nastal v roce 1860, kdy vstoupil v platnost živnostenský řád vydaný císařským patentem č. 227/1859 ř. z.

Pro tuto dobu byl mimo jiné charakteristický vznik Waldsteinovy již strojírný, která se vyvinula z původních sedlckých železáren. Jednalo se o období prvního zakladatelského rozmachu habsburské říše, o rok, kdy bylo odstraněno staré cechovní zřízení a živnostenským řádem z roku 1859 uzákoněna svoboda podnikání. Definitivně tak zmizely poslední zbytky středověku v ekonomické oblasti a uvolnil se tak prostor pro urychlený rozvoj progresivní ekonomiky, který byl charakteristický pro období Bachova absolutismu. Podnikání ve strojírně hraběte Waldsteina v Plzni se po vydání živnostenského řádu v prosinci roku 1859 řídilo tímto zákonem. Podle §3 tohoto zákona se jednalo o živnost svobodnou, tj. živnost, ke které nemuselo být vystaveno zvláštního povolení, jako tomu bylo u živnosti koncesionální.

V 19. století se Škodovka transformovala na akciovou společnost, v dalších letech se projeví pokusy o socializaci této firmy a nakonec došlo k jejímu znárodnění, kdy se přeměnila v národní podnik. Právní formu tohoto závodu neovlivňovaly tedy jen faktory právní a ekonomické, ale i faktory politické.

Počátky a zejména další vývoj této firmy jsou spojeny se jmény zakladatele tohoto podniku a jeho syna. Je nepochybné, že právě pod vedením zakladatele se začala firma rozrůstat, což lze spatřovat v rozšiřování vlastního podniku, tak přibýváním velkého množství zakázek.

Ve svém dalším vývoji firma překonala krizového období roku 1873 a období kolem roku 1890 a následující roky, kdy nejistá situace Škodových závodů, která byla způsobena tím, že se nepodařilo zajistit plnou zaměstnanost zbrojovky a ocelárny v důsledku nejasného zbrojního programu rakousko-uherského státu, přivedla podnik do dočasné těžké finanční tísně. Výsledkem jednání s bankami, které financovaly podnik, jednalo se o Rakouský úvěrní ústav pro obchod a průmysl a Českou eskomptní banku, byla v roce 1899 přeměna Škodových závodů na akciovou společnost na základě zákona č. 1/1863 ř. z., všeobecného obchodního zákoníku rakouského.

V prosinci 1899 vznikla ze stále se rozšiřujícího podniku akciová společnost. Právní forma a struktura podniku jak v otázce majetkové tak personální nabyla nového rázu. I když si zakladatel firmy udržel vysoké funkce (prezident správní rady a generální ředitel) stal se pouze jedním z vlastníků tohoto podniku. Změny přinesly i nový směr v působení některých zaměstnanců podniku (např. Josef Šimonek) a zástupců jednotlivých bank, které se staly finančními partnery Škodovky.

Další velké změny ve struktuře podniku a jeho řízení nastaly po roce 1900. V podniku došlo zejména k výrazným personálním změnám ve správní radě, což se projevilo na dalším ovlivňování budoucího chodu podniku, zejména ze strany bankovního sektoru, tak na pozici generálního ředitele. Zároveň byla uskutečněna reorganizace podniku, rozšíření jeho obchodu i vně monarchie. Kromě rozšiřování odbytišť do Rumunska, Indie, Ruska, Číny a dalších dochází taktéž k orientaci závodu na své vlastní kapitálové investice.

Rokem 1915 se Škodovy závody dostávají pod vojenskou správu na základě zákona č. 236/1912 ř.z. ze dne 26.12.1912, o válečných úkonech. Situace, ve které se podnik ocitnul z důvodu komplikací pramenících z války, se odrazila i na personálním složení vedení Škodovky. Lpění na zbrojní výrobě představovalo pro firmu zásadní budoucí problém po ukončení války.

Po skončení první světové války a vzniku samostatného československého státu bylo nejprve nutné zajistit Škodovým závodům v Plzni pevnou finanční základnu, aby se firma do této doby největší zbrojovka monarchie, mohla začít orientovat na výrobu mírovou. Patrný zde byl i vliv státu, když z nejvyšších vládních míst bylo požadováno určitou zbrojní výrobu

uchovat. Důležitým právním aktem, který ustálil právní a majetkové poměry Škodových závodů, byl tzv. nostrifikační zákon, který dne 11. prosince 1919 schválilo Revoluční národní shromáždění. Dle ustanovení tohoto zákona byla založena zejména možnost nařídit úředně, aby se přesunula na území Československé republiky zahraniční sídla a hospodářská vedení podniků, která působila na území Československa.

Roku 1919 na půdě Škodových závodů dochází k vyhocení situace a to v tom směru, že celá správní rada vzhledem ke změně politické situaci a pravděpodobně i k jejíž téměř německému složení se rozhodla podat demisi a svolat mimořádnou valnou hromadu. Zároveň došlo ke jmenování nového generálního ředitele, neboť prodejem akcií v roce 1919 firmě Schneider et Cie, ať již přímo nebo prostřednictvím bank, ukončil syn zakladatele, jako generální ředitel svou činnost ve Škodových závodech. V následném období dochází již k pravidelnému obměňování funkce generálního ředitele buď na následky různých reorganizačních procedur ve firmě či z okupačních, válečných a politických důvodů.

Počátkem roku 1919, se setkáváme s jakýmsi pokusem o socializaci Škodových závodů, jejímž hlavním iniciátorem byl tehdejší předseda vlády Vlastimil Tusar. Za vlády Vlastimila Tusara byly některé vydané zákony považovány za základ socializačního procesu. Jednalo se především o zákon o účasti zaměstnanců při hornictví na správě dolů a jejich podílu na čistém zisku (č. 143/1920 Sb. z. a n.), dále o zákon o závodních a revírních radách při hornictví (č. 144/1920 Sb. z. a n.), kdy v podnicích s více než 20 zaměstnanci docházelo k vytváření závodních rad, a o zákon o hornických rozhodčích soudech (č. 145/1920 Sb. z. a n.). V této době byla vedena jednání a předkládány návrhy o zestátnění Škodových závodů jako podniku důležitého pro další vývoj hospodářství nového československého státu. Politická zainteresovanost zde byla zřejmá. Zestátnění podniku mělo být provedeno mimo jiné převodem značné části akcií do rukou zaměstnanců. Pod vlivem ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše byla socializace Škodovky odsunuta do pozadí a Škodovy závody se staly nakonec součástí francouzského zbrojařského koncernu Schneider et Cie.

Ovlivnění Škodových závodů ze strany státu můžeme spatřovat také na základě daňové reformy z roku 1927, která zasáhla tuto firmu několika daněmi, jako byla výdělková daň, zvláštní výdělková daň a daň z tantiém.

Hovoříme-li o období 1933-1938 jde o období, které přineslo Škodovým závodům pozitivní postavení. Především zbrojní konjunktura ve Škodových závodech přispěla k výraznému překonání krize. V období let 1936-1937 měly Škodovy závody tak nadměrné množství objednávek, že je musely i odmítat nebo prodlužovat termíny dodávek. Pro podnik byl takový vývoj příznivý zejména proto, že zbrojní obchody byly výrazně ziskové, zatímco více než polovinu mírových artiklů prodával podnik v této době pod výrobní cenou. Příznivá situace Škodových závodů v roce 1936 znamenala jedno významné pozitivum, a to možnost umořit rychleji dluh u státu a zbavit se tak zatěžujících úroků pro podnik. Dochází též k ukončení majoritního postavení francouzské firmy Schneider et Cie.

V roce 1938 byla ČSR na základě mnichovské dohody okleštěna o pohraniční oblasti českých zemí, v nichž se nacházely i některé provozovny Škodových závodů. Nezůstalo však jen při tom. Velice brzy se objevily informace, že francouzská firma Schneider et Cie prodala svůj podíl na akcích Škodovky Kruppovi nebo Göringovi. Tyto zprávy o situaci kolem Škodových závodů zneklidňovaly především zákazníky, kteří se obávali, že jim podnik včas nedodá jejich zakázky. Generální ředitelství Škodových závodů se snažilo veřejnost uklidnit v tom směru, že francouzská účast ve Škodových závodech trvá a zůstane i nadále nezměněna. I přes toto ujištění kurzy škodováckých akcií začaly na burze výrazně klesat. Je zcela nesporné, že zábor pohraničních oblastí znamenal řadu komplikací v majetkových poměrech koncernu.

V době okupace přešly Škodovy závody pod vedení vojenského velitele generálporučíka Fr. Barckhausena, který byl vyslán jako zástupce německé vojenské správy. Dne 19. března 1939 oficiálně vyhlásil převzetí koncernu pod ochranou Wehrmachtu. Další osobou, která v přechodném období vojenské německé správy výrazně ovlivňovala dění ve Škodovce, se stal baron Lündinghausen - prezident ředitelství německé pražské banky Böhmische Escompte Bank. Jeho pravomoc zasahovala do všech nejdůležitějších otázek chodu firmy a to až do vyjasnění majetkových a právních poměrů Škodovky a než se definitivně ustanovila její nová správa. Po několika jednáních, která z české strany v podstatě nemohla být nějak ovlivněna, došlo k uchvácení Škodovky firmou Hermanna Göringa.

V poslední etapě sledovaného období, proběhlo znárodnění Škodových závodů na základě dekretu prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. ze dne 24.10.1945 o znárodnění dolů a některých průmyslových závodů. Vyhláškou ministerstva průmyslu byly Škodovy závody dnem 27.10.1945 znárodněny zestátněním, jelikož jak je uvedeno ve zmíněné vyhlášce, šlo o železářnu, ocelárnu a válcovnu oceli podle § 1, odst. 1, č. 3, tohoto dekretu, o slévárnu šedé a ocelové litiny s více než 400 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna 1942 až 1944 podle § 1, odst. 1, č. 4 dekretu, o podnik průmyslu kovodělného s více než 500 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna 1942 až 1944 podle § 1, odst. 1, č. 6 dekretu a o podnik zbrojního průmyslu, který svým výzkumným i výrobním zaměřením byl nositelem exportu vojenské výzbroje podle § 1, odst. 1, č. 7 dekretu.

Znárodněním nabyl československý stát vlastnictví znárodněného podniku, a to veškerých nemovitostí, budov a zařízení, sloužících provozu znárodněného podniku, veškerého příslušenství podniku, např. patenty, licence, živnostenská oprávnění, známky, vzorky atd., dále směnky, cenné papíry, vkladní knížky, hotovosti a pohledávky k podniku náležející, jakož i všech hotových i nedokončených výrobků, polotovarů, zásob a hmot, které patřily k podniku v den počátku účinnosti dekretu č. 100/1945 Sb.. Ložisek a nálezů surovin, movitostí a práv sloužících trvale provozu podniku se týkalo znárodnění, i když náležely někomu jinému než vlastníku podniku.

Zároveň se závodem se znárodnily v rozsahu plynoucím z ustanovení § 4, odst. 2 dekretu i veškeré pomocné podniky a závody, které tvořily s podnikem znárodněným nerozlučný hospodářský celek. Jelikož znárodněný podnik vlastnila akciová společnost, která byla kapitálově zvláště silná a jejíž podnikání zahrnovalo poměrně širokou oblast, znárodnil se vzhledem k ustanovení § 4, odst. 4 dekretu veškerý její majetek, jakož i podniky koncernové, u kterých jí náležela více než polovina kapitálu nebo na které měla rozhodující vliv.

Postupně, především na základě vládních a ministerských předpisů došlo k oddělování jeho částí – různých závodů jak na území Česka tak Slovenska a jejich začlenění do jiných podniků ve struktuře znárodněného průmyslu. K definitivnímu rozbití původního koncernu Škodových závodů došlo při reorganizaci průmyslu k 31. prosinci 1950, resp. k 1. lednu 1951, kdy byl zbytek společnosti rozdělen do 17 samostatných národních podniků. V období po roce 1945 do roku 1989 docházelo k řadě změn v uspořádání podniku, financování i majetkových vztazích. Desítky nejrůznějších podniků v celém Československu byly do národního podniku, posléze do oborového podniku, včleňovány a opět vyčleňovány.

Škodovy závody a jejich vývoj z pohledu právní historie za různých vlád a politických zřízení dovoluje uzavřít, že Škodovka patřila k nejvýznamnějším průmyslovým podnikům své doby. Po celé námi vymezené období tento závod, lze charakterizovat jako největší výrobní závod na našem území.

Shrnutí

Předmětem této práce je vývoj právní úpravy podnikání Škodových závodů od roku 1859, představující vlastní založení podniku, do roku 1946, kdy došlo k jeho znárodnění. V kontextu s tímto vývojem se práce zabývá i ekonomickými a sociálními aspekty, které ovlivňovaly charakter tohoto podniku.

Výzkum se zaměřil na právní normy a jejich realizaci ve Škodových závodech. Analýza většiny právních předpisů, podle nichž se vyvíjela právní forma sledované firmy, měla ukázat přínos nebo opačný vliv na pozitivní vývoj podniku. Podnikání v různých průmyslových a zemědělských oblastech a jeho formy v průběhu 19. století patří stále k málo probádaným otázkám právní historie. Právě právní úprava podnikatelské činnosti je důležitou kapitolou, kterou nemůže právní historie opomíjet. Zvláště pak odraz právní úpravy a jeho aplikace v konkrétních případech dotváří obraz doby a ve spojení s politickým systémem, formováním se občanské společnosti a dozvuky národního obrození přispívá k poznání doby, o které existuje převážně jen literatura historická.

V práci byly použity jako primární prameny dobové právní předpisy, dále pak archivní materiály ze Státního oblastního archivu v Plzni, jehož součástí od 1. ledna 2011 je i Archiv Škoda Plzeň. V neposlední řadě jako sekundární zdroj literatura, která souvisí s touto problematikou. Ke zpracování této práce byly použity kromě metody analytické, zejména metoda přímá k získání historických informací z pramenů, dále faktografická, přinášející konkrétní data.

Východiskem pro volbu tématu práce byl fenomén Škodových závodů, které představovaly nejvýznamnější strojírenský komplex zvláště v ekonomice meziválečného Československa. Patřily k trojici největších zbrojařských koncernů v tehdejší kontinentální Evropě a mezi velkou pětku světových zbrojovek.

Tematicky se práce především zabývá vývojem formy podnikání tohoto jednoho z nejvýznamnějších strojírenských gigantů, který kdy na našem území působil, od jeho vzniku až do jeho znárodnění a je rozdělena celkem do osmi zásadních kapitol, které mapují sledovaná období rozvoje této firmy.

Tato dizertační práce by měla přispět k doplnění faktů, dosud známých o tomto strojírenském gigantu, na našem území. Tato fakta jsou založena prioritně na analýze příslušných právních předpisů majících pro Škodovy závody nezastupitelný význam, neboť jejich vývoj a činnost jsou zejména ovládány těmito předpisy, ve spojitosti ovšem s politickým klimatem tehdejší doby.

Summary

The aim of this work was to provide a comprehensive interpretation of legal history of the development and legal form of the Skoda Works. The company did not come into being from day to day. It had been created over several decades, which had influenced its legal form. In the period of the 19th century Skoda Works had been transformed into a joint stock company, in the following years showed attempts to socialize this company and ultimately it was nationalized after it had turned into a national company. Thus, the legal form of the company has not been created not only by legal and economic factors, but by political factors as well and it can be seen from the theses.

Origins and further development of the company have been associated with the names of the founder of this enterprise Emil Skoda and his son Karel - it had been over 50 years under their command, if we converted to a fraction - i.e. at 2/3 of us reporting period.

With the entry of Emil Skoda in Waldstein Engineering in Pilsen, started the company under his leadership to rise, causing its expansion and building up of more factories and, ultimately, a large number of orders proliferated and thus Emil Skoda could assure in their abilities to lead the company. However, a reluctance of the owner Count Waldstein to invest in the company and in fact his lack of interest in such company, led ultimately to the fact that Emil Skoda on June 12, 1869 purchased this engineering works.

Thus began the era of the Skoda factory owned in the hands of one person - Emil Škoda. Here it is not necessary to refer to the subsequent development, which is recorded in the above sections. Perhaps only to say that for the leadership of Emil Škoda, there were two factors in the subsequent development of the company. First, it was a period of crisis in 1873 which was represented by limitation of enterprise operations but this was overcome in a short time, second, the period around 1899, when the company temporarily got into severe financial distress and was transformed into a joint stock company. Then problems arose as a result of the unclear arms program of Austro-Hungarian state.

Skoda Works became a joint stock company to December 12, 1899. The share of Emil Skoda, who was elected Chairman of the Board and Chief Executive Officer, amounted

to 65,000 shares. The above-mentioned issue was not a light walk of life for Emil Skoda. Taking into account that his status as a sovereign and founder of its business has changed and he became only one of several owners, although the main one. However, even in this situation, we can say that Emil Skoda did not fare badly. He was elected Chairman of the Board and CEO and his share in the company amounted to 65,000 shares. Thanks to the sale of his business to a new company Skoda acquired shares worth 13 million crowns plus high cash. Emil Škoda, however, died August 8, 1900 and his death meant tremendous changes in respect to the power structure of the company and its management.

Skoda's son Charles took the place of his father 1902 at a time when global economic crisis had spread for the past two years. Regarding the company it has not yet been able to fully concentrate on weapons production in this period and he even failed to enforce it with another production of the domestic or foreign market. On top of that, the company struggled with high debt to banks.

These failures of the company in the period of crisis lead to personnel changes on the Board and especially the position of the general director Trappen was jeopardized in that time, and in such way that Karel Škoda February 6, 1902 enforced his place among the most influential persons on the Board based on his ownership of the main capital of Skoda Works. This changed the existing structure of the Management Board which previously consisted of seven persons, four of whom were representatives of the banks. They agreed the adoption of Karel Skoda to the Board but in return he had to acknowledge their privilege whenever to extend the Management Board of one representative of each bank. This step should enhance the power of banks and limit the influence of Skoda's capital in the future.

The main conflict occurred at the Board meeting on 24 January 1904, when Karel Škoda tried to take the position of CEO instead Trappen. After following negotiations, as mentioned in the text of this work, Georg Günther became CEO finally with whom a contract was signed for a period of 10 years and who began with large company reorganization immediately after his appointment. Karel Skoda achieved the position of CEO in the year 1909.

Karel Škoda got into management at the time of intensified arms production, and it was also the time when the company expanded its trade outside the monarchy, too. In addition to expanding outlets (not only under the influence of Karel Škoda) to Poland, Yugoslavia, Romania, India, Russia, China and others the company is orienting also to their own capital investment.

In the year 1915 Skoda Works came under military administration based on the Law on Military Operations. Not even for to this situation Karel Škoda had been weakened, on the contrary it contributed to the concentration of more power in his hands than ever before. First the year 1917 meant a beginning of “fall” for Karla Skoda. The situation in which the company found itself due to complications stemming from the war was reflected in the personnel composition of Skoda management. The official act of resignation occurred November 14, 1917 in Vienna, where Karel Škoda resigned. He designated Prince Victor Salvatore von Isenberg as his successor. In fact, it meant retiring Karel Škoda, but he had never outdistanced from the focus of company management. His personal interest in the enterprise terminated first in the following period.

After the First World War and the establishment of the independent Czechoslovak state the first necessary thing was to ensure a solid financial base for the Škoda Works in Pilsen to enable the company as the largest arms factory of the monarchy to refocus on a peace production. However, a few days after the formation of the new state the company received regulation from government authorities that it should not completely interrupt the arms production and it allowed Skoda to produce some unfinished weapons. An important legal act that stabilized property relations of the Skoda Works was so called Validation Act. It is no doubt that in this case the Skoda Works overtook this law in many ways, especially with the transfer of the Skoda Works into the French majority holding in September 1919th.

In 1919, on the grounds of the Skoda Works it comes to escalation of the situation when whole of the Board decided to resign and to call extraordinary general meeting due to the changed political situation and probably also due to its nearly complete German composition. At this time not only employees and the press but also political and economic circles of the Czechoslovak state stood against the perseveration of Karel Škoda in the company's management. Based on the agreement between Karel Škoda (already residing in

Switzerland) and Joseph Šimonka came to appointment of František Hanuš as director general and thereby replacing of Salvatore Prince Victor von Isenburg.

Karel Škoda ended his activities as director general in the Skoda Works selling his shares to Schneider et Cie in 1919, either directly or through banks, and the company of family Skoda remained the only name. In the subsequent period the position of director general used to be regularly changed either as a result of various reorganization procedures in the company or of occupation, war and political reasons, as was stated in the text of the thesis.

During the First Republic, especially at its beginning in 1919, we meet the kind of trying to socialize Skoda Works - the main initiator was Prime Minister Vlastimil Tusar. At this time, the negotiations were conducted and proposals were submitted to nationalize the Skoda Works as an important enterprise for the further development of the economy of the new Czechoslovak state, particularly from the socialist party headed by the Social Democrats. The nationalization should be done, inter alia, by the transfer of a large part of the shares in the hands of employees. Under the influence of the Minister of Foreign Affairs Edvard Benes was socialization Skoda relegated to the background and Skoda Works became a part of the French armaments group Schneider et Cie in the end.

State interferences into the Skoda Works can be seen also in respect of the tax reform of 1927, which hit the company of several taxes, such as the earnings tax, a special earnings tax and the tax from royalties. During the First Czechoslovak Republic in period from 1929 to 1933 came another economic crisis that has hit this business but not so much on the economic aspects, but social, when a nationwide high unemployment occurred. However, in the time of the First Czechoslovak Republic we can see a tremendous expansion of the Skoda Works abroad, which ensured the vast outlets for the company.

Talking about the period 1933 – 1939 it is a period which brought a positive status for the Skoda Works. First of all arms boom in Skoda Works contributed to a significant crisis overcome. Roughly from the mid-thirties the arms production began to exceed the peace production. In the period 1936-1937 the Skoda Works had such excessive amount of orders that it had to refuse the orders or to delay delivery dates. For the business such development was positive especially because of the arms deals were significantly profitable, while more than half of the peace articles were sold by the enterprise below cost price at this time.

Favourable situation of Skoda Works in 1936 meant one significant advantage, i. e. the possibility to redeem the debt to the state quicker and to get rid of the for the company burdensome interest. There is also the end of the majority position of the French company Schneider et Cie.

In 1938 under the Munich Agreement Czechoslovakia was curtailed the border region of the Czech lands and in these regions were some establishments of Skoda Works. But it did not stop there. Very soon there appeared information that the French company Schneider et Cie sold its shareholding Skoda Krupp or Goering. These reports about the situation surrounding the Skoda Works disturbed mainly customers who feared that their company does not deliver on time their contracts. Directorate General Skoda Works tried to reassure the public in the sense that the French participation in the Skoda Works is still remained and will be unchanged. Despite this assurance courses of Skoda shares on the stock market began to decline significantly. It is absolutely undeniable that the occupation of border areas meant many complications in the financial circumstances of the Group. It was claimed that the French could not stay in the group, which was expected to supply arms to the Germans, and it was therefore necessary to take the largest Czechoslovak armaments factory into Czech hands, and based on it the purchase of shares of the French company Schneider et Cie in January 1939 was realised.

Regarding the position of the Skoda factory during the occupation of our country and also of the city of Pilsen by German troops, on March 15, 1939 the company came under the authority of a military commander Lieutenant General Fr. Barckhausena, who was sent as a representative of the German military administration. On March 19, 1939 it was officially announced the takeover of concern under the protection of the Wehrmacht. Another figure in the transitional period of military German government that strongly influenced the events in the Skoda Works became baron Lündinghausen - President of Prague headquarters of German bank Bohmische Escompte Bank. His authority intervened in all the most important issues running the company until the clarification of property and legal relations and Skoda before finally establishing of its new administration. After several meetings that could not be substantially affected somehow by the Czech side, the enterprise was usurped by Hermann Goering company.

In the last stage of the reporting period, the years of 1945-46, it came to the nationalization of the Skoda Works. Gradually, primarily on the basis of governmental and ministerial regulations several parts were separated into different enterprises both in the Czech and Slovakia, and their integration into other enterprises in the structure of nationalized industry. The definitive break of the original group Skoda Work occurred during reorganization of the industry to December 31, 1950, respectively on 1 January 1951, when the rest of the company was divided into 17 separate national companies. In the period from 1945 to 1989 there had been many changes in the company structure, financing and property relations. Dozens of various companies throughout Czechoslovakia had been incorporated and then again allocated in the national enterprise and then to departmental enterprise.

The Skoda Works and their development from the perspective of legal history under different governments and political establishment allows to conclude that Skoda was one of the most important industrial enterprises of its time, which aimed at maximizing the production, which it did, although in the personnel composition of the governing bodies exhibited various political and personal pressures, even when it was hit by the economic crisis, and then was largely bombed in 1945. Not even nationalization and the further development after 1948 changed the fact that it had continued, at least for a time, to keep its standard.

Seznam použité literatury a pramenů

Literatura:

Adamová, K., Soukup, L. Prameny k dějinám práva v českých zemích, Plzeň: Aleš Čeněk, 2004.

Baumann, G. Atlantikpakt der Konzerne. Berlin: Wirtschaft, 1952.

Bažantová, I. Centrální bankovníctví v české historii po současnost: Institucionální pohled. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky, 2005.

Bělohávek, M. Plzeň 1800-1860. In: Buditel. Plzeň: KNP, 1956.

Bělohávek, M. Plzeň ve čtyřicátých letech 19. století, příloha II. In: Minulostí Západočeského kraje. Plzeň: KNP, 1962.

Brichta, V. a kol. Dějiny Plzně III-od roku 1918 - do roku 1948. Plzeň: 1981.

Budil, V. K počátkům Leninových závodů v Plzni. Praha: Společnost přátel starožitností, 1960.

Čepelák, V. Waldsteinské železářny v Sedlci, kolébka Škodových závodů. In: Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky. Praha: NČSAV, 1954.

Danihelka, A. et al. Dějiny hutnictví železa v Československu 2. Praha: Academia, 1986.

Deyl, Z., Sociální vývoj Československa 1918-1939, Praha: Academia, 1985.

Diestler, R. Příběh zapomenutého průmyslníka. Život a doba Karla Loevensteina, generálního ředitele Škodových závodů. Praha: Grada, 2010.

Dobry, A. Hospodářská krize československého průmyslu ve vztahu k Mnichovu. Praha: 1959.

Doležalová, A. Nebylo úniku? Kontinuita a diskontinuita v ekonomickém vývoji ve 30. a 40. letech XX. století. In: Němeček, J. (ed.) Československo a krize demokracie ve střední Evropě. Historický ústav AV Praha 2010.

Dusil, V. Československé právo spolkové. Praha: dr. Otakar Štorch-Marien, 1924.
Florián, V. Historický vývoj podpůrného fondu úředníků Plzeň 1921-1996. Plzeň: 1999.

Gebhart, J., Kuklík, J. Dramatické i všední dny Protektorátu. Praha: Themis, 1996.

Geršlová, J., Steiner, J.: Kapitoly z dějin podnikání v Československu. I. Období do r. 1938. Karviná 1992.

- Günther, G. Lebenserinnerungen. Wien: 1936.
- Hexner, E., Martínek, K. Kartelové a syndikalizační předpisy československé. Praha: Hospodářská politika, 1936.
- Historický vývoj právního základu Škodových závodů 1859-1989. Plzeň: Škoda k.p., 1989.
- Hons, J. Velká cesta. Čtení o dráze olomoucko-pražské. Praha-Ostrava: Nakl. J. Lukašík, 1947.
- Houser, J. Vývoj sociální správy za předmnichovské republiky. Praha: 1968.
- Hruška, M. Kniha pamětí královského krajského města Plzně. Plzeň: 1883.
- Janáček, F. Největší zbrojovka monarchie. Škodovka v dějinách, dějiny ve Škodovce 1859-1918. Praha: Novinář, 1990.
- Janáček, F. Čtení o Škodovce. 120 let. Plzeň: 1978.
- Jančík, D. Třetí říše a rozpad Malé dohody. Hospodářství a diplomacie v Podunají v letech 1936-1939. Praha: 1999.
- Jech, K., Kaplan, K. Dekrety prezidenta republiky 1940-1945: Dokumenty II. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. Brno: Nakladatelství Doplněk, 1995.
- Jindra, Z. K rozvoji českého bankovního kapitálu před první světovou válkou. Praha: ČSČH V, 1957.
- Jindra, Z. První světová válka. Praha: SPN, 1984.
- Jíša, V. Škodovy závody 1859-1965. Praha: Práce, 1969.
- Jíša, V., Vaněk, A. Škodovy závody 1918-1938. Praha: Práce, 1962.
- Kadlecová, M., Schelle, K., Veselá, R. Dějiny českého soukromého práva. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.
- Karlický, V., Hofman, P., Janáček, F., Klimek, A., Krátký, V. Svět okřídleného šípku. Koncern Škoda Plzeň 1918-1945. Plzeň: Škoda a.s., Paseka, 1999.
- Kárník, Z. Malé dějiny československé (1868 – 1939). Praha: Dokořán, 2008.
- Kárník, Z. České země v éře První republiky (1918-1938). Vznik, budování a zlatá léta republiky. Praha: Libri, 2003.
- Kindl, J. Kartelové a distribuční dohody. Praha: C. H. Beck, 2009.

- Klimek, A. Smlouvy Škodových závodů s Kruppovým koncernem před první světovou válkou. In: Sborník Škoda. K dějinám Škodových závodů V. I. Lenina v Plzni. Plzeň: 1962.
- Klimek, A. Řízení přinášející miliony. Seriál v podnikovém časopise Škodovák. Plzeň: Škoda Plzeň, 1968.
- Klimek, A. Zbrojní obchody Škodových závodů s Jugoslávií od června 1935 do září 1938. Praha: Historie a vojenství č. 5., 1997.
- Knapp, V., Hromada, J. Národní správa a vracení majetku z národní správy, Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linharta, 1946.
- Kolektiv autorů. Stručný hospodářský vývoj Československa do roku 1945. Praha: Svoboda, 1969.
- Kol. autorů. Dějiny Plzně. Od roku 1788 do roku 1918. Sv. II. Plzeň: ZN v Plzni, 1967.
- Kol. aut. Kdo byl kdo v našich dějinách 20. století. Praha: Libri, 1994.
- Kol. aut. Luděk Pik: 60 let života: 35 let práce na Plzeňsku. Uspořádal Josef Jirout. Plzeň: Grafika, 1936.
- Kopecký, P. Z dějin cukrovarnického průmyslu. In: Chemický obzor, Praha: 1940.
- Kořan, J. Technická revoluce v železářství v českých zemích. Sborník pro dějiny přírodních věd a techniky. Sv. X. Praha: 1965.
- Kosatík, P. Bankéř První republiky: Život dr. Jaroslava Preisse. Praha 1996.
- Král, V. Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1937-1945. I. díl. Praha: 1957.
- Krátký, V. Osobnosti v dějinách Škodovky. Plzeň: 1996.
- Kuklík, J. a kol. Vývoj československého práva 1945-1989. Praha: Nakladatelství Linde, 2009.
- Kuklík, J. Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě. Praha: Auditorium, 2010.
- Kuklík, J., Němeček, J., Šebek, J. Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo. Praha: Auditorium, 2011.
- Lacina, V. Nostrifikace v prvním desetiletí Československé republiky. In: Československo a střední Evropa v meziválečném období. Praha: Karolinum 1996.

- Lacina, V. Formování československé ekonomiky 1918 – 1923. Praha: Academia, 1990.
- Lacina, V. Rozhodování v hospodářské politice meziválečné ČSR. In: Sborník k dějinám 19. a 20. Století, č. 13. Praha: 1993.
- Lacina, V. Velká hospodářská krize v Československu. Praha: Academia, 1984.
- Lacina, V., Slezák, L. Státní hospodářská politika v ekonomice první ČSR. Praha: 1994.
- Lacina, V., Slezák, L. Hospodářský vývoj první ČSR v novější historické literatuře. In: Reflexe dějin první Československé republiky v české a slovenské historiografii. Praha: HÚ AVČR, 1998.
- Majerčák, Š., Brož, L. Výroba surového železa. In Brož, L. et al.: Hutnictví železa. Praha: SNTL, 1988.
- Malý, K. a kol autorů. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, 2003.
- Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Léges, 2010.
- Marz, E. Österreichische Industrie und Bankpolitik in der Zeit Franz Josephs I. Wien: Europa Verlag Wien, 1968.
- Maur, E. Waldsteinská strojírna v Plzni. In: Minulostí Západočeského kraje. Sv. 1., Plzeň: KN v Plzni, 1962.
- Nečas, C. Na prahu české kapitálové expanze. Brno: Universita J. E. Purkyně, 1987.
- Novotný, J., Šouša, J. Úvěrování československého průmyslu bankami v meziválečném období. In: Československo a střední Evropa v meziválečném období. Praha: Karolinum 1996.
- Novotný, J., Šouša, J. Podnikatelské elity v obchodních společnostech v českých zemích v 19. stol. a v 1. polovině 20. století. In: Štaif, J. (ed.) Moderní podnikatelské elity. Metody a perspektivy bádání. Praha: Dokořán, 2007.
- Novotný, J., Šouša, J. Devalvace koruny v roce 1934- převrat v československé měnové politice. In: Inter laurum et olivam. Praha: 2007.
- Novotný, J. a kol. Charakteristika příjmové stránky veřejných rozpočtů ČSR v letech 1918-1938 a předpoklady rozvoje veřejného sektoru. Výzkumný úkol KVF FFÚ. Praha: VŠE, 1995.
- Pátek, J. Československo-rakouské kapitálové a kartelové vztahy v letech 1918-1938. In: Československo a střední Evropa v meziválečném období. Praha: Karolinum 1996.

- Pátek, J. Anglo-československá banka a Pražská úvěrní banka. In: Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století. AUC Phil. et Hist. 5/2000. Praha: Karolinum, 2000.
- Pelikánová, I. Právní úprava ekonomických vztahů v období 1948-1989, její povaha a důsledky. In Malý, K., Soukup, L. (eds). Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2004.
- Picek, J., Štern, E. Naše dělnické zákonodárství, sociální pojišťování, nová úprava pracovního poměru. Praha: 1920.
- Prokš, P. Konec říše Habsburků. Praha: ISV, 2004.
- Průcha, V. a kol. Hospodářské dějiny Československa v 19. a 20. století. Praha: 1974.
- Průcha, V., Faltus, J. Všeobecné hospodářské dějiny 19. a 20. století. Praha: Oeconomica, Praha, 2003.
- Průcha, V. a kol. Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, 1. díl, období 1918–1945. Brno: Doplněk, 2004.
- Přehled československých dějin. Sv. II./1. Praha: NČSAV, 1960.
- Půlpán, K. Nástin českých a československých hospodářských dějin do roku 1990. I. Praha: 1993.
- Purš, J. Průmyslová revoluce v českých zemích. Praha: SNTL, 1960.
- Raus, D., Oršulová, A. Kartelové dohody. Praha: C. H. Beck, 2009.
- Rouček, F. Zákon o obilních zástavních listech a o veřejných obilních skladištích, Praha: Linhart, 1933.
- Řezanková, I. Vývoj střední Evropy, 1918-1938. Mez. Vzt. 33, č. 1, Praha, 1998.
- Říha, O. Hospodářský a sociálně politický vývoj Československa 1790-1945. Praha: 1946.
- Šmíd, M. Tajemství okřídleného šípů v kruhu. Vynálezy a zlepšovací návrhy, 10. Plzeň: 1989.
- Vrbová, P. Hlavní otázky vzniku a vývoje českého strojírenství do roku 1918. Praha: NČSAV, 1959.
- Vítek, L. Daňová politika České republiky – Historický vývoj, současnost a perspektivy zdanění na území ČR s ohledem na integraci českého hospodářství do světového ekonomického společenství. 1. vydání. Praha: Ediční středisko ČVUT, 2001.
- Vojáček, L., Schelle, K., Knoll, V. České právní dějiny. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008.

Vokál, J. Vliv vídeňského kapitálu na průmyslové podnikání v českých zemích. Praha: Český finančník, 1919.

Žídek, L. Historie světového hospodářství. Brno: MU, 1998.

Časopisecká literatura:

Česká demokracie, 26. 9. 1919

Národní listy, 31. 5. 1919

Národní listy, 1. 6. 1919

Národní listy, 21. 9. 1919

Národní listy, 26. 9. 1919

Národní politika, 25. 5. 1938

Nová doba, 5. 11. 1918.

Nová doba, 31. 3. 1924

Nová doba, 13. 4. 1919

Nová doba, 26. 9. 1919

Nová doba, 9. 12. 1930

Nová doba, 21. 1. 1931

Nová doba, 25. 2. 1931

Nová doba, 23. 7. 1931

Peněžní bursa, 20. 11. 1936

Právo lidu, 2. 6. 1919

Rudé právo, 2. 8. 1921

Venkov, 10. 11. 1938

Zájmy kovodělníků, 18. 2. 1931

Prameny:

Právní předpisy:

Zákon trestní o zločinech a těžkých policejních přestupcích, vydaný dne 3. září 1803

Zákon č. 117/1852 ř. z. o zločinech, přečinech a přestupcích

Zákon č. 253/1852 ř.z., o spolcích

Zákon č. 230/1858 ř.z., o ochraně průmyslových známek

Zákon č. 227/1859 ř. z., jímž se vydává řád živnostenský

Zákon č. 1/1863 ř. z., všeobecný obchodní zákoník rakouský
Zákon č. 134/1867 ř. z., o právě spolčovacím

Zákon č. 43/1870 ř. z., rakouský koaliční zákon

Zákon č. 33/1888 ř.z., o nemocenském pojištění dělníků

Zákon č. 19/1890, ř. z. o ochraně známek

Zákon č. 126/1892 ř. z., měnový zákon rakouský

Zákon č. 1/1907 ř. z., o pensijním pojištění

Zákon č. 236/1912, ř. z., o válečných úkonech

Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného československého státu

Zákon č. 63/1918 Sb. z. a n. z,o podpoře v nezaměstnanosti

Zákon č.207/1919 Sb. z. a n., kterým se měnily zákony o úrazovém pojištění dělníků

Zákon č. 268/1919 Sb.z. a n., o nemocenském pojištění dělníků

Zákon č. 606/1919 Sb. z. a n., o drahotních příplatcích k úrazovým důchodům

Zákon č. 12/1920 Sb. o podnicích, které mají sídlo mimo území československého státu

Zákon č. 89/1920 Sb. z. a n., o pensijním pojištění

Zákon č. 121/1920 Sb. z. a n., kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky

Zákon č. 142/1920 Sb. z. a n., novela k zákonu o požitcích válečných poškozců

Zákon č. 143/1920 Sb. z. a n., o účasti zaměstnanců na správě dolů a podílu na čistém zisku

Zákon č. 145/1920 Sb. z. a n., o hornických rozhodčích soudech

Zákon č. 267/1921 Sb. z. a n., o státním příspěvku k podpoře-nezaměstnaných

Zákon č. 39/1922 Sb. z. a n. a č. 133/1930 Sb. z. a n., novela k zákonu o požitcích válečných poškozců

Zákon č. 221/1924 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří

Zákon č. 259/1924 Sb. z. a n., živnostenský zákon

Zákon č. 148/1925 Sb. z. a n., o pojištění osob samostatně výdělečně hospodařících

Zákon č. 221/1925 Sb. z. a n., o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců

Zákon č. 76/1927 Sb. z. a n., o přímých daních

Zákon č. 77/1927 Sb. z. a n., o nové úpravě finančního hospodářství svazků územní samosprávy

Zákon č. 78/1927 Sb. z. a n., o stabilizačních bilancích

Zákon č. 111/1927 Sb. z. a n., o nekalé soutěži

Zákon č. 125/1927 Sb. z. a n., o organizaci politické správy

Zákon č. 26/1929 Sb. z. a n., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách

Zákon č. 43/1929 Sb. z. a n., o starobních podporách

Zákon č. 162/1929 Sb. z. a n., opatření parlamentu o nemocenském ošetření důchodců

Zákon č. 74/1930 Sb. z. a n., o přechodné úpravě státního příplatku k podpoře nezaměstnaných

Zákon č. 141/1933 Sb. z. a n., o kartelech a soukromých monopolech

Zákon č. 251/1933 Sb. z. a n., o prodeji zboží za jednotné ceny

Zákon č. 117/1934 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují některá ustanovení zákonů o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách

Zákon č. 164/1940 Zb., vládní nařízení o mimořádných opatřeních týkajících se zřizování slovenských provozoven českých podniků nebo zřizování slovenských reprezentací

Dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb., o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů

Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků

Vládní nařízení č. 112/1934 Sb. z. a n. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří

Vládní nařízení č. 121/1939 Sb., ve znění vládního nařízení č. 189/1940 Sb.

Vládní nařízení č. 168/1939 Sb.

Vládní nařízení č. 290/1940 Sb.

Vládní nařízení ze dne 8. srpna 1940, kterým se mění zákon ze dne 15. června 1927, č. 78 Sb., o stabilizačních bilancích, ve znění zákona ze dne 12. února 1936, č. 34 Sb.
Vládní nařízení č. 6/1946 Sb. ze dne 15. 1. 1946.

Vládní usnesení č. 78642/9942/23 II A/3 ze dne 2. 7. 1923.

Všeobecné směrnice pro národní správce ze dne 18. 6. 1945 a Jednací řád pro národní správce ze dne 18. 6. 1945, které byly vydány společně ministerstvy průmyslu, vnitřního obchodu, výživy, zahraničního obchodu, zdravotnictví a zemědělství

Vyhláška ministerstva průmyslu ČSR č. 100 ze dne 27.12.1945/Ú.1. částka 13 z 24. 1. 1946

Vyhláška ministerstva průmyslu ČSR č. 1312 ze dne 7. 3. 1946 pod č. 104/Ú. 1. I., částka 86 z 18. 5. 1946.

Vyhláška ministerstva průmyslu ČSR č. 778 ze dne 7. 3. 1946 /Ú. 1. I., částka 44 z 13. 3. 1946

Výměr ministra průmyslu ČSR č. II-2-238515/45 z 9. 11. 1945

Výměr ministerstva průmyslu ČSR č.j. IV/9-260149/46 z 19.9.1946

Zřizovací listina ministerstva průmyslu ČSR č.j. IV/4-234334/46 ze 7.3.1946

Archivní prameny:

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Sedlec 13. SOA v Praze, pobočka Mnichovo Hradiště. Nařízení hraběte Christiana Waldsteina vlastní účtárně. An meine Buchhalterei! Schloss Münchengrätz, 10. Februar 1856.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 1A, Návrh Františka Belaniho hraběti Valdštejnovi, aby postavil strojírnou v Plzni, 10. 1. 1859.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ 1A, Schieblův nabídkový adresář z roku 1864. J. Schiebl: Adress-Buch der Königl. Kreisstadt Pilsen. Plzeň: 1864, s. 144.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fond Sedlec, LI 21, 22.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fond Sedlec, 1039/1866. Návrh Josefa Hiekeho a Theodora Svěceného z 18. května 1866 na řízení provozu a obchodních styků plzeňské strojírnny.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fond Sedlec, LI 12.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ 1A, sv. 55. Emil Škoda v dopise z 10. 12. 1866 oznamuje hraběti Valdštejnovi, že přijímá místo hlavního inženýra v jeho plzeňské strojírně. Státní oblastní archiv v Praze, pobočka Mnichovo Hradiště.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Sedlec 13, LI 50. Také SOA, ASŠ, Sedlec 13, LI 63. Škodův návrh instrukcí pro zaměstnance Valdštejnské strojírny v Plzni z 1. 2. 1867.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Sedlec 13, LI 58, 59. Zpráva ze dne 14. ledna 1867, v níž úředníci plzeňské strojírny žádají hraběte Valdštejna, aby suspendoval vrchního inženýra Emila Škodu pro neschopnost.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Sedlec 13, LI 57.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ2, sv. 34/2. E. Škoda 12. června 1869 uzavřel kupní smlouvu s hrabětem Waldsteinem. Verkauf – und Kaufcontract. Pilsen am 12ten Juni 1869. Smlouva byla uzavřena na základě účetní uzávěrky z 30. září 1868.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, RAŠ 3. Elabor. z r. 1940, b.a., orig. něm. Tamtéž: mater. Emil Škoda, 18. 11. 1839-1900 s rukop. pozn. prof. Kubišta. Též: SOAP, ASŠ, RAŠ 1. Životopis zakladatele Škodových závodů Emila rytíře ze Škodů.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ 1. Smlouva ze dne 30. 4. 1886 o zřízení železniční vlečky k trati Vídeň-Cheb.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, RAŠ. Škodová, Josefína, Deník, 1. část (1886-1887). Překlad rkp., s. 42-43.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ 1, Zpráva o zřízení Kaolinových a šamotových závodů E. Škoda a spol., Orlík u Třemošné.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ 440. Wolf, K. Můj příspěvek pro historický archiv.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 1. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 12. 12. 1899, Příloha I/34, s. 80.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, GŘ 1. Zápis z ustavující valné hromady firmy Škodovy závody, akciová společnost v Plzni a Statuten der Skodawerke, Actiengesellschaft in Pilsen, Wien 1899 a notářské ověření JUDr. Schreinerera dne 12. prosince 1899.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 22. 2. 1900.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 22. 5. 1901.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 2. Kupní smlouva ze dne 16. 7. 1900 na koupi důlních pozemků v katastru obce Čepiroh.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Geschaefts-Bericht des Verwaltungsrates der Skoda-Werke AG in Pilsen. Wien:1901, c.d.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Geschäfts-Berichte za roky 1901-1902, 1902-1903, Wien: 1903,1904. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 20. 3. 1903. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 4. 4. 1904.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 26. 11. 1904.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 6. 11. 1900.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 20. 8. 1902.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 24. 1. 1904.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 4. 8. 1904.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Kritické poznámky ŠZ k osnově zákona o kartelech, 1928, 1931. Kart. 146, inv. č. 788.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 20. 8. 1902 a 27. 2. 1904.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 22. 10. 1903.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 18. 7. 1903.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 26. 3. 1906.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 15. 9. 1904.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. PO. Zápisy z valných hromad 1896-1908.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 31. 5. a 6. 10. 1906.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Wien. Verträge Škoda-Krupp, fasc. II.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Wien. Verträge Škoda-Krupp, fasc. II. Viz dopis K. Škody firmě Fried. Krupp ze 17. 12. 1915.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 6. 12. 1916.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 22. 12. 1916.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 1. 5. 1916.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 13. 4. 1916 a 1. 5. 1916.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 25. 7. 1916 a 6. 12. 1916.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. PO. Valné hromady 1910-1918, stenogram valné hromady z 22. 12. 1916.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 26. 10. 1914, kart. 3, inv. č. 18.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 14. 12. 1917, kart. 5, inv. č. 29.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Vyhláška Národního výboru v Plzni ze dne 31. října 1918 o zrušení dosavadní militarizace a vojenských dozorů v podnicích. Nová doba, 31. října 1918.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 14. 11. 1917, kart. 5, inv. č. 29.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fasc. Škoda-ÚSČP, MNO č. 58117.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 14. 11. 1917, kart. 5, inv. č. 29.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fasc. Škoda-ÚSČP, MNO č. 58117.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Senátor Josef Šimonek, president Škodových závodů, jeho život a dílo 1932., kart. 586, i. č. 2468.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ, kart. 5, inv. č. 29. Protokoly ze zasedání rady 1910-1920. Protokol č. 107 ze zasedání správní rady z 5. 5. 1919.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ, kart. 5, inv. č. 29. Protokoly ze zasedání správní rady 1910-1920. Protokol ze zasedání správní rady 22. 1. 1919.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ, kart. 5, inv. č. 29. Protokoly ze zasedání správní rady 1910-1920. Protokol č. 107 ze zasedání správní rady z 5. 5. 1919.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady 31. 3. 1924, kart. 5, inv. č. 35.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady 29. 13. 1937, kart. 7, inv. č. 92.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze schůze správní rady 15. května 1922. Kart. 5, inv. č. 33.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň, Vévoda, A. Kronika Škodových závodů 1918-1945. Plzeň: Vévoda, Sb. 4/, inv. č. 291, s. 65.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze schůze správní rady 28. dubna 1922. Kart. 5, inv. č. 33.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokoly ze zasedání správních rad z roku 1923. Zápis ze zasedání správní rady 13. 12. 1923. Kart. 5, inv. č. 34.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Kart. 5, inv. č. 36. Protokol ze zasedání valné hromady 24. 5. 1924.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady 3. 11. 1924. Kart. 2-40, inv. č. 36.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Regulativy generálního ředitele.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady 29. 1. 1919. Kart. 5, inv. č. 21.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání správní rady dne 3. listopadu 1924. Úmrtí Victora Champigneula. Kart. 5, inv.č. 35.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Protokol ze zasedání řádné valné hromady a správní rady 25. 9. 1919. Kapitálový vstup koncernu Schneider et Cie v Creuzotu. Smlouvy s K. Škodou. Kart. 5, inv.č. 30a.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 144.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 14. Zpráva patentního oddělení ŠZ 1938.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 5. Protokol ze zasedání správní rady 17. 5. 1920.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Protokoly ze zasedání správních rad 1919-1921.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 5. Inv. č. 29. Protokol ze zasedání správní rady 25. 5. 1920.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 5. Inv. č. 30. Protokol ze zasedání správní rady 1. 6. 1920.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 8. Inv. č. 15. Protokol ze zasedání výkonného výboru 28. 5. 1921.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 8. Inv. č. 20. Protokol ze zasedání správní rady 15. 9. 1921.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart.9. Inv. č. 31. Protokol ze zasedání mimořádné valné hromady 1. 10. 1921.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart.13. Inv. č. 25 Protokol ze zasedání valné hromady 31. 5. 1922.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. C 57 116, aféra Maglič.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 30. Stanovy Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ-SKŘIV. Dopis ze 7. 11. 1923. Kart. 69, inv. č. 412.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Regulativy generálního ředitele. Regulativ generálního ředitele Škodových závodů č. 3 z 20. 9. 1934.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Směrnice generálního ředitele ze 17. 12. 1937.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Sb, 5. Wachtl, H. Zahraniční organizace Akciové společnosti dř. Škodovy závody v oboru zbrojním v letech 1919-1939. Rkp.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Výroční zprávy.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Zpráva normalizačního oddělení. Norma NT910 "Tovární značka".

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 692. Inv.č. 3519. Patentové oddělení ŠZ (licenční a tajné zakázky), 1939.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 692. Inv.č. 3523. Celkový přehled ceny ochranných práv ŠZ (patenty, ochranná známka, licence) do 31. 12. 1940, 1941.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 692. Inv.č. 3523. Celkový přehled ceny ochranných práv ŠZ (patenty, ochranná známka, licence) do 31. 12. 1940, 1941.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 34. Inv. č. 81. Protokol ze zasedání valné hromady z 30. 7. 1926.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 31. 5. 1906.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 3. 2. 1912.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 16. 10. 1913.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 30. 7. 1915.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 6. 12. 1916.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 49. Inv. č. 306. Zprávy o vývoji koncernu, 1942.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 49. Inv. č. 304. Protokol ze zasedání správní rady Škodopolu z 21. 3. 1942.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 968-975. Inv. č. 4986-5020. Polské Škodovy závody, a.s. Varšava (Škodalot).

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 1234-1456. Inv. č. 3027-3046. Uzinelle Metalurgie v Ploesti, Rumunsko

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 54 A 21. Smlouva z roku 1925. Podklady a rozhodnutí MNO o krytí úvěru SHS.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 49. Inv. č. 306. Protokol ze zasedání výkonného výboru SR ŠZ ze 7. 3. 1940.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 4. Inv. č. 515. Rámcové dohody ŠZ a Schneider et Cie o zahraničních zastupitelských kancelářích.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 7. Inv. č. 890. Protokol ze zasedání správní rady z 5. 8. 1932.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 49. Inv. č. 308. Vývoj ŠZ v letech 1935-1942.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. České cukrovarnictví a Škodovy závody (zpráva Dr. Vladislava Krátkého z července 2002), nezařazeno, s. 4-5.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Fond ZVIL, kart. 1819, inv. č. V218, Škoda – Cane Milling Plants.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ-VAŘ-ROCHETTE, sign. 10/114, Čína-Japonsko.

AMZV, fond TO-O 1945–59, Čína, kart. 4, Čs. pohledávky vůči ČLR.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. Sb. Klimek, A. Škodovy závody 1918-1938. Anglická půjčka, s. 23. Část rkp.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 15. Inv. č. 6. Protokol ze zasedání mimořádné valné hromady ze 17. 7. 1922.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 15. Inv. č. 45. Oficiální prospekt angl. půjčky, jako příloha protokolu ze zasedání správní rady ŠZ 3. 7. 1923.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 45. Inv. č. 78. Oficiální prospekt angl. půjčky, jako příloha protokolu ze zasedání správní rady ŠZ 20. 3. 1926.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 6. Inv. č. 77. Protokol ze zasedání správní rady 20.10.1927.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. FŘ 47175. Anglobanka.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 3. Inv. č. 47 a. Výroční zpráva ŠZ za rok 1930.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. FŘ 47175. Anglobanka. Úvěr „250“, MF 1931-1937.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 242. Inv. č. 1235.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 37. Inv. č. 678. Výroční zpráva za rok 1929.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 776. Inv. č. 3916. Francouzské měsíční zprávy 1933.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 131. Inv. č. 86705. Francouzské měsíční zprávy 1929-1933. 131/86705.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 3. Inv. č. 70. Protokol ze zasedání správní rady ŠZ 7. 11. 1930.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 131. Inv. č. 86705. Francouzské měsíční zprávy 1929-1933.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 19. Výroční zpráva ŠZ za rok 1931.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Pracovní kolektivní smlouva kovodělníků Škodových závodů uzavřená dne 4. 6. 1928 se ŠZ.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 20. Výroční zpráva za rok 1932.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 774. Inv. č. 3914. Francouzské měsíční zprávy 1931.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 20. Výroční zpráva za rok 1932.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 776. Inv. č. 3916. Francouzské měsíční zprávy 1933.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 3. Inv. č. 49. Přehled o stavu zaměstnanců, výrobního programu a větších zakázek.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 21. Výroční zpráva za rok 1933.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Pracovní kolektivní smlouva kovodělníků závodu Avia se uzavřená se ŠZ dne 16. 6. 1934.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 3. Inv. č. 84. Protokol ze zasedání správní rady z 28. 11. 1934.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 22. Výroční zpráva za rok 1934.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 778. Inv. č. 3917. Francouzské měsíční zprávy 1934.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 779. Inv. č. 3918. Francouzské měsíční zprávy 1934.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 310. Inv. č. 1433. Stanovy penzijního ústavu z roku 1922.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 337/k. Inv. č. 2642. Výroční zprávy Penzijního ústavu.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ – práv. 58. Inv. č. 507. Sociální zařízení ve Škodových závodech.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 306. Inv. č. 1404. Výroční zpráva Penzijního fondu dělníků za rok 1942.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 429. Inv. č. 1678. Výroční zprávy Loevensteinových fondů.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ – práv. 58. Inv. č. 507. Sociální zařízení ve Škodových závodech.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 297. Inv. č. 1369. Výroční zprávy Podpůrného spolku haléřového dělníků z roku 1935 a 1943.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ – práv. 58. Inv. č. 507. Sociální zařízení ve Škodových závodech.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 301. Inv. č. 1387. Výroční zprávy Šimonkova podpůrného fondu za rok 1935.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 301. Inv. č. 1377. Stanovy Šimonkova podpůrného fondu z roku 1924.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 301. Inv. č. 1387. Výroční zpráva Šimonkova podpůrného fondu za rok 1935.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 5. Inv. č. 34. Protokol ze zasedání správní rady z 13. 12. 1923.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ – práv. 58. Inv. č. 507. Sociální zařízení ve Škodových závodech.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 3-76. Inv. č. 24. Protokol ze schůze správní rady z 5. srpna 1932.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 3-84. Inv. č. 53. Protokol ze schůze správní rady z 28. listopadu 1934.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 5. Oběžník generálního ředitele č. 21 z 23.12.1933.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ – práv. Kart. 16. Inv. č. 182. Čestný dar pro Šimonka. Zápis z 20. října 1933.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 3-88. Zpráva z technické konference konané dne 21. ledna 1936.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 3-88. Protokol ze zasedání správní rady dne 16. prosince 1936.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 5-96. Protokol ze zasedání valné hromady dne 29. ledna 1937.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 5-100. Protokol ze zasedání správní rady dne 13. prosince 1938.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 5-100. Jde zřejmě pravděpodobně o původní návrh Lepercqův.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 5-100. Kupní a prodejní smlouva mezi čs. státem, zastoupeným Zbrojovkou Brno a firmou Schneider et Cie o odkupu akcií ze dne 23. prosince 1938.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 5-101. Protokol ze zasedání správní rady dne 26. února 1939.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 6-103. Protokol z jednání dne 22. března 1939 mezi Zbrojovkou Brno, Živnostenskou bankou a říšskoěmeckou skupinou Kehrl-Rasche

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 49, inv. č. 308. Syndikátní smlouvy z 5. dubna 1939.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Zpráva pro národní správu Škodových závodů ze dne 10. května 1939.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 7-110. Protokol ze zasedání mimořádné správní rady dne 26. května 1939.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 7-110. Protokol ze zasedání správní rady dne 26. srpna 1939.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 49, inv. č. 308. Syndikátní smlouvy z 5. dubna 1939.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 51, inv. č. 218. Syndikátní smlouva z 5. srpna 1940.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 8-115. Protokol ze zasedání správní rady dne 17. prosince 1940.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 49, inv. č. 293-294. Seznam ředitelů 1939-1945.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 49, inv. č. 208. Vývoj ŠZ v letech 1936-1942. Společenská smlouva Waffen-Union Skoda-Brünn GmbH, tedy Zbrojní unie Brno, s. r. o. ze dne 7. 7. 1942.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 49, inv. č. 208. Vývoj ŠZ v letech 1936-1942. Výroční zpráva k 1. 1. 1943.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ 7-110. Protokol ze zasedání správní rady dne 18. ledna 1940.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 50, inv. č. 811. Protokol ze zasedání správní rady dne 19. března 1941.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 49, inv. č. 306. Zápis ze dne 3. 2. 1943 o koupi velkostatku v Dubnici nad Váhem.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 50, inv. č. 811. Protokol ze zasedání mimořádné valné hromady ze dne 8. července 1941.

SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ. Karton 49, inv. č. 304. Protokol ze zasedání správní rady dne 13. června 1945.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 67. Inv. č. 89. Schůze podnikové rady zaměstnanců 29. 5. 1945.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 8. Regulativ národní správy č. 1 ze dne 6. 6. 1945.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 10. Oběžník hlavní správy ŠZ č. 10 z 5. 6. 1946.

SOA Plzeň. ASŠ Plzeň. GŘ 10. Oběžník hlavní správy ŠZ č. 12 z 19. 8. 1946.

AČNB-ŽB-S-1/c, Protokol ze zasedání VV ŽB z 1. 7. 1919.

AČNB-ŽB-S-VIII/d-3/9, materiály k valné hromadě ŠZ.

AČNB-ŽB-S-VIII/d-3, A.s., dříve Škodovy závody, zprávy pro ředitelství – zpráva z 19. 5. 1920.

AČNB-ŽB-S- VIII/d-3, zpráva z 10. 8. 1920. éž SOA Plzeň, ASŠ Plzeň. GŘ Kart. 5. Inv. č. 33. Protokol ze zasedání správní rady 20. 9. 1920.

AČNB-ŽB. S VIII/d. Zpráva z 20. 7. 1925.

AČNB-ŽB S VIII/d. Zpráva z 22. 9. 1926.

AČNB-ŽB. Korespondence Loevenstein-Bělohřibek. Dopis z 5. 11. 1927.

AČNB. Fond NBC. XXXIV. Karton č. 6. Zpráva o schválení nákupu akcií ze dne 2. ledna 1939.

ANM. F. Karel Engliš. Englišův text: „Loevenstein ve službách veřejného zájmu“.

ANM. Fond Karel Engliš. Inv. č. 33.

NA Praha, PMR, karton č. 512.

Podnikový archiv ČKD. SR. Protokol ze zasedání správní rady ze dne 1. 6. 1906.

Elektronické zdroje:

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0133_00.htm, osnova zákona ze dne 4. 12. 1918

http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1124_00.htm, důvodová zpráva ze 17. 5. 1919 a 6. 12. 1919.

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/097schuz/s097001.htm>.

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/124schuz/s124001.htm>.

<http://iuridictum.pecina.cz/w/Standard>.

<http://www.online-slovník.cz/slovník-cizích-slov/racionalizace>.

<http://www.upv.cz/cs/sluzby-uradu/databaze-on-line/databaze-ochrannych-znamek.html>.

<http://www.senat.cz/zajimavosti/tisky/3vo/tisky>.

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t2356_00.htm.

http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/tisky/t0835_02.htm.

<http://www.paichl.cz/paichl/knihy/Skoda.htm>.

http://www.academia.edu/3279821/Obchodni_pravo_v_Protektoratu_Cechy_a_Morava_1939_-_1945_.

<http://www.badatelna.eu/reprodukce/?fondId=959&zaznamId=942609&reproId=1432934>.

Přílohy⁶⁷³

Tabulky P0-P6:

P0 – Železářny hraběte Waldsteina v Sedlci u Plzně

P1 – Emil Škoda, Plzeň

P2 – Zřízení akciové společnosti Škodovy závody, akciová společnost v Plzni

P3 – Změna názvu firmy – Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni

P4 - Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni

**P5 – Zavedení národní správy - Akciová společnost, dříve Škodovy závody v Plzni –
Národní správa**

P6 – Zřízení národního podniku – Škodovy závody, národní podnik

P8 – Vývoj právního základu Škodových závodů v jednotlivých etapách

Tabulky T1 – T4:

**T1 – Koncernové společnosti a kapitálové účasti Škodových závodů na podnicích
v Rakousku – Uhersku do roku 1918**

**T2 - Koncernové společnosti a kapitálové účasti Škodových závodů na podnicích
v ČSR od roku 1919 – 1938**

**T3 - Koncernové společnosti a kapitálové účasti Škodových závodů na podnicích
v ČSR od roku 1939 – 1944**

**T4 – Podniky s kapitálovou účastí Škodových závodů v ČSR v roce 1945 a jejich
začlenění ve struktuře znárodněného průmyslu**

Tabulky E1 – E3:

**E1 – Zahraniční koncernové společnosti a význačnější účasti Škodových závodů (kromě
firmy Omnipol) v období první ČSR letech 1918 – 1939 podle roku vzniku**

**E2 - Zahraniční koncernové společnosti a význačnější účasti Škodových závodů (kromě
firmy Omnipol) v období německé okupace v letech 1939 – 1945 podle roku vzniku**

E3 - Zahraniční koncernové společnosti firmy Omnipol, s.r.o. Praha podle roku vzniku

⁶⁷³ Historický vývoj právního základu Škodových závodů 1859-1989. Plzeň: Škoda k.p., 1989, tabulky, c.d.